

Carolus Amalfi pinx.

Antonius Baldo sculp Neap.

Ex Liberalitate R. A. Leon. P. P.
JOSEPHI AURELII
DE JANUARIO

Regii Consilii

RESPUBLICA JURISCONSULTORUM

Editio novissima

Bibl. Coll. S. S. Monachii
1772.

Ære Dominici Terres
NEAPOLI Anno MDCCCLII
Superiorum Permissu.

Bayerische
Staatsbibliothek
München

QVOD. MAGNORVM. VIRORVM. OPERA
MAGNIS. VIRIS. INSCRIBI. EST. AEQVVM

MARCELLO PHILAMARINO

EPISCOPO . MILETENSI

CVI

SI. GENVS. SI. SAPIENTIAM

SI. INTEGRITATEM. ATQVE. INNOGENTIAM.
SPECTES

NIHIL. DEEST. AD. GLORIAM. IMMORTALEM

DOMINICVS. TERRES

PATRONO. OPTIMO

REMPVBLICAM. IVRISCONSVLTORVM

ET. FERIAS. AVTVMNALES

CL.VIRI. JOS. AVRELII. DE. JANVARIO

D. D. D

ERUDITO LECTORI
DOMINICUS TERRES,
BIBLIOPOLA.

Vigesimus primus jam excurrit annus, ex quo
Jurisconsultorum Respublica, immortale
clarissimi Auctoris Opus, Neapoli typis exce-
ptum, in lucem prodiit ac famam. Vix illud
Lipsiam pervenit, cum, Viri doctissimi Ottonis
Menckenii cura, editionem alteram nactum est,
rara laudis accessione, cum Liber Auctori ipsi fue-
rit inscriptus. Cum tamen, post hasce editiones,
ingenti exemplarium inopia laboraretur, operæ
pretium me facturum duxi, si tertium aptiori
forma, æræ meo tantum Opus recudere satagerem.
Quod vero mea vota cumulatissime superavit, il-
lud sane fuit, me ab ipsomet Auctore nedum Ope-
ris curam obtinuisse, sed ipsius etiam incremen-
tum. Per eos enim litteratos Viros, quibus ejus
domus circumfluit, ab eodem impetravi, ut pari
ordine, venustate ac lepore Respublica Ju-
risconsultorum continuaretur. Et ecce tibi Fe-
riarum Autumnalium post reditum ab eadem
Republica occasio atque ortus. Hoc siquidem haud
difficile fuit ab eo obtinere, qui tempus omne,
quod e Fori negotiis est reliquum, non in aliis
animi relaxamentis, quam in cultioribus interiori-
busque litteris impendit. Mira etiam ejus intel-
ligendi scribendique vis & celeritas librum,
vel properante prælo, integrum absolvit. Auspi-

*

cato

cato igitur prodeunt Autumnales Feriæ ; in quibus cum omnia bonæ frugis sint referta ; præ cæteris tamen eminent quæ de Juris Regulis disserit acutissime , & ipsarum etiam Regularum numeris adstricta Periphrasis ; res sane tricosissima , cum nonnullæ ex iis vix soluta oratione , prout in Pandeetis exstant , percipiantur ; sed non Auctori , qui in numeratis habet poeticas omnes delicias , Eadem igitur in hisce Feriis , ac in Republica J.C. scribendi ubertas , & lepos , qui non humi serpat , & stili tenuitate tabescat , sed facundissime adsurgat ; & colores etiam poeticos , cum ex Tulli monito , & præclarissimorum Virorum exemplo opus fuerit , explicet venustissimos . E re etiam visum fuit , præstantissimi Senatoris de Januario vivacissimam omnium , quotquot uspiam prodierunt , Iconem præmittere ; ac Italarum , & Transalpinorum sapientissimorum hominum , non omnia , sed potiora Testimonia subnectere , ut quanti in litterarum Republica is aestimatur , omnibus sit perspectum . Vale .

U.J.D.

U. J. D. D. Josephus Paschalis Cyrillus, in hac Regia studiorum Universitate Professor in Cathedra Primaria matutina Juris Civilis, revideat, & in scriptis referat. Neap. die 23. mensis Septemb. 1752.

C. GALIANUS ARCHIEP. THESSAL. CAP. MAJ.

C E L S I S S I M E R E X.

Qui mos fuit veterum, maxime Græcorum, fictis fabulis docere, quæ ad excolendas mentes, formandoque animos pertinere viderentur, eum diu intermissum revocat CL. VIR JOSEPHUS AURELIUS DE JANUARIO duobus Libris; quorum alter RESPUBLICA JURISCONSULTORUM inscriptus, in summa exemplarium difficultate jam tertium excuditur; alter sub titulo FERIARUM AUTUMNALIUM nunc primum prodit. Et quam pulcra, quam scita, Deus bone, est fabula, quam agit! Insulam ponit post Cycladas, ibique Jurisconsultos, longo temporum & locorum intervallo disjunctos, ubi esse inter homines desierunt, coisse in populum fingit: eorumque alios Senatorio, alios Equestri ordini adscribit, plerosque rejicit ad plebem. Ita ille judicio vere censorio suum cuique pretium statuit. Ad sedes illas Elysiis similes vivi pergunt, ut Æneas olim, ac Danthes Aligherius ad inferos, superosque, J. Jenutius, T. Numicius, L. Pinarius, & C. Nautius Jurisconsulti. In itinere conquistissimis rationibus de Romana Jurisprudencia disserunt inter se, aut cum obviis Jurisconsultis. Post varios adversos casus [est enim ardua ad virtutem via] quo tendebant, appellant: insulam lustrant: felices ejus accolas invisunt: cum eis dialogos habent de Jure civili. In hunc modum CL. VIR multa, ab aliis aut breviter percurta, aut prorsus intentata, copiose ac subtiliter pertrahat. Et vero iis, quæ de feminis aliquot Legum peritis vulgo jactantur, abrogat fidem: tria Auctorum Juris vitia notat: causas affert, cur Leges Romanorum tam late manarint: in Philologia atque Historiam plurimum

* *

rimum esse positum opis ad Jus Civile interpretandum ;
 docet : de veterum Jurisconsultorum Philosophia , hujus-
 que in Jurisprudencia usu in utramque partem disputat :
 in Jurisconsultos *plagiarios* diligenter inquirit : Poe-
 sin , antiquam illam emendatricem vitæ , summis laudi-
 bus effert ; multumque inde commodi redundare in Ju-
 risprudentiam , demonstrat : acri & vehementi actione
 Tribonianum in compingendo corpore Juris Romani cul-
 pæ ac fraudis reum facit . Sed longum est omnia : redeo
 ad fabulam . Jenutius & socii , iter remensi , in patriam
 remigrant : mox , recurrentibus Feriis Autumnalibus , cor-
 porum animorumque vires reparaturi , Capreas secedunt .
 Et ecce nascitur CL. VIRO novi Libri argumentum .
 Illos ibi edifferentes facit *DE DIVERSIS REGULIS*
JURIS ANTIQUI : quo capite concluduntur Pandectæ :
 traditque de ea re bene multa , quæ J. Cujacii , P. Fa-
 bri , J. Gothofredi , Rævardi , aliorumque seu intelli-
 gentiam , seu diligentiam fugerunt . Sunt in utroque
 Libro non rari excursus ad aliena (quarum digressionum
 liberior in dialogis potestas est) sed adsparguntur iis
 crebræ vibrantesque sententiæ , quæ lectorem instituunt
 ad officia boni civis . Jam vero ista omnia persequitur
 CL. VIR oratione sane quam emendata & eleganti .
 Crederes , opus esse Plauti , aut Terentii , quos ille pro-
 ximus æmulatur : nisi quod genere dicendi utitur ali-
 quanto pleniore , temperatque ab effusa illa , quæ
 Poetis permittitur , licentia scribendi . Hoc præstat utri-
 que , quod quæ scribit , multo evidentius sistat ante ocu-
 los , & quali pingat : quæ Homeri summa & singula-
 ris virtus est . Porro Carmina , quæ ad levandum tæ-
 dium dialogorum prosæ orationi interferit , fluunt illa-
 borata : sed eo plus habent artis , quo hæc cautius ce-
 latur . Ecquis Virum tantum laudet pro dignitate ? Lau-
 darunt Viri hujus memoriæ principes , Itali , Germani ,
 Batavi , Galli : sed est is omni laude major . Dicam ,
 quod sentio , verbo hoc uno : Quod JOSEPHUS AU-
 RELIUS DE JANUARIO Neapoli est natus , educus ,
 institutusque , est cur nobis exteri plurimum gratulen-
 tur : quod eum TU , REX SAPIENTISSIMÉ , amplif-
 simum

finum Senatorem ereasti , est cur omnes gravissimum
judicium tuum commendent . Quid igitur typographum
tenet , quominus Libros istos doctrinæ elegantiaque
plenissimos , ac tam bene moratos quantocius edat ? Ego,
ut citissime edat , insto atque urgeo . Sed judicium
meum , quale id cumque sit , imperio tuo submitto ,
REX POTENTISSIME , quem Deus per diu incolu-
mem servet.

Neapoli Non. Octobr. an. CIDIICCLII

Josephus Paschalis Cyrillus :

Dis

Die 22. mensis Novembris 1752.

Viso Rescripto Suae Regiae Majestatis sub die 24. mensis Maji currentis anni, ac suprascripta Relatione facta per U. I. D. D. Josephum Paschalem Cyrillum, de commissione Rever. Regii Cappellani Majoris, previo ordine praefata Regiae Majestatis, Regalis Camera Sanctae Clarae providet, decernit, atque mandat, quod imprimatur cum inserta forma praesentis supplicis libelli, ac approbatione dicti Revisoris: verum in publicatione servetur Regia Pragmatica.

**CASTAGNOLA.
ANDREASSI.**

**FRAGGIANNI.
GAETA.**

Illustris Marchio DANZA, Praeses S. R. C. tempore subscriptionis impeditus.

Cims.

Dominus

*Dominus Canonicus D. Alexius Symmacus Mazochius,
Canonicus Ecclesiæ Metropolitana, Sacræ Theologiæ Pro-
fessor, & in Neapolitano Lyceo Sacrarum Litterarum
Antecessor, revideat, & referat.*

Datum Neapoli die 8. mensis Augusti 1752.

JULIUS NICOLAUS EPISCOPUS ARCHADIOP.
CAN. DEPUT.

EMINENTISSIME DOMINE.

Quod summos homines M. Catonem & P. Scipio-
nem in ore habuisse ferunt, cum prior, *Magno-
rum virorum non minus otii, quam negotii ratio-
nem exstare oportere* diceret; hic vero alter, *Numquam
se minus otiosum esse, quam cum otiosus esset*: hoc, si ad
nostra hæc tempora accommodare quis cupiat, cui potius
quam recenti Viri eruditissimi JOSEPHI AURELII DE
JANUARIO Regii Consiliarii libro (cui hic index præ-
scribitur: *FERIÆ AUTUMNALES POST REDITUM A RE-
PUBLICA JURISCONSULTORUM*) convenire queat, non
reperio. Ego quidem certe hoc præstare possum, nihil
me *Feriis* istis, ut ipse vocat, vidisse negotiosius, dum
retrusissima quæque Romani Juris arcana pandit, ac præ-
cipue, accenso ex naturalis æquitatis adytis interioribus
lumine, totum Regularum Juris negotium impeditissi-
mum expedit; idque universum non modo per otium,
verum sic quasi per ludum felicissime transigit; nec mo-
do sua illa consueta sermonis festivitate, verum etiam
arcessitis in Teleboûm secessum fortunatissimum suis fa-
miliaribus Musis [quarum quidem contubernio num-
quam potis est, ut Noster abstineat] mira Poematum
suavitate condit exhilaratque. Profecto si sic huic Viro
tanto unius sesquimenfis Feriæ procedunt; quid non ei
semestres, quid tantum non perennes exoptemus? quan-
doquidem *Aureliane Feriæ* non modo nulla desidia dif-
fluunt, sed & quovis negotio quamvis tricolissimo oc-
cupa-

cupatiores, magno cum fœnore Juris peritiæ, tribunali-
bus, litteris universis, postremo etiam Religioni Divi-
næ bonisque moribus redeunt. Jam vero de REPUBLI-
CA JURISCONSULTORUM (quæ, utpote major natu filia,
FERIIS AUTUMNALIBUS prior in hac editione procedit)
præstat tacere, quam parum pro dignitate loqui: De
qua præsertim tot præclara Virorum eximiorum judicia
jamdiu manarunt. Cui enim NON DICTUS HELAS?
Quæ RESPUBLICA, quandoquidem recusa pluries, nondum
cupidorum sitim expleverat; e re factum arbitror, ut
iterata editione ita prodiret, ut simul ipsa natu grandior
germanæ minori, adhuc a partu rubenti, comes præiret
viam. Ita censeo.

Neapoli idibus Septemb. ann. CIDIICCLII

Addictissimus & Obsequentissimus
Canonicus Alexius Symmachus Mazochius.

Attenta Relatione Domini Revisoris, imprimatur.
Datum Neapoli die 25. mensis Octobris 1752.

JULIUS NICOLAUS EPISC. ARCHAD.

REPUBLICA JURISCONSULTORUM

U I D hoc scriptionis est ? Unde
 conflatur hæc fabula ? Quam in
 hac scena personam agunt Juris-
 consulti ? Id sane est, quod in pri-
 mis vel modeste, rogitent amici,
 novitate rei perculsi ; vel obji-
 ciant adversarii, siqui sunt plus
 æquo nasuti, qui scripturam meam
 observent, ut omnia parum bo-
 na fide in pejus rapiant. Sed his
 pauca : Si, quod quærunt, eo
 spectat, ut in antecessum a me rerum summam in ver-
 ba succi plena contractam ipsi extorqueant, longe opinio-
 ne sua falluntur. Benigne parcant amici : adversarii ve-
 ro medii disrumpantur miseri. Non ita animatus sum, ut
 in hoc facilis morem alicui geram : ipsæmet operis tra-
 ctus, quod volunt, docebit. Tenent hi, qui mos fuerat
 in priscis Græcorum conviviiis ? Quicunque iis præerat,

ita

ita edicebat : 1 *H' πιδι, ἢ ἄριδι, Aut bibe, aut abi.* Non aliter ego. Aut isti cuncta legant, nisi fastidiant; aut statim hoc e manibus quidquid est libelli abjiciant, si nauseant. Optio ipsis est data: utram conditionem malint, accipiant: de mea sententia non dimoveor. Quam obrem neminem deprecor, ut legendis his vacet, ne de ambitu postuler: repello neminem, nequid superbi oleam. Sed si quis, nimia curiositate percitus, a me cupiat cognoscere, quid sibi velit rigidum hoc ac ineluctabile propositum meum: en ipsissimum, purum ac putum, quod in aperto sit, quamquimaxime volo. Plerique, uti me non latet, minus in re sua religiosi, dederunt eorum, quæ dicturi sunt, argumentum, & fusius aliquando, quam par est; quale dederat olim M. Accius Plautus in Menæchmis, *demensum*, ut ait, *non modio, neque trimodio, verum ipso horreo*. Quid inde fit? Delicatulī quidam, & nescio cujus febriculosæ literaturæ, qui, teste 2 Phædro, *ut putentur sapere, calum vituperant*, leviter prægustata rerum serie ex ipso compendio, indociles sustinendi integram lectionem ac minime succisam; statim induunt supercilii severitatem, in libelli censuram acriter incumbunt; & quod non accurate emedullant, per fatuum contemtum fastumque ignavum, sicci ac jejuni calumniantur. Quis auctor mihi est, ut hoc pacto fiant de meo capite comitia? Verumenimvero, ne argumentum tam avariter ac pene obstinate obtegeretur, huic rei a me aliqua ex parte subventum est, appposito titulo, non mendace, non prolixo, non fumi pleno ac præstigiæ. Eo satis indicatur, fore materiam non prorsus illepidam ac injucundam; ad quam si quis oculos irretitos convertat, lectionis moram si minus lucro, damno for-

1 *H' πιδι.] De hisce conviviorum legibus Valerius Valentinus jocosum carmen scripserat, cui titulum fecerat Tapulla, teste Festo Pompejo. Has inter leges aderat illa, Aut bibe, aut abi. Huc respexit Cicero*

lib. Tuscul. quæst. V. *Mibi quidem, inquit, in vita, servanda videtur illa lex, quæ in Græcorum conviviiis obtinet, Aut bibat, inquit, aut abeat.*

2 *Phædro] lib. IV. Fab. 6.*

forſan minime apponat : jocabimur enim non illiberaliter, ut inter ſeria ſaliſus facetiſque, & fictione non ineleganti coloratus noſter diffuat ſermo. Sed, en quomodo novi criminis reus pipulo differor : Itane, ajunt ſomniculoſi quidam & nugivendi, parum decore & graviter de Jure & Artis hujus doctōribus ſcribitur ? Ita ſcribitur, inquam : quid in me ſlagitii admittam ? qua plectar animadverſione ? Habent ne iſti homines inſuſiſſimi, quod reponant Platoni, qui ſcriptis ſuis immortalitati tradens 1 Socratis ſermones, de rebus ſeveris ita ſcripſit, ut neque jocus magnitudine rerum excluderetur, neque gravitas facetiis minueretur ? Habent, quo Cicero- nem fugillent, qui ſub perſona Cæſaris hoc ſuper argu- mento diſputans, adamuſſim probat, turpe ne ipſi qui- dem Oratori eſſe, riſum movere : quo perſuaſus Anto- nius, inquit, 2 *Cum doſſior per te, tum audacior faſus ſum ad jocandum : non enim vereor, ne quis mē in iſto ge- nere levio- rem jam putet, quoniam quidem tu Fabricios mihi auctōres, & Africanos, Maximos, Catones, Lepidos protu- liſti ?* Cæterum non ſum ingenii adeo exſucci, aut in- dolis tam parum ingenuæ, ut non viderim, quid ex Anachariſidis ſententia doceat Ariſtoteles 3: *Σπουδάζειν δὲ καὶ ποιεῖν παιδίας χάριν, ἡλίδιον φαίνεται, καὶ λίαν παιδικὸν· παιζέειν δὲ, ὥς οὐ σπουδάζῃ, κατ' Ἀναχαράην ὁρθῶς ἔχειν δοκεῖ.* *Stude- re vero ac laborare ludendi gratia, ſtolidum videtur, at- que admodum puerile ; at ludere, ut agas ſeria, juxta Anachariſidem recte videtur habere.* Propterea quovis pi- gnore contendo, nullum tradi ab Horatio 4 præceptum ad ſcribendum illo accommodatius :

Omne tulit punctum qui miſcuit utile dulci,

Leſſorem delectando pariterque monendo.

Sed de his ſatis. Reſtant paucula, quæ poſſent præter- mitti : dicam tamen, ſcrupulo ne crucier leviculo, qui ſaſtidioſe ſpiritum rodit, Igitur opinor, alios eſſe inter-

A 2

roga-

1 Socratis] Cicero de Orat. lib. 11. refert, Socratem lepore & humanitate omni- bus præſtitiffe.

2 Cum doſſior] De Orat. li. 11.

3 Σπουδάζειν] verba Ari- ſtotelis ex libro Moralium Nicomach. X.

4 Ab Horatio] De Arte Poetica.

rogaturos, quis me ad suscipiendam hanc provinciam impulerit? Responsum hoc habeant: Nullus. Scripsi isthæc atque in publicum emisi, non enixe rogatus, non amicorum impulsu sauciatus ac pene enectus. Ita vivitur, scimus: nulla jam ante oculos recens adducitur opella, cui pudibunda isthæc, sed exoleta dudum ac rancidula cantio, non sit in fronte præfationum moleste appicta: quæ, si a quibusdam fidem subripit ac plausum; mihi, ut quod sentio, non reticeam, stomachum movet ac bilem. Idcirco mala vel bona nostra sint, pauci vel maximi pendantur, quod situm in iudicio legentium erit; mihi unice seu laus, sive ignominia debebitur, prout videar in alterutro potior. Curatum illud est præterea, ne qua operi meo præfigeretur alicujus ambitiosa in frigidam mei commendationem epistola, aut portentosum & mendaciorum gravidum epigramma, aut siquod aliud est, quod speciem præferret inutilis ac fucatæ ad lectorem monitionis. Apage, apage hanc litterarum infamiam: putida res est, & non adhuc usque & frequentia minus execrabilis reddita & ridicula. In hæc ineptias, pruritum semidoctorum hominum titillantes, dilapsus est veterum nemo; ¹ *quorum*, ut false inquit Terentius, *æmulari exopto negligentiam potius, quam istorum obscuram diligentiam*. Oculissimi amatores mei, quod mihi & vobis bene vertat, favete, & benevoli estote. Hic est Prologus hujus Fabulæ.

Annos abhinc amplius IV ego J. Genutius in foro lente ac placide deambulabam. Erant una mecum T. Numicius, & L. Pinarius, quibuscum & genio & communi legum studio, bonarumque artium cultu ac amore conjunctissime vivimus. Aberat unus, sane festivissimum caput, C. Nautius, triduum nulli visus; is, qui semper ne digitum quidem transversum aut unguem latum a nobis discedebat, & mutuos sermones mirum quantum docte ac lepide congiebat. Sed ecce optato advenit, & citato cursu anhelans, & amabili iracundia os accensus, ex Horatio illud præsentī spirītu ac voce recitabat 2:

Ra-

- ¹ *Quorum*] In Prol. An- scribit Poeta ad amicos com-
dixit. micos, ut hiemem hilari-
² *Raplamus*] Epod. 13. ter traducant.

Rapiamus, Amici, occasionem de die: dum decet, ob-
ducta solvatur fronte senectus. Ad hæc improvise dicta,
 nos risimus, ignari, quid sibi vellet furor extemporalis;
 &, ut per jocum licebat, inquit Pinarius: Teneo jam,
 plene teneo, mel meum, ocelle mi, meum suavium,
 dulcissime Nauti, cur tamdiu tua nos præsentia fraudaveras:
 clam domi, ut opinor, helleboro utebaris: quàm-
 quam cura non satis prospere successit; non enim factus
 es sanitatis compos, & adhuc larvæ atque intemperię,
 insaniæque te agitant. Ita, ita est, inquit Nautius, ubi
 licet in speciem lusus seria accipere: sed non est ludicris
 locus: meliori otio isthæc servemus; ad vos enim venio
 nugas minime acturus. Illud iterum prædico non impru-
 dens: *Rapiamus, Amici, occasionem de die.* Si parum vo-
 bis id consilii arrideat, digni procul dubio sitis, quibus
 potiore jure media pertundatur vena. At ego, Ne videaris,
 inquam, Nauti, nos tu ludificare dictis delirantibus, ex-
 plica quæso hæc tua dicendi mysteria, ut liquido constet,
 quid velis: hoc pacto pro risu exiges obsequium; illud
 enim 1 Euripidis unice mihi factum est,

Οὐτοι πέφυκα μάταις, ὅτε μὴ κλύων

Ἐξισορῆσαι σὺν ὀδῶν βυλδομάτων.

Divinus haud sum, nec nisi audiero, queam

Viam tuorum nosse cogitatum.

Æquum postulas, ait mihi Nautius: quapropter exponam
 brevi, quod sentio. Neminem vestrum latet, uti reor,
 in Ægeō, longe post Cycladas, insulam esse, ubi Rema-
 publicam optime constitutam habent Jurisconsulti vita
 functi; quibus nescio qua sorte datum est post obitum
 etiam sapere: quod uni fuerat olim vati Tiresiæ con-
 cessum Proserpinæ, ex Homeri testimonio, Odys-
 seæ κ.

10 Τῷ κ' περνεῖται νόον πόρῃ περισφόνειαι

Οἳ πεπνύσθαι, τοὶ δὲ σκιαὶ αἰσσομένη.

A 3

Huius

* Euripidis) In Hecuba.
 10. Τῷ κ') Usurpatur hoc
 a Platone proverbii loco:
 quamobrem licet conjicere,
 ut opinatur Paulus Manu-

tius, carmen hoc Homeri
 unum fuisse ex iis, quæ plu-
 rima Macrobius ait adagio-
 rum instar solere celebrari.

Huic etiam extincto dederat Proserpina mentem,

Solus uti saperet, reliquis volitantibus umbris.

Haecenus nulli viventium fuerat pervium illuc concedere : sed , ut rumor est , aliquo abhinc tempore , patet aditus ; qua causa , adhuc non plene liquet , nec una est hominum opinio . Verum hæc non curo : mihi certum ac statutum illud est , ad hanc Rempublicam pergere , & jam animo viam devoravi . Eritis ne vos Nautii , corculi vestri , comites ? Facile id mihi spondeo ; quid enim præstat in patrio solo , plerumque inter ingrata otia , marcescere , & non immo in ipso robustioris ætatis flore , commendata senibus socordia ac segnitie , incognitas regiones non sine mentis oblectamento lustrare , & animum commercio doctorum hominum recte sapienterque instruere ? Satis ne plane , satis diserte videor vobis loquutus esse ? T. Numicius , ea parte scalptus , quæ ipsi pruriebat , ut erat itineris faciendi cupidus , statim inquit : Quantum in me est , si præsto adsit navis , jam eam conscendo . L. Pinarius ad eandem facilitatem a natura factus , Et me perdant Superi , inquit , si aliud est votum meum . Ipse vero seu in deliberando piger , seu verius , audax minus ac improvidus , aliquantulum substiti : sed , ne homo superstitiosus viderer , ubi rimatus sum , subiracunde coniectos in me sociorum oculos ; non inficior , & me itineri paratum exhibeo . Res ita inter nos composita statim suboluit parentibus ac consanguineis . O factum male ! irritavimus crabrones ; tenebam enim ex Terentio :

I Quam iniqui sunt patres in omnes adolescentes iudices !

Qui æquum esse censent , nos jam a pueris illico nasci senes :

Neque illarum affines esse rerum , quas fert adolescentia .

Ex sua libidine moderantur , nunc quæ est , non quæ olim fuit .

Quamobrem extemplo illi , ut mihi præsiebat animus , turbas concitant . Pro imperio primum obstant : mox precariis lacrimis tenerrime monent , ut saniori consilio locum de-

I [Quam iniqui] Haut. Act. II. Sc. I.

demus : nimium calidum esse id, quod aggredimur, ajunt; subjectaque oculis minuta periculorum imagine, rei difficultatem concinnis appositisque verbis ornant. Nostrum vero quisque propositi tenax, & quem nil mente quatit solida; dicendi, qua valet, dexteritate, objecta accurate diluit, ac diligenter declinat; atque una consensione exclamamus, Senectutem sub familiari testō esse transigendam; his vero integris annis, ac floridis, inverecundum esse, nos, veluti meticulosos, a periculis sinistra mente conceptis quidquam capere imbecillis ac incertæ formidinis.

1 *Utendum est ætate : cito pede labitur ætas ;*

Nec bona tam sequitur, quæ bona prima fuit.

Quid? non levis suscipiendus est labor? Hunc alacri animo suscipiemus; nullum enim sine labore commodum comparatur. Plauti proverbium nemini est obscurum 2: *Qui e nuce nucleum esse vult, frangit nucem*: præsertim cum Cicero doceat, 3 *Summos labores, magna compensatos gloria, mitigari*. Sed C. Nautius, inventor atque hortator novæ nec injucundæ peregrinationis, is, qui neque lingua rudis nec erat ingenio pauper, in commune ut consuleret, & exasperatos animos in vota nostra flecteret ac conciliaret, rem altius repetens, confidenter contra hos in hæc verba differuit: Siquam rem, effectu non adeo difficilem, opinione arduam ac involutam reddimus; jam nihil est, quod aggredi possimus: desperata sunt omnia, & posthac totam in socordia locabimus vitæ felicitatem, ut is sit beator, qui negligentior. Sed id minime prudentiæ cavetur præceptis, quibus monemur, spectata rei honesta utilitate, cetera omnia esse contemnenda. Hac ratione ducti, quid est, quod incommoda, timoribus stipata, sperniemus? An non ab itinere mox peragendo multa fieri nobis penitioris doctrinæ & exacti judicii accessio? 4 *Ve-*

A 4

te.

1 *Utendum*] Ovid. de lib. 111.
Art. aman. lib. III.

2 *Qui e nuce*] In Curriculum.

3 *Summos*] De Orat.

lib. 111.

4 *Veteres*] Prudentissimi apud veteres, ait Strabo, heroes habiti, qui in remotissimas regiones peregrinantes

teres sagacissimi, ubi probe perspexerant, peregrinatione doctiores evadere; eorum fuit nemo, qui id non arriperet, quod nobis horridum ac senticosum depingitur. Exempla mihi suppetunt sexcenta memoriter; nam sunt post natos homines infinita, quæ si ad unum cognoscere in deliciis habetis, per me non stat, quominus aures vestras circulatorum in morem his narrandis excarnificem. Illud tamen est nostræ peregrinationis peculiare ac veluti palmarium, quod videbimus, alloquemur (res mira, quæ nulli adhuc mortalium contigit) homines vita functos, quasi adhuc hi viverent, pristinamque doctrinæ ac eruditionis conditionem servarent incolumem. An cupiditas isthæc erit ea laudabilior, qua affectus est 1 Gaditanus, qui, ut T. Livium adhuc viventem de facie nosceret, ab ultimo orbis angulo volens libensque profectus est; aut qui visuri 2 Cujacium spirantem adhuc vitales auras, a Germania, aliisque longinquis Provinciis pedem turmatim extulerunt? Sed præ nostra erga majores observantia facile nobis hac cupiditate interdiceremus, nisi longe plura ac melioris succi addiscerentur hac via, quam si diuturna lectione sub patrio lare nos macerabimus. Exigua sane & mendica est ars, frigida ac inanis meditatio, quæ in umbra delitescit pallida ac tristis, nec ab usu ac rerum aspectu politur ac nobilitatur: languet enim animus, hæretque piger ac gravis in privatis studiis, non recte semper institutis, & in ferendo iudicio de scriptoribus

Ju-

nati fuissent. Prudentiam Ulysses, quam in ipso Homerus extollit, non aliunde hausit, quam quod peregrinatus fuerit. Hercules, & Dionysius ab prudentia longe commendati: ita etiam præter alios Pythagoras, & Thales Milesius ob longam peregrinationem in penitissimas plagas: e quibus viris disciplinam, leges, ipsamque humanitatem Græcia &

Italia feliciter agnoverunt.

1 Gaditanus] C. Plin. Secundus epist. 3. lib. 11. ad suum Nepotem scribit, *Nunquamne legisti, Gaditanum quendam, Titi Livii nomine gloriaque commotum, ad visendum eum ab ultimo terrarum orbe venisse; statimque, ut viderat, abiisse?*

2 Cujacium] Ita Papius Massonus in Cujacii Vita, ab eo conscripta.

lunis, taciturna ac solitaria cogitatione plerumque decipitur. Duo enim sunt, in quæ non raro labimur. Alterum, quod nimia aliquando opinione aliquorum præpediti atque occupati, quo potissimum deficiant, non videmus; & omnia probamus indiscriminatim, atque inepte defendimus: pessimum sane præjudicium; ¹ *Nam vitiis nemo sine nascitur, optimus ille est, qui minimis urgetur*, notat Horatius. Alterum, quod alios ita nauseamus ac contemnimus, ut, quæ in iis sunt, veluti latentes, virtutes non cognoscimus, & inconsulte refellimus, tacti quodam rustico atque inculto aspectu, cum clamitet Phædrus, ² *Non semper ea sunt, quæ videntur: decipit frons prima multos; & rara mens intelligit, quod interiore condidit cura angulo*. Quamobrem, utamur selectione, oportet quam maxime: & in libros apte cadit, quod de terra cecinit Poeta,

³ *Terra salutiferas herbas, eademque nocentes*

Nutrit; & urtica proxima sæpe rosa est.

Hæc vero feligendi industria, expers vitiorum, quæ momoravimus, non aliunde comparabitur perfecte, quam a colloquio ac consuetudine ipsorum auctorum; in quibus & studia & mores accurate observabimus, & prævum, ineptum absurdumque, ab eo, quod rectum, acutum & probe elaboratum est, diligenter secernemus. Quæ causa est igitur, quæ nos a proposito dimoveat, & non immo, si viri sumus, si Sapientiæ amore inflammamur, excitet ac impellat? Delinictis consanguineorum parentumque animis per hæc dicta, quamvis vultum negantium adhuc præferrent; tamen silentium, quod eorum est, qui nolunt apertius assentiri, in spem adduxit, ab his veniam discessus jam nos tacite impetrasse.] *cap. 21.*

Interea, dum instruendo itineri operam dabamus, paucis ante discessum diebus, inclinata multum luce in postmeridianum tempus, L. Pinarius me, & C. Nautium, ac T. Numicium, de rebus ad iter nostrum sedulo parandis per viam colloquentes, reperit: precatur obtestaturque, ut ad aliquam animi remissionem, post tot susceptas curas nos

se-

¹ *Nam vitiis*] Serm. lib. fab. 1.

I. Sat. 3.

³

Terra] Ovid. de Re-

² *Non semper*] Lib. IV. med. Amor. lib. I.

secum una conferremus domum cujusdam amici sui, quo erat iturus, ut huic, & ejus contubernaliis, patriæ fines mox relinquens, vale diceret. Verum, quo nos ad id impelleret, Ibi frequens, ait, conventus est hominum emanctæ naris, qui de rebus plerumque facietis argute ac lepide, sæpe etiam seriis docte ac sapienter edisserunt. Displicuit mihi L. Pinarii invitatio. Novi in antecessum multum moræ hic impendi, dum gravioribus premebamur: & non imprudens timebam, ne, nimium vulgato nostro itinere, magis magisque in ridiculo essemus, ac aliquis verteret nos in ludicrum proverbii. Sed quia non semper licet, se occasioni subducere, annuente jam C. Nautio, & T. Numicio, trahor in eandem sententiam; & Auctoritas, inquam, tua, L. Pinari, ac amicitia, & nostra facilitas eripuit nobis libertatem recusandi. Eamus igitur, quo tibi collibitum est magis. Et ex compacto statim eo tendimus, quo duxit Pinarius; atque in ædem introducti modestè splendidam, ab omnibus benignè salutamur. Erant hic duo ingenui adolescentes dubiæ adhuc lanuginis, fenes item duo, puellulæ tres, hercle forma bona & eleganti: quarum, velut custos, prope aderat egregiæ habitudinis matrona. Verum enimvero, ut mihi timor semper est non vanus augur, ex templo de nostra discessione sermo instituitur. Primum cœpta est pertractari res in speciem mendacii amoenissime concepti: deridemur; ac pro certo habetur, nos velle amicis suaviter imponere. Sed ubi longa oratione omnem suspicionem amovemus, & firmum ac solidum consilium detegitur, protectionemque nostram brevi futuram, liquet; una ex puellulis, cui nomen Clœlia, bellissima quidem, & cæteris simulacris emendatior, ad ingratum protectionis nostræ nuntium visa est aliquantulum turbari: forte, ut e re ipsa conjecturam fecimus, quia efflictim amabat Pinarium; cauta nimis, & in arte difficili ipso Pinario doctior, ut posses dicere:

1 *Vir male dissimulat, rectius illa cupit.*

Quamobrem elato spiritu, quo illa sexum vincebat, compositoque in risum fastu, animi ægritudinem simulat, & delicate ludibunda, mendaci humanitate inquit: Ergone ibi-

1 *Vir male*] Idem de Art-amandi lib. I.

abitis? Gaudeo: incolumes eatis, oro. Deus vos fospitet; & veluti novi Argonautæ, per honesta pericula aureum vellus doctrinæ ac prudentiæ rapturi, redibitis, ut spero, insigni præda gloriose onusti. Postquam hæc dixerat, nos, ut par erat, eodem ficto vultu, quo illa faustum omen in nos converterat, grates reddimus. Sed Cloelia, ne suprema hac vice fraudaretur citius amati adolescentis aspectu; quod noluit precario petere, id aliter ex industria tentavit: & coepit, ut erat literis non leviter tincta, e re nata sermones serere, quibus, sine sui desiderii suspitione, moram superba diligentia neceret; & ait, Vos o, qui probe calleris quidquid ad Jus pertinet, scrupulum hunc mihi, si lubet, evellite, quo jamdiu premor. Quæso per vestram fidem, quid est, quod uni vos viri Juris Prudentes, Conditores legum, Interpretes, Arbitri publicarum privatarumque rerum; feminæ vero hac in re mutæ, derelictæ, atque ab hæc sacris prorsus ejectæ? Sane non adeo pauper est in literis nostra conditio, ut muliebri nomen sit inter eruditos omnino obscurum. Illud in nostri sexus gloriam satis superque esset, quod vester Socrates, doctrinæ miraculum, magistras habuit ¹ Diotimam, & Aspasiā, illustres feminas; & is, qui reputatur scriptor maximus ac vetustissimus, Homerus non erubuit, ² ab Helena, Musæ Atheniensis filia, argumentum sui poematis fumere, & ³ a Daphne, nata Tiresiæ vatis, non paucos versus furripere. Sed ne excitem e tenebris magis ætate longinquas

Græ-

¹ *Diotimam, & Aspasiā*] Thom. Stanlejus in Hist. Philosoph., inter alios Socratis præceptores numerat Diotimam, & Aspasiā, part. III. cap. 3. Et ipse Socrates in Platonis Symposio, multa se a Diotima didicisse asserit: cujus doctissimæ mulieris meminit etiam Lucianus in Eunuchō, & in Imaginibus. Porro Aspasiā Milesiam, Axiochi filiam, a

qua multa didicit Socrates, magistras fuisse Periclis, illius maximi & Oratoris & Imperatoris, scribit Plato in Menexemo.

² *Ab Helena*] Ita refert J. V. Gravina, Orat. II.

³ *A Daphne*] Uti tradit Diodorus Siculus lib. V. Biblioth. meminitque ejusdem Pausanias lib. I. Antiquit. Græc.

Græcorum memorias, utar recentioribus Quiritium; & ¹ ex Halicarnasseo, & Plutarcho ², vestrisque ³ Jurisconsultis colligunt plerique, a quibus certior facta sum, puellas ex recepto more liberalibus artibus fuisse Romæ institutas æque ac pueros; ut nequaquam mirum inde fuerit, tot muliebria ingenia in ea Republica famam immortalẽ fuisse non ignaviter assequeuta. An Græcorum eloquentia aliunde fluxit, quam ab eorum matre ⁴ Cornelia? An alia oratio apud Triumviros excepta est cultior ea, quam habuit ⁵ Q. Hortensii filia? & demum, quod forsã limatius est in M. Annæo Lucano, an aliam manum experiri potuit, quam nobilissimam illam uxoris suæ ⁶ Pollæ Argentariæ? Ad hæc, L. Pinarius, cui amor Clæliæ interiorem urebat medullam, Facete, inquit, lepide, laute, nihil supra: nimis es elegans, ac dicacula; fane quam multa animo & memoria dilucide contines: an a sapiente viro selectiora expectemus? Verum Clæliæ amanti responsura, belle ac decenter expalluit; & tantum inquit, sexui meo debebam, ut quæ in splendorem illius conducerent, non ignorarem: utinam vires suppetere: æmulaver ⁷ Christianam Pisanam, & illa sociam me habebat.

¹ Ex Halicarnasseo] lib. II. Orig.

² Plutarcho] IX. Sympos.

³ Jurisconsultis] L. 3. §. penult. & L. 4. D. Ubi pupill. educar., vel mor. debeat.

⁴ Cornelia] Hanc illustrem feminam filiorum eloquentiæ multum contulisse scribit Fabius lib. 1. c. 1. & D. Hieronymus ad Lætiam, de Institutione filiarum: ejusque epistolas se legisse testatur Tullius in Bruto; in quibus apparebat, filios non tam in gremio, quam in sermone matris educatos.

⁵ Q. Hortensii filia] Hujus eloquentiam apprime commendant Val. Max. lib. VIII. cap. 3. Quint. lib. 1. cap. 1. Appian. Bell. civil. lib. IV.

⁶ Pollæ Argentariæ] Hæc Lucani primum, deinde Statii uxor fuerat, & maritorum studia non mediocriter juvisse dicitur. Ejusdem meminere ipsemet Statius lib. II. Silvar. & in Genethliaco Lucani, & Fulgosi lib. VIII. Rerum memorabilium cap. 3.

⁷ Christianam Pisanam] De hac mentio fit ab Andr. Tiraquello in lib. de Leg. Con. nub. & jur. marit.

beret operis, quod de laudibus feminarum compegerat. Sed ne in alia evagemur, redeo ad illud., quod a vobis enodandum est, cur feminae, ceteroquin aliis facultatibus non impares, a Jurisprudencia arceantur? Interea loci T. Numicius, facilis in dicendo, pugnae in disputando, nactus occasionem, sive quod ita serio putaret, sive ut Clœliam suaviter moderet, Mittas, inquit, honestissima puella, mitas quidquam querere de studio mulierum. Harum doctrina male olet 1 Horatio, quam multo sale defricat; & 2 Jo. Bondius, Horatii pressus ac non exosus commentator, non minus est in hoc amarulentus suis additamentis. Quid? si tota pudica esset D. Jun. Juvenalis Satyra sexta, nec spurcitiis violaretur decor hujus confessus, recitaretur per me lubenter, quanta est, ut inter inverecundas debilioris sexus levitates principe loco videretur locata muliebris sapientia inflata ac superciliosa. Athenis, ut auctor est 3 Athenæus, meretrices potissimum bonarum artium disciplinis, & Mathematicis operam dabant: quo verborum insidiis, & fraude ingenii amatores ex arte allicerent atque irreti-rept; &, mutata sorte, fervirent studia libidini, ac mentita virtus infamem quæstum nobilitaret. Ipsa etiam 4

Theo-

1 Horatio] Epod. 8. in illis versibus,

*Quid? quod libelli Stoi-
ci inter sericos*

Jacere pulvillos amant?

2 Jo. Bondius] Ita in suis Scholiis non sine colorata dicendi acrimonia: *Philosophia studium præsefert, ut adveniente amatore docta & honesta videretur esse. Absit, ut hac nostra ætate sint hujus farinae ullæ mulieres, quæ Biblia sacra in manibus ad Templum ferentes, atque illa domi inter pulvinaria reponentes; de rebus divinis & arduis non solum inter se*

& cum suis maritis concertare soleant, sed etiam cum eruditissimis Theologiæ professoribus manus conferere audeant.

3 Athenæus] Lib. XIII. Deipnosophist.

4 Theodora] Gul. Cave in Hist. Literar. Script. Eccles. de Procopii scriptis hæc habet: *In excusis exemplaribus paginae nonnullæ, horrendas Theodoræ Aug. impudicitias & libidines narrantes, omisse sunt. Integra vero Historia in Bibliotheca Vaticana reperitur.*

Theodora, Justiniani conjux, credita fortasse in adulatorem Principis prudentissima, & a marito (nescio an docto?) 1 ad Rempublicam regendam adhibita, quid aliud revera fuit, nisi improbum pudicitiae everriculum? Quare desinant mulieres ad alienam gloriam aspirare; & quod virile est, viris dent, nec sibi ambitiose affectent; sciantque 2 ex Euripide:

Γυναικες εσμεν εδλ' ἀμνηστώταται

Κακῶν δὲ πάντων τέκτονες σοφώταται.

Mulieres sumus ad bona consilia inertissimæ,

Malorum autem omnium artifices sapientissimæ.

Atque inter ignominias dumtaxat 3 Ægyptiorum illud recenseas turpe ac indecorum institutum, quo viri pensa domi curabant; feminae curiam & forum sectabantur. Non improbo 4 Græcos; 5 Romanosque, qui muliebrem indolem medullitus perscrutati, eam perpetua tutela continendam non injuria caverunt. Quod si in solatium sexus foret aliquod feminis dandum, sinerem, ut convenirent 6 in Senaculum, instar illius confectum, quale olim

1 *Ad Rempublicam regendam*] Patet ex Novell. VIII. cap. 1.

2 *Ex Euripide*] In *Medea*.

3 *Ægyptiorum*] Uti tradit Alex. ab Alex. Genial. dier. lib. iv. cap. 8.

4 *Græcos*] Ab his tutores & curatores mulieribus ex lege dabantur; sine quorum arbitrio & auctoritate nihil iis agere licebat, ut refert Harpocration, & patet ex Demosthene in Orat. adversus Neæram.

5 *Romanosque*] Ita Ulpianus tit. xi. fragm. *Tutores constituuntur tam masculis, quam feminis: sed masculis qui-*

dem impuberibus dumtaxat, propter ætatis infirmitatem: feminis autem tam impuberibus, quam puberibus, & propter sexus infirmitatem, & propter forensium rerum ignorantiam. Quamobrem Augustum, memoriæ proditum est, summi beneficii loco, & jure singulari Liviae uxori, & Octaviae sorori concessisse, sua sine tutore administrare.

6 *In Senaculum*] Vel *Senatulum*, ut scribendum putat And. Tiraquellus. De eo verba facit Lampridius in Heliogabalo, & P. Victor. in vi. Regione urbis Romæ sed plenius post xiv. Regionem.

olim in colle quirinali erectum ab Heliogabolo accepimus, de eo jure ibi disputaturæ, Qua nempe curatione vincti & arctati lumbi ad gravem difficilemque anhelitum fatigentur, ut graciles fiant: qua industria capilli, longam pestinis moram passi e docta manu, eant in contortum & non naturalem situm: quæ sit exotica vestium elegantia: quæ adhibenda cultui quæsitæ ex arte negligentia: qui in incedendo decor: quæ in salutando gratia: quæ in colloquendo blanditia. An aptiorem dabimus muliebri disputationi materiem? an alia super re leges, se ipsis dignas, matronæ distabunt? Tum Pinarius ad Numicium, Quæso, bona verba. Inurbane loqueris, ac nimium videris inops humanitatis: nescis enim tempori servire, dum nodum in scirpo quæris; nec calles, qua flexibili suaviloquentiæ teneritudine deliculæ puellulæ palantur ac demulcentur. Sane non tam diligenter, & prope fastidiose cum hoc sexu contenditur, cum quo vix est, qui verbum commutet unum, & non immo sinat vinci ac superari:

1 *Cede repugnanti, cedendo victor abibis:*

Fac modo, quas partes illa jubebit, agas.

Arguet, arguito: quidquid probat illa, probato:

Quod dicit, dicas: quod negat illa, neges.

Tu vero, parum abest, quin iisdem actus furiis, quibus carmen suum in feminas, profecto rigidum nimis ac amarulentum 2 Lælius Capilupus ad Paullum Jovium scripserat, tale aliquid in medium huc afferas: *Tam hoc quidem tibi in proclivi est*, ut ait 3 Plautus, *quam imber est, quando pluit*. Sed tecum luctabor, Numici, ut suum per me restituatur decus ac splendor femineis studiis; ac tibi, Clœlia, in quo dubia es, disertis verbis satisfaciam. Non ita sane, lectissima adolescens, res sese habet, ut opinaris, in reliquis artibus feminas excellere, in re civili non item. Cui suspectus est 4 Varro? Is apud priscos Athe-

1 *Cede*] Ovidius de Art. amand. lib. i. i.

2 *Lælius Capilupus*] Hujus carmen legitur inter Delicias CC. Italorum Poetarum.

3 *Plautus*] In Capt.

4 *Varro*] Idem describit

contentionem Minervæ, & Neptuni inter se certantium, propter eorum Athenis imponendi nominis auctor esset, quod repetit Aurelius Augustinus lib. de Civit. Dei xvi. cap. 48.

Athenienses publicis consultationibus mulieres interesse ad suffragia ferre narrat. A Tacito 1 accepimus, putare Germanos inesse sancti nescio quid ac providi in feminis, quarum illi responsa religiose suscipiebant. In Gallia 2 olim nihil de pace aut bello cavebatur, nisi sua diceretur a mulieribus sententia. An Prudentiæ matronalis levia sunt isthæc exempla? Sed alia non præteribo. En tibi Martia Proba 3, Britannorum Regina, politissimis literis instructa, quæ condidit scripsitque leges. En tibi filia Accursii 4, cujus ea fuit in interpretatione Juris præstantia & acumen, ut e summo loco, cincta auditorum corona, magistrali aspectu, Jus Bononiæ doceret: & quæ instar omnium est, en tibi Mathildis, femina sexu major, juris civilis præsidium ac decus, cujus ope illud restitutum fuit in incrementum gloriæ & fortunæ Italorum. T. Numicius hæc risu excepit; & ut erat contradicendo paratus, Nunquam, inquit, assentandi vitio laboravi; & ad verum inflammor acri & vehementi quadam incitatione: ubi enim de re literaria agitur, aut tacendum est, aut præsentis animo, sine furo ac fallacia loqui oportet. Proinde quod de præcis Atheniensibus, de Germanis, ac Gallis refert, Pinari, tanti apud me non sunt, ut quod velis, persuadeas; ni auctoritatem eorum, qui isthæc posteris tradidere, magni facerem, in dubium fortasse revocarem. Ita enim de his gentibus ipsarumque antiquis institutis scriptum est, ut pone veritatem non raro sequatur vel erroris vel mendacii suspicio; omnemque hujuscemodi narrationibus fidem abrogare, nimis est audaciæ; adjungere omnem, incautæ simplicitatis. Sed vera sint, ut putas; quid? nonne plurima de his populis recensentur, quorum alia non sine nausea, non sine risu alia excipiuntur? cur non hæc ea referenda

1 *A Tacito*] In lib. de Moribus German.

2 *In Gallia*] Ita a Plutarcho in libro de Virtutibus Mulierum.

3 *Martia Proba*] Hæc vixit ante Christum natum ann. 348. legesque, quas con-

didit, Martiane fuerunt appellatæ: atque eas Alphredus in Saxoniam linguam transtulit.

4 *Filia Accursii*] Alb. in l. 4. in fin. D. Ubi pupillæ educari debeat.

da sunt, quæ pro feminis tam magnifice exposueras, quæque a reliquis cultiorum ætatum nationumque moribus tam longe semper discreparunt? De legibus patriis a Martia Proba scriptis, facile credam, illas, a sagace Jurisperito conceptas, feminam dominatricem in ornamentum suarum vanitatum sibi usurpasse. Quod de filia Accursii prædicatur, mihi quidem hercle non fit verisimile. Unus Albericus, cui non adeo insuave est joculari, hoc memoriæ prodidit: mirum! ea ætate tot scriptorum altrice, neminem alium exemplum tam egregium ac laudabile notasse. Scias, Pinari, quæ sunt hujuscemodi, omnem mihi ex animo credulitatem eradunt. Ad 1 Mathildim quod spectat, meræ nugæ sunt. Jamdiu eruditus innotuit, Abbatem Urspergenssem, accuratum ceteroqui hominem sed rerum Italiæ non plene gnarum, multa de infraurato per Mathildim Jure civili effutire. In hac mutua G. Numicii, & L. Pinarii contentione, Clœlia inter sacrum ac saxum stabat; hinc lenitate Pinarii allecta, illinc asperitate Numicii victa ac profligata; & modo hunc, modo illum dispare affectu spectans, tandem aliquantulum mœsta oculos in Numicio morata; Ergone, inquit, judice te, Numici, feminarum cura in eo dumtaxat sita est, ut tractent colum ac fustum, sum-

B

ma-

1 *Ad Mathildim*] Henricus Brenemannus in *Historia Pandectarum*, seu *Fato Exemplaris Florentini* cap. 7. lib. 1. hæc habet: Sed in hoc Urspergenssem aperte falsum dicit Sigonius; cum multo ante Lotharii Imperium e vita migraverit Mathildis: Mathildim vero intelligit Bonifacii Ducis Lucensis in Tuscia filiam; quæ moriens universum patrimonium suum beato Petro contulit, præterito consobrino Henrico IV. Imperatore. Sed & alii celeberrimam illam Tusciæ Comitissam hic diser-

tis verbis designant. Illa autem obiit anno MCXV. Verum quia plures fuerunt Mathildes, alia esse potuit, ut putant Payanus & Gravina &c. Ceterum possemus item suspicari Abbatem Urspergenssem, hominem Germanum, in re, quæ in Italia contigit, sat facile labi potuisse; & parum fida aliorum relatione in errorem induci. Fuit tamen Historicus Irnerii ætati admodum vicinus, diligens præterea & dignus qui audiat.

maque infelicitè laborent mentis & consilii inopia? maxima sane injuria! sed de hac tecum conqueri nolo. Verum, ni forte es jam defessus, & si tibi gravis non sum, illud edoce, quid feminis impedimento fuerit, quominus aliquæ inter plurimas, quæ reliquarum facultatum peritæ celebrantur, Artem Juris colere non tentaverint? Dum erat Numicius, forsan mitiori vultu, responsum daturus; alter ex senibus, mucidus, nulliusque pretii, saginatus annis ineptisque, quibus se a teneris unguiculis ingurgitaverat, ab angulo domus, ubi diu stertuit, in medium sese abtulit, rugosa, qua erat, facie, curvatis humeris, & muco ab naribus distillante in non sentientia labra & languide pendentia: & quia summis auribus quæstionem subauscultaverat, confricatis prius somniculosis oculis, intermiscens acri ac difficili ruscicula verba rara ac tarda, Nimis, inquit, cerebrosa es, Clælia: desine tandem cum ista tua importuna curiositate molestiam nobis exhibere. Hæc est quæstionis summa: Feminæ nequeunt Juri vacare, quia illis negatum, sacerdotes esse. 1 Ulpianus, si bene memini, ait, *Jus est Ars æqui & boni, cujus merito quis nos sacerdotes appellet*. Tunc ego ad senem, miratus hominis simplicitatem, Pace tua, inquam, non video, hac ratione feminas a jure esse repellendas. 2 Sacerdotium, ut est mihi abunde compertum, non fuerat olim apud Quirites a muliebri cura alienum. Sed hoc in præsens non quærimus; nec opus est, ut perveniamus ad intimam hujus rei disputationem. Loquitur enim eo loci Ulpianus non proprie, sed uti fit, per similitudinem, & quadam rerum proportionem: atque ideo isthæc non constat meo judicio in feminas

1 Ulpianus] In L. 1. D. de Just. & Jur.

2 Sacerdotium] Mulieres apud Romanos sacerdotio fungebantur: docet marmor Romæ repertum,

P. POSTHVMIAE. P.F.

PAVLLAE

SACER. D. IVLI. AV

GVST

Ovid. de Pont. iv. 9.

*Nec pietas ignota mea est:
videt hospita terra*

*In nostra Sacrum Ca-
saris esse domo.*

*Stant pariter nurusque pius,
conjuxque sacerdos;*

*Numina jam facto non
leviora Deo.*

minas conjectura . Atat , inquit subtracite C. Nautius , ab Accursio , ni fallor , totum felicissime manat senis deliramentum . Somniatur ille more suo , qui frigide docet , ab Ulpiano hic sacerdotes Christianæ Religionis reipsa intellectos , quorum munus nulli unquam mulierum demandari in propatulo est . Tum ego , Quæso non apponamus Accursio , quod suum non est : comparatione enim ille utitur , quo nempe pacto instar ministerii nostrorum sacerdotum Jurisconsulti se gerant . Ceterum calumnia est 1 Gulielmi Budæi , plus æquo aculeis in Accursii perniciem instructi , qui in suis ad Pandectas Notis ausus est hæc fide patrum bona scribere : *Accursius peracute sane , (ut solet plerumque) sacerdotes hoc loco absolute intelligit ; non Juris sacerdotes ; atque etiam , (si Diis placet) sacerdotes mœrentem ad penitentiam adhiberi solitos ; aut , ut ipse inquit , penitentiam dantes* . Profecto quis non videt , hunc esse nigra succum loliginis , hanc esse æruginem meram . Ita est inquit Nautius , a semita non aberras : verumenimvero perpetuus est Accursii mos ac misera confidentia permiscendi omnia , quæ in Pandectis occurrunt de prisco ac inepto Satorum ritu Pop. Romani cum iis , quæ Christo duce sequimur ac veneramur . Si otio abundarem , non parcus forem 2 nugarum hujuscemodi narrator , quibus super hoc argumento suavem ad ridendum hominem se præstat , ut

B 2

ne

1 *Gulielmi Budæi*] In Annot. prior. ad Pandect. fol. 29. edit, Lugd. apud Seb. Gryph.

2 *Nugarum*] Papinianus l. 50. D. de Petit. heredit. ait , *Quamvis enim stricto jure nulla teneantur actione heredes ad monumentum faciendum ; tamen Principali , vel Pontificali auctoritate compelluntur ad obsequium supremæ voluntatis* . Ibi Accursius Pontificalem auctoritatem interpretatur Papæ , vel Epi-

scopi . Ulpianus l. 5. D. de Mort. infer. inquit , *Sed si religiosus locus factus sit , Pontifices (idest Episcopi , notat Accursius) explorare debent , quatenus , salva Religione , desiderio rescindi operis medendum sit* . Modestinus l. 1. D. de Rit. Nupt. scribit , *Divini juris communionem esse inter conjuges* . Accursius exponit , ut Judæus Judææ , Christiana Christiano nubere debeat . Atque alibi alia hujuscemodi .

ne quid nimis; usque adeo, ut solutis cachinnis illa vobis disrumperentur. Tunc ego: Acute animadvertis, Nauti: atque hinc fluxit illa 1 Accursii futilis gloriatio, qua inepte prædicat, nihil Theologiæ studio opus esse ad divina nostræ Religionis arcana cognoscenda; utpote quæ ex legum Romanarum libris affatim peti queant. Sed nil mirum; quem enim latet, ad has res quam sit perspicax Accursius? Utinam pejora non legeremus. Illud tamen miror quamqu岸maxime, eo furoris devenisse 2 Albericum Gentilem, ut pro hîc ineptiis arma viriliter sumat; putetque arroganter nimis, Accursium recte conjectare, Sacra, quæ in Pandectis memorantur, ab Religione nostra nequaquam abhorrere; cum opus illud ad Justiniani mentem, Christianique cultus formam sit concinnatum; utur, in veterum Jurisconsultorum obsequium, horum nomina in fronte legum præferat. Non abs re, inquit Nautius, miraris: sed, ædepol! quænam sunt vel inepta atque ridicula, quæ quandoque docti viri acriter non defendant, & abnormi mentis impetu, dulcique animi insania ducti ac agitati, verbis extollant amplissimis & magnifice exornent? Non equidem clam te est fabella, quæ nobis insulse ab Accursio obtruditur in speciem historiæ: narrat enim, per id tempus, quando a Græcis Romani leges petiere, tot ante Christum natum annos, Græculum Sapiientem cum Romano nescio quo, obtuso, plumbeo ac loquendi prorsus ignaro, de trina in uno Deo persona, re adhuc plane gentibus incognita, mirum quantum perspicue per fortuitam gesticationem disceperat. Estne circulatorum commentum isto absurdius? Et tamen 3 Stephanus Forcatulus peculiari dissertatione illud late pigmentis & fuco puerili tuetur. Profecto si alia omnia deessent vitia in Forcatulo, vel hoc uno, dignus erit, qui, mutuo acceptis 4 a Papirio Massono vocabulis, appelletur *Insulsus*, atque ad docendum minus

1 *Accursii*] In Gloss. ad l. 10. D. de Just. & Jur.

2 *Albericum Gentilem*] In Dialogo v. qui inscribitur, *Pomponius*.

3 *Stephanus Forcatulus*]

Citata hujus Auctoris dissertatio ad Jo. Terundum J.C. legitur post ejus Tractatum de Alimentis.

4 *A Papirio Massono*] In Vita Cujacii.

mus idoneus ; vel , ut satis insigniter , atque aspere ¹ ab aliis notatus est , *Ineptus* , *malignus* , *nugivendus* , atque *impudens putidorum errorum parens* . Sed cum aliquantulum alio tracti , a proposita per Clœliam disputatione digressi sumus ; & rursus ad illam redire , nox altius producta non sinerèt ; petimus veniam , ut liceret discedere , & domum nos recipere . Promisimus tamen in gratiam Clœliæ , redeuntes ab Republica Jurisconsultorum , aliquid certi ac peculiaris inde nos esse allaturos , quo incepta quæstio possit exactius absolvi . Tum Clœlia : Mihi sane facietis benigne ; nam ex vestra altercatione maneo adhuc animo suspensa . Ceterum si quis vestrum fallaciis mihi imposuerit , non id gloriæ sibi vertat : cum nihil æque viris facile sit , quam credentem fallere puellam . Risimus ad mendacem modestiam argutulæ adolescentulæ ; & præstitis invicem officii , terga vertimus ; & per viam L. Pinarii amorem , quem nobis frustra celare contendebat , jocis ac disteriis pupugimus : & ex Ovidio recitabamus de eo , utpote Jurisconsulto , nunc illud , ² *Quique aliis cavet , non cavet ille sibi* ; nunc hoc aliud , ³ *Qui modo patronus , jam cupit esse cliens* .

Paucis interpositis diebus , præfulsit tandem lux professioni dicta : candidus Sol , aër innubilus , aura mollis , ac parum obstrepens , amœnitatem omnium amœnissimam induxerat , qualem adventu suo ver dulcissimum poterat expectationi nostræ benignius largiri . Ipse auctor extiti , ut clam abire tentaremus , ne , veluti per vim res semel transacta , iterum ad discordiam rediret . Quamobrem priusquam patentes aliique sanguine obstricti in suspitione ponerentur discessus ; sub primo lumine adhuc dubio nascentis auroræ , omnibus infalutatis , ad litus , ubi pacta omnia cum nautis ac parata erant , nos contulimus . Fluctuabat inter undas leviter crispata vacua navis , moræ impatiens , quam nos , quasi adhuc ancipites , nesciebamus , collectis in unum cogitationibus , quæ difficultates suscepti

B 3

con-

¹ *Ab aliis*) Præsertim Henr. Brencmanno in Hist. Pand. cap. 10. lib. 1.

Art. amand. lib. 1.

³ *Qui modo*] Idemeod. loc.

² *Quique*] Ovid. de

consilii, non bene antea ardore animi perpensas, objiciebant. Sed, facto impetu, fregimus importunam tarditatem, & navem conscendimus. Verum statim ac vela dedimus, iniecit nostrum quisque furtivam contemplationem super altricem tellurem jam derelictam; & omnes ad ultimam perducti tristitiam, exanimati conticuimus; utque falleremus fidem oculorum, qui turgiduli lacrimis sponte manantibus rubebant; candidum linteolum, pugno complicatum, suspirantes ante pallidum ac exsanguem vultum apposuimus: & quæ verba, singultibus mixta, ac non interga, passim ab ore excidebant, ea ad Superos ferebantur; quos rogabamus, vellent nos feliciter ac prospere laribus patriis Italoque cælo redonare. Tum collecto paullulum animo, exclamat Pinarius, quam recte inquit Poeta,

1 . . . *Usque adeo nulli sincera voluptas;*

Sollicitumque aliquid lætis intervenit.

Sed C. Nautius, misericordia sociorum turbatus & metu; ne moeror primordia navigationis interventu suo funestaret, quia erat non humillimi spiritus, vultu ac verbis, bonum animum habere nos jussit; duxitque optimum factu, nostrum pectus, adhuc a fletu tenerum, delinire non injucunda elegorum recitatione; quos lepide in illos conscripsit, qui foro ac legibus non serio ac decore, sed aut inepte, aut ridicule vacant. Nos id Pinario cum voluptate assentimur; & ille ita exorsus est.

Felix Ars Juris, felix hac Arte peritus,

Si foret huic Arti dedita turba minor,

Cui facile ingenium, cui sit custodia morum,

Cui constans recti sit bene cultus amor.

Nostra foret sors grata magis; nec dicere multi

Auderent, necuum nos genus esse sibi.

Da paucos, dabis egregios: rem copia vilem

Reddit. Quod rarum est, id solet esse bonum:

Est auro pretium, quia non reperitur ubique:

Tanti non esset, si jacuisset humi.

Sed qui sunt, quorum tota est industria Juri,

Quorum spes lucri tota locata foro?

Quæ

1 *Usque adeo*] Idem lib. VII. Metamorph.

Qui sunt, forte rogas? Omnes, qui velle fatentur:
 Nullus, ut expertum est, inde repulsus abit.
 atque boni atque mali; stupidi, nimiumque sagaces;
 Infima plebs, & flos nobilitatis item;
 Divitiis pollens, & paupertate laborans;
 Civis, & ignota vir regione satus.
 Horum sunt plures, quos ornat gloria. Plures,
 Nolint, sive velint, sunt mihi ridiculi.
 Incumbunt primi studiis; & lege severa
 Calcant virtutis non sine laude vias.
 O utinam hoc uno floriet curia cæta:
 Curia præ reliquis nostra superba foret.
 Non ita postremi: quare super hisce jocabor
 Paullisper: res est, credere, digna jocis.
 Ecce tibi ante alios sese insulsiſſimus offert,
 Qui nullum esse sibi credit in Arte parem.
 Vix anno, ni forte etiam sex mensibus, ad Jus
 Incubuit, sed qua sedulitate? lætet.
 Post e plebe fori scriptorem triderat; & jam
 Callidus in toto Jure magister adest.
 Quare, quid est Codex, quid sunt Digesta? quis horum
 Auctor? quædque prius, posteriusque fuit?
 Si lubet, inde roga: Quanam Jus parte sit auctum,
 Quæve reformatam, qua magis explicitum?
 Hæſitat infelix; alio traducere tentat
 Sermone; his magis applicuisse negat.
 Si legem recitet, nec cuncta, nec integra verba
 Reddit; & illorum vim tenet ore tenus;
 Omne interpunctis discrimen votibus aufert:
 Junctaque dissolvit, dissoluenda ligat:
 Syllaba ubi brevis est, longam facit; atque ubi longa,
 Ille brevem: tantum tutus in ancipiti est.
 Porro in personis, numerisque & casibus errat:
 In reliquis quanti possit hic esse, vides.
 Et tamen invenies nullum, qui audacior isto
 Turgeat, immenso plenus amore sui.
 Ambulat inflatus, diffundit verba superbe;
 Atque oculos multa sub gravitate movet:
 Aut raro, aut leviter flexa cervice salutat:
 Instat portenti est, si cui dicat, ave.

Septus non paucis incedere gaudet alumnis;
 Hisque suum cingi gestit utrumque latus.
 Si cui, querenti de Jure accomodat aures,
 Corrugat frontem, lumina figit humi.
 Postea respondet; sed quæ responsa? Puderet
 Hæc dare, qui in triviis, ut puto, vendit olus.
 O lepidum caput! o dignum, quod ubique cachinnis
 Ludentes pueros post sua terga trahat!
 Hoc satis. Ad reliquos pergo: ridentur & isti
 Non minus, & moniti vix resipisse student:
 Hi sunt, qui leviter tincti de rebus, in omni
 Imperium indociles latius Arte gerunt.
 Sunt Vates, sunt Historici, sunt Jure periti;
 Quam poscis linguam, quæ sit in orbe, tenent:
 Omnia scire putant: licet hoc nescire videntur,
 Quod, qui plus jactat scire, scit ille minus.
 Ut res quæque placet, res quæque ut displicet ipsis,
 Sic placuisse aliis, displicuisse volunt.
 Dî faxint, & prima sciant elementa Latina
 Grammatices: nec enim dos foret ista levis.
 Mane forum repetunt: lacerant sermonibus aures:
 Nunc hunc nunc illum non sine felle notant;
 Non raro versus recitant, quos nocte creabant,
 Vi tortos, succo deficiente macros:
 Et sese laudant, alienæ laudis egentes;
 Inque suis nequeunt laudibus esse breves.
 Quisquis es, abstineas istas obtrudere nugæ:
 Quem minus ipse putas, censor acerbus erit.
 Non poteris, si forte velis, huic vendere fumum:
 Quanti sis, totus naribus hujus oles:
 Noscet, quod nullo collectas ordine voces
 In metri speciem conseruisse studes:
 Incolumique pedum numero, vix cetera cures;
 Tempus in hac opera tam leviori terens.
 Ulterius perget: Vox hæc est barbara, dicit;
 Hæc alia est vacuos apta replere situs:
 Hic vanus tumor est: illic sententia friget:
 Prorsus ubique nihil, præter inane melos.
 Siquid forte boni, quod clam furaberis, affers;
 Ne dubites: furtum deteget ille palam.

Et ridens digito ostendet , qua parte resectum
 Sit , quod dignosci vix potuisse putas :
 Quodque tuum non est , auctori reddere coget ;
 Pauper ut evadas , qui modo dives eras :
 Atque ita , non meritum cum velles quærere plausum ,
 Fies materies turpis in urbe joci .
 Nunc venio ad quosdam Juvenes : hi ostendere sese
 Pulchros , & plenos nobilitatis amant .
 Hos ne tange : cave , multo sine honore salutes :
 Quodve roges , humili non sine voce roga .
 Picta velut minio illorum resplendet imago ;
 Atque viri , formæ plus muliebris habent .
 Omne locant studium , quo belle incedere possint :
 Brachia , crura , pedes , os , caput , arte movent .
 Albescit niveo mendax coma pulvere sparsa :
 Emicat alterno barba recisa die .
 Vestis it ex humeris formas imitata recentes ,
 Sive , o Galle , tuas , sive , Britanne , tuas .
 Pileus baud geritur , ni longo advectus ab orbe ,
 Et ni forte novo more revinctus eat .
 Queruntur missa a Batavis subtegmina lini :
 Gemmato digitos annulus orbe premit .
 Et crepidæ est sua cura , manu quæ suta sagaci ,
 Ne jam pelle super ruga sit ulla , vetat .
 Machina distinguens animatis motibus horas ,
 Præsto est , ut quotanam lapsa sit hora , sciant .
 Ne desit naso contriti pulveris usus ,
 Hunc ex argento capsula parva gerit :
 Capsula , quæ nimio sit reddita pumice levis ,
 Cui ductum ex omni sit bene parte latus ;
 Vel testudineo quæ sit de cortice facta ;
 Et nitet argenti desuper aucta notis .
 Ah ! misera , ah ! quanto pascis te errore , Juventus :
 Respuit has venter blanditiasque forum .
 Aspice Majorum vestigia : dic , ubi luxus ?
 Dic , ubi femineus tantus in ore lepos ?
 Ludimus ? ane foro tractamus seria ? Nil ne
 Discrepat a scenis curia , Jura jocis ?
 Sed quid ego ? Mala difficile est evellere , quando
 Cæperunt speciem jam retinere boni .

Finis

Finierat Nautius. Tum ego: Carnē tuam, Nauti, plenum est succi ac leporis; neque ulla esse res poterat sublevandæ nostræ moestitiæ aque accommodatior: conditum tamen est sale multo, & habent, quo doleant, non pauci, quos pangis acriter; an ex industria feceris, ut cum velles auditores allicere, eorumque aures demulcere; non alio scires confugere, quam ad acerbam censionem, qua sermo est non infacetus semper; & licet in longum protractus, numquam languidus est ac exosus? C. Nautius ad hæc Dic quæso, falsi quid in medium attuli? Non moveor, quod 1 *Obsequium amicos, veritas odium parit*: non enim ingenuos animos, sed debiles ac stupidos misera isthæc prudentia, seu verius, fatuus hic timor percellit. Ceterum illos, qui virtuti ac gloriæ sunt mancipati, exceptos ac præcipuos habui: eorum vero, qui alio inepte abeunt, neminem singillatim offendo: vitium ipsum carpo ac infector. Quis hoc mihi culpæ vertat? Caveant, qui in forum veniunt, ab puerilibus hūc ineptiis, si, quod dixi, de se dictum nolint: hoc pacto, nil præter inanem lusum nostri elegi habebunt; Respublica vero numerabit longè plures forensis disciplinæ severiores amatores: quotusquisque enim nunc est, qui illud de se merito prædicet, quod Cicero in Bruto, rationem vitæ suæ exponens, de se inquit, *Tum primum ad causas privatas & publicas adire cœpimus, non ut in foro disceremus, quod plerique fecerunt; sed, quantum nos efficere potuissemus, docti in forum veniremus. Itaque prima causa publica pro Sex. Roscio dicta tantum commendationis habuit, ut non ulla esset, quæ non nostro digna patrocinio videretur. Deinceps inde multa, quas non minus diligenter elaboratas, & tamquam elucubratas afferebamus?* In hunc ferme modum cœpta est navigatio, & plures subinde dies vario ac non insuavi sermone producta; quo lenitus est dolor, & erectus animus ad iter hilari vultu perficiendum; & si quando nostrum aliquis vel imprudens ad ægrimoniam excurrerat, illud identidem C. Nautius repe-
tebat ex Horatio,

2 *Latus in præsens animus, quod ultra est,*

Ode-

1 *Obsequium*] Terent.
in Andr. Act. I. Sc. I.

2 *Latus*] Horat. Od. 16.
lib. II.

*Oderit curare; In amara leto
Temperet risu. Nihil est ab omni*

Parte beatum.

Interea nescio quo pervenimus; & vento impediti, cogimur ad proximam tellurem deflectere, ubi, aëris clementiam præstolantes, immorari parumper oportuit: erat enim statio non injucunda, & procurando corpori aptissima. Nos in reducto amœnissimoque secessu, in quo limpida undæ, placido æstu crispata, invicem recurrentes, arenam & litus suaviter lambebant; sub cava rupe confedimus; dum navæ aliique prandio parando studebant. Verum, ut eo loci, qui terrarum nobis præter omnes angulus nescit, tempus confabulatione falleremus, L. Pinarius, veluti castris percitus, quæsit, An Juri Civili hæcenus vacasse, foret nostrum quisque contentus; an ad facultates alias incubuisse maluerit? Mirati sumus, id a Pinario tam improprie ac pene inconsiderate quæsitum; Et cur, inquit Numicius, id postulas, Pinari? An aliam nobis honestiorem utilioremque Artem objicias, quæ Juri Civili, vel tuo vel aliorum judicio, præferenda sit? Tunc Pinarius: Amici, ne vos in summam admirationem vultum componatis; mox eritis mihi paullo æquiores, ubi, quæ sim allaturus, accipietis. Quare præstate mihi aures benevolas. Repertus est olim a me nescio quis vir amœnioribus studiis deditus, nostræ vero facultatis hostis insensibilissimus, qui, ut me asperere atque inurbane vellicaret, in ludibrium Artis nostræ illud Plauti in Aulularia subridens recensebat;

..... At scia, quo vos soleatis pacto perplexarior.

Pactum non pactum est, non pactum pactum est, quod vobis lubet.

Tunc tristi fronte illum insalutatum dimitto; & egomet mecum multa cogitare inter vias, ubi id accidit, occæpi; & dixi: Tanti igitur sunt Jurisconsulti apud hos homines, ut non nisi captatoriam verborum industriam, & splendendum fallendi artificium præstent munere suo? Ergo scientia nostra 2 fons erit Dodoneus, qui si fœces excipiat extinguetur.

1 In Aulularia] Act. 11.
Sc. 2.

2 Fons erit Dodoneus]
Uti refert Plinius lib. 11.

estas, accendat; si accensas, extinguat; erit i virga illa, qua Circe mentem adimebat, reddebatque; pecudes faciebat, ac homines? Ita animo fluctuans domum venio: & in eadem meditatione defixus, super lectulo assideo; inque manus fumo Ciceronis de Oratore libros: aperio; & forte fortuna in illum locum incidi, in quo adeo inter se acerrime pugnant Crassus, & Antonius, ut ille dignitatem Juris Civilis augeat mirabiliter; hic, quamquimaxime potest, diminuat. En vobis eloquentissimi Scriptoris tractus, quem, quia sæpius lestitavi, memoria teneo: *Accedit vero, ita Crassus, quo facilius perspicere cognoscique Jus civile possit, quod minime plerique arbitrantur, mira quedam in cognoscendo suavitas & delectatio Ex his enim & dignitatem maxime expetendam videmus, cum verus, justus, atque honestus labor, honoribus, præmiis, atque splendore decoratur; vitia autem hominum, atque fraudes, damnis, ignominiiis, vinculis, verberibus, exiliis, morte multantur: & docemur, non infinitis, concertationumque plenis disputationibus, sed auctoritate natuque legum domitas habere libidines, coercere omnes cupiditates, nostra tueri, ab alienis mentes, oculos, manus abstinere Senectuti vero celebrandæ, & ornandæ, quod honestius potest esse perfugium, quam Juris interpretatio? Equidem mihi hæc subsidium jam ab adolescentia comparavi non solum ad causarum usum forensem, sed etiam ad decus & ornamentum senectutis: ut cum me vires, quod fere jam tempus adventat, deficere cœpissent, ista ab solitudine domum meam vindicarem. Contra vero Antonius: Nam quod inertiam accusas adolescentium, qui istam Artem primum facillimam non ediscant; hæc quam sit facilis, illi viderint, qui ejus Artis arrogantia, quasi diffuillima sit, ita subnixi ambulant Deinde quod sit plena delectationis; in qua tibi remittunt omnes istam voluptatem, & ea se carere patiuntur. Nec quisquam est eorum, qui, si jam sit ediscendum sibi aliquid, non Teucrum Pacuvii malit, quam Manlianas venalium vendendorum leges ediscere. Audistis? Quidne vobis videtur? An hac lectione non ita dubius quisque incertusque evadat, ut ignoret, in quam partem inclinet? Ipsi etiam Sul-*

picius

i - Virga] Hujus meminit Paullus Manutius in Ada-

gus ex Plutarcho.

picius, & Cotta, adolescentes optimi, ubi in Tusculano isthæc a Crasso, & Antonio exceperant, nequaquam pronunciare facile potuere, utrius oratio propius ad veritatem accederet. Tum ego: Desine, Pinari, isthæc nobis commemorare. Tuumne agitat animum is, qui Plautinos versus Arti nostræ, contractis superciliis opposuerat? Nimis profecto delicatus es, qui hisce inaniis tam graviter offenderis: quod enim umquam invenias remedium, ut fileant blaterones, nec nugas effutiant, nisi, quod suggerit prudentia, risum ac contemptum? Si verò Antonius te movet; fuge suspicari, ea, quæ ipse contra Crassum dixit, ex animo dixisse. Facile id colligas ex his quæ Crassus respondet in hæc verba: *Haud scio, an aliter sentias, Antoni; & utare tua illa mirifica ad resellendum consuetudine, qua tibi nemo umquam præstitit.* Verum ex animo dixerit: demus hoc cuivis ita existimanti. Sane non aliud ab Antonio expectabam, qui orator, ut erat Juris civilis ignarus, illud ne teruncii quidem faciebat, quo carebat infelicitè; & quod non assequebatur, oculo spectabat maligno ac livido. Sed quid alienam hac in re moramur auctoritatem? Proh Superum fidem ac hominum! quænam est facultas præter Artem Juris, quæ sit ære perennior, unde spiritus & vita redeat Reipublicæ; & quam non possit diruere innumerabilis annorum series & fuga temporum? Reliquarum enim facultatum inventrix non alia est, nisi curiositas, & liberum quoddam animi oblectamentum: Jus vero ipsa rerum omnium parens natura eduxit; & quæ, earundem est sedula conservatrix, industriosa necessitas amplexa est ac nutrit. Quamobrem qui Juri vacat, divitias, & bona auget animi; privatæ consulit fortunæ; publicæ servit utilitati; hoc præsidio socios & amicos in foedere retinet; cives caritate devincit; externos rerum æquabilitate allicit; barbaros cultura lenit atque expolit. Per ipsum tuta est ubique innocentia; timidum ubique scelus; injecta fræna vaganti licentiæ; non destituta præmio virtus; non defraudatum fide commercium. Qui hæc non videt, communi sensu plane caret. Sed ego sagacius, quam canis acer, odoror, qui sit, qui Antonii sententiam tueatur, & Jus improbe retractet, is nempe, vappa ac nebulo, cui male sapiunt diuturna, & per asperum laborem durata meditatio,

tatio, multa sensim edocens fori aspectus, domestica in perscrutandis conferendisque Scriptoribus sollicitudo, pudor interrogandi non difficilis, attentio non impatiens audiendi. Hisce severis artibus, hac industria pene intolerabili fingitur ac consummatur Jurisconsultus; non brevi annorum curriculo, non exigua animi intentione, non remissis ingenii viribus, non in agro inter rusticandum amœne, non domi inter placide confabulandum. Hæc est fors aliarum facultatum, quæ æque bene hac via, ac alia quacumque minus impervia ac ærumnosa perdiscuntur. Ex his igitur raptim atque turbate dictis videas, Pinari, num contemnenda, ac parvi æstimanda sit Jurisprudencia; & an aliquem nostrum poenitere debeat, ad hanc Artem animum appulisse? In hoc autem sermonis articulo nuncius supervenit, monetque, prandium esse instructum. Nos ad litus pergimus, ubi lectiori cibo; sed exiguo vires refecimus cauti ne quid mali in itinere obtingeret, non servata rigide victus lege. At nautæ, qui numquam agunt esuriales serias, gens, cui semper aridum est guttur, & fame dentes pruriunt, & inanitate intestina murmurant, quæque non alia presentia & amica numina adorant, quam pingues commestrationes, & potationes minime languidas ac emortuas; ad plenum esculentis onerati, exsiccarunt uno spiritu cados prægrandes massici obliviosi: & hac suavissimæ felicitatis particula, exclamabant, Noster calet vigor, & redit in præcordia virtus. Tum, quia lætitiæ dator est Bacchus, in gaudium sese cum fremitu & hilari tumultu dissolvunt, & fictilem urceolum, tot potationibus liberum, sursum ejaculant, ut, in occasu humi fractum, amabili stultitiæ & ebrietati litarent. Post hæc, de discessu non bene inter nautas conveniebat: alii statim celerandum, prolatandum alii putabant in crastinum. Posteriorum vicit sententia, nostro timore adjuta; qui, ut mare in tranquilliores sese componeret aspectum, nervis omnibus contendebat. Rebus ita dispositis, cœpimus lento gradu procul ab eo loco deambulare, & quibusdam superarris scopulis, non inelegantem pagum ad maris litus positum conspeximus; & inter humiles ædiculas, una præ cæteris cultus paullo lepidioris primo oculis sese objecit. Duos piscatores, qui super parum edito saxorum acervo fallendis hamo piscibus taciti vacabant, interrogamus; cujus esset

esset ea domus ? Illi in pedes erecti , & timidi praesentis hospitum , ne verbum quidem ausi mutire . Nos placido ac amico nutu jubemus , eos spiritum colligere . Quomobrem , sui compotes facti , respondent , Illam domum incolit vir ævi maturus , qui , ni fallimur , M. Minucius nuncupatur . Tunc ego : M. Minucius ergo huc se contulit ? hic habitabat ? Ita sane , illi ajunt . Iterum ego , ad sodales conversus ; Quæso ne dilabatur tam fausta occasio , citi eam invifendum virum , numeris omnibus absolutum , vitæ dimidium nostræ , & alterum veluti parentem . Omnes ad id consentiunt . Pergimus ; & prope ostium , dum manu jam elata C. Nautius pulsat fores , Minucius , qui erat e re sua egressurus , illas ultro aperit ; & nos aspiciens , ad spectaculum inopinatum attonitus , lætus simul & admirans subsistit , & nullum adjecit verbum . Nos , gaudio perfusi , injecimus in illius cervicem manus ; totaque anima adstringimus atque exosculamur pectus sapientia plenum ; & salve , diximus , amice oculissime . Ille vero nobis , sibi æque caris , multa dividit oscula ; applicansque collum , nostrum os oculosque suaviatur : & , cur in eam regionem pervenimus , qua de causa patrium solum commutare placuerit , quo ita tenderemus , curioso quaesivit . Nos omnia narramus ex ordine , quæ ille gravi nutu ac verbis amplissimis probavit : tum doluit , fero nos illuc post prandium accessisse : rogat tamen , ut saltem proximam noctem secum una commoremur . Nos officii devincti , amico obtemperamus ; & , qui rem omnem nautis nunciaret , misimus ; ne nos diu ac frustra præstolarentur ; ac tenerent , ubi moram tuto ageremus . Deinde in primo domus cubiculo cum M. Minucio consedimus ; quem interrogamus , cur ipse , vir cultissimus , peritia Juris apprimè consummatus , & fori consuetudinem edoctus , amicitia potentiorum & clientum favore , suavissimisque moribus acceptissimus , urbem reliquerit ; & passus sit , in humili fortuna , procul a fastu ac honoribus , in illo terrarum incognito situ vitam obscuram ac pene pauperrimam ducere ? M. Minucius ad hæc , Quis vestrum , inquit , non tenet illud , *1* *Nescio quomodo bene mentis seror est paupertas* ? Hoc dictum olim inter ancipites

1 *Nescio*] Dictum T. Petronii Arbitri in Satyr.

pitres sortis fluctuationes diu animum perculit, donec, mutato consilio, mihi vivere statui. Fateor quidem, iudicio Ciceronis, *Magnam esse laudem ac admirabilem, tulisse casus sapienter adversos, non fractum esse fortuna, retinuisse in rebus asperis dignitatem*. Sed mihi alia prorsus mens fuit; & placuit tranquilliores vitam tumultuosæ præponere. Selegi hunc amœnissimum locum, non curis fastidiosus, non strepitu ac fraude civili violatum; ubi iuvat me rusticari ac veluti repuerascere. Hinc colles, hinc mare meos suis pascunt oculos deliciis, quibus variam anni tempestatem experior semper lætam, semper amabilem. Non alio cultu mihi nitet mensa, quam eo, quem parat genius parvo contentus: oliva lecta de pinguis arborum ramis, molles asparagi inter silvas reperti, amara cichorea, aut siquod est aliud salubre olus, satum in hortulo meo, lactatumque aqua perenni & limpida, sæpe agnus lupo ereptus a custode, sæpe pisciculi, quos aliquis morosa cepit arundine, sunt caræ suavesque divitiæ, quibus instruo prandium, mihi regali apparatu pretiosius; & siqua sunt ambitiosi palati condimenta, longæ industriæ non lene tormentum, & fortunarum sensim properans everfio, aliis, libens ac volens, prudenti mancipatus parsimonix, relinquo;

2. *Quanto quisque sibi plura negaverit,
Adis plura feret; nil cupientium
Nudus castra peto, & transfuga divitum
Partes linquere gestio,
Contemta dominus splendidior rei.*

Illud vero in rem meam est valde conducibile, quod tempus, qualecunque legam, studiis meis vacuum suppetit ac expeditum. Nunc in longam noctem, hieme nivola recurrente, ante familiarem focum igne assiduo lucentem; nunc æstate nova ad matutinas, sive pomeridianas molliter obstreptentes auras, sub vite ac pampino, umbrante caput ab ardente Sole; nunc vere redeunte, placidissima florum ac mitium dierum parente; nunc in pomifero autumno, inter

1. *Judicio Ciceronis*] In libris de Oratore.

Horatius Flaccus lib. III. Od. 16.

2. *Quanto quisque*] Q.

ter vindemiæ jocos, & dicatas Baccho licentias; nullique sum, quod sane reputo præcipuum, de vitæ meæ instituto ac ratione infeliciter obnoxius. Tunc ego: Quis est, Minuci, qui tuæ non invideat forti? aut qui falso existimet, posse aliud homini beatius accidere, præterquam hoc vitæ tenore dulcissime frui? Sed, quæso, quibus potissimum studiis in præsentia vacas? An Jurisprudentiam, quæ tibi olim maxime cordi fuerat, desertam habes ac incultam? Minime quidem, inquit Minucius: immo illam unice præ reliquis facultatibus, quas huic semper postposui, colo ac veneror: & plerumque in eo verſor, ut attente, quo laborent vicio Artis hujus Scriptores, observem. Ipse enim ex me, quod raro ab aliis fit, scrutari conor, quanti sit unusquisque; neque alienis incaute acquiesco laudibus, quas ad imperitos etiam desert quandoque gratia; neque aliorum acerbæ dicta improvide amplector, quæ sæpissime excitat invidia. At ego: Quoniam egregie in id incumbis, si molestum tibi ac grave non sit, rogo, exponas nobis aliquid breviter, ne a te, quod accidit numquam, discedamus indocti: juvetque mirum quantum ducem te habere ac auspiciem; ne nobis illud sinistre eveniat, expertus quod fuit olim Guilielmus Budæus; qui postquam, venatione & aucupio relictis, literarum amore incaluit, immensos evoluerat, sed delectu nullo, & majore ex parte deterrimos Auditores; quorum labem sensim irrepentem, non sine diuturno labore, a se coactus est expellere. Quamobrem incipe: nec enim a te nisi exquisita ac sana documenta expectamus, qui tam acute, tam sapienter, tam proprie de unoquoque disputas. M. Minucius modeste ad hæc: Neque natura, inquit, neque industria ita me comparavit, ut tanti sim habendus, quanti vestra me habet humanitas: ceterum non fraudabo vos hoc sermone; nec enim insuaves illorum mores probro, qui, quod sentiunt, in secretiore animi parte obtegunt; & multo minus expecto, ut, qui me roget, precibus tandem iracundiam misceat. At ne omnia, quæ sunt innumerabilia, consēcter; paucis multa comprehendam, & sic statuo. Præcipua, quæ classē ducunt, uti reliquorum omnium, ita Scriptorum Juris, vitia tria sunt: Aut quod minute nimis ac inutiliter: Aut quod plus æquo subtiliter ac obscure: Aut denique quod barbære ac involute respertrahant. Laborant priore labe, qui, feriatorum more, in

C

nugis.

nugis futilibus ambitiose magis, quam solide, versantur; In scopulum alterum impingunt, qui non in usu facili ac proclivi, sed in tortuoso cogitationum ambitu Jus reponunt. Malum vero, quod est horum postremum, amplectuntur ii, qui Jurisprudentiam sordide forensi disciplinæ dumtaxat servire autumant; & ventosa enormique loquacitate utuntur: quique non magis sapiunt, quam bene olent, qui in culina habitant; nilque habent in suis scriptis, nisi litigiosum, acre, tractum ex aliorum ineptiis & cavillationibus invicem mutuatis. Et, ut de primis aliqua generatim attingam, hi luxuriam, ut ita dicam, Arti addiderunt; &, ut inquit 1 Tullius, *Levis maris delectationem gravissima utilitati anteponunt*. In rebus minimis, in ipsis pene ineptiis, ad derisum expatiantur: & malunt sibi oculum erui, quam abstinere sese a futili quæstiuncula, per longam importunamque orationem perducta. Græcorum hic olim morbus fuerat, 2 qui quem numerum remigum Ulysses habuisset; Priorne esset scripta Ilias, an Odyssea, pueriliter inquirebant. Fluxit postea ad Romanos sequioris ætatis; & 3 Tiberius Cæsar Grammaticorum ingenia traduxit ad disquisitionem hujus generis nugarum, *Qua esset mater Hecuba: Quod Achilli nomen inter virgines: Quid Sirenes canerent*. Sed si in reliquis artibus id reor execrabile, in Jurisprudentia vero maxime putidum est ac exosum. Et quamvis viri summi istas negligere minutulas concertationes debuissent, ut vetus paræmia est, *À l'oiseau qui jure, l'aigle ne s'occupe pas de la mouche*; non raro tamen aliud evenire experientia comperit. Et quis, per vestram fidem, non stomachabitur, ubi 4 super orthographia Papiniani, vetusne illa sit an recens, maximum spectet exortum bellum inter 5 Claudium Salmasium, 6 Desiderium Heraldum, & 7 Jacobum Goshofredum, & co-

1 Tullius] De Orat. lib. 1.

2 Qui quem numerum] Seneca de Brev. vitæ, cap. 13.

3 Tiberius Cæsar] Ex Svetonio in ejus Vita cap. 70.

4 Super Orthographia Papin.] in l. 6. D. de Collation. bonorum.

5 Claudium Salmasium] cap. 18. Observationum ad Jus Atticum, & Romanum.

6 Desiderium Heraldum] cap. 7. Observationum & E. mendationum.

7 Jacobum Goshofredum] Ad l. 75. de Reg. Jur.

cobum Gothofredum ? Quis 1 Politiano non acriter succenseat, qui odio prorsus vatiniiano contra Bartholomæum Scalam, non obscuræ dignitatis virum, flagravat; orta inter eos dissensione de orthographia paucorum vocabulorum, in Pandectis extantium; utque adeo, ut, contentione impetu, manifestis mendaciis sese involverint? Sane quanto potiori jure nunc ea Cicero prædicaret, 2 *Dignitas in tam tenui scientia quæ potest esse? res enim sunt parvæ, prope in singulis literis atque interpunctionibus verborum occupatæ*. Verumenimvero Jurisconsultis non adeo injucundum est Grammaticæ adhaerere. Olim Andreas Cioffus, Pisanus legum peritus, factus e togato viro ludimagister, in suavi genio ductus est ad scribendum 3 *de Gerundiis*. Mirum id alicui videbitur, mihi non item, qui alias observaveram, ad hæc quisquiliæ animum serio appulisse viros lectissimæ eruditionis. Quis crederet, quantum præliatum sit de hac voce *Pandectæ*, sitne feminini, an masculini generis? Primum id in dubium revocavit 4 Antonius Augustinus. Subsecutus est inde Cujacius, qui in quam partem inclinaret, incertus hæsit. Tota postea familia Jurisconsultorum primæ notæ, in factiones divisa, pro sua quisque opinione strenue pugnavit. Ultra tamen progressus est futilis ardor nonnullorum: & statim ac legerunt apud Papinianum illa vocabula, uno in loco 5 *Immemoria*, alibi vero 6 *facti sceleritas*, quæ fortasse parum latine sonant; quid, ut latina defenderent, non excogitarunt 7 Jo. Christianus.

C 2

nus

1 *Politiano*] Hujus cum Bartholomæo Scala contentio deprehenditur ex ejusdem Politiani Epistol. lib. V. & de hac contentione hæc habet Jac. Gaddius de Scriptor. tom. II. *Scalam Politianus pluribus epistolis acriter ac acerbe pupugit, contempsit atque damnavit: amarulentus judex, vel potius accusator*.

2 *Dignitas*] In Oratione pro Luc. Murena.

3 *De Gerundiis*] Refer-

tur hoc in Epitome Virorum illustrium, a M. Mantua conscripta.

4 *Antonius Augustinus*] In libello, *de Nominibus propriis quæ Placidius Florentini*.

5 *Immemoria*] In l. 44. D. de Acq. vel amitt. poss.

6 *Facti sceleritas*] In l. 3. D. de Bonis eor. qui ant. sent.

7 *Jo. Christianus Isterus*] Ad Brissonium de Verb. Signif.

nus Itterus, ¹ Grotius, & ³ Scipio Gentilis? Minus profecto aliquibus forem acerbis, qui vel de nomine, vel de patria Jurisconsultorum, vel de sede, ubi hi docuerint, latius, quam par est, differunt aliquando; nisi isthæc etiam nimis exælluans libido, immensum ac miserum in modum excrevisset. Acrius quam de Homeri, disputatum est de ³ Irnerii Patria; aliis est Germanus, Florentinus aliis; iudicio plurimorum Mediolanensis. Ubi vero docuerit, quæstio item est non obscura. Quidam Bononiæ, Romæ plerique, Pisus nonnulli putant. Ad nomen vero quod attinet, videte, quantum super illo homines ex arbitrio varaverint importune! dicitur enim, seu scribitur hoc ferme pacto, *Irnerius, Trnerius, Hirnerius, Hyrnerius, Wirnerius, Wernerus, Wernerius, Wernherius, Warnerius, Guarnerius, Vernerus, Vernerius, Ireneus*. Sed ocium non est, ut omnia huiuscemodi percurram, in quibus Scriptores, *omissis*, ut ait ⁴ Cicero, *fontibus, rivulos consecrantur*. Illud tamen animadverto, vitium hoc maxime esse commune & pervagatum; quia non multo studio adhibito & usu, plerumque Auctores id præstant; & non raro plausum inveniunt, præsertim apud eos, qui, non omni mente ac cura in cognitione Juris, versantur. At ego non hæc eo consilio disputo, ut eruditos, qui ita sunt animati, redarguam; sed quia movet me ⁵ Phædrus, qui inquit,

Nisi utile est, quod facimus, stulta est gloria.

Hactenus de his dictum satis. Alterius generis sunt, qui in steriles inextricabilesque subtilitates perdit, nihil amant impensius, quam obscuris obscura pessime miscere. Quid enim contorte atque implicite scriptum non est in disputationibus Juris abstrusioribus? Quantum mire cruciant se ac distortent Auctores, ceteroquin eruditissimi, iis in rebus, quæ per asperum laborem cognitæ, utilitatis parum, per honestam

¹ Grotius In Floribus sparsis.

² Scipio Gentilis] Lib. I. Parerg., cap. 6.

³ Irnerii] Quæ hic de Irnerio recensentur, latius persequitur Henricus Brenckman-

nus in Historia Pandectarum lib. II. cap. 5.

⁴ Cicero] De Oratore lib. II.

⁵ Phædrus] Fab. 17. lib. III.

istam negligentiam ignoratæ, damni mercantur nihil? Profecto plerisque hæc est, ni fallor, insita in animo inanis superbia, ut cum videant minus intelligi, forte quia aliquid in medium afferunt numeris Platonici involutius; tunc scripsisse sagacius, sibi falso persuadeant: & siquid planum perspicuumque e manu dilabi sinant, de opera sua irrequieti, munus suum languide nimis ac remisse implere, opinantur; & horum aliquis vel ex composito *ἡδία ἐπ' αὐτὸν ὄψος*, serenitati nubem inducit, ut ait 1 Plutarchus. Quid hercle malum hoc? An Jurisprudentia ars est macerandi contundendique in inutilem ostentationem ingenia; ut in aridis nulloque succo præpinguibus quæstionibus spiritum corrodamus, & ad extremam macritudinem hisce salebrosis meditationibus exsiccata mentem delaisemus? Equidem poeniteret hos, quicunque sint, male suscepti instituti, si 2 ad Agellium tantisper animum converterent, qui inquit, *Ætas M. Ciceronis, & G. Cæsaris præstanti facultia viros paucos habuit, doctrinarum autem multifermium variarumque artium, quibus humanitas erudita est, columnina habuit, M. Varronem, & P. Nigidium: sed Varronis quidem monumenta rerum ac disciplinarum, quæ per literas condidit, in propatulo frequentique usu feruntur: Nigidiane autem commentationes non proinde in vulgus exeunt; & obscuritas subtilitasque earum, tamquam parum utilis derelicta est.* Julius Paullus ita obscurus in scribendo habitus est, ejusque leges adeo verborum tenebris involutæ; ut id, quod de Chrylippo Cicero in Divinatione narrat, 3 de Paulo dici non immerito possit, *Illum implevisse totum volumen oraculis flexilisque & obscuris, ut interpret egeat interprete; & sors ipsa referenda sit ad sortes.* Quæstio suam non detrahamus indolem Jurisprudentiæ: ea quippe nata est ad regendas privatas res ac publicas; ad instruendos animos pro colenda justitia. Si huic proposito perspicuitatem demas facilitatemque, & omnia scrupulosis observationibus & altius quæsitis, latiusque circumductis differentiis,

C 3

impli-

1 Plutarchus] In Commentario de Dignoscendo Adulatore ab Amico.

2 Ad Agellium] Nocturnum

Atticarum lib. XIX. cap. 14.

3 De Paulo dici] Ex judicio Jo. Bertrandi in Vita Jurisconsultorum lib. 1. ca. 25. §. 4.

implices, quibus nihil nisi tenebrae & obscuritas oritur; plane non video, qua via facile nobis sit, illud assequi, quod publice privatimque expediat urbium populorumque regimini. Zeleuco ea mens infederat, ut Thuriis leges daret, numero paucas, sententia perspicuas. Qui huic successerunt, subrogata importune simplicitati superstitiosa interpretatione; quo plus nominis ab ingenio, eo laudis minus ab utilitate [si solidum est 1 Strabonis iudicium] sunt adepti. Tenetis, quam late olim in Romano Jure Pegasianorum ambages fraudesque verborum ac circuitiones triumpharunt? Has exsilio multaverat omnes Justinianus, nec amplius postliminio donatae sunt: Papiniani vero simplicitatem sequi, ac in primis probare unice curavit & in deliciis habuit. Quare si leant aliquando, & pulverulento situ conscriptae jaceant prolixae infinitaeque disputationes, pacem tranquillitatemque ingeniorum, qua pinguis adolescunt, turbantes; & quae doctrinae semitam dumis ac vepribus squalidam horrentemque reddunt in perniciem literarum. Faciam postremo de his verba, qui barbariem, dulce studiorum suorum praesidium, tenaci vinculo amplexi, toti se dant in corruptum ac depravatum fori genium. Hi sunt asperi, tristes, horridi, inquinatae loquentes: non instructi, non terminati: nihil habent luminosum, nihil dicunt tranquille, leniter, partite, definite, distincte, facere: sententias sfovent abnormes, & nescio unde ex abdito erutas, a quibus succus ille & sanguis legum incorruptus abest omnis: *Verbosi etiam*, ut testatur 2 Cujacius, *et proxi more suo, ut soleant, in re facili esse multi, in difficili muti, in angusta diffusi*. Quodque est dolendum magis, inter hos ille supereminet excelsior, qui scribit sordidus, non secus ac in Graeco proverbio est, 3 τὸν πικρὸν εὐπορομένους δύσπορος, *Simiarum pulcherrima deformis est*: & tamen superbunt, seque mutuo laudant: & ut muli, invicem scabunt, ita alterum fricantem alter refricat. Sed, amici, 4 ad An-

to-

1 Strabonis) lib. VI.

2 Cujacius) In lib. V. Respons. Papin. ad l. 17. D. de Injust. rupt.

3 τὸν πικρὸν] Citatur

a Platone; & ad Heraclitum auctorem refertur.

4 Ad Antonium Fabrum) Ita scribit Faber in Epistola ad Carolum Emanuelem, *Sae*

tonium Fabrum, istorum hostem acerrimum, & exasperatam patientiæ igniculis accensum, eundum est, si indolem hujus notæ hominum cupitis ante oculos perbelle depictam propius contemplari. Habetis jam ea, quæ a me accipere pro vestra humanitate voluistis: atque ex his, quæ jam dicta sunt, reliqua nascuntur omnia, quæ dici possunt. Illud addi e re maxime puto, posse hæc vitia ad virtutem accedere; irritum modo non sit, quod monet 1 Horatius,

Singula quæque locum teneant sortita decenter.

Minutis enim rebus ac curiosis allicimur: subtilibus excitamur: forensibus, quibus ætiosi evadimus, confirmamur usu ac experientia. Ubi autem id non caute, non proprie non parce, non denique prudenter, ac longa animi provisione fiat, alia prorsus omnia eveniant, necesse est: quippe per minutas res sordide affectata nauseat eruditio; delassat disputatio per subtilitates involute excurrens: indigesta ac perturbata forensium disputationum moles vim ingenii frangit ac enervat. Ita sentio: utrum autem digitum ad fon-

C 4

tes

Sabaodice Ducem, præfixa tom. I. De Errorib. Pragmat. Mos enim solennis ille est istiusmodi hominum, ut si ve delirent, si ve recta sentiant (quod nonnumquam, sed casu evenire necesse est) omnia referant ad æquitatem; quam pro arbitrio sibi fingunt, ut magni non Juris tantum, sed, quod etiam in Jure præcipuum est, Æquitatis Arbitri existimantur. Quod si ad eorum ineptias propagandas Papinianæ auctoritas; 1, quod est consequens, non mora solum, sed vera etiam probaque Juris æquissimi ratio aliqua obijciatur; tum isti nudis, quod ajunt, ridere dentibus, 1,

subtilitates istas, aucupia 19 apices dicere: ut quia nihil habent, quod commode respondere possint, honeste saltem conticescant: quorum inscitiam, sicuti detegere facile, ita negligere expeditum esset, si non eo maxime hominum genere, toto terrarum orbe, Tribunalium fere omnium subsellia undique redundarent: quibus nihil familiarius aut antiquius est, quam ut inveteratos Pragmaticorum errores pro certissimis legibus obtrudant: a quibus in judicando 19 consulendo recedere putant non oportere.

2 Horatius] In Arte Poetica.

tes intendam, sodales dulcissimi, vestrum est unice iudicium. Plaudimus nos unanimes, testamurque, rem omnem acu tetigisse; & istius sermonis tam accurati participes factos fuisse gaudemus; ac in eo, quasi in aliquo peropportuno diversorio, requievimus. Post hæc, disposita cœna, adeam invitat Minucius. Laudavimus modestissimi viri sobrietatem: non enim laute ac magnifice curati fuimus, qua pompa, familiaritatis amantissimæ fœdus violatur: neque adeo arcte ac misere, quasi lætitia conventus hospitalis cederet in jejunium. Commodum deinde quievimus; ac bene mane consurreximus. Tunc antequam plene diluculum illuxisset, iterum in mutuos amplexus effusi, grates maximas Minucio, subortis pene lacrimis, peramanter reddimus; & vale inter suavem mæstitiam dicto, ad navem tendimus; sedatisque pelago ac cælo, institutum cursum prosequimur, & plures dies usi sumus auris secundis, & iter tuto celerantibus.

Sed quia instabile est mare, & nōmento e tranquillo in procellosum vertitur; cœpit statim inter venti sibilos albescere, & spumosa aquarum mole ex imo fundo ad cælum assurgere tumidum ac iratum: postea tempestas sævior evadens aërem cingit atra caligine; negatque lucem omnem præter malignam, quam per pauca horridaque intervalla pariunt tonitrua, formidabili mugitu roboantia, & nubes scindentia igneo fulmine: sequitur effusissima pluvia, veloci grandine permixta, in contrarias partes furens fremensque, acta pugnantibus inter se aquilonibus. Nos muti, pallidi, exsangues, neque concipiendis votis, neque vicinæ morti deplorandæ pares; eo deducti sumus, ut ultimum miserorum solatium, lacrimas, gemitum, suspiria glacialis horror nobis eriperet. Tres dies noctesque neque nutriti cibo, neque somno consopiti, neque ullo sermone erecti, nec denique aliqua spe sublevati; inter tenebras & pericula, & semper vivam mortis imaginem, huc illuc iactati fuimus, & ad confinia desperationis ejecti. Tertio autem die, sub noctis initium, longe per obscurum aërem aut vidimus aut vidisse putavimus tellurem; de qua paullo post certiores facti sumus, cum eo loci lumen, quod nimis infirme distantia oculos feriebat, non sine inopinata animi lætitia cognovimus. Sed adhuc ventus, pietatis expers, navis ferox adversabatur; ita ut præsentia vicini portus, nescio,

scio, plus metu, an gaudio perfundebamur. Tandem, providentia Cælitum, non nisi sub insequentis diei vesperem illuc pervenimus: ubi cauponam petimus litori proximam; a qua pensilis lucerna ad ostium posita, illud lumen dabat, quod externa die inter languentis procellæ reliquias e mari aspeximus. Sed quæ post hæc infortunia lepidissime hic acciderunt, L. Pinarius concinnis elegis consignavit, quos nobis legendos tradidit.

Siquis amat ridere, legat qua scribimus: hæc sunt

Digna quidem scribi, sunt ea digna legi.

Iratas tres forte dies sulcavimus undas,

Jactati pelago naufragique metu.

Nescio quas tandem lassati venimus oras;

Incerti, quæ gens, quod mare, quisve locus.

Sed tanto quia danda quies erat inde labori,

Cauponam petimus, quæ prope visa fuit.

Accessit caupo, visu quo turpior alter,

Aut alter peior moribus esse nequit:

Exemplar furum, vitiorum maximus auctor;

Inventor fraudum, flagitiique parens.

Una manus, pes unus, integer unus ocellus

Huic fuit: ereptus litibus alter erat.

Nos subodorantes hominem, Quis, diximus, umquam

Hujus ab insidiis tutus abire potest?

Sed quia jamdudum stimulo cruciamur edendi,

Ægre tam longas ventre ferente moras;

Illic nos refici, nocte impendente, parati,

Oramus, cœnam disposuisse velit.

En, ait ille, lubens: exquisitissima semper

Hospitibus servat prandia nostra penus.

I credas homini mire ad mendacia factus:

Prandia se vacuus venter ad ista pareo.

Linteolum explicuit: fuerat quis factor in illo,

Hinc discas, lotum quo fuit, annus erat.

Si sordem in patinis spectes, quas obtulit ante,

A vomitu stomachus mox veniente timet.

Dein nigrum panem, quo nil est vilius, affert:

Saxum, jurarem, durius esse minus.

Apponit vinum: melius gustabis acetum:

Gratia in hoc forsas, qua caret illud, inest;

Pisces

Pisciculos præbet, mensem quos fixerat ante:
 Non olei, aut piperis, non ibi mica sulis.
 Non placuit multis exsuccus cascus annis;
 Pernaque nec rancens, nata nec ova diu.
 Tactis jam leviter dapibus, (quis crederet?) ingens
 Est renovata magis, quam reparata fames.
 Fervebatque accensa fitis; meritoque dolēbat
 Non sibi delatam venter inanis opem.
 Post hæc: O caupo, rationes collige, dixi.
 Is vaser arbitrio contulit omne meo.
 Verba metum mellita dabant: iterumque rogavi,
 Ultra ne sensus occuluisse velit.
 Tum jussus, digitis rationes supputat ille;
 Et verbis ornat doctus in arte dapes,
 Dein rursus officiis usus fallacibus, inquit,
 Quinque petens solidos, nil petiisse reor.
 Namque ad mercedem cura nostrique laboris
 Haud specto: dono cedat utrumque libens.
 Quinque petis solidos? Sed quid, clamavimus ipsi,
 Si donata minus cura laborque foret?
 Nec duplo nec forte triplo contentus abires;
 Et reddenda tibi gratia multa foret;
 Tandem vix multo conatu effecimus, ut tres
 E quinque solidos sumeret ille sibi.
 Post talem cœnam, dormitum pergitur: at qui
 Lectus erat, non sum differuisse satis.
 Hic cimex, pulex, hic quidquid in orbe repertum est,
 Quod somnum ex oculis triste fugare valet.
 Sed jam per lassos fractosque laboribus artus
 Cœpit paullatim serpere lenta quies.
 Nocte super media ventrem exonerare coactus,
 E lecto ereptus quisque repente fuit.
 Surgimus, & lychni extinctum conspeximus ignem:
 Hanc quoque nocturnam caupo negavit opem:
 Non quia nos istam pretio non emimus usum:
 Ipsa etiam nobis aura locata fuit.
 Sed quia vix olei tantillum adduxit, & illud
 In resta, quo nos falleret, auxit aqua.
 Quare imus, vacuas manibus palpatibus umbras,
 Ne premat incaute pes male ductus barnum.
 Quæsit tandem locus est his usibus aptus;
 Cujus non multo novimus ante situm.

Sed

Sed frustra ventum est : nam omnis confluxerat illuc
 Per totum hospitio turba recepta diem :
 Hæc stimulo compulsæ pari, deponere capit
 Veneris convulsi præcipitanter onus.
 Nos miseri admitti nequaquam possumus ; & vin
 Ultra sufficimus sustinuisse moram.
 Oramus, fremimus, non ulli parcimus arti,
 Dent spatium, ne nos mox crepuisse velint.
 Intus qui stabant, subsellia tuta tenentes,
 Irridentque preces, prospiciuntque sibi :
 Ac bene conclusis foribus, feraribus ayum :
 Jus caret hac in re : Qui prior, est prior :
 Huc sero nimbum vos accessistis : habenda est
 Nostrum cura prius : quis secus egit adhuc ?
 Et quasi spernentes aliena pericula, monstrant,
 Arrepta placide commoditate frui.
 Tunc ego, quid facimus ? quidve expectabimus ? inquam,
 Nulla hic obtenta nos moriemur ope ?
 Quis pudor est ? hic hic, ubi nunc consistimus, alio
 Suppetias, memet iudice, ferre licet.
 Si queritur caupo, pugnis certabimus : hisce
 Exossatus humi (quod meret) ipse cadet :
 Culpa sua est, quidquid patimur ; nam pessima rina,
 Quæ dederat, nobis hanc peperere luem.
 Dictum, jam factum : bene res successerat. Inde
 Accidit hoc aliud, quod reulisse placet.
 Ganeo sat celebris, quasi jejunasset ab anno,
 Huc celer exortum venerat ante diem :
 Dente dapes vorat, & vinum tam sæpe bibenda
 Se totum ad fauces usque replere studet.
 Sic animam e cyathis exhaustæ avariter omnem,
 Dicens sive nihil, sive bibisse parum :
 Et rogat, ut rursus fieret sibi copia vini,
 Clamans, nolle truci se macerare siti.
 Sed postquam in stomacho, velut in puteate cloacâ,
 Undavit vinum, cæpit adire caput.
 Tum caligantes oculi, aspectuque minaces,
 Non valuerè suo se retinere sinu :
 Et discurrentes huc impatienter & illuc,
 Implebant fletu, sponte cadentes, genas ;

Fumæ

Fumabant nares, frons inflammata rubebat;
 Assiduumque tremens ibat utroque caput:
 Artubus accisis genua inclinata cadebant:
 Spiritus obducta fauce tepebat iners:
 Et cupiebat adhuc bibere, atque explere bibendo
 Os avidum, immensæ sorbitionis amans:
 Et, quem suprema gutta evacuaverat ante,
 Admouet imprudens rursus ad ora cadum,
 Sed nihil inueniens, gestum tendebat inanem;
 Exclamans solito more, Refunde merum.
 Postea ructabat, referans deformius ora:
 Quo ructu tota est foetida facta domus.
 Pars nostrum extremis digitis, pars altera plexo
 Linteolo nares claudit utrasque statim.
 Namque parum abfuerat, quin unusquisque supinus
 Hoc ad spectaclum procubisset humi.
 Ille tamen, subita veluti formidine tactus,
 Quis tremor est, inquit, vertitur ecce solum:
 Ecce lahat totum trabibus laqueare revulsis:
 Mœnia nil sese substinuisse valent,
 Me regite, & misero tantas arcete ruinas;
 Ne finite, ut saxis obrutus ipse cadam.
 Præsentem date opem; nunc succurrite tantis,
 Quæ circum impendent per mea membra, malis:
 Divulsum caput est; manus est divulsa; pedesque
 Divulsi: sani jam mihi nil superest.
 Condite me tumulo, mæstum properate feretrum:
 Funeris huc, comites, huc modo ferte faces.
 Post hæc extemplo, haud secus ac foret alter ab illo,
 Qui fuerat, plausu latitiæque fremit;
 Atque relaxatis cæpit ridere cachinnis,
 Et fletu ridens uberiore tegi.
 Accedunt famuli, lumborum cingula solvunt,
 Ut spirare anima liberiore queat:
 Accipiuntque manu lymphas, perque inguina fundunt:
 Creditur hæc vulgo prompta medela malo.
 At nos nescio plus turbati, an forte resciti
 Casu ridiculo, linquimus hospitium.
 Deliciæ hæc fuerant, quæ nos caupona replevit:
 Invitamus ad hæc, qui velit hisce frui.

Orto jam Sole, & cælo in serenitatem composito, molestissimi hospitii incommodis deartuati, citissime discessimus; & placidos fluctus quindecim dies experti feliciter sumus. Defatigati tandem longo itinere, impatientes ulterius substituendi mare, ad proximam tellurem, quam conspeximus, appellere decrevimus. Sed loci conditionis ignari, navem contra venientem oculis rimamur; quæ ubi prope adfuit, rogamus nautas, docerent, quæ sit ea tellus, non procul affurgens? Illi humaniter: Aufugite quæso, ac tutius litus quærite: laboratur hic gravi pestilentia; & uti nobis renunciatum est nuper, cæli vitio nescio quis hominibus morbus ingruit, ut in huncquicumque incidat, vitam die claudat tertia aut quarta ad summum. Luctuosa rerum omnium facies; & præter miserum solatium communis ærumnæ, nihil superest civibus, nisi citius obeundæ mortis votum. Occidit infelix pater, dulci natorum præsentia orbatus. Lacrimantia tenella pignora arent inter languidos moribundæ matris amplexus. Amicorum opem frustra amicus expectat: & extremum pietatis officium inter consanguineos est, invicem sese deferere; ne alterius graves & vicinam mortem minantes anhelitus intueatur alter stupidus ac inutilis spectator. Viæ omnes insepultorum plenæ. Famæ canum & vulturum multo satiata humano sanguine, humi jacentia nulloque violata morsu præterit cadavera. Domus lugubres ac derelictæ. Inculta templa & solitaria. Pigri & sterili rubigine obfiti campi. Ubique singultus, ubique ululatus; & qui est morte pejor, mortis ipse ferox & crudelis aspectus ubique circumspicitur. Idcirco iterum monemus, aufugite. Quod si forte a pelagi molestia paullisper cupitis relevari, quem incepistis, cursum sequamini. Cras ante meridiem elegantissima sese insula vobis objiciet, hinc distans milliaria quinquaginta; quo nonnulli honestiores viri & mulieres, incolæ telluris hujus, quam aspiciitis, se contulere, loci salubritate ducti; unde periculum bacchantis pestilentia vitare non male opinati sunt. Ibi poteritis, si lubet, capere aliquantulum levaminis. His non sine gravi ac gelido timore cognitis, proram extemplo avertimus ab infesto litore; multasque nautis grates reddimus, quorum consilio adjuti, ad commonstratam insulam tendimus. Verum statim ac eo pervenimus, amœnissimæ stationis nativam elegantiam attenta curiositate contemplamur.

nur . Humiles ibi colles , studio ac cultura agrorum , ornatī omnes fecunda ac semper viridi arborum prole , muscosi circum scopuli , ridentes inter lulum placide furentem subsilientium aquarum . Litorum planities , nullo conspurcata vili commercio , & flava lucidaque arena scintillans , vix paucos piscatores raro excipiebat : ædiculæ sparsim positæ , & sub quadam amabili negligentia : hæc ad oram maris : illa ad clivi molliter tumentis radices : alia super culmine non asperæ nec inviæ rupis ; omnes diverso situ , ut gratiam ac leporem loco emendatissimo majorem jucundiorēque conciliarent . Huc convenerant , ut non falso a nautis accepimus , qui procul a patrio solo abeuntes , morbi vim late serpentem ab ipsis avertendam curarunt : sepositisque curis omnibus , iisque valere jussis , tuendæ salutis , ut par erat , unice dediti ; illud duntaxat , quod voluptati non indecoræ ac solatio innocuo conducebat maxime , læti & malorum omnium immemores amplectebantur . Interea nobis obviam fit vir gravis nec indiligens ; cui forte hoc datum erat negotii , præesse litori , ne qua navis accederet , quæ hujuscemodi morbi laboraret suspicione . Multa ille prudenter interrogat : multa nos opportune respondemus : recte inter se omnia congruunt , Signis datis , inspecto vultu , cognita gentis origine , notato virium robore ; colligit , tuto posse nos excipere ; & benigne veniam dare navi pedem efferendi . Dum hæc agebantur , curiositate nostri adventus ducti , duo adolescentuli , non inelegantis formæ , quorum alter , sive genio erga nos , quo statim fuerat occupatus , sive humanitate , qua erat apprime præditus , invitat ad proximam domum : & ita lepidis ornabat verbis invitamentum , ut nonnisi per summam rusticitatem liceret repugnare . Quamobrem invitanti parvimus : & ille , dato nobis viæ ducē altero adolescentulo , citato gradu anteivit , causa faciendi eos in antecessum de nostro adventu certiores , qui hanc ædem incolebant , quique illuc de more convenerant . Nos ad nutus traditi ducis pergimus : & occultæ latitiæ pleni , Geniis hospitalibus grates tacito pectore agimus , qui tam acceptos in regione prorsus ignota nos ex insperato redderent . Tandem domum pervenimus . Ecce noster adolescentulus , nuper a nobis divulsus , qui festivo risu genas colorans , digito nos commoustrat ; & manu acceptas quasdam puellulas ad fores ducit : jubet , ut adven-

nas

nas conspiciant ac salutent . Novis hisce additis beneficiis devincimur magis , & limen fausto omine ingredimur . Hic omnia ad delicias composita . Non procul ab atrio mollia prata , ibi odoræ herbæ ac salubres , & inter has mixti flores nitidi vario succo & risu colorum areolam docte ornantes . Rarum ibi arbutum , præter laurum , & cedrum , aut populum imbecillis vitis maritum . In medio e pumiceo lapide mensa non insuavis : circum sedilia , & super his molle umbraculum ex hedera ad defendendos vel ab ardore caniculæ , vel ab humido jove convivas . Huc officiosissime ducti sedimus ; & paulo post paratur prandium . Accedunt famuli : explicatur in mensa mox descripta candidum lintheolum : sparguntur desuper rosmarinum & cedri frondes : apponuntur pocula floribus coronata : tandem afferitur cibi non multiplex genus , sed lectissimum & probe curatum . Epulamur dulcissime , ut ne quid nimis ; & nescio quis in hunc modum nobis bibendo propinat :

Conviva , ex vitæ sanguis , de vitibus humor

Pressus : in hac vobis sit bene parata salus.

Nos vero ita :

Sit verum augurium , sed sit commune , precamur :

Nosque parè liceat vosque salute frui.

A prandio statim deducimur ad tectum : & postquam sese sua quisque sede locaverat , vir suavissimis moribus ornatus , cui nomen L. Veturius , delicatioris Jurisprudentiæ non jejulus , ut palam sermonis progressus fecerat , Parcite , inquit , hospites jucundissimi , si pro vestra dignitate , epularum copia & apparatus minus arriserint . Hic territi morbi effera pertinacia , vobis , ut opinor , non incognita , curæ sanitatis studemus quammaxime . Vivimus parce ac frugaliter , contenti eo , quo vires reficiantur , non opprimantur : qua de re in delectu cibi magis , quam in pompa ac ubertate sumus perditæ accurati . Interdictum est rebus omnibus , quæ pravi & gravis sunt succi , concoctioni impares , & faciles quæ corrumpantur : præter hæc non negligimus alia , quæ per hæc tempora ab utilitate non abhorrent . In primis , licet hic clementia situs pulcherrimi semper purus sit aer , & dulci aura dimotus ; ut scrupulosa & nimia sit nostra in tuenda valetudine diligentia , perpetuo focus lucret igne ;

igne: quotidie roseo aceto pavimenta irrorantur: incultos hortos reliquimus: arcendas curavimus palustres aquas: nuces, taxus, & siquæ sunt hujuscemodi arbores, eradica-
 vimus. Connubij sanctas leges, quæ ad animorum concor-
 diam spectant, religiose colimus omnes: cetera loco fra-
 trum & sororum sumus: somno tantum damus, quan-
 tum nec nimia quies nec longa vigilia sanitati obsit.
 Ociamur semper, jurgamus numquam, paululum deambula-
 mus, multum lætitiæ indulgemus. Optimum sane, inquit
 C. Nautius, vitæ moderamen in his ærumnis. Rogo, un-
 de accepistis? Ad hæc Veturius: A natura, ab experien-
 tia, a prudentiorum hominum colloquio: an aliunde accipi
 posset exactius? Nautius vero: Putabam, te isthæc decer-
 pisse a lectione 1 *Francisci Ripæ*, aut 2 *Hieronymi*
Prævidelli, Juris interpretum, qui late de Peste tractarunt:
 habent enim hi multa, quibus a morbo caveas; & huc sum-
 ma redit, quam tenes tam accurate. Subrisit Veturius; Et
 neque Ripa, inquit, neque Prævidellus incogniti scriptores
 mihi sunt: sed non omnia, quæ in libris sunt, a libris sunt addi-
 scenda. Satis idoneus magister usus est, ut quæ ipse doceat, non
 opus sit aliunde conquirere. Ceterum quæ fuit ista utriusque
 scriptoris amens libido, ut super ea re, de qua fere nihil
 veteres Jurisconsulti, disputationem integram conglutinent?
 Ergone tam abditæ Jurisprudentiæ gravis est infanda Pe-
 stis, ut immerito neglectam ab Antiquis hanc provinciam,
 ipsi religiosius susciperent excolendam? Quid hic profecto
 peculiare, & a generalibus regulis tam late aberrans, ut
 controversiam postulet novam & uberiores? Non me la-
 tet

1 *Francisci Ripæ*] Hic pa-
 tria Papiensis, statura pusillus,
 &, ut ferunt, deformis; a-
 nimi virtutibus corporis vi-
 tium emendavit: & inter plu-
 ra, quæ in Jus Civile & Pon-
 tificium scripta reliquit, & his
 non pauca Responso adjecta,
de Peste quoque librum edi-
 dit; ut ex Guid. Panzirolo de
 Clar. leg. Interp. lib. II. cap. 157.

2 *Hieronymi Prævidelli*)
 Fuerat is Regiensis, Caroli
 Ruini auditor & Bononiæ
 Antecessor; sicarii cujusdam
 manu, contra quem patrocini-
 um præstiterat, interfectus:
 nihil præter Tractatum *de Pe-
 ste* scripsisse traditur in Epito-
 me Virorum illustrium Mar-
 ci Mantuæ.

et in his quæstionibus medica inesse multa ; proh maximus Superum favor ! Jam sociam sibi Jurisprudencia adscivit Medicinam . Factus est sui compos deliramenti 1 Mercerius , & nescio quis alius , quibus non subolet Jurisconsultus , qui se una Medicum non profiteatur . Videte ineptias hominum , qui volunt nobis isthæc tam bona fide persuadere ! Sed quid ego frustra detestor ? Jamdiu Jurisconsulti & Medici simul coeunt , & invicem auxilium sibi præstant . Postquam enim præter Ripam & Prævidellum e turba Jurisconsultorum eruperat Vincentius Carrarius , & de Medico ejusque Officio scripserat ; e coetu Medicorum in medium prosiluit Paullus Zacchias , & arti suæ factam injuriam censuit , nisi per ipsum honos restitueretur editione *Quæstionum Medico-legalium* . O mutuam caritatem , natam in ludibrium severiorum disciplinarum ! Sed abeant isti doctrinarum conturbatores ; & sinant , ne importuni velint esse , ut in suo quisque sese contineat munere , nec alienæ afferant facultati tam impudenter inutilem laborem . An hi nesciunt , quod est in Græco proverbio ? Ο δύο πτόκες δίκων , ἑδέτερον καταλαμβάνει . Qui duos insectatur lepores , neutrum capit . Tunc ego , Ex his , quæ docte & argute dicis , dulcissime Veturi , conjectura auguror , Jurisconsultum te esse plenum ac perfectum , Ad hæc Veturius : Non ita est sane , uti ex tua humanitate prædicas ; ea enim , quæ audiebas , me imprudente ac invito , exciderunt . At ego : Non aliud a tua modestia responsum expectabam . De reliquo , eos magis diligo ac pluris facio , qui , quæ dicunt , proferunt veluti imprudenter ac invite : tædium creant , qui ex industria omnia , quæ improbo labore a libris,

D

bris,

1 Mercerius) Jo. Brandes in libello , quem Francofurti , an. MDCLXVIII. edidit , inscripsitque , *De vera ac simulata Jurisconsultorum Philosophia* hæc habet . cap. 5. Qui ad Juris studium pergit , ante omnia Jus Pacis , ac Belli bene discat , quod modernis est Jus Gentium . . . Plura alii

desiderant in vero Jurisconsulto ; Theologum , & Medicum vult post Mercerium Auctor de necess. Jurisconsulti . Prius laudo ; regnum enim Dei non tantum quærendum est primo , sed Theologiam , ut ajunt , publicam , quæ in sacris consistit : posterius , quod de Medico dicitur , superfluum est .

bris, plerumque putidis, mendicant, importuno hiatu eructant. Quoniam vero insperanti mihi, sed valde optanti accidit, ut in istum sermonem de Jurisprudencia dilaberemur; parcas quæso seu verecundiæ sive officiis; quæ, si in te animi moderationem commendant, mihi meisque locis impedimento sunt, quominus fructum aliquem ex colloquio tuo de his rebus percipiamus, quem unice quærimus ex hac suscepta peregrinatione. Tunc Veturius: Quamquam in Jurisconsultorum numerum venire non auisim; teneo enim & difficultatem Artis, & mearum virium imbecillitatem: ne quis tamen sit, qui superbiæ imputet quod ex animo & mea consuetudine est, non sinam vos me diutius rogare. Quæso, quid est, in quo vobis satisfactionem; utut rudis est oris mei facundia, hebes ac infirmum ingenium? Cui ego: Sane his dictis præstas te hominem ingenuum, liberaliterque educatum: & quia, in quo egregie differas, a nobis expectas; dic quæso, Unde est quod nullum Jus æque ac illud Pop. Romani, & tamdiu duraverit, & tantam sibi comparaverit famam ac gloriam; & a tot nationibus tam magnifice fuerit exceptum, & immensis egregiorum hominum sit insigniter ornatum laboribus? Postulas, inquit Veturius, rem neque levem, neque paucis dignam absolvi; quam ego conabor breviter, & si potero, planius expendere. Jus Pop. Romani non in ipsa dumtaxat naturæ simplicitate, neque in solis angustisque necessitatis limitibus, ut cæterarum Jura gentium, repositum est; sed instruitur pompa salutari, ac non inutili solennitate; ita ut oraculi & absconditæ religionis plenum videatur. Nullam profecto invenies nationem, quæ in reddendo cuique, quod suum est, ad tot cum majestate excurrat ambages; tantis utatur sine veritatis injuria fictionibus; tam varios gignat sine obscuritatis vitio formularum apparatus; tam subtiliter, sed simul graviter, jurisdictionem dividat; tam acute, sed non minus perspicue, statum hominum, ac rerum genera distinguat; tam minute, sed æque proprie, contractus, supremasque voluntates dirigat; docte superstitiosa; blande rigida; suaviter imperiosa: aliena si admisceat, nihil habet barbarum: nova si proferat, nihil invidum: si colat vetera, nihil exosum: si placidiora selectetur, nihil leve: si amplectatur severiora, nihil asperum, ac difficile. Sed quid plura?

1 *Cætera de genere hoc [adeo sunt multa] loquacem
Delassare valent Fabium; nec te moror: audi,
Quo rem deducam.*

Hæc tam ampla ac speciosa rerum supellex, hereditarium ac peculiare Pop. Romani decus ac ornamentum, tam fastis orta natalibus, nullo alio adjumento ad suæ dignitatis culmen, suumque absolutissimum statum feliciori progressu inde pervenerat, quam ope sublimium ingeniorum: quorum solertia, quod rude visum est, perpolivit; quod involutum, dissolvit; quod dubium, confirmavit; quod diffitum ac incompositum, digessit ac conjunxit. Nec sane minori opera ac studio indigebat Jus egregium, quod, ut antea dixi, non quadam nititur simplicitate, quæ cuique obvia est, neque sola necessitate, quæ ex seipsa persuadet; sed longe requisitis ac sapienter excogitatis observationibus. Ex eo est, quod alii cultiores populi leges quidem habuerunt optime institutas, sed simpliciiori aspectu ad naturæ normam conformatas, & pro necessaria civilium operum concordia dispositas, omnibus prorsus viduatas solennitatibus: quamobrem nullas umquam in incrementum nobilissimæ Scientiæ Jurisconsultorum sectis ac familiis excitarunt. En igitur quo pacto Romana Jurisprudentia præ cæteris tam splendide fulgeat, ac tam late dominetur. Ipsa enim inventionum copia, æquabilitate sanctionum, disputationum subtilitate ac perspicuitate, structura artis, vi rationum, luminibus sententiarum, ac interpretum frequentia, rapit, allicit, omnesque ad sui admirationem vel invitos impellit. Sed tu, Jenuti, tecum nescio quid compressis agitas labris? An habes, quod contra reponas? Tunc ego: Plane cognosco, Veturi, quam impense, efflammique hæc jura Pop. Romani deperis. Sed, si tua humanitas & familiaris consuetudo sermonis mihi obijciendi libertatem non aufert; dicam aperte quod sentio hisce de legibus, antiquitatem præsertim redolentibus; quæ mihi videntur non ex omni parte illam obtinere dignitatem, quam tam magnifice extollis. Veturius, teneo, inquit, quæ in hanc rem es dicturus; ea nempe, aut his similia, quæ

D 2

1 apud

1 *Cætera de genere hoc) Horatius Sat. 1. lib. 1.*

1 apud Agellium Favorinus Philosophus recenset, dum multa in Romano jure ostendit, aut obscurissima esse, aut dura, aut lenia nimis & remissa, aut nequaquam ita, ut scriptum est, consistentia. Sed has calumnias Sex. Cæcilius egregie refellit, omnibus, qui aderant, ipso quoque Favorino, approbantibus atque laudantibus. At ego, refellit sane; dubito, an egregie: Sex. enim Cæcilius, sive ipse Agellius sit, ad sui arbitrium, quoquo vult, omnia contorquet; & ludit potius ex ingenio, quam ex re ipsa serio disputet. Non ego hic in arenam contra Agellium descendam; suscepit olim hanc sibi provinciam 2 Cl. Salmasius, qui de dissectione corporis debitoris pluribus obnoxii verba faciens; *Ridiculum plane*, inquit, *ac futilem vanumque se probat cum illa sua nugatoria ratiocinatione Agellius*. Sed isthæc non moror: nec me latet, habere etiam Agellium suos non paucos, nec contemnendos favitores. Ipse autem aliud quiddam, longe aliud sum dicturus; neque ad Agellium respexeram, ut putas. E. M. Tullii Oratione pro L. Murena totus mihi, quantus ipse est, injectus est scrupulus: Orator enim eloquentissimus in Artem Juris hoc loco viriliter ac aperte irrumpit. Ipso veluti præcone, nil aliud est hæc Ars, nisi scientia mysteriis onusta, verbosa interceptarum conceptiones, litigiosa loquacitas, absurdus & nullius usus labor, occulta oracula, apud paucos custodita; sed quæ postea promulgata, atque in manus jactata, & excussa, inanissima prudentiæ reperta sunt, fraudis autem & stultitiæ plenissima. In hos sensus excurret tantus vir, quantus est Cicero; & jamdiu 3 suboluit eruditus, non adhuc ab aliquo, neque ab ipso Antonio Paleario, qui hoc sibi negotii dederat, satisfactum esse Tullii objectis. Post hæc Veturius, Immerito, inquit, tam impense adhæres Cice-

1 *Apud Agellium*] Disceptatio Sex. Cæcilii Jurisconsulti, & Favorini Philosophi de legibus XII Tabularum legitur cap. 1. lib. XX Noct. Attic.

2 *Cl. Salmasius*] In Dissertatione de Modo Usurarum c. 18.

3 *Suboluit eruditus*] Inter quos Cl. V. Everardo Ottoni in dedicatione suæ Diatribæ, quam inscripsit, *Papinianus, sive de Vita, studiis, moribus, & morte Æmilii Papiniani, Jurisconsultorum coryphæi*.

Ciceroni, & ab Agellio recedis tam improvide. Suspectus tibi esse debet Cicero, quieo loci causæ servit; & ut Militiam extollat, Jurisprudentiam deprimit. Nulli enim non est indoles hujus hominis plene comperta, qui, dum orat, jurat in occasionem præsentem; alia omnia dicturus, ut alibi dixerat, si oratorem non gereret. Quare facile te fallit Cicero, ubi causam agit; difficile, ubi ex re ipsa disputat. Verum, an non ille est Cicero, qui egregiam, diuturnamque Jurisprudentiæ navaverat operam? ¹ Franciscus Hotomannus sæpius monebat, *Neque Ciceronis Orationes sine legum Romanarum subsidio, neque illas admodum sine Ciceronis adminiculo perfecte posse legi*: asseritque ² Franciscus Balduinus, Ciceronis scripta magnam Romani Juris studiosis adferre lucem; tantumque oculi sibi optabit, ut Jurisprudentiam Ciceronianam colligere, & eam, uti instituerat, in locos communes digerere posset. Agellius vero solide ac prudenter differit, non autem nugatur, ut est Salmasii opinio, ³ qui nimia de se persuasione, acerbius, quam par est, ni fortasse etiam malignius erga veteres se gerit: nam quod desideras argumentum validius eo, quod ex verisimilitudine per non leves conjecturas ducitur, in quam Agellii sermo tam eleganter incumbit? Porro convertat paullulum Salmasius animum ad id, quod monet scriptor diligentissimus; & bona fide perpendat, an ille a recta semita aberret: *Non enim profecto ignoras, hæc obijcit Agellius Favorino, legum opportunitates, & modestas pro temporum moribus, & pro rerum publicarum generibus ac pro utilitatum præsentium rationibus, proque vitiorum,*

D 3

quibus

¹ *Franciscus Hotomannus*) Quæ hic referuntur, habes in Elogio Hotomanni ad V. C. Jacobum Bongarsium Bodrianum, auctore Petro Neveleto Doschio J. C.

² *Franciscus Balduinus*] In Epistola de Optima Jur. docend. discendique ratione.

³ *Qui nimia de se persuasione*] De Salmasio hoc est:

Desiderii Heraklii judicium, in Animadvers. in Salmas. observat. in Jus Attic. & Rom. l. II. c. 7. *Vir alioquin ad literas summo honore tractandas & illustrandas natus; se modestiam adhibere, & arroganti de se persuasione, ac erga alios malignitate excussa, mentem animi in iis sedulo occupare potuisset.*

quibus medendum est; fervoribus mutari, atque flecti; neque uno statu consistere; quia, ut facies cæli ac maris, ita rerum atque fortunæ tempestatibus variantur. Sed tu, Tenuti, qui in Romano Jure, nescio qua causâ, non omnia indiscriminatim probas, dic per tuam fidem, an ea, quæ respuis ac damnas, ita sunt deridicula, ut in aliis nationibus passim deprehendimus? Non hic ad barbaras incultasque gentes mentem adjicio: in ipsis Græcis, natione omnium lectissima, apud quos summum receperat Sapientia incrementum, consisto. Quæso, proh Deus immortalis! quam multa in his populis nonnisi cum risu excipimus? En tibi 1 sanctionem illam, qua cavetur, puellam, parentibus orbam, florentemque ætate primula, quæ maritum nata est, parum ad conjugii leges accommodatum, posse, quem velit e mariti cognatis, provide ad reparandam illius inertiam conducere. Cui malo si maritus prospectum ire voluisset, cautum, ut saltem ter in mensem thalami serias intermitteret: coactus hac via, veluti in testimonium non violatæ sanctionis, Kalendarium maritalis officii sibi conficere, quo festi profestique dies muneris sui deprehenderentur. Profecto non potes non mecum de tracta connubii religione, ac prostituto pudicitiae decore conqueri ac mirari. Quamobrem Cicero, tunc, cum non in foro nec studio clientum abreptus, verum ac solidum de legibus Romanis judicium protulit, cæterarum gentium nugas despiciens, recte inquit; 2 Percipietis etiam illam ex cognitione Juris lætitiâ & voluptatem, quod, quantum præstiterint nostri majores prudentia cæteris gentibus, tum facillime intelligetis, si cum illorum Lycurgo, & Dracone, & Solone nostras leges conferre volueritis. Incredibile est enim quam sit omne jus Civile, præter hoc nostrum, inconditum ac pene ridiculum; de quo multa soleo in sermonibus

1 Sanctionem illam] Quam refert Plutarchus in Solone, cui ridicula videtur lex hujusmodi. Quamquam eam ex nonnullorum opinione defendat Thom. Stanlejus in Hist. Philosoph. in vit. So-

lon. cap. 6.

2 Percipietis etiam] Ita ad augendam Romanæ Jurisprudentiæ gloriam scribit Cicero sub persona Crassi in lib. I. de Oratore.

nibus quotidianis dicere, cum hominum nostrorum prudentiam cæteris hominibus, & maxime Græcis, antepono. Dum hæc invicem recensebantur; & jam ipse acquiescebam in elegantissimo Veturii sermone, quem valde admiratus fueram, & longa oratione laudaveram, accedit famulus; nunciat domino, adesse prope fores, qui a Gallonio missus, rogat sibi reddi tres illas membranas, quas nudius tertius attulerat. Præsto sunt, inquit Veturius: accipe illas e taberna libraria: aspice, en ubi sunt: invenisti? non vides? hæc, quas cubito tangis, ipsissimæ sunt. Sume illas cito: affer huc; nam priusquam ad Gallonium remittam, ea, quæ in his asservantur, legam meis hospitibus, ut exporrectiore fronte sint. Interea ito ad fores, mone hominem, qui has expectat, maneat paullisper, & finge me rebus aliis vacare. Tunc Numicius, quæ sunt hic subscripta nomina, quæ isthæc signa? An in his testamenta continentur? Rem tenes, inquit Veturius; & profecto lepidissima sunt, quibus tamen nihil deest eorum, quæ in solennem ritum statuit Jus Romanum, ut religiosius præ cæteris nationibus defunctorum voluntates per omne ævum custodiret; maximum sane argumentum, quo discimus, usque adeo non esse inutilem solennitatum observantiam, ut iis maxime indigeat Respublica ad repellendas fraudes, quibus hominum malicia late grassatur. Id, quod non plane intelligunt, qui Jæ Pop. Romani sibi fingunt in superstitione frustra occupatum. Sed ne iterum ad hoc redeamus, de quo satis; capiamus aliquid solatii ex recitatione horum testamentorum. Primum hoc scripserat A. Postumius, vir ad mores antiquos factus, & in studiorum cultu non impiger; qui cum parum esset amica sorte usus, ita supremis tabulis sapienter cavuit, ut postquam fatale exitium corde durato tulerat, fortunam criminis puderet sui.

Qui fueram, uti vixi, quod cupio fieri post mea fata, hoc supremo elogio palam facio. Diu literis incubui, ut sero discerem, quantum parum didicissem. Lucri cepi nihil; ut est literarum infortunium, quæ asperæ erunt minus, ni præter negatum premium, non aliquando apud vulgum substituant contemptum. Vixi annos LXXX. Primos,

D +

quos

quos stupida abstulit infantia, obscuram vitæ partem reputo: sequentes, quos negotiis mancipavi, amabilem & placide noxiam insaniam: reliquos, quos mihi vixi, ocium felix satis, & paucis cognitam sapientiam. Facilitatem in rebus meis expertus sum nullam, præter eam, quæ in invenientis quotidie difficultatibus fuit uberrima; his grande pretium comparavi, quo emta est constantia, maximum miseriarum levamen. Amicos colui, quos sibi poterat inopia conciliare: diu retinui, quia paupertatis raro sunt comites fraus ac insidiæ, quibus in odium amicitia vertitur. Nunc etiam paululum pecuniæ deest, quo mandem, exstrui sepulchrum. Id posterorum arbitrio relinquo: & incertus bujus beneficii, vitam claudio extremo hoc meorum calamitatum monumento. Hujus tam acerbae fortunæ heredes sunt Luc., & Gn. Postumius, filii mei amantissimi. Oro obtestorque, ne damnosam sibi putent hereditatem. Habebunt, quod ad vitam optime instituendam æque melius conducatur nihil; & æqualis sortis, exemplo paterno, non erit indocile pectus, bene præparatum: & si meliore frui, contigerit, accedet gratior nova conditio. Lacrimas & singultus non posco, quibus deseritur potius, quam servatur parentum memoria. Recte formatus animus, & sanæ a me acceptæ institutionis tenax, documento erit, quantum extincti genitoris memores sint superstites filii: & paternarum umbrarum solatium illud erit unicum, spectare ad nepotes felici successionem hereditariam virtutem pervenire.

Testamentum A. Postumii, sponte cadentibus lacrimis, & placide per animum serpentis dulci maxime, attente excepimus: & inter amabilem tristitiam cognovimus, quantum sapiens rebus angustis generosus atque fortis appareat.

pareat . Deinde Veturius , alterum hoc , inquit , est Asinii , qui fuerat pater esurionum , non horum modo , sed quot aut fuerunt , aut sunt , aut aliis erunt annis . En ejus misellus spiritus in ipsa arida testamenti dictione .

Ne testamenti longior scriptura plus tabula , quam par est , in ruinam patrimonii consumat , brevi animi mei sententiam aperio . Qui e Staphila , concubina , nescio qua imprudentia , in hoc extremo senio domi retenta (nisi quia visa est concipiendo impar) postumus nasceretur , beredem facio . Curet mater , spissum jejunium a me perdocta , lac ei parcus dare ; ne grandior factus , beluo substantias meas devoret : & siquid lactis mammis supererit , habeat Superis gratiam , & alium querat , quem pacta mercede nutriet ; ut suo victui sine mea bereditatis intertrimento consulat . Ut firmipr sit nascenti proli valetudo , & sentiat , ut fuit veterum mos , tempestatum incommoda , pannis filium meum non obtegit : ita domui fiet tot expensarum compendium . Oro , ne negligens Staphila sit , vicinis adultum filium osculandum tradere ; ut amabiles lacrimulae & gestus loquaces sciant frustulum panis , aut pomi particulam ei mercari ; & ita aliquot dies sustineat sine nostro dispendio . Quod praeipuum est , mando , ne pecunia , mea vitae succus ac sanguis , caute sublata ad dextrum latus in arca ferrea diu reposita , ubi timidae custodes pervolabunt mea evigilatrices umbrae , beredi meo commonstretur , prius quam ad annos xxx adeptus sit spiritus siccitatem , & ad aridos meos mores didicerit , ne ipso quoque nimis abunde uti frui Sole & frigore . Porro ne qua sit in curando funere diligentia , veto . Antequam tota exierit anima , ne qui veniant pietatis ^{res} , & ad invisendum cadaver , & solum scalpant , frangant ^{fures} ,

fores, & domesticam auram spirando furentur; statim, cito deferar ad fundum meum; præsertim ut circumcisa sit omnis funeris impensa, & nullum Libitina de meo faciat lucrum. Sicut tamen usui esse poterunt humani corporis ungues, pili, ossa, adeps, siqui est in hac pelle extenuata; excarnificer prius, modo supremum aliquid pecunie ex reliquiis nostris emungatur, quam servandam volo latebris occultioribus; ne spectantium oculi emissitii rapaci intuitu partem eradant ac diminuunt. O qui, cumque præes incolumitati mearum fortunarum, sive tu sis Jejunium, aut Nuditas, aut Miseria, fac me, si merui, post cineres voti compotem.

Ipse ubi hæc audieram, continere me non potui, quin exclamarem: Et hæc est brevis scriptura Asinii? nisi forte ipsi visa est brevissima, qui uberiores, si invenire potuisset, suæ macritudinis sensus aperire cupiebat. Profecto huic, si umquam de facie novissem, illud vatis lepidissimi sive per iram, sive per jocum recitarem:

1 *A te sudor abest, abest saliva,
Muccusque, & mala pituita nasci:
Hanc ad munditiem adde mundio rem,
Quod culus tibi purior salillo est,
Nec toto decies cacas in anno;
Atque id durius est faba & lapillis:
Quod si manibus teres fricesque,
Non umquam digitum inquinare possis.*

Tum mihi Veturius: Recte quidem, & argute: carmen in hunc hominem quadrat aptissime. Deinde, reserata diligenter postrema membrana, In hac, inquit, scripsit testamentum suum impurus, & vorax, & aleo, Theodorus, qui sinistra sua liberalitate, & dulcissimo omnium vitiorum consortio, bene uncta oblimaverat patrimonia. Quare in testamentum suæ indolis ita de rebus suis cavuit.

*Quia uxorem, non raro perpetuum malum,
mibi*

acceptis

1 *A te sudor abest*] His versiculis insectatur Catullus fallissimis, jucundissimisque Furium Pisarensem.

mibi non conjunxi ; filios justos non habeo : eos, qui ex vulgivaga venere nati sunt, qui multi sunt, non cognosco. Adoptavi nullos, ne misero artis remedio solatium, penitentiae proximum, compararem. Ut successorem attente inveniam, qui meae vitae injuriam non faciat, & meorum morum imaginem ad posteros referat ; Phaedromus, heres esto, qui e meis cognatis, agnatis, amicis supra alios egregius est opum everfor ac devorator; cui sua sunt nomina, infinita Saturitas, Jocus, Festivitas, Ferie, Gaudium, Penus, & nesciae numerari Potationes. Siquid bene lactantis ac probe siccati suminis, siquid odoriferi aprugni calli, siquid vetusti lacrimantis laridi, aut siquid aliud in carnario, post consopitum famis meae pruritum, asservabitur, quae fuerunt olim mei ventris ægre jejunantis stabilimenta, dum cibi vacuitate lippiebant fauces; do, lego, viritum inter eos berciscundum, coquis meis, pistoribus, laniis, porcinaritiis, quibus fui quotidiana intemperies ac lassitudo. Siqui ventriosi, multibibi, ac merobibi, homines mihi oculissimi, funus meum sequentur, in amaritudinem & luctum os compositi, ejulantes, suspirantes, lugentesque extinctum in me continentiae adversarium, beluonum principem, potantium solatium; ut sit iis sedata paullulum irrequieta sitis, & siccis faucibus accedat gaudium, habeant singuli in dies XL duos modiales calices falerni, in cella mea vinaria per annos plures servati; ea lege, ut uno spiritu illos ingurgitent, & avariter in barathrum, crepitante gutture, infundant. Sticbus, ac Pamphilus, servi mei, liberi sunt, si proximis mensibus quatuor ter in diem sepulchrum meum, quadrato lapide extruendum, prope rusticam adiculam Bacchi Patris, reculant, opiparis obsoniis, & praestantissimi vini amphoris

phoris utrumque humerum onerati, cum ollis, mortario, pistillo, sartagine, abeno, patinis; & ante meos Manes indulgeant prandio ac ebrietati; ut madeant pavimenta exquisitissimo mero, & sepulchri formices redoleant nidore culinae; & meae volitantes umbrae gratissimo praeeritae voracitatis spectaculo recreentur.

[hic] O factum bene! inquit C. Nautius. Hic vir profecto mera gula fuit, seu verius, mera cloaca. O impudentis vitae exitus impudentior! Caeterum, Veturi, rem nobis fecisti gratissimam, hisce lepidis recitandis testamentis. Quamobrem de tot in nos collatis beneficiis gratias ago, ut Ausonius ad Gratianum; referrem etiam, si possem: sed nec tua fortuna desiderat remunerandi vicem; nec nostra suggerit restituendi facultatem. [Hoc pacto primum illum ab adventu nostro transegitur diem: qui inde exortus est, aequè jucundus ac suavis, & dulci cantu, & erudito sermone, & non infacetiis jocos animos recreavit. Tertia luce, diu in amplexus & oscula effusi, ore, verbis, ac gestu conati sumus ostendere L. Veturio aliisque, quantum arcte nos eorum devinxerat comitas ac benevolentia; & precati ipsis fausta omnia a Superis, & fortunata ac felicia, discessimus.]

Et jam in altum progredimur, & brevi cursu in Græciam pervenimus. A fletu temperare nos ægre potuimus, inspecto eò regionis tractu in solitudinem ac mæstitiam converso, quem olim militaris gloria & literarum eximius cultus illustrarunt: Nunc spectra ac reliquæ male congestorum rudera, litora inhospita, & commercio spoliata, & vasti ac infelices aspectus planitie, & collium silvarumque luctuosæ imagines, mærorem undequaque spirantes, ad suspiria lacrimasque effundendas viatores impellunt. Tendimus tandem ad Cycladas, in Ægei in orbem amoenissime positas; quarum in medio, fama sui celeberrima situque elegantissima, sedet insula Delos, quo appulimus, & jacta anchora, litus ingredimur; non tam coacti tædium navigationis dulci statione paulum commutare, quam impulsu genio lustrandæ regionis non ignobilis, quæ omnium prima occurrit; ad quam, ut accepimus, accedere quandoque Jurisconsulti, vita functi, interque mortales versari;
eorum-

eorumque commercio uti solebant . In incolam , juvenem comtissimum , incidimus , cui nomen , Ælius ; rogamus nonnulla de loco . Ille, paucis, ¹ ex Marone mutuatis , non invitus nobis satisfacit . En , inquit , hospites , quo loci accessistis :

*Sacra mari colitur medio gratissima tellus
Nereidum matri, & Neptuno Ægeo;
Quam pius Arcitenens oras & litora circum
Errantem, Mycone celsa, Gyaroque revinxit,
Immotamque coli dedit, & contemnere ventos.*

Bene est , inquit L. Pinarius : sed quæso adsunt hic Jurisconsulti , ut accepimus ? Ille ad hæc : Profecto hoc me latet ; verum frequens horum fuerat , & est quotidie huc accessus . Iterum Pinarius : Qua de causa ? At ille : En vobis aperio . Delos , ut fama est , natalibus Dianæ & Apollinis clara ac superba , templum habet eidem Apollini sacrum : hoc veneraturi adeunt Jurisconsulti , forsan ex suo instituto ; nam ² ex veteri Juvenalis Scholiaste didicistis , jamdiu morem apud hos obtinuisse , sedendi ac tractandi juxta Apollinis templum . Nec sane abs re id factum ; unusquisque enim vestrum probe callet , quantum in augurio potens sit hoc Numen : ideo colunt Jurisperiti , cum artis suæ partem potiore in conjecturis , in quibus augurem se gerere oporet , collocent . Quamobrem propitium sibi Apollinem obsequio comparant , ne in difficili negotio inepte hariolentur ; tum etiam ut agant grates illi ob navatam forte feliciter operam huic studio , quo ipsis facere licitum plerumque est

³ *Candida de nigris, & de candentibus atra.*

Tunc Numicius: Miror sane, quæ dicis . Ergone Ars nostra ita fallax est & anceps, ut Apollinis quærendum sit patrociniū, qui nos reddat in augurio expeditos, dum, cum opus est, conjectamus ? Conjecturæ sane, non inficias eo, sunt ex arte nostra ; sed illæ non sunt ex arbitrio nostro pertra-

¹ *Ex Marone mutuatis*] Æned. lib. III.

² *Ex veteri Juvenalis Schol.*) Ad Satyr. 1. lib. 1. sup. vers. 128.

Sportula, deinde Forum, jurisque peritus Apollo.

³ *Candida de nigris*] Ovidius lib. 11. Metamorph.

pertractandæ : ratio nos devincit : hac veluti duce , ignotas calcamus vias : non eundem est ad auguralem sortem, nec fatidici Numinis tutela est expectanda . Ad hæc Ælius: *Differis ex re ipsa ; sed horum copia est longe major , qui amant potius Vates se gerere , quam Jurisconsultos ; & ex arbitrio potius , quam ex ratione loqui ; seu quod facillime id agant ; sive quod mutuo exemplo in mutuam perniciem ad id hortentur ; sive quod cœcutiant in sua opinione , nec plane videant , a quot quantisque debeant præjudiciis extricari . Ubi hæc invice n dicta sunt , petimus ab homine hercle suavissimo , ut ducem se nobis præberet ad visendum Phœbi templum . Ille non abnuït : & una secum e litore discessimus ; atque brevi ad templum devenimus , in cujus fronte hæc visebatur ex Ennio apposita inscriptio :*

SVARVM. RERVVM. INCERTI. QVOS. EGO. OPE. MEA
EX INCERTIS. CERTOS. COMPOTESQVE. CONSILI
DIMITTO. VT. NE. RES. TEMERE. TRACTENT. TVRBIDAS

Verum illud nobis admirationi erat , templi aspectum non videri , ut opinabamur , nimia vetustate incultum , & ruinæ proximum , sed perpolitum aliquantulum , & recenti cura resectum . Incola , nobis id valde mirantibus , inquit : Nihil est , hospites , cur miremini ; templum enim hoc , novum quem habet cultum elegantio remque formam , debet unice Baldo ; qui olim , ut rumor est , huc advenerat voti reus : nam i in Substitutionum litibus , quas pertractavit non paucas ; & in quibus conjectandi audacia est major , adjuvante , ut opinor , Apolline , xv millia aureorum congeffit : horum partem non exiguam , cum e vivis discessit , arte , nescio qua , avaris adhuc incognita , & forsan ab ipsis nimis optata , secum abstulit ; illamque locatam optime existimavit in reparanda hujus templi ruina proxime impendente . Pietatem Baldi laudarunt plerique , improbarunt alii , ea ducti opinione , quod in vetustis monumentis aliquid novare , piaculum sit ; præstetque potius antiqua venerari , quam nova persequi . Ita est , inquit

i *In Substitutionum litibus*] Quod a Guid. Panziro- terpr. cap. 70. lib. II. ex Cuman- & Alex. in R. D. de Vul- lo refertur de Clar. leg. In- gar. & pupill. Substitut. in princ

inquit Numicius, immo etiam in dicendi genere isthæc inter homines exarsit discordia. 1 Adrianus Imperator Ciceroni Catonem, Virgilio Ennium, Sallustio Cælium prætulit; & 2 M. Accio Plauto adhæserat, qui inquit,

Qui utuntur vino vetere, sapientes puto.

Sed ad alia pergamus: & dic, si tenes, an huc accessit Antonius Faber; is, qui fuerat Conjecturarum scriptor præcipuus? Sane accessit, inquit ille; atque ex industria id temporis opportune selegerat, quando insula hæc ab aliis vacabat Jurisconsultis hospitibus: qua causa, est in propatulo: cum iis enim nolebat congregari; præsertim si qui essent foro addicti, & in fidem jurassent Bartoli ac Baldi, contra quos odium fovebat exitiale. Illud etiam cupiebat quamqu岸maxime, ne quem e numero eruditorum inveniret: nam etsi aliqui eum laudibus ornabant; alii vero longe plures *Perturbatorem Jurisprudentiæ* nuncupare minime verébantur. Nonnulli, inter utrosque medii, hoc de ipso elogium emittebant in vulgus, quod jam in manus pene omnium pervenit, & est hujusmodi:

Antonius Faber, vir nec sine invidia, admiratione dignus, nec cum injuria obtreffationi obnoxius: Ubique plus æquo, quamquam non citra expectationem, ingeniosior: Sui, quam veritatis amantior. In Conjecturis, audax novarum inventor opinionum. In Rationalibus, tempestivum sæpe in tranquillo agitator. In Erroribus Pragmaticorum, virulentus. In Jurisprudentia, nimius. In Codice, quanto sui dissimilior, tanto se ipso melior. Cæterum dubio procul Jurisconsultorum omnium maximus, si minor videri voluisset.

Convenit profecto, inquit C. Nautius, elogium; & qui audacem illum in *Conjecturis* prædicat, a vero minime aberrat: ætati tamen parcendum; 3 annos natus vix quatuor

1 *Adrianus Imperator*] Ut refert Spartianus in Adriano cap. 16.

2 *M. Accio Plauto*] In Prologo Casinæ.

3 *Annos natus vix qua-*

tuor supra xx) Ita Ant. Faber in Epistola, scripta Renato Liobardo Chatelardo in Suprem. Sabaudicæ Sen. Præfidi primario, præfixa libris *Conjecturarum. Cogitabam, quam*

tuor supra xx, operam, sane non juvenilem, est aggressus. Ad hæc Ælius: Immo hoc tanti apud me non est [Fabrum excipio, & de aliis loqui placet] ut juvenum ~~in~~ bidini blandiar; qui, quam humeri recusant, provinciam superbe vel improvide suscipiunt. Ad grandia adspirare, generosi animi est: a parvis incipere, prudentis: insipientis vero, statim ad magna devenire, & horum mole gravari potius, quam extolli. Recte mones, inquit Nautius: laudo exactum in hac re iudicium tuum: sed tamen huiusmodi juvenum conatus, si minus re & maturitate, spe saltem & expectatione digni sunt qui laudentur. Nunc vero pergamus ad cæteras elogii partes. Dicitur audax in novandis opinionibus: ita ita sane est; in hunc scopulum plerumque impingunt, qui ingenio valent; nolunt enim aliquid efferre, nisi ex se efferant: & alieno ore loqui, quamvis recte, pudori ducunt; amantque speciose errare, quam ignaviter sapere. Porro vera de *Rationalibus* referuntur: illud addo, quod nomen sit exoticum, & minus operi conveniens, quod arripuit Faber. Nullibi vocem hanc, *Rationalia*, mihi quis repertam commonstret: ingenua ea non est, & latia nobilitate minime donata. Nec mihi quis ² Ulpianum obtrudat, qui vocem *Rationalia* usurpare, non est dedignatus: ea scilicet supposititia vox est, quorundam iudicio, ³ qui ex Norica scriptura legendum putant, *Auctionalia*, quæ tabulæ auctionariæ erant, ubi precium rerum publice distractarum describebatur: præterquamquod eo loci *Rationalia* interpretatur Al-
beri-

quam difficile sit, præsertim novo homini, novas opiniones inducenti, de Jure sic scribere, ut omnibus satisfaciat, & vanitatis notam fugiat, aut temeritatis. Quæ mihi eo magis pertimescenda erat, quod ego, nec ingenio excellens, nec longi temporis studio in hac disciplina exercitatus, nec dum quatuor & viginti annos natus. [sit hæc

non industriæ mea laus, sed errorum potius meorum excusatio] videbor exprobraturos mihi plerosque, quod præmature de Jure scriberem.

² Ulpianum) In l. 1. §. De servis quoque D. de Tut. & rat. distrah.

³ Qui ex Norica Scriptura] Ita Joannes Calvinus in suo Lexico Juridico in voce *Rationalia*.

bericus *Instrumenta Rationum* ; male vel bene , juxta cum ignaris scio : qua tamen interpretatione , quid juvari possit Faber ad tuendam sui operis inscriptionem , non video . Miror sane , ait *Ælius* , quod Faber titulum adscriberet barbarum , homo eruditionis & culturæ amans . Nautius vero , non adeo amans , inquit , ut tibi persuades : habet non pauca , ni fallor , vulgaria , & incorruptæ latini sermonis integritati non valde studet ; uti neque in id viriliter incubuere . 1 *Aretinus* , *Jason* , *Zafius* , *Alciatus* , *Cotta* , *Cujacius* . Faber enim rerum copia , & sententiarum varietate est abundantissimus ; verborum autem compositione non satis perpolitus ; quippe qui totus est in eruendis ex ingenio rationibus , fovendoque pruritu refellendi quemcumque , quem in scribendo sibi adversarium offendat . Sed quæso , quid tibi videtur , *Nauti* , inquit *Ælius* , de venenata in *Pragmaticos* indole ? Debebat , ait *Nautius* , ita se gerere erga hominum genus plerumque noxium : consultius fecisset aliquando , si suæ reprehendendi libidini pepercisset tantisper : non enim ubique cœcutiunt *Pragmatici* ; & de iis sapienter ac proprie scripserat 2 *Grotius* , quod *Ubi sunt mali legum Interpretes , optimi sunt legum Conditores* . Cæterum satius est nobis , in hac parte defecisse Fabrum , & insignem operam suam posteritati tradidisse , quam nos tanti laboris desiderio teneri . Curet sibi quisque in decursu lectionis ea probare , quæ sunt saniora ; ea prætermittere , quæ quantum ad acumen accedunt , tantum ab æquitate aberrant . Atque hæc de *Erroribus Pragmaticorum* . De *Jurisprudentia* vero pauca ; nam in elogio satis multa sub illa dictione , quod *Nimius* est . Principia Juris , quæ ibi tractat , fusius quam par est , tractantur : illationes , quas deducit , excurrunt latius ac uberius ; nec institutum suum , de redigendo in artem Jure , plane deprehenditur : inchoatum hoc suum opus , nec

E

ab

- 1 *Aretinus* , *Jason* , &c.] *Pacis* , num. 54. qui illud in Uti existimat *Albericus Gentilis* in Dialogo secundo , quem inscripsit , *Paullus* . tradunt , quid Juris sit ; etsi ad id male applicent , & ob torto collo trahant veterum JC. loca , unde id colligunt .
- 2 *Grotius*) In Prolegom. Operis sui de Jure Belli , &

ab ipso perfectum vidimus, nec ab aliis, ut ipse sibi persuadebat. Restat *Codex*, conscriptus, teste ipsomet Fabro, in gratiam Pragmaticorum, ut quos una irritasset, parte ex altera leniret. Rectissimum in hoc Fabri elogium: quod quanto sui dissimilior, tanto se ipso melior; ibi enim sententias aliorum sequi non erubuit; nobisque documento fuit, periculosum esse in Jurisprudencia, sibi uni perditæ adhærere, inque sui arbitrii sinu placide quiescere: idque a veterum Jurisconsultorum consuetudine longe distans; quibus, postquam ratione rem perpenderant, nihil tam fuit familiarius, quam aliorum opiniones & probare & amplecti. Qua de re inconsiderate dictum 1 a Vincentio Gravina illud puto, alios Jurisconsultos Papiniani auctoritate niti, ipsum vero nihil tale umquam tentasse. Fortasse 2 locum non animadverterat Gravina, ubi Papinianus laudat sequiturque Ulpianum. Hæc de Fabro; cujus bellissime clauditur elogium: quod esset Jurisconsultorum omnium maximus, si minor videri voluisset: Additumque, modò liceret, hoc unum fortasse vellem, quod præstaret magis incremento Jurisprudenciæ, Fabros plures cum istis vitiis habere, quam cum suis virtutibus delicatulos quosdam scriptores, qui languidi ac exsuccidi, de suo nobis afferunt nihil, nisi, quod carptim ab aliis excerpunt. Dum mutuo sermone hæc differebantur, oculis collustramus templi partes omnes, situm, structuram, vota, ordine suo circum pendentia, & imagines, gesta Apollinis referentes; quarum vetustiores, & injuria diuturnæ ætatis oblitteratas, Franciscus Fatius, Jurisconsultus Patavinus, qui etiam 3 picturæ studuerat, in obsequium Numinis instauraverat, ut ab Ælio accepimus.

Pla-

1 A Vincentio Gravina) In Opere, De Ortu, & progressu Jur. Civil. num. XCIX.

2 Locum non animadvertebat) In l. 31. §. Litem, D. de Negot. gest.

3 Picturæ studuerat) M. Mantua in Epit. Viror. Illustr. de Fatio scribit: Floruit anno 1501. Literis humanis, ut fra-

ter, delectabatur, & sacris amplius; quandoquidem prælatura quoque esset decoratus, & picturæ mirum in modum deditus: imo quod plerumque tam belle penicillo, naturam imitabatur certis in rebus, ut nil melius fingi potuerit ac desiderari a quovis etiam probatissimo artifice.

Placuit interea propius intueri dona Numini oblata, far, hordeum, placentas, vimineis servatas canistris, flore vario ac recenti, & fronde odora contextis. Petimus ab Ælio, nam aliquando Jurisconsulti dona obtulissent? Ille, En inquit, ea, de quibus vos possum certiores facere. Corruptum erat a Jurisconsultis, hunc servari morem, ut statim ac unusquisque de re augurali, de conjecturis intelligo, ac de omni scriptionis genere, in quo vaticinari cum aliena jactura impune licet, opus compegisset, ad aram Apollinis sisteret. Eo creverat indigesta librorum moles, ut pene visa sit templi species, ampla & magnifica quanta est, in abnormis Bibliothecæ formam abire. Variis portentis indignari visum est Numen honoris significationem exosam; & noctu, sua quadam providentia (nam ex ritu ignis ab hoc templo abest semper) omnis librorum incompositus acervus abiit in flammam. Mane accurrimus, insperato successu timide perculsi: veniunt Jurisconsulti, qui per id temporis moram in insula agebant; spectaculo omnes interfuimus. Lugebant alii jacturam, hi nempe, qui in deliciis habuere semper, domum instruere putida ac incomto librorum cumulo, quo videri volunt docti, legum periti, & assidua lectionis non impatientes. Ridebant alii; sibi non parum gratulabantur de fausto fortunatoque eventu utilissimæ uestionis hujuscemodi librorum, omnium ferme e face forensium; quibus pestis Orbi pene toti miserrime ingruit; & jamdiu longe lateque, omni destituta remedio, grassatur: concipiebantque ferventissima consensione vota, ut, eodem ferme miraculo salutare flammæ sese per regiones omnes victrices expatiarentur, ad extinguenda cuncta isthæc defloratæ constupratæque Jurisprudentiæ monumenta. Interea auxilio aquarum, & cura nonnullorum hominum ad id convocatorum, ignis consopitus nobis aditum præbuit, quo in templum ingrederemur; & nonnisi ira offensi Numinis infortunium evenisse, compertum apud omnes fuit: nam nil præter libros, qui nauseam creant, ignis, vel tunc minime rationis inops, absumserat. Incolumes superfuere codices multi melioris notæ, præsertim nobile depositum corporis Juris Civilis, quod ante aram Apollinis Andreas Alciatus, ubi primum ad hæc sacra limina accessit, collocavit; & est illud, quod commonstro. Accedite & in-

tuemini . Nos manibus avide contrectamus libros Juris , percussi desiderio cognoscendi , quam formam præferrent ; nec leviter fuimus mirati partitionem Digestorum in duo volumina , in quorum priore omnia ea , quæ ab initio ad Senatusconsultum Trebellianum excurrunt , continebantur ; in altero vero quidquid a Senatusconsulto Trebelliano ad operis calcem protrahitur , erat conclusum : atque in his voluminibus minime glossas circum appictas deprehendimus . Tunc ego : Superis ago grates quammaximas , quod video libros Juris , tam nitide compactos , nec misere glossis oneratos involutosque . Laudavi semper ¹ consilium Andreæ Pithœi , qui ubi Petrum filium miserat Avaricum Biturigum ad addiscendum Jus Civile ; illud in primis monuit pro virili , ne glossas , aut commentarios Doctorum moraretur ; sed pura ac puta Jurisconsultorum expenderet , Imperatorumque verba : a quibus accurate pensis vera lux Juri Civili , sicuti ex imperitissimorum Scriptorum dubiis interpretationibus , & vacillantibus responsis meræ tenebræ . Nec sane parum arriserat , quod perbelle habet ² Antonius Syphrianus , is , qui malum hoc strenue ac argute exagitat ac perstringit ; & novæ Pandectarum editioni studens , ab his *Citationum furias , glossas aureas , solitarias , columnas , versiculos , numeros* , & reliqua id genus foeda memoriæ cruciamenta labefactare , & convellere instituit . Putabat enim recte , ab hoc insigni dekiramento omnem in Jurisprudencia obscuritatem fluxisse , & huic Arti nobili ac ingenuæ exortam ignominiam . Viderat sane , quam cladem rei literariæ intulerat præclara illa horum Interpretum consuetudo , summa cum audacia & sæditate invec̃ta ; ut statim , & sæpius temere , unico arrepto verbo , ad illud tempestate quadam delati , tanquam ad saxum adhærescerent , absurdissima , ineptissima , & iniquissima colligentes : huic unice intenti , ut omnia
opi-

¹ *Consilium Andreæ Pithœi*] Quod legitur in Vita Petri Pithœi F. J. C. scripta a Josia Mercero.

² *Antonius Syphrianus*] In Epistola , quam Carolo

Cardinali Lotharingo scripserat ; & præfixa est ante Pandectas , editas Lugduni an. 1551. apud Gulielmum Rovillium.

opinionibus miscerent ac remiscerent; & nedum rusticam asperitatem, & peregrinam verborum insolentiam studiose sectari, sed ex industria etiam tanta portenta nugarum amplecti viderentur. Præterea commendavi partitionem illam Digestorum in duo volumina; & suspicatus sum, ut sociis retuleram, hoc esse illud antiquissimum Digestorum monumentum, quod ¹ Alciatus diligenter nimis, ne dicam religiose, servabat. Putabat enim vir doctissimus, ab imperito aliquo literatore inductam, & ad incautam posteritatem per manus inde veluti transfusam divisionem illam Digestorum in tria volumina, parum probatis, ineptisque inscriptionibus, designata, *Digestum Vetus*, *Infortiatum*, ac *Novum*. Nam quæ vetustas, quæ novitas in uno eodemque non interrupti operis contextu, tam bene composito? aut cujus significationis vox illa informis ac barbara, *Infortiatum*? Recte judicabat Haloander, Bulgari, & Azonis ætate hæc pullulasse ineptias. Per ea quippe tempora mos ille invaluit, ut nihil sciret, nisi conditum aliqua novitate, quam unice præstabat barbaries; neque alia umquam tempestate, præter istam, a sapientissimis majorum institutis longe itum est; qua parum docti credebantur illi, qui erant in novandis rebus parum audaces: noverant enim quantum vulgo commendetur novitas, quod vel ab Homero accepimus, qui cecinit Odyss. α.

Τὴν γὰρ αἰοιδῶ μᾶλλον ἐπικλείουσ' ἄνθρωποι,

Ἥ τις ἀκρόνισσιν νεωτάτῃ ἀμφιπέληται.

Cantio enim hæc hominum longe est celeberrima vulgo,

Et gratissima, quæ nuperrima venit in aures.

Teneo, ² non insuavem esse Contio hanc divisionem;

E ³

sed

¹ Alciatus diligenter nimis) Ut ipse habet in Proemio primi libri Dispositionum suarum; & opus Digestorum, hoc modo partitum, tamquam antiquum, ac fidelius castigatumque exemplar, honorifice colebat.

² Non insuavem esse Contio] In Præfatione ante suam editionem Pand. ubi hæc scribit: Equidem numquam fru-

stra, aut temere nuncupatos tres illos Digestorum tomos ratus sum, *Vetus*, *Infortiatum*, *Digestum Novum*. Sed *Vetus* dictum, quia ab omni vetustate haberetur: *Infortiatum* quia Veteri adcrecendo, totum opus amplius, & fortius reddidisset, ut ipse barbaræ appellationis sonus indicat: *Novum* vero, quod novissime Pisis descriptum esset.

sed futili ejus ratiocinatione non moveor. Judicio meo pueriliter hariolatur: quæ enim recenset, lubrica sunt omnia ac commentitia, & digna, quæ a viris doctis floccipendantur. At at habeo, ait Ælius, quod vobis referam de voce *Infortiati*: non ea est macra vox atque exsucca, & suæ expers significationis; nam Joannes Doviatius, quem in hac insula, dum huc se contulit, novi, & amicitia mihi arctissime conjunxi, familiares inter sermones affirmaverat, in sua, quam exaravit, 1 *Historia Juris Civilis Romanorum*, diligenter disputasse de origine hujus vocis: ipsumque in ea sententia hæere, quod 2 e Chaldaicæ linguæ fontibus ea deducta sit, uti antea Accursius hoc in vulgus emiserat. Tunc ego, contorto ore, noli, inquam vir, humanissime, hæc fabellas reminisci: satis superque & Accursium & Doviatium novimus. Habeant hi suas Chaldaicas eruditiones; & videri gestiant, quantum cupiant, etymologici accurati in penitiori doctrina: delirabunt tuto in lingua, quam callent pauci; & erunt milites gloriosi, ubi nullos habebunt, qui velint ipsis fieri adversarios. Hic est circulatorius mos & bene vetus, sed diu relictus & solenniter exprobat, ut, cum aliquid nesciatur, inepte plerum-

1 *Historia Juris Civilis*] Quæ Lætitia Parisiorum excusa est, ann. 1678. hoc titulo: *Historia Juris Civilis Romanorum, quæ ejus tum origo & progressus, auctoritas & utilitas, tum Justiniani partes, atque ordopartium demonstratur; ubi & Gallici Juris origo perstringitur*. Exarabat Jo. Doviatius, Antecessorum Parisiensium, & Regiorum Professorum Primitivus.

2 E Chaldaicæ linguæ fontibus) Ita Doviatius de voce *Infortiatum* in extrema Operis sui parte: *De hujus*

nominis origine, quam e Chaldaicæ linguæ fontibus apud Accursium deduci videbam, consultus a me Clariss. Collega, Claudius Capellanus Sac. Theol. e Sorbonæ collegio Doctor, & literarum Hebraicarum Professor Regius, peritissimus idem linguarum Orientalium; primo quidem mecum senserat, ejusmodi vocabulum idiomatis Chaldaici formam non satis redolere: aliquo tamen post tempore evolventi ei Jo. Buxtorffii *Lexicon Chaldaicum, Talmudicum, & Rabbinicum*, occurrit parum cognita, nec usq.

plerumque confiatum, & ad deludendam fortasse aliorum expectationem compositum, statim eatur ad Ægyptios, ad Chaldaeos, ad Hebræos; & abest parum, quin attingantur primi Parentes. Cæterum, Scriptorum lectissimæ notæ nullus est, qui nobis hæc potenta venditet; pedibus eunt in hanc sententiam omnes, barbaram fatuamque vocem esse, & inter reliqua Jurisprudentiæ infortunia, in gratiam antiquitatis, ferendam. Ad hæc modeste Ælius: Accursium apud te tanti non esse in interpretatione hujus vocis, non miror: quæcumque habet 1 eo loci, nugæ sapiunt, & ni legenti risum pariant, instar prodigii est. Miror profecto, quod a Doviatio discedas, qui olim mihi visus est non inæcetus homo & amans eruditionis; nec enim aliter is esse poterat, qui ad scribendam historiam Juris Civilis Romanorum animum appulit, in qua valent, qui sunt palatii delicatioris. Ipse vero: Quo me, Æli, trahis invitum?

E 4

Quan-

usu vulgari trita vox, & tradice carens [quæ quidem cum ea sensu coherere videatur] sed literis multum abhorrens a re, qua de agitur, & significatione apprimè conveniens: cum enim Digestorum libri, qui Infortiati nomine continentur, circa Testamentorum Jus versentur magna ex parte, פורטיתא [quod & Portitha & Fortiatha legi potest] pro testamento, & ultima hominis voluntate, scripto comprehensa, &c. fieri potuit; ut nonnemo; accepto a Rabbiniis vocabulo, cum de materia testamentaria ageretur, sive per ludum, sive ut se venditaret, dixerit In-Fortiatio, pro In Testamenta: indeque ad Justiniani Juris partem, quæ mediæ est inter Vetus, & Novum Di-

gestum, agiturque de Testamentis, manaverit hæc appellatio.

1. *Eo loci*] In Rub. tit. D. Solut. matrim. Tertio quæro, inquit Accursius, quare iste liber nominetur Infortiatum? Respond. Quia cum Romæ esset studium destructum, & Bononiæ igneretur; ejus recuperatione facta Ravennæ, cum esset amissum Jus, est redditum Forte, cum multa adfint, quæ decerant, & sic ponitur in pro valde. . . Alii dicunt, quia fortes leges sunt in eo, sed certe & in Veteri. Alii ab Inventore, seu Auctore, ut Publiciana, & Triticaria. Alii Ab Infortias, Chaldaeo vocabulo, quod est Dispositio; quia ultimæ dispositiones hæc sunt, &c.

Quanto enim magis studeo , avertere animum a ferendo
 judicio de quibusdam Scriptoribus , eo magis , veluti ex
 industria , fortuna ad has angustias redigit . Quæso ne co-
 gas me , plura loqui . Doviatus qui sit , dijudicent alii :
 nolo quemquam carpere : est sane vir doctrinæ non vulga-
 ris , & in studiorum cultu , ¹ præsertim quæ ad Jus
 Sacrum spectant , non leviter peritus : suam tamen
 de Jure Civili historiam , etiam , pacta lectionis mercede ,
 rursus non legerem . Tunc Ælius , per tuam fidem , inquit ,
 quid sibi vult sermo iste intercisus , & non sat sibi constans
 Rem ipsam , uti est , eloquere ; nec ulla studeas uti circui-
 tione : non enim adeo sum Doviatio obnoxius , ut respuam
 exactum de suo libello judicium . Erit mihi profecto gra-
 tissimum , si aperias sensus tuos , neque meam curiositatem
 per hasce loquendi ambages fallas & simul crucies . Ad
 hæc ego : Dicam , quoniam ita jubes . Historia Juris Ci-
 vilis a Doviatio conscripta , ad quartum usque caput [li-
 quido jurare possem] merum *Manualis* Gothofredi furtum
 est ; paucis affectat Auctor hic alium se præbere , sed fru-
 stra . Quæ subinde tractantur , qua nempe ratione laudari
 soleant leges & loca Juris Civilis , quibusque notis bre-
 vitatis gratia utantur Jurisconsulti , ociosi ludimagistri
 frivola opera est , & scriptore nedum castigato , sed pene
 mediocri indigna . Quæ exequitur de auctoritate & utili-
 tate Juris Civilis , quæque de Gallici Juris origine expen-
 dit , non mala sunt , sed pleraque non sua . Justiniani vita ,
 ipsissima est , quæ ubique legitur ; & quæ habet de Juris
 primariis Interpretibus , interpretandique ratione , aliena in-
 dustria est , ab ipso per transcriptionem mutuo sumta . In
 recensenda serie Institutionum per libros & titulos , provin-
 ciam suscipit omnibus humeris , vel ipsorum , qui sub pri-
 mo limine Jurisprudentiam salutarunt , facillime sustinen-
 dam . Illud minime fero , ubi in Poesim dilabatur , & qua-
 tuor Institutionum libros carmine insulse exprimit . Metri
 leges si demas , aspera & obtusa reperies omnia . Non
 alium

¹ *Præsertim quæ ad Jus Sacrum spectant*) Ut patet ex
 ejus Prænotionibus Canonicis , quibus Sacri Juris , atque
 universi studii ecclesiastici
 principia , & adminicula
 enucleantur .

alium profecto se gerit in tota supellectile Digestorum & Codicis enucleanda, & poetice describenda. Hoc sane est meum de Doviatio judicium. Siquod dictum in eum inclementius existimas; mone, ubi erraverim: sin vero cuncta ex seipsis constant; parce, si amicum tuum non injuria perstrinxerim. Ægre tulerat Ælius judicium de Doviatio; quamquam auctor ipse fuerat, ut a me invito ac reluctante extorqueretur. Ita est ingenium plurimorum: amant aliorum sententiam cognoscere, renuunt tamen, seu nesciunt, persuaderi. Verum sapienter Ælius, quod raro fit, dissimulavit; nec aliquid contra tentavit edisserere. His mutuo dictis, e templo discessimus: sed in reditu non illam ipsam calcavimus viam quæ in adventu fuerat brevissima, & nihil incommoda; ast aliam, longitudine & asperitate difficiliorem, quæ ad Ælii villulam ducebat, quo nos humanissime invitaverat. Quamobrem exorsi iter per saxosum ac declivem collem, ad immensam planitiem pervenimus; ubi per non exiguum viæ tractum, ardente Sole perusti fuimus, indefensi ab omni umbra, quam infrequentia arborum negabat. Miseri æstuabamus, & largo sudore, & molesta lassitudine, & gravi anhelitu cruciati. Sed nacti oculis non longe mapalia, & sono citharæ edocti, non illa esse prorsus inhospita, illuc citato cursu, desiderio relevandi corporis, contendimus: quo statim ac accessimus, recreamur mirum in modum. Locus erat palustris, junceo rectus vimine, & caricis manipulis. Villicus, assidue non impatiens diligentiae, curabat, ut herba dumosa & aspera esset remota; sed virent luteæ violæ, luteumque papaver, pallentesque cucurbitæ, & suæ olentia mala. Per vicina pascua timidæ errabant capellæ, adulta lacte portantes ubera; & tenera vaccula, recentibus turgida cornibus, mugientis matris premebat vestigia. Ostium pauperis tugurii, & latus utrumque, mediamque viam ab omni calore æstivo vitis late extensa tuebatur, gravis pampinis, aura levi undantibus, & uva sensim maturescente, & ad objectam lucem gemmarum in morem refulgente; pinus ingens & alta populus umbram hospitalem ramis suis amice consociabant; & lympa fugax obliquo rivo susurrans trepidabat. Duæ rusticæ mulierculæ recens e sinu fluvii haustam aquam provida manu per pavementum distribuentes, illud totum consperferant, ad excitandum frigus. Interea senex argutulus,

talus, utroque lumine orbis, & dente putrido, ac fumosa
 facie, totaque, quanta est, sive annis sive morbo corrosa,
 sed festivi lepidique ingenii, super cæspite accubans, & pe-
 ctus corrugatum ac pilosum ad captandas auras apertus,
 citharam pertractabat; subridensque, nescio quid molliu-
 sculum ac ludicrum canebat. In plausus speciem puellus
 non languidulæ indolis, coronam, quam ex hедера subru-
 stice & festinanter compegerat, senili capiti, non reluctan-
 ti, tamquam præmium cantus, imponebat. Ad hæc, canis
 anterioribus pedibus erectus, caudam utroque movens, spe-
 ctaculi non incuriosus observator, immobilem obtutum se-
 ni canenti affixerat, & impositam coronam oblatabat: cui
 puellus minaci gestu lapidem, intra manus sumtum & ja-
 ctui paratum, objiciebat, ut obmutesceret. At puelli soror
 non impigra, ætatis teneræ, & faciei bonæ, & cujusdam
 nimis placitæ rusticitatis, cadum ante senis pedes locave-
 rat, qui frigida oppletus, excipiebat refrigerandas duas vitreas
 phialas, nitidas ac pellucas, & sat bene commodas, ple-
 nas rubicundi ac fumantis falerni; quas senex per certa
 intervalla sitim suam extincturas, novumque cæstrum ac
 hilaritatem excitaturas, avide identidem siccabat. Puella
 vero sæpius, ut erat in lulum ac blanditias prona, acce-
 dens ad senem, suspensio gradu, nec insuavi dexteritate,
 nasum illius digito vellicabat, & celeriter manum surripie-
 bat, non sine voluptate & risu adstantium. Quod neque se-
 nex ferebat indigne, immo puellarem innocuum jecum ta-
 cito quodam risu ac nutu facili probabat. Non procul pu-
 pus alter, non adhuc a lacte divulsus, in sinu genitricis
 tenere exceptus, deserta mamma, quam sugebat, converso
 tenellulo capite, spectabat ignara attentione seniles lusus;
 & ad risus jocosque spectantium, ipse etiam inter maternas
 ulnas blande cachinnando, saltabat. Nos hæc omnia non
 sine solatio spectavimus; & relictis paullum viribus, ultra
 pergere cœpimus. Sed occasio hercle non illepida iter no-
 strum morata est, non procul ab hoc loco. Invenimus
 enim duos pastores non infaceti spiritus, acriter ac perbelle
 inter se contendentes, quos clam subauscultare, ab umbro-
 sa quercu cæsti, statuvimus: & Nautius, quæ pastoribus
 ex ore exciderunt, quia nimis atriserant, transcripsit.

PALÆ-

PALÆMON, LYCIDAS.

PAL. Te, Lycida, te, mi Lycida dulcissime, quero
Jamdudum: longo cursu sum lassus, et alto
Lassus sum clamore. Per hac querceta, per illas,
Quas cernis, rupes ivi celer, atque redivi,
Clamans, o Lycida: o Lycida, responderat echo;
Meque, tui querendi avidum, hoc errore fefellit.
Nunc, quid agis? cur nostra fugis consortia? et unde
Iste tuus dolor est, dolor, eheu, non tuus ante?
Nec pecori de more studes, nec mane sereno
Aurorum cantu prævertis, et otia agrestis
Fortune non ore hilari felicia reddis.

Nosco equidem, quod amas: ab amore hæc omnia manant.
Tristis Amor, cur pacem animi et solatia turbas?

LYC. Ah nec amo; nec, si voluissem, forsan amandi
Copia suppeteret; qui rebus in omnibus, eheu!
Fatorum ingenium semper sum expertus acerbum,
Posse mihi faciles agnoscere credis amores?
Patrem habeo: Dis fat notum est, quam noxius ille,
Atque, meo damno, quantum sine lege sis asper.
Isti sunt testes humeri. Dulcissima mater,
Unica spes, quæ me subducere sæpe solebat,
Cautè, [namque id erat doctissima,] patris ab ira,
Occidit: ah tristis memorandi occasio! super
Occidit, amissam flebo, dum vita manebit.
Et dices, quod amo? nec quæ mæstissima signa
Aspicias, ad causus referes quam verius istas?
Nunc mihi lugentes fluvæ, lugentia prata,
Lugens omne pecus, lugens fons, collis, et aura,
Spiritus ipse meus, lugens anima ipsa videntur.

PAL. Excusare aliis te velles: irritus omnis
Est mecum labor. Hæc eadem nos finximus: hocque
Non adeo ignari, ut credis, sumus artis, et olim
Nos etiam his triciis, fraude hac tentavimus uti.
Sic cæletur amor, sic quisque sit hostis amoris,
Cum magis insolite fœvo crucietur ab igne.
Dic mihi, ne te alio vertas, cur sæpe Myconis
Tecta petis? Dic, cur colis hunc, huc semper adhasas,
Quo pergit, quo forte manet? Quid plura fatebor?
Non in servitè, ni Phyllis, pulchra Myconis

Filia,

Filia, fereitii pretium tibi dulce fuisset.
 Certe Phyllida amas, a Phyllide poscis amari:
 Nomen ad hoc palles, suspiras, deperis, ardes.

LYC. Istæc unde tenes? An tu mendacia curas,
 Quæ vulgus serit, aut aliquis qui nostra tuetur
 Obliquis oculis, atque hæc deliria jactat?
 Ah! miror: nec enim de te mihi tale spopondi,
 Immerito cui nostra fides suspecta videtur.

PAL. Ne doleas: mihi suspecti sunt semper amantes.
 Discere quæ cupimus, vix ullus discet ab ipsis;
 Quippe tacent caute, parce ad quæ sita loquuntur:
 Vera etiam involvunt dubiis, & seria miscent
 Lusibus; inque uno numquam sermone morantur.

LYC. Nulla quidem causa est, cur his ambagibus utar:
 Cur similem, quod corde gero? Non sum indolis hujus.
 Dixissem, quod amo si, ut tu contendis, amarem.
 Quid? non hæc ætas tales consentit amores?
 Calarem, si res sit amor juvenilibus annis
 Non bene conveniens: calarem, si modo nullum,
 Qui foret exemplo mihi designandus, haberem.
 Mopsus amat: non sunt Alcon, & Maris amantes?
 Inter nos dispar quæ vis, quæ forma, quod ævum?

PAL. Quo tete magis excusas, mage suspicor: illud
 Nosco, quod ingenium cunctis sit amantibus acre;
 Et facile, ut præsto nunc hæc, nunc diffuset illuc;
 Atque etiam invitis quidvis persuadeat, in tot
 Excurrit rimas, a quævis vix se explicet ullus.
 Non hodie efficies, ut non referentur amores,
 Quos tu abscondis. Ero, si vis, adjutor; & illud
 Quod calare cupis, forsitan retulisse placebit:
 Solus non valeas votis, & amore potiri.
 Me duce, me comite, ut mox experire, valebis.
 Si pudor est, animi sensus aperire repostos;
 Sponte sua pudor hic subito dilabitur; & tunc
 Dulce loqui, nocuumque tibi tacuisse putabis.

LYC. Hoc modo defuerat, quod in hæc me involvere veller
 Insidias: nosco fraudes, quibus uteris: istis
 Non capiar, ne post pleno effusoque cachinno,
 Illudi patiar. Sed tandem desine: lassæ
 Sunt aures, quas tu cumulas his rebus ineptis.
 Aut aliud quæras, aut hinc discede, Palemon:

Justa

*Iusta quidem est, quæ, pressa diu, se exasperat ira.
 FAL. Non æquum est, mecum irasci: quæ elusibus tra
 Gignitur, injusta est. Ab eo: sed sis memor, olim
 Tempus eris, quo sic mecum te egisse, dolebit.*

[
 Laudavimus lepidissimam concertationem, mirati, quantum aleret calliditatis pastorale ingenium; & illinc tacite miravimus. Quæ successit, non adeo salebrosa ac durior soli facies, brevi ad villam Ælii perduxit: ubi postquam eleganti excepti fuimus convictu, suavissime pernoctavimus. Primo mane experfecti, ad navem contendere decrevimus: rogavit Ælius, ut ipsi liceret, nobiscum una pro re sua ad Paron, aliam e Cycladibus insulam, accedere; monuitque, ipsum ejus telluris, quam non raro invisebat, apprimere gnarum esse; & facile futurum, ut aliqui inveniuntur ibi Jurisconsulti, aut sibi aut suis amicis non prorsus incogniti, quos alloqui de re civili proclive foret. Lubentissime morem Ælio gerimus, cui plurimum debere quisque nostrum profitebatur; & ipso comite, non sine magna animi voluptate, undas sulcavimus.

Ad Paron felici cursu pervenimus, & statim in litus insiluimus; proximumque litori vicum cœpimus lento gradu circuire. Ælius, quippe qui non erat in ea regione omnino hospes, passim salutatur; & ab omnibus benigne excipitur: & vix paullum progressus, senem convenit, honestæ faciei, & ad amabilem morum facilitatem mire compositum; quem, utpote sibi jamdiu carum & acceptum, molto perfusus gaudio, arctissime complectitur, & rogat plurima, uti valeat, quid agat. Et ille: Bene quidem valeo; ago autem, quæ his annis conveniant: ocior, paullum deambulo, colloquio utor eorum, quos amo; & ita vitæ, mox perituræ, spacium traduco. Tunc Ælius: Lætor quidem, quod incolumem te invenerim; & jube, siquid me velis, quod effectum tibi reddere cupio avidissime. Cæterum dic, an in hac insula Jurisconsulti obversentur? Sane quidem, inquit senex: immo a me nuper divulsus est Franciscus Balduinus, qui in re sua occupatus hic moratur: valde enim, ut vestrum latet neminem, historię studium ille deperit: quamobrem vacat quotidie inveniendis marmoribus, quæ in hac regione adsunt non pauca, inscriptionibus suis veteri historię lucem asserentia; quorum nonnulla aliquot abhinc
 annis

annis 1 Thomas Arondelius alio transfudit . Tunc ego, cognoscendi videndique Balduini desiderio accensus, ad senem conversus, edoce, inquam, edoce quasro, quo ivit Balduinus : illum enim cupinus, si modo liceat, propius intueri, & tanti Jurisconsulti colloquio frui . Senex, Pergite hac via, inquit, quam commonstro: statim ac planities occurret, & trivium vestris sese oculis offeret, dextrorsum gressum flectite; paulo post, prior, quam conspicietis, domus non inelegans, ipsa sane est, in qua, a nonnullis amicis suis carissime exceptus, Balduinus moras agit; & illuc, ubi a me superrime discessit, dixit, se esse recepturum. Nos, se ne officiosissime consalutato, celeri gradu pergimus ad Balduinum; illumque inter amicos sedentem in xysto ad amoenissimum prospectum offendimus . Excipimur hilari vultu, & ad sedendum una cum ipsis invitamur . Nos redditis, ut par erat, gratius, precamur, ne quem jam incoeperant, sermonem, interciderent : optare nos hujuscemodi eruditis consabulationibus, quibus lectissimi viri per non indoctum otium utuntur, interesse, ut nostra nec exigua delectatione, nec levi profectu alerentur ingenia . Balduinus, faciam, inquit, ut vobis collibitum est: 2 & quoniam auctor ipse suaviorque semper extitit, ut, qui Jurisprudentiæ vacat, toto, quo maxime potest, conatu historiam potissimum amplectatur, summa inter utramque intercedente conjunctione; super hoc argumento mox disputare in nostro familiari conventu incipimus . Quamobrem exequar, vobis ita jubenti.

1 Thomas Arondelius alio transfudit) Hæc marmora in Pado inventa, Comes Thomas Arondelius e regionibus Orientalibus non levi impensa in Occidentales transfudit. Vocantur etiam *Marmora Oxoniensia*, quia Bibliothecæ Oxoniensi donata; & sita sunt in exteriore pariete Theatri Schældoniani . In his, præter alia, scripta erant literis uncialibus Chronica Athenarum, ibi insculpta

CCLXIII annis ante Christum natum . Super hisce marmoribus, quæ non parum illustrandæ historiæ conduxerant, egregios edidere commentarios Seldenus, & Prideauxius .

2 Et quoniam auctor ipse] In Præfatione ad Jurisprudentiam Mucianam, & lib. II de Institutione Historiæ universalis, & ejus cum Jurisprudentiâ conjunctione .

bentibus, propositi ordinem. Et illud, ut mox dicebam, in primis statuo, frustra tentare plurimos inter perfectos consummatosque Jurisconsultos numerari, nisi una simul historiarum periti sint, & antiquitatis colligant memoriam. Nam si Jurisconsulto detrahas historiam, qua hominum mores, temporum vices, locorum instituta, lati seu infasti, difficiles seu proclives rerum eventus plene referantur; is mihi erit caudex, stipex, asinus, plumbeus. Nec falsus animi sum. Pervolvat quæso, qui id habeat in deliciis, antiquos Interpretes: risu distumpetur, tantis onerabitur ineptiis, quarum pudenda supellectile illi magnifice ad ignominiam literarum instruuntur. Minutas res, & quicunque vel leviter literis tincto obvias, pro Superum fidentius porius non intelligunt. Voces istas, *Divi Fratres*, *Patres Conscripti*, *Fasces Consulares*, & alia hujuscemodi sexcenta, quis ex ephebis egressus non probe callet? Ipsi in miseras lese trias involvunt, a quibus vel summa cum ignominia nequeant, vel cum effusio aliorum risu, ineptitentant se dissolvere. Ea tamen digna mihi videntur cachinno pleniore, quæ nonnulli ex arbitrato suo sibi & infulse fingere non sunt veriti. Bartolus, parum abest, quis juret, a Tiberio Imp. Tiberim fluvium appellatum. Cassianus, nullo perturbatus putidissimi mendacii metu, ait, ab Antonio Triumviro occisum Papinianum. Odofredus est præ cæteris suavissimus, testaturque, eadem navi Æneam & Romulum in Italiam adventasse. Accursius, felicissimus temporum conciliator, ridicule monet, Ulpiani ætate Christum natum adhuc non fuisse; vitamque Justinianum ante Christum vixisse; nec alia de causa usum non esse æra Christiana. Jason, acutiore invento superbus, quadam vocis affinitate captus, scribit, a Numa Pompilio dictum esse *Numum*. Sed sunt alia, quæ prætereo; quæque, ut mihi fertur, enumerant non pauca ii, qui viriliter contendunt, ad perfectam legum intelligentiam, historiam omni-

no

1 *Infuse fingere* (loc.) Nonnullos Interpretum & schola Accursii & Bartoli in historia errores enumerant Albericus Gentilis in *Dialogo*,

in scripto *Pomponius*, Evidardus Otto in *Papiniano*, Brenemannus in *Historia Pandectarum*, alique.

no esse necessariam. Nos interea patiemur has solennes ac vilissimas nugas in Jurisperito? Dum hæc commemorabat Balduinus, Septimius quidam, qui prope nos addidebat, qui nuper e Republica Jurisconsultorum illuc advenerat, ad aures cujusdam sui sodalis clam loquitur; &, (ut nobis licuit, adhibita non suspecta aurium diligentia, subauscultare) Vide, inquit, importunitatem Balduini! Anne vult ista sua tinnula oratione, ut omnes historias, quasi huic studio unice intenti, nos avide addiscamus? Non male de eo mihi narraverat Albericus Gentilis, quod hac de causa i suis ipsis ridiculo fuerit. Tum palam hic idem Septimius, modeste tamen, in hæc verba Balduino respondet: Nolo irascaris, vir eruditissime, si aperte rem ipsam loquar; & libere dicam, non tam quod sentio, (tanti enim non sum, ut isthæc ex mea penu depromam,) quam id, quod in Republica Jurisconsultorum a nonnullis excepti: & pro tua humanitate des veniam imprudentiæ, siquid ineptum, alieno deceptus sermone, contra tuam sententiam in medium afferam. Qua de re teneas, omnia ea, quæ ad detegendam veterum Interpretum insipientiam diserte nuper referebas, obscura nedum in Republica Jurisconsultorum non esse, sed illa salibus & facetiis condita, ubique locorum derideri. Non desunt tamen, qui alia docent, contenduntque, hujusmodi errores Jurisperito minime officere. Rectius, sine diuturno moræ dispendio in cognoscendis historiis, Jurisprudentiam coli posse: nil commune habere leges cum historia; & sine hoc præsidio, quod solidum est in Jure ac utilis, satis abunde fuisse perceptum, optime dissolutum, perfecteque conciliatum; atque ad hanc rem commemorant illum versiculum, qui est apud Teognidem:

Παλὺμαθημοσύνης κ' ἐν κενώτερον ἄλλο·

Non aliud mage inane puta, quam plurima scire.

Hæc late per multorum animos diffusa, quamquam apud prudentissimos viros parum profecerint; traxere tamen non paucos in hanc opinionem. Præsertim cum isti historiarum contemptores clamitent: Quænam cura & industria in inter-

1 *Suis ipsis ridiculo fuerit*] dem laudato nuper Dialogo,
Ut scribit Alb. Gentilis eo- *Pomponius.*

interpretatione legum adhibebitur, si opera historiæ danda sit, quæ tota, quanta ab homine laborioso sustineri potest, exigitur? An non inter Græcos, & Latinos, populosque recentiores tot pullularunt Historici, quot nedum legi, sed ne numerari quidem possunt? Et an demum illud verissimum non est, quod sæpe nulla, non raro inepta, quandoque etiam periculosa ex historiæ lectione manat utilitas? Et, ut fidem dictis faciant, ita de historicis loquuntur. 1 Siquis in Herodotum, Historicorum Græciæ antiquissimum, aliosque hujus gentis non paucos incidat, fiet brevi fabularum magister, quarum parens vulgo dicitur Herodotus. 2 Thucydides plerisque in locis obscurus est, res ordine suo dispositas involvit atque perturbat. 3 Nil familiarius Xenophonti, quam a proposito digredi, & parum constanter ac scrupulose mores servare. 4 Polybius diffunditur late in rebus, minime necessariis, & Religionem, quam nullam profitebatur, a legentium animo conatur evelere. Nulli dubium, quin Græcorum nugæ primum desierint 5 in Diodoro Siculo; qui tamen, quoniam multa

F

a Fi-

1 *Siquis in Herodotum*] Inconstans est scriptorum de Herodoto judicium: alii fabularum patrem vocant: alii convicium hoc putant, & præ reliquis illud eleganti Dialogo confutat Hen. Stephanus.

2 *Thucydides plerisque in locis obscurus est*] Tale est Longini judicium, & etiam P. Rapini. Eruditi viri in Thucydidem fuscæ laudes cumulant; cujus historiam octies Demosthenes transcripsit.

3 *Nil familiarius Xenophonti*] Ita dijudicat laudatus nuper Rapinus: & ex Lipsio in Not. ad 1. lib. Polit. cap. 9. addi potest, Xenophontem, quæ de Cyro scripsit,

magis ad exemplum vitæ, quam ad fidem rerum scripsisse. Est tamen Historicus Xenophon apud omnes commendatissimus; cujus extat luculentum elogium apud Dion. Chrysostom. in Oratione de Dicendi exercitio.

4 *Polybius diffunditur late*] Ex eodem Rapino hæc colliges. Casaubonus frustra defendere conatur Polybium ab iis, quæ illi de contemptu Religionis apponuntur.

5 *In Diodoro Siculo*] Primus apud Græcos, inquit Plinius, desit nugari Diodorus. Onerosam in ejus historia scriptiorem notat Rapinus.

1 Filisto, Timæo, Callistene, Teopompo, aliisque excerpta cumulat, notam scriptionis nimis onerosæ non fugit. 1 Dionysius Halicarnassæus, fatuæ credulitatis Historicus, in vulgares rumores pronus, quæ inverisimilia sunt, narrat; & sæpiusculè evadit exosus declamator. 2 Summis extollunt omnes laudibus Plutarchum: sed non tam proprie historiam, quam historiæ particulas scribit: parum bona fide Græcos cum Romanis comparat; & in rerum Romanarum notitia non semel labitur. 3 Arrianus purus exscriptor, insuavem ac illepidum Xenophontis imitatore se præbet. 4 Appiani opera furtum est; & ipse aliis verax, a nonnullis falsus dicitur: nec desuere, quibus merus puer visus est. 5 Philostratus magna Homeri mendacia majoribus correxit. 6 In Dione Cassio occurrunt multa, quæ iudicium non sat constans, nec perfecte limatum arguunt; & ita ad mirabilia excurrit, ut pro fide, non raro sibi risum conciliet. 7 Herodianus suspectus est in rebus Alexandri, & Maximini. 8 Nuncupatur Zosimus pessimus

1 *Dionysius Halicarnassæus*) Vitia, quæ huic tribuuntur, ingenti virtutū cumulo compensantur. Verbo: Sunt, qui illum Livio, aliisque Romanis Historicis meliorem faciunt.

2 *Summis extollunt omnes laudibus Plutarchum*) Inter quos Vossius; cujus testimonio est Philologus, Philosophus, & Historicus summus; sed in quibus defecerit, notat Bodinus in *Method. hist.* cap. 4.

3 *Arrianus purus exscriptor*) Quæ de Arriano hic recensentur, ex Photio, Scaligero, aliisque deducta sunt.

4 *Appiani opera furtum est*) Ex Scaligero, & aliis refert Vallemontius in *Ele-*

men. Hist. Univers. lib. IV. cap. 4.

5 *Philostratus magna Homeri (9c.)* Ludovicus Vives non secus existimat.

6 *In Dione Cassio*) Vossius, alique de hoc Historico scribunt quæ hic memorata sunt.

7 *Herodianus suspectus est*] Uti monet Joannes Henric. Boeclerus in *Herodian.* præfat. ad Lector.

8 *Nuncupatur Zosimus pessimus oblatrator*) ex Photio in *Biblioth.* Teste autem Baronio ad ann. 306. num. 18. *Zosimus est addictissimus Ethenicismo, 9c. in Christianam Religionem insensissimus. Cum de*

mus oblatrator. 1 Malignus, ingratus, & sibi contrarius existimatur Procopius; & 2 Agathias scriptor vulgo creditur sili tenuis, & crebris interpositionibus confusi. Hæc de Historicis Græcis. Quod vero ad Latinos spectat, ante Ciceronis ætatem, 3 ipsomet teste Cicerone, aut nullæ aut paucae erant historiæ, & nimis ex vitiis suis neglectæ, tunc, cum florebat maxime Jurisprudencia. Qui insecuti sunt postea Historici, habent, in quibus peccant, non levia. 4 Cæsar, in rebus suis elatus, eodem animo scripsit, quo bellavit; non est ubique integer, nec absurdus omnino caret. 5 Titi Livii deliciae in narratione prodigiorum in primis sitæ sunt: apud hunc enim nunc bos loquitur, nunc mulus parit, mas & femina vicissim in contrarium sexum abeunt, sudant Deorum simulacra, lapis, sanguis, lac in pluviam effunditur, & alia hujuscemodi spectrorum inania portenta. 6 Vellejum Paterculum adulatio domus Augustæ & Sejani deturpat. 7 Tacitus obscurus est,

F 2

de Christianorum rebus agit, manifestus sæpe convincitur proditor veritatis, & in Constantinum pariter iniquissimus; quem, ut desertorem Deorum exagitat contumeliis: ut intelligas ipsum in Constantinum Philippicæ potius, quam Constantini historiam scripsisse.

1 Malignus existimatur Procopius) Plura huc spectantia, habet Gul. Cave in Histor. Literat. Script. Ecclæs.

2 Agathias, &c.) Ita scribit Carolus Sigonius de Histor. Roman. cap. 34.

3 Ipsomet teste Cicerone] De Legibus lib. 1.

4 Cæsar in rebus suis elatus &c.) Quintilianus l. X. cap. 1. & Vossius de Arte historica cap. 12. isthæc per-

sequuntur.

5 Titi Livii deliciae in narratione prodigiorum] Vossius de Historic. Latin.

6 Vellejum Paterculum) Vossius de Arte Histor. ca. 32. inquit, Velleji, elegantissimi Scriptoris, pauca admodum supersunt: atque eorum honorem fæda adulatio in sui ævi rebus non leviter obscuravit. Idem de Histor. Latin. Librorum Velleji bona pars deperit: dictio ejus plene Romana, atque elegans: quedam etiam habet, quæ haud alibi inveniatur; sed in sui ævi rebus nimis domui Augustæ & Sejano adulatur.

7 Tacitus obscurus est, &c.) Videndus laudatus Vallemontius in Elementis Histor. Univers. lib. IV. cap. 6.

est, siue negligentia librariorum, seu quodam suo peculiari scribendi genere. 1 Cæsarum scelera a Suetonio minute nimis, ac parum decore describuntur. 2 Florus reponitur sine injuria inter Poetas. 3 Capitolini, Lampridii, Pol-
liones, Vopisci, Spartiani, Gallicani, Marcellini, vicissitudine temporum, & exscriptorum socordia pessime corrupti, parum integri & nimium inculti, tædium lectoribus creant, & non raro nauseam. Sed illud est Historicis pene omnibus quo magis commune, eo nobis dolendum magis, quod inter eos, miserum, sæpius pudendum in modum, diffideant: 4 Patricius, non sat hujus patiens discordiæ, cunctis historiis fidem abrogat; putatque, invicem illas non minus, quam horologia, diffidere. Herodianus, 5 ut notat Menckenius, Alexandrum Mammeæ filium accusat, quem laudant Lampridius, alique, Juliani virtutes commendant Ammianus Marcellinus & Montanus: ejusdem vitia perstringunt cæteri. Dio gesta Bruti & Cassi damnat: probat contra Plutarchus. Paterculus Sejanum extollit, qui plerisque aliis est exosus. Claudianus Rufinum proscindit, Arcadii præceptorem, quem Zosimus, Zonaras, Eutropius, & Paullus Orosius summis laudibus afficiunt. Hac de causa quis est, tam in judicando præceps, ut 6 vel Accursium accuset, qui Rolandum quemdam, & nescio quem alium suum amicum, historiis addictos ridet; 7 seu Angelum Aretinum, qui, parvæ, aut nullius utilitatis esse quæstiones historicas affirmat imper-
rite?

1 *Cæsarum scelera a Suetonio* [et.] Bodinus in Method. Histor. cap. 4.

2 *Florus reponitur* [et.] Vossius de Historic. Latin. lib. I. cap. 30.

3 *Capitolini, Lampridii, &c.* Ex Carolo Sigonio de Hist. Roman. cap. 20. qui tamen addit, *Nobis cari esse debent: cum eorum temporum meliores scriptores non habeamus.*

4 *Patricius cunctis histo-*

riis] Quod testatur Albericus Gentilis in dialogo VI. inscripto, *Antipater*.

5 *Ut notat Menckenius*) In opella, cui nomen apposuit, *Charlataneria Eruditorum*, declamat. 2.

6 *Vel Accursium*] Albericus Gentilis in Dialogo V. inscripto, *Pomponius*.

7 *Seu Angelum Aretinum, qui affirmat*) In tit. Instit. de Legat.

rite? præsertim cum jam nostrum quisque experientia compertum habeat, ¹ in tribus posterioribus libris Codicis, qui toti historiam olent, ipsos etiam Jurisconsultos, non fatua ignavaque eruditione præditos, turpiter lapsos fuisse. Hæc ita Septimius recensebat. Balduinus vero non indecora percitus iracundia, Qui sunt, ait, isti trivio concepti, educati stercore, & grandi lethargo oppressi, qui hæc prædicant tam temere tamque impudenter? Si hos noscerem si hos meo in conspectu haberem, eorum nimis acriter retunderem audaciam, redigeremque, ut quo se verterent, nescirent. Quæso, quid volunt isti residues & sequentes otium, & qui ad Sapientiam se ferre putant gressu delicato ac languido, cum ista longa vitiorum narratione, quæ in Græcis ac Latinis Historicis tam accurate vident? Anne putant esse malum hoc graviore curandum malo, relicto nempe profligatoque historiarum omnium studio? Miseri delirant, ignorantque, quod est in ore Græcorum *πῦρ ὃ σβέννυται πῦρ*, *Ignis non extinguitur ignis*. Quam satius sibi consulerent, si egregias dotes, quibus illi vitia, siqua sunt, cum decore & gloria cælant, venerarentur. Anne cuperent, ut perfectus unusquisque, ac humanæ sortis expers, omnia exacte traderet posteritati? Non alia de causa, supremo Numine ita providente, non pauci se offerunt Historici; ut quod deest uni, alter suppleat, obscuritatemque unius, alterius ope declinemus. Sane parum laboris patientes sumus, & alienæ tribuimus culpæ, quod est nostræ inertię accusatio; & conciliandi, comparandi explicandique curam, quæ debet in nobis nedum præcipua esse, sed pene intolerabilis, seu remittimus, seu penitus arcemus; in difficultate Scriptorum nostræ locantes patrociniū negligentię. Cæterum sapienter ² dixit Cicero, *Nescire quid ante, quam natus sis, acciderit, id est semper esse puerum. Quid enim est ætas hominis, nisi cum memoria rerum veterum cum superiore ætate contexitur?* Quis igitur, qui integer sit animo, putet, illum, qui judicio Ciceronis semper puer est, Jurisconsultum posse consummatum & perfectum evadere? Mul-

F 3 ta

¹ *In tribus posterioribus libris Codicis*] Idem Alber. ² *Dixit Cicero*; In libello. Gentilis in laudato nuper Dia- inscripto, *Orator*.

ta adderem, nisi alias hanc provinciam suscepissem. Curabo tamen pro virili, statim ac ad Republicam me recipiam, ut reducantur ad sanio rem mentem isti, qui a recta veritatis semita, vel inepta aliorum opinione ducti, vel suæ mentis pertinacia occupati, aberrant. Postquam hæc dixerat Balduinus, dissolvitur congressus. Ælius veniam a nobis petit, ut allo suos gressus vertat, rebus suis prospecturus; &, vicissim præstitis officiis, impetrat. Nos Septimio adjungimur, & in nostram lubentissime admisimus societatem, cum quo ad diversorium contendimus. Per iter forte fortuna invenimus hominem, turba sequentium præcinctum, ac veluti compressum, nimis fucatæ modestiæ, diffusi ac celeris, & non raro nihil concludentis eloquii, ad gravitatem parum ingenuam mire compositum, plus æquo facilem quorumvis postulationibus, placide subridentem, respondentemque humaniter, sponte salutantem omnes, & ultro ad deosculandos, quos vel procul aspiciebat, accurrentem. Miramur nos indolem hominis; & nescio quis nostrum, Septimio, illius regionis gnaro, inquit: Profecto vel hic egregii ac nobilis spiritus vir est, & ad fortunam hujus insulæ natus; vel maximus nebulo, ac illustris nugivendus. Septimius ad hæc: Rem ipsissimam tenetis, si posteriori hæreatis opinioni; viro enim hoc, quem vidistis demissum, mitem, quietum, magnum continentiae exemplum, alius non est nocentior truculentiorque. Hujusce loci Curiae, nescio quo sinistro factorum ingenio, ipse diu mancipatus est, ut cuicumque turpiter imponat, & opes ac pacem civium omnium inverecunde subvertat. Sed, si placet, accipite, Juvenes comtissimi, hos fortasse non infacetos elegos, quibus hic olim a me fuerat ad vivum depictus.

Quid faceres? Non unius sunt indolis omnes:

Omnes nec nasci possumus Orbe pares.

Sunt plerique mali, sed sunt fortasse ferendi:

Quippe malum quadam sub bonitate tegunt.

Sunt alii, quibus esse malos non displicet; & ni

Proficiant, credunt segniter esse malos.

Horum unus media mihi quando fit obviæ Urbe,
Commoveor, nec se continet ira finu.

Hujus quæ fuerat, quæ sit, quæque inde futura est
Vita, ex his, quæ sunt mox referenda, scies.

Is

Is quondam e laribus patriis exire coactus,
 Huc properat, ventrem sollicitante fame.
 Correptus macie, lacero male tectus amictu,
 In misera degit semicadente domo.
 Hic ubi sunt una lectus, latrina, culina;
 Nec locus exiguus, quo spatietur, adest.
 Cogitat hoc primum, victum qua queritet arte,
 Quodque genus vitæ debeat ipse sequi.
 Hæret consilio facili, quod præbet egestas;
 Et bene confutos vendit ubique dolos.
 Ecce Foro sese miscet. Jus nescit, in illud
 Subridens jactat non opus esse sibi.
 Caudex ac asinus causas jam tractat; in omni
 Lite, licet non sit sæpe vocatus, adest.
 Fraudes unice amat, fraudes amplectitur: est fraus
 Quidquid ait: fraus est, credite, quidquid agit.
 Vera negat, facie intrepida: sic ficta fatetur:
 Proclivem alterutro, cui mage poscis, habes.
 Is, qui, jam cedente die, solvisse rogatus,
 Solvendo piger est, nec numerare cupit,
 Confugit huc: rimas quotquot vult, invenit, ut se
 Solvendi possit sic relevare fide.
 Non tamen id mirum. Quod tu miraberis, hoc est,
 Quod sola hunc audis de pietate loqui.
 Congressu placidus, verbis tener, ore pudicus,
 Omnes commendat, palpat, adorat, amat.
 Nil olli magis exosum, quam nomina fraudum;
 Nec res mendaci turpior ulla viro.
 Isti palam speciosa serit: clam, querere noli,
 Quantas insidias perfidiarumque tegat.
 Ut capiat, docte simulat; vultuque modesto
 Paulatim incautos ad sua vota trahit.
 Hæc lente expilat miseris industria nummos;
 Pauca sed assidue diripuisse studens.
 Maxima perniciēs, tectus cum absconditur astus:
 Plus occulta mali, quam manifesta forunt:
 Namque caves, ubi forte times: prudentia languet,
 Tutus ubi es, nec quæ sint nocitura, vides.
 Hoc pacto vivit; nec jam se continet arte:
 Instituit vita nobiliore frui.

*Vestibus induitur lectis, epulatur opime:
 Magnifice instructam curat habere domum.
 Unde tot impensæ ? Credis, quod sufficit illud,
 Quod parum honorifica captat ab arte lucrum?
 Nugæ : quo major longe est impensa recepto!
 Res est sub precii qualibet emta fide.
 Ab! quoties hujus lustrando creditor ædes,
 Solvendo memorat praterisse moram:
 Atque satisfieri rogatans, hæc verba reportat:
 Cras dabo; cras, precor • nunc patiare, redi.
 Cras venit : it rursus, captus fallacibus ille
 Promissis ; pulsat terque quaterque fores.
 Sentit obæratu; famulo jubet, hæc ita dicat:
 Quis tu ? quem poscis ? non horus intus : abi.
 Creditor ore fremit : deludi noscit, & inquit,
 Jacturam facio temporis atque rei.
 Ad Jus si pergam, res est mihi plena pericli:
 Cum quo debet agi, satque superque palam est.
 Forte minus perdam, statuam si perdere, quidquid
 Præcipit amitti sors inimica mihi.
 Audistis ? Quanti est igitur vir tantus habendus ?
 Anne alium huic poterit quis reperire parem ?
 Sed sua pœna malos sequitur; mox accidit olli
 Nescio quid, quo fraus fraude repulsa fuit.
 Hic peregre facturus iter, cauponis avaras
 Incidit, ut Superûm jusserrat ira, manus :
 Quodque magis nocuit, nummos secum ipse ferebat :
 Ex his nata sibi est omnis origo mali.
 Hoc aderat formosa loco muliercula : caupo
 Uxorem vulgo sparserat esse suam.
 Sed latet, hæcne foret scortum cauponis, an uxor :
 Id certum, hanc olli non leve ferre lucrum.
 Inter eos constat, nodus quo rexitur astu,
 Ut queat is, multum cui sit in ære, capi.
 En fausta, en felix occasio ab hostitis hujus
 Adventu : melius res cecidisse nequit.
 Hospite jam excepto, cauponi fecit aduſto
 Nummorum indicium pera reperta gravis.
 Laute hic curatur : quod vult, quod præcipit, & quod
 Optat mente, prius quam pateſiat, habet.*

Sic

Sic belle allicitur : technas , quas struxerat olim
 Ipse aliis , sibi nunc videt hasce strui .
 Postea dormitum pergit , multoque paratum
 Cauponis studio , molle cubile petit .
 At caupo , ante fores , suspensas admovet aures ;
 Noscere enim , somno stertat an ille , cupit .
 Certior hac de re factus , celavit eodem
 Uxorem tecto , quo miser hospes erat .
 Dein abit : uxorem paullo post advocat : ipsa ,
 Id jam docta , tacet : rursus at ille vocat ,
 Ista tacet rursus . Caupo turbatur : & eheu !
 Clamitat , heu ! mihi quid contigit ? Uxor ubi est ?
 Hospes ad hæc , somno excitus , multoque timore
 Percitus , ignorat , quid sit , & unde fragor .
 Somnifulosa manu fricat utraque lumina , non dum
 Qui circum impendent , apta videre dolos :
 Spectat , quod prope se movet isthæc femina gressus :
 Miratur ; nec scit , cur reperitur ibi .
 Tunc mulier timida , O ubi sum ! jam proxinus adsumest ,
 Inquit , si sciat hoc me vir adesse loco ;
 Qui sit , compertum est , hic vir meus : effertus , atrox ,
 Atque mei , plenus suspicionis , amans .
 Hospes , nescio quid , tunc dicere forte parabat :
 En caupo , furiis exagitatus , adest .
 Et cernens ambos , Ergo simul uxor & hospes
 Hic adsunt ? honor est jam mihi læsus , ait .
 Et fremit , & dolet , & Siste , o siste , inquit , adultero
 Ne fuge , adulterii pœna parata tibi est .
 Clamoresque edit , tectum undique questibus implet :
 Vult facti testes ; ut necet , arma petit .
 Hospes ut est nudus , metuens cauponis ab ira ,
 Aufugit , & carpit præcipitanter iter .
 Non vestes curat , non æs , non quidquid habebat
 In pœra , incolumis sit modo vita sibi .
 Insequitur caupo , sed flicte : scilicet optat ,
 Ut fugiat ; furto nam fuga præbet opem .
 Post caupo , & mulier , Res est feliciter acta ,
 Dicunt , & plausu lætitiaque crepant :
 Ingeniumque suum laudant , & fraude triumphant ;
 Et plena gaudent æs numerare manu .

*O belle factum ! o tanto res hospite digna !
O scelere evictum non sine jure scelus !*

O carum Musis caput , Septimio diximus , quas tibi possumus pro hac suavissima elegorum recitatione æquas gratias reddere ? Septimius modeste subridens , laudari non est dedignatus ; & hoc ferme modo ad diversorium pervenimus.

Interea ex nostro sermone colligens Septimius summum in nobis cognoscendi Jurisconsultos , eosque alloquendi desiderium , Oh , inquit , exemptum est vobis , uti dicitur , ex manu manubrium . Si nudiustertius huc advenissetis , parata vobis foret occasio adeundi Angelum Politianum , concessumque frui colloquio viri sane lectissimi . Tunc ego : Qua causa huc venerat Politianus ? Septimius vero , dicam lubenter . Juvenili impetu , quo Politianus , dum olim vixit , agebatur , percitus etiam in Republica Jurisconsultorum , ¹ parum æquo animo ferre poterat Budæum ; qui importune vulgaverat , Politianum fuisse nimis frigidæ scrupulositatis & contemnendæ ; & quemdam de Homero libellum parum ingenue totum a Plutarcho desumpsisse : quod famam illius nimium læserat . Graviorès præterea similitudines fovebat in Andream Alciatum , cui erat ingenium valde ab eo discordabile ; quique illum , quavis oblata occasione , acriter carpebat ; ² nec semel in vulgus Alciatus sparserat , unico Marini Soccini Jurisconsulti verbo , multo suffectum rubore , Politianum obmutuisse . Quamobrem decreverat ab ea Republica discedere , rediturus , cum tumultuantes animi ærumnas tempus benigne leniret . Venerat in hanc regionem ;

¹ Parum æquo animo ferre poterat Budæum) Budæus in Notis ad L. 1. D. de Contrah. emt. ita de Politiano : Plutarchus in eo libro , quem de Homero composuit ; qui liber nondum latine ex professo factus est : licet Politianus , vir ille quidem excellentis doctrinæ , sed animi non satis ingenui ,

ex eo libro rerum summas ad verbum transcribens , quasque flores præcerpens , non erubuit id opus pro suo edere : in quo nullam , præterquam transcribendi ac vertendi operam navaverat .

² Nec semel in vulgus Alciatus sparserat] Ut patet ex lib. III. Dispunct. cap. 18.

gionem ; & moram hoc loci longius traxisset , nisi illud doleret , ut conjectura ducor ad suspicandum , quod sciverat , in quamdam hujusinsulæ solitudinem Franciscum Accursium se recepisse , cui etiam erat infensus : nam ipse olim pleno ore jactaverat 1 se in Jure Civili Accursium facile superaturum . Ergone , inquit Pinarius , hic adest Accursius ? Adest , respondet Septimius ; & totam causarum seriem , quibus coactus est Accursius Rempublicam ingratis relinquere , planissime teneo , ab eodem Politiano , qui omnia plene callebat , affatim edoctus . Tunc Pinarius , Quoniam , inquit , cessationem habemus liberam & ociosam , oramus te obtestamurque per humanitatem istam tuam , qua cunctorum animos devincis , & ad te perditæ amandum impellis , ut rem omnem perspicue enodes . Ad hæc Septimius : Quamquam in sermonem longiusculum me revocatis ; tamen , ne hoc meæ in vos observantiæ desit testimonium , aliqua articulatim distincteque delibabo , quæ vestram expectationem minime deludent . Accursius , ut vestrum quisque memoria tenet , annum agens quadragesimum se Juri Civili dedit sub Azonis & Odofredi disciplina ; tarditatemque suscepti consilii summa laboris intentione compensavit : & nescio in qua alia solitudine abditus ac pene consepultus , libros Juris diu noctuque versans , ac totos , quotquot sunt , avidè conterens , Irnerii , Bulgari , Martini , Placentini , Pylei , Joannis , aliorumque glossemata , in unum corpus conflata , sibi imperterritè adscripsit , quorundam tantum nominibus recitatis . Plurimorum opinio est , hanc Accursii industriam tædium legentibus feliciter abstulisse : 2 alii vero in diversam partem abeunt , putantque , antiqua glossemata pristinum nitorem dignitatemque amplius non retinuisse , postquam opera Accursii tam illepide accessit . Ut ut tamen res sese habet ; factus est Accursius stupore

1 *Se in Jure Civili Accursium facile superaturum*) ex eodem Alciato in loco superius laudato.

2 *Alii vero in diversam partem abeunt*) Irnerii glossæ , & quæ post eum ab aliis addi-

tæ sunt , ab Accursio confusæ , pristinum nitorem retinere , aut dignosci , non potuerunt , Odofr. in l. jus Civile , D. de Just. , & Jur. & in Authent. qui res ante nu. 4. Cod. de Sacrosant. Eccles.

re vulgi potius, quam merito suo nobilis, & famam suam longe lateque diffudit. Sed e vivis sublatus, & in Jurisconsultorum Rempubicam ductus; ibi alium ab eo, qui misellus reapse erat, videri quamquimaxime flagrabat. Palam quotidie efferebat, ipsum multiformi eruditione pollere; glossas suas ornavisse & Platonis & Aristotelis sententiis, veterumque Poetarum carminibus & Oratorum dictis. Quamobrem sibi nihil deesse, quo ad invidiam sui vel ipsos celeberrimos cultiorum ætatum Jurisconsultos adduceret. Gloriatio hujuscemodi, ambullarum & futilitatis plena, nonnullis, qui feliciter studia instauraverant, stomachum & bilem moverat: Quare sese continere minime poterant, quin pipulo ubique illum differrent, ac nomen intemperanter dilaniarent. Quidam vero, sagacior mente, in effusum risum se dissolvebant, & jocosu gestu ac nutu festissimos ludos suos Accursium faciebant; cum recte ac lepide dictum sit ¹ in fabella Pulicis & Cameli;

Qui se sublimi, nullo cum sit ordine,

Jaſſat, notatus in deſpectum devenit.

Ex eo corripit fama illius suo loco paullum decedere; præsertim, cum quidam ejusdem ætatis Jurisconsulti ² Bononienses, ³ Insubres, Normanni, Romani, injuriarum memores, quibus eos pessimam in modum cumulaverat Accursius; tandem nacti occasionem, publice de eo quererentur, tamquam de homine nefario ac tumultuoso. Multum occulti ligni in hanc flammam suggererebat Bulgarus, ineptias non

¹ In fabella Pulicis, (& Cameli) Legitur hæc fabella apud Rimicium iv. 16. & Anonym. LX. qui pro Pulice, Culicem habet; & locata est in appendice Fabularum, post Phædrum editarum, curante Petro Burmanno.

² Bononienses] Accursius in gloss. l. Observandum 19. D. de Offic. Præf. inquit: Ubi nota mirabilem malitiam, quam

docet hæc lex, quod aliud gerant in corde, aliud simulant: quod optime faciunt Bononienses.

³ Insubres, Normanni, Romani] Idem Acc. in gloss. l. Sequitur 4. D. de Usurp. & usucap. super vocibus illis, Doli capaces addit, Quales Lombardia, & Normania parit, (& avartia caput Roma cunctos sales generans.

non oblitus, quas Accursius in ipsum contexuerat: 1 Is enim ridicule vulgaverat, quod Bulgarus, postquam primam noctem cum vidua, quam in uxorem duxerat, concubuit; mane novellus jam maritus ad auditores se contulit, explicaturus, ut ferebat institutum, legem illam Codicis in titulo *de Judiciis*, quæ incipit, *Rem non novam, neque insolitam aggredimur*. Hæc verba statim ac ex ore effudit, quasi ea in rem suam forent aptissime concepta, adeo juvenilem indolem suorum auditorum, ad ludicra facillime pronam, titillarunt; ut fracta per improvisum naturæ impetum omni reverentia ac modestia, in Præceptorem laxatis cachinnis riderent; & libris, quos tum secum gerebant, plaudentes, strepitum excitarent. Sed nedum Accursius in se minorum gentium iram converterat: eo devenit insanix, ut in priscos Jurisconsultos, tantæ facultatis lumina, invehi, non dubitaret. Observate, quæso, quid egregius nugivendus habet 2 de Cerbidio Scævola, *Quæstioni*, inquit, *propositæ hic non respondet: sicut alias plerumque facit*. Porro legerat apud Marcianum ita scriptum, *Peculium nascitur, crescit, decrescit, moritur*; 3 inde eleganter Papyrius Fronto dicebat, *peculium simile esse homini*, 3 addit insulsissimus Commentator, *Eadem ratione peculium simile est asino*. Videte, asinari censor quam vili comparatione elegantiam, quam in Papyrio Frontone commendat Marcianus, absurde deturpet. Illud tamen Accursio fuit exitiale, quod scriptis tradidit de librorum Juris Compositoribus, deque ipso Justiniano 4 in hæc verba: *Sed quomodo Justinianus Constitutionem illam sibi attribuit, cum etiam ante eum idem consequerentur minores? Vel fuerat illud a Compositoribus additum; vel secundum Pla. biberat hic Justinianus; nec recordabatur de illis legibus*. Justinianus, ubi de tanto sui contemptu certior factus est ab his Compositoribus librorum Juris; familiaribus suis, qui injuriam Principi non enervi

1 Is enim ridicule [9c.] Accursius in gloss. l. *Rem non novam*, Cod. de *Judiciis*.

2 De Cerbidio Scævola] In gloss. l. Cum maritus §. Titius D. De Pact. dotal.

3 Addit insulsissimus Com-

mentator) Hæc Accursii explicatio adest in gloss. l. *peculium* D. De Pecul.

4 In hæc verba] In gloss. l. *Sancimus*, Cod. In quibus caus. in integ. restit. necessar. non est.

enervi oratione adornarunt, & teterrimam depinxere; ad vindictam paratus, nescio quid lethale in Accursium machinabatur. Ex illo coepit Accursius tristi ac victo animo esse: & quotidie varios sibi ingratos aucupans rumufculos; parum visus in publicum exire, parcius loqui, incedere, cautius, & præter amicos sibi obstrictos, quos jam paucos recensebat, cæteros consulto aufugere, & humi declinatis oculis averfari. At vero cum non molliter, neque per dilationes, sed aperta vi bellum geri, & res suas in extrema tegula stare, & passim insidias strui cognosceret, ut multis emanabat ex indiciis; nec erat, ut Plautinis verbis utar, integumentum suis subdolis mendaciis; nullum mantellum sycophantiis ac fucis suis, nec deprecatio perfidiis, nec malefactis fuga, nec confidentiæ ullum hospitium, nec diverticulum dolis; statuit se in alicujus fidem ac clientelam conferre. In plures cogitabundus sese converterat, a quibus, cum fuisset olim summis laudibus excultus, præsentem opem expectabat: & optimum factu censuit, 1 Jacobum Cujacium seligere; eumque suarum fortunarum patronum habere, a quo fuerat omnibus Interpretibus Græcis & Latinis antepositus. Verum enim vero, cum neque foret sub hoc præsidio tutus; & præsentiret, nimis frigide partes suas Cujacium in summo periculo fovere, aut oblitum, aut negligentem tam honorificum, quod olim protulit, testimonium, [ut mos fuit Cujacii, qui infimos Jurisconsultos non raro extollebat, ut præclarissimos ex invidia deprimeret] discessum ornare ab illa Republica decrevit; & id perfecit, ipsis etiam impulsoribus amicis, atque in solitarium hujus insulæ locum se contulit. Tunc Pinarius: Bellissime, Septimi, isthæc nobis omnia commemoras. Cæterum, quæ causa est, cur Accursium non adeamus? An quia locum forte non tenes, quem ille sibi delegit? Teneo, inquit Septimius: perspicue enim mihi designatus est, nam non incuriose de eo aliquos sum percunctatus; & quæ vestra est cupiditas, illum visendi, eadem me premit atque impellit. Si ita est, ait Pinarius,

1 *Jacobum Cujacium seligere*] Jacobus Cujacius lib. XII. Observat. cap. 16. nedum omnibus Interpretibus

Græcis & Latinis Accursium anteposuit; sed quidquid ab eo Bartolus, alique aberraverint, somnia appellat.

rius, nil restat, quin eamus. Sodales mei, ubi silent, in mea vota descendunt. Tunc Septimius: Eamus; & quod fortasse solus non perfecissem, vobis comitantibus, alacriter expediam. Quamobrem dictum, factum: vix paucis cibis celeriter refecti, iter suscepimus; superatisque, prius quadam silva, inde non aspero colle, postea frondosa convalle, & quæ successit, graminea planitie, ad oram fluvii, non multo murmure prætereuntis, ædem conspeximus, in qua morabatur Accursius. Accedit Septimius; pulsat blanda manu fores: en servulus; Et, quis ad ostium? inquit. Respondet Septimius, Hospites. Ad hæc ille: Qua gratia huc accessistis? Iterum Septimius; invivendi salutandique Accursium. Ille addit, manete paullisper: finite id domino nunciem, citius expectatione vestra me meo munere explicabo. Et sane brevi rediit; postibusque referatis, nos ad Accursium introduxit. Sedebat Accursius in museo, obstitus circum undique libris, nullum ordinem servantibus; quorum plerique humi jacebant pulverulenti ac neglecti: nonnulli semiaperti, alii super aliis impositi seorsim quiescebant: duo aut tres ante ejus conspectum locati, inserviebant præsentis studio, deturpati multo sudore, qui ab illius fronte improvide distillabat, lineisque ac notulis inconcinne onerati. Ipse, inclinata supra dexteram cervice, meditabundus ac immobilis, defatigatos oculos ab assidua lectione non avertēbat. Præterea crines hispidi, proluxa barba, cadaverica facies, inculta vestis illum nobis, nescio quomodo, magnificum ac grandem primo obtutu reddidere. Ipse vero, ubi strepitum introeuntium cognovit, assurrexit; & obviam factus aperuit officiosissime caput. Tunc eum in hæc verba Septimius, non sine fuco ac fallacia, est allocutus: Franciscus Accursi, tui nominis fama nec recens nec obscura, sed multis abhinc sæculis meritissime suborta, ac per Orbem jam universum felicissime evulgata, hos, quos vides, hospites e patrio la-re aberrantes, & Jurisconsultorum quærentes Rempublicam, adegit, ut, interciso paullum itinere, spretoque moræ dispendio, una mecum ad te, Interpretem egregium, accederent. Quanti apud nos, seu verius, quanti apud cunctos sis, nec te latet, nec nostrum est referre. Illud satis superque est dicere, quod in Foro & in Scholis quotidie tuum reboat magnifice nomen; & tuo favore Caussidicorum spes ad litium victoriam blande enutritur, & Antecessorum labores

ad

ad juventutem optime erudiendam instituendamque perbelle felicitantur. Accursius ad hæc, gratissimo sermone inflatus, palpatu nempe suavissime; eaque parte molliter fricatus, qua pruritus sentiebat, reddidit gratias, & plura, quam modesti hominis verecundia patiebatur, ¹ in sui commendationem profectus est. Postea veram, & nobis jam antea plene compertam, regens causam sui receptus ad illam solitudinem, aliam in medium protulit: Et hunc amœnissimum, inquit, locum selegi, ut a civili strepitu procul, & inter amica hujus agri silentia, studiis vacarem, quibus me decet in Gulielmum Budæum stilum acuerè, qui pessime me suis in libris, nescio qua causa, supra alios exagitavit. Ejus scripta in Pandectas jamdiu evolvo; & delassatæ sunt assidua volutione paginæ: sed in his Jurisprudentiam enucleatam non deprehendo. Ubi in hoc opere definitiones, quæ abditas res depingunt? partitiones, quæ involutas dissolvunt? observationes, & solidæ conjecturæ, quæ dubias illustrent ac confirmant? locorum juncturæ, quæ discordes ac dissipatas componunt, ac in mutuum redigunt consonantiam? Tota via aberrat, qui calere Jus, aliud putat non esse, quam vocum depromere originem, nominum texere historias, decerpta Auctorum loca pro ostendenda eruditione hinc illinc locare. Inanis hic labor ociosas irretit mentes, & feriatorum vellicat fastidientem palatum. Date quæso juvenem Budæo in arte Juris formandum: discedet hic ab sua disciplina, si aliquantulum doctus, non Jureperitus; & in dubia re hæsitans, si verborum copiam venditet, sanum ac salutare, quod proferat, non habebit. Me contemnit, ridet, lacerat Budæus: non doleo; miror tamen, illum non fuisse adhuc probe affectum, quid sibi deest, quid in me abunde nitet; nec serio perpendisse, plus ingenii & acuminis in eo fulgere, qui abditæ

¹ In sui commendationem profectus est] Guido Panzirolus de Clar. leg. Interpr. lib. II. cap. 29. de Accursio ita scribit *Jactabundus habitus est, quod se Accursium, quia opportune*

legibus accurrit, dictum fuisse ambitiosus scribit in l. 34. §. 8. ad SC. Trebellian. Nonnulli vero id non ab ipso, sed a Francisco ejus filio adjectum fuisse, contendunt.

data rerum scrutatur, quam qui externa collustrat; plusque nervorum habere illum, qui causas rerum repetat altiores, quam qui earundem frontem primam poliat atque adornet. Hæc fusius contra Budæum conabor disputare: & perfectissimam, ni proposito obesset Græcarum rerum tractus non exiguus, quæ se in Budæi opere turmatim offerunt; quæque me a lectionis continuatione importune avertunt: nam rerum hujuscemodi nedum sententiam, sed ne ipsum quidem nexum ac formam scriptionis assequor. Non me latet, nimis diu Budæum invigilasse huic excolendo sermoni: sed ipsum forte poenituit tanti laboris, cum ad aures pervenit, vulgo existimari, eum hac de causa 1 non magnos fecisse in Jurisprudencia progressus. Quæso, quid sibi persuadet homo in hoc studium tam perditus cum illa sua tanta Grajæ linguæ supellectile? An non ipso fuerat hac in re multo doctior Cicero? de quo scribit Tranquillus, usque ad Præturam Græce declamasse: & tamen quis Cicerone parcius hac externa utitur divitiarum pompa; cum nonnisi perquam raro Græcam usurpet pro summa necessitate dictionem? Septimius secum una prius subacite mullitans, Proh Superum fidem! dixit, videte, quid miselli hominis, hostem habeat Budæus! & parum absuit, quin palam a illud Theocriti recitaret,

Τὸ πρὸς τὴν Ἀλκυονίδαν ἐπὶ τὴν ἡρώε.

Sus aliquando ausus est cum Minerva decertare.

Sed, mutato consilio, sic ad Accursium, ut illum ridicule palparet: Mi venerande Accursi, quo pacto te Græcarum literarum facis ignarum, ac plane jejunum, 3 cum longe aliud de te prædicet Albericus Gentilis; is, qui præsentis spiritui asserit, multa te Græca vocabula interpretatum fuisse rectius, quam fecerint recentes Græcanice scribentes; & si quando in hoc per te forte peccatum, non alibi id evenisse, quam in iis locis, ubi corrupta sunt omnia ac de-

G

pra-

1 Non magnos fecisse in Jurisprudencia progressus) Ita de Gulielmo Budæo scribit Antonius Augustinus lib. II. Emendat. cap. 1. & lib. sing. ad Modest. in fin.

2 Illud Theocriti recitaret) In Hodœperis.

3 Cum longe aliud de te prædicet Albericus Gentilis) In Dialogo III quem inscripsit, Cato.

pravata: ita, ut non ad industriæ tuæ imbecillitatem, sed ad quoddam deturpatæ scripturæ fatum inepta recidat interpretatio. Præterea idem Gentilis iners non est in purgando te ¹ ab illo glossemate, quod tibi tribuitur, ubi illud habetur, *Sequitur Græcum, quod intelligi non potest*: contenditque, hoc minime tuum nomen præferre, & illepide ab anonymo appositum. Nugæ, inquit Accursius: devinxit me hac honoris significatione Gentilis, cui plurimis de causis multum debeo. Cæterum in hac re amoris suo erga me potius indulgit, & luit ingeniose ac peramœne, quam veritatem ipsam confectatus est. Græca nunquam callui: nec pudet, id palam fateri; immo cum in præsentia animi ad hanc linguam vellem adicere, ut iisdem armis, quæ ipse tractat, Budæum refellerem, parum de sera deliberatione sollicitus, forte quia audiveram, ² M. Porcium Catonem vel senem, hoc studium omni conatu arripuisse: re melius perpenſa, aliud decrevi; non inepte autumans, multum temporis hanc curam disciplinis detrahere severioribus; & post diuturnum laborem facile me posse in errores offendere. Recordabar enim, quæ coram me in Republica Jurisconsultorum ³ sæpius monebat Josephus Scaliger, non solum Plinium, sed Enſium, Attium, ipsumque Ciceronem in vertendis Græcis hallucinari. Et sane huic, quam sum amplexus, opinioni adhæserant non pauci. ⁴ Odofredus nil curat, profiteri se totius Græciæ rudem: & ut mihi fertur, ipse etiam Uldaricus Zasius, celeberrimus Jurisconsultus, qui, ⁵ iudicio Alberici Gentilis, præstat mille

¹ *Ab illo glossemate*) Super l. heres 19. §. proinde D. De Judiciis.

² *M. Porcium Catonem, vel senem*] Quintilianus lib. XII. cap. 11 M. Censorius Cato, ait, idem Orator, idem Historiæ Conditor, idem Juris, idem rerum rusticarum peritissimus, inter tot operas militiæ, tantas domi contentiones, rudi sæculo, literas Græcas, ætate

jam declinata, didicit: ut esset hominibus documento, ea quoque percipi posse, quæ senes concupiscent.

³ *Sæpius monebat Josephus Scaliger*) Inter ejus Opuscula.

⁴ *Odofredus nil curat* (sc.) Albericus Gentilis in Dialogo, qui dicitur Cato.

⁵ *Judicio Alberici Gentilis*] In Dialogo, inscripto, Antipater.

mille Bndæis, literas Græcas ne de facie quidem novit; & sua Jurisprudentia contentus, ¹ adolescentulis libens volensque tales gloriolas reliquit. Nec abs re puto, priscos Romanos Jurisconsultos linguam Græcam parum cognovisse: cum, præter Modestinum, vix alium invenies, qui Græce scripserit: nec peritiam hujus linguæ in quibusdam conjectarem, quod verbum vel Græcam referant sententiam, ut idem, quem mox laudabam, Albericus Gentilis rectissime dijudicat. Totum se exæstuans contorquebat Septimius in Accursii tam insulso sermone, cui se pro virili opponere capiebat, paucorumque exempla refellere; qui vel turbati difficultate rei, vel insuavi genio ducti, ab hostitudio, pro cultu Jurisprudentiæ tam utili ac necessario, sese abstinuere. Sed callidam iterum fingens simplicitatem, inquit: Si ita existimas, vir doctissime, quomodo se gerat is, qui Græca prorsus nesciat, in pervolvendis Græcis Interpretibus, qui post Justinianum florere? Id a te expectabam, respondet Accursius: facili tamen negotio rem omnem paucis dissolvam, quæ mea non sunt, sed a gravissimis viris in Republica Jurisconsultorum olim accepi. Et sine quid opus est in hos Græcos Interpretes tam accurate & laboriose incumbere? ² Retulit mihi Cujacius, ipsum olim ostendisse, hos Auctores, utpote linguæ latinæ rudes ac imperitos, multis ineptiis suos libellos onerasse. ³ Merillius digito monstravit, vel solum Harmenopulum in titulo *D. de Testibus*, quatuor errores tradidisse; monuitque, hos Scriptores plurimarum rerum novitate allicere, quæ facillime incautos fallant ac decipiant. Sed ægre in hoc sermonis articulo Septimius & nos risum continere potuimus: cum apud omnes compertum sit, ipsosmet viros, quos memorabat Accursius, non alio præsidio, quam Græci sermonis, ad culmen doctrinæ, quæ in iis tam splendide refulsit, pervenisse; nec aliquos errores, quos illi, pro summa dili-

G 2

¹ *Adolescentulis libens volensque tales gloriolas reliquit*] Spieg. in Lex. Jur. in diction. Imperator.

² *Retulit mihi Cujacius*) Uti scribit in Comment. ad

l. 1. §. Illud procul dubio C. de Rei ux. act.

³ *Merillius digito monstravit*) Lib. VIII Observatorium cap. 22.

diligentia in legendis Græcis adhibita , detegunt , tanti esse debere , ut potius homines a Græcorum studio avertant , & non immo majorem desiderent conatum ac industriam , ut rejectis putaminibus , nucleus comparetur . Quamobrem iis , qui , in Jurisprudentiam incumbunt , 1 illud Horatii foret perpetuo prædicandum ,

..... *Vos exemplaria Græca*

Nocturna versate manu , versate diurna .

Sed quia cum Accursio conflictari , non erat in animo , cuncta , quæ dixerat , silentio excepimus . Interea loci ab Accursii servo introducitur tabellio , qui ab Jurisconsultorum Republica ad illum se ferebat ; deditque literas , quas Accursius , postulata prius a nobis venia , referat , recitatque alta voce in hunc modum .

F. ACCURSIO

A Z O

S.

Quem Præceptorem vivens habuisti laudatorem tuique amantissimum ; eundem quæso Azonem sinas habere admonitorem in re gravi , & periculi plena ; in qua & tuo commodo , & meo deesse muneri , siquod sentio , & salutare existimo , tibi candide , & pro fide nostræ amicitiae non aperirem . Institutum tuum jam hoc loco evulgatum est ; totumque te dedisse dilaniandis Budæi scriptis , jam compertum pene cuncti habent . Superbus sane labor , sed difficilis omnibus , plerisque irritus videtur , multis etiam ridiculus ; cordatioribus vero , tuique studiosissimis non immerito penitendus . Hostis , in quem irruis , honore & gratia apud omnes floret : socios , & amicos numerat plurimos , admiratores pene infinitos ; & inter hos adsunt Galli adolescentuli imberbes & calamistræ-

1 Illud Horatii In Arte Poetica .

frati, satis probe in Plauti & Terentii Comædiis versati, & in edendis fabulis lepidi ac peramæni, qui proximis Saturnalibus te in scenam deridiculi causa proferent; ut apud spectatores tibi contentum, Budæo gratiam, jocos & salibus concilient. Susceptum igitur revoca consilium: iram, siqua in illum fervet, contine; & tutius reputa, adversarium non impetere, quam ab impetito turpiter superari: quorum alterum modestiam in te commendet, alterum ineptam ac ridiculam coarquat audaciam. Immo nec tibi indecorum, nec molestum amicis illud erit, si in concordiam cum illo redibis; quod, me auctore, facilius assequeris. Ille ingenii laudem tibi non detrahit: ignorantiam selectarum rerum tempestati potius, qua viximus, quam negligentia tua tribuit. Tu sive per literas, sive per nuncium venerare in illo summam in re Civiti elegantiam, eruditionisque copiam & delectum singularem. Spero, id tibi minime ingratum fore, si tuo nomini consulere, meo satisfacere amanti, & desiderio velis. Extenderem preces, ut dicebat Plinius, nisi & tu rogari diu nolles, & ego tota hac epistola fecissem: rogat enim, & quidem efficacissime, qui reddit causas rogandi. Vale.

Perlecta epistola, hæserat Accursius: cogitabundus in eadem immobilem obtutum aliquantulum defixit: & genas rubore perfusus, in quam partem inclinaret, animo diu pendit. Bis ac ter cōperat loqui, at toties substitit: consurrexit: iterum federat: tandem sic Azoni rescribendum censuit.

F. ACCURSIVS

A Z O N

S.

Quod candide scribis, mones humanissime, & anxie cupis, lubentissime exequar. Discrucior tamen, quod inultus stilum cogor deponere: verum discruciaci præstat, modo, ut par est, satisfaciam amantiſſimo Præceptori. Cura, ut in posterum, si minus magnifice, modeſte tamen de me Budæus loquatur; evulgetque, primo ac calido ſcribendi impulſu, non ex plena animi ſententia multa in ejus libris contra me congeſſiſſe. Hoc pacto nobiſcum unâ pax intercedet. Sin vero iterum ad cenſionem, tot diſteriis onuſtam, redibit; ſinas, me pro meo inſtituto, par pari reddere, ne aſinus aut fungus videar. Nec enim id eſt ingenium tuum, ut pro modeſtia a me ſtupiditatem exigas. Amas me, probe noſco; ſed hæ amoris partes erunt, ut quem amas, periculo ſubtrahas, ubi ſalvo decore id fieri poſſe confidis: eidem ſubjicias, ubi fama & aſtimatio aliter ab injuriis nequeat defendi. Non enim ſemper ab incepto deſiſtere, prudentis hominis eſt: juvat quandoque, animum induere robuſtiorẽ, ut audaciam audacia trudamus; ne ſuperbior ſilentio & patientia adverſarius reddatur petulantior. Quamobrem arbitrium in te ſitum eſt, qua via poſſim honeſte cum Budæo in concordiam venire. Habe igitur, mi Azo, mei erga te amoris teſtimonium, proſecto non leve, quo tuæ auctoritati omnem ultionis voluptatem poſtpoſitam volui. Cæterum exoptavi, ita te mihi conſulere: debui, tibi obſequi. Supereſt, ut nec te conſilii, nec me pœniteat obſequii. Vale.

Con-

Conceptas in hunc modum literas obsignavit, &, dimisso tabellione, nobis Azoni perferendas tradidit. Sed jam nobis surgere, & redditum ornare volentibus blande restitit Accursius, aliamque brevem moram suavissima oratione rogavit. Nos, licet animo reluctante, fronte tamen in mendacem facilitatem composita, damus. Et ille, quoniam, inquit, felicissima mihi, & diu expetita sese obtulit occasio alloquendi vos, hospites dulcissimi, qui inter mortales adhuc versamini, quique, peracta hac involuta peregrinatione, ad vestrum Orbem iterum estis, cælo benignius aspirante, redituri; mando vobis rem perficiendam, quæ mentem meam diu torquet, & in varias distrahit partes. Ea vero quæ sit, accipite. Eventu, ut opinor, facile erit, quod Corpus Juris Civilis iterum excudatur; non enim hoc loci ignota est seu librariorum, seu nonnullorum semiliteratorum hominum indoles mercenaria, qui levi addito parergo, antiqua recidunt volumina, ad sollicitandos fallaces eorum pruritus, qui tabernas librarias novitate codicum student exornare. Si id forte eveniet, per vestram fidem oro vos obtestorque, ut delendas meo nomine curetis nonnullas glossas, hac tabella designatas; quæ ab aliis non æquo animo acceptæ; etiam mihi non bene sapiunt, & quandoque inutiles, alias frigidæ videntur. Verum illud palam faciatis, quod desidero maxime, non omnes glossas, quæ extant, e mea penu fuisse depromptas, sed additas ab aliis plurimas, præsertim a filio meo; & illæ fortasse sunt, quæ nescio quid illepidi ac ridiculi magis olent. Nec mirum: quem enim latet, commune id aliorum scriptorum fuisse infortanium, ut non pauca [& faxint Superi, ne deteriora] in eorum irreperint lucubrationes? 2 Id expertus infortunii est Bartolus, ut mihi fertur; &, ut omisos faciam reliquos, in ipsum Juris Civilis corpus fuitiles nugæ quandoque, maligna quadam sorte, confluxerant. Præterea vos

G 4

etiam

1 *Præsertim a filio meo*] *Accursio adscripta, aut non sic referunt Cyn. Bart. Cott. ita scribenda esse.*
 et Ant. Augustinus de quadam gloss. lib. 2. Emend. cap. 2. *Id expertus infortunii.*
 3. scripsit, *Quæ verba, cum (sc.) Ex Alberico Gentili in Dialogo III qui inscriptus mihi tanto viro digna non vi-*
est Cato.
deantur, inveni, aut falso esse

etiam vellem exoratos, ut eos, qui forte fortuna Corpus Juris Civilis sunt edituri, prætermisiss meis glossis, aliisque subrogatis, a tali instituto pro vestra auctoritate ac prudentia avertere curetis; quamquam non æque sum hac de re sollicitus: pro certo enim existimo, excidisse jam e mente pene omnium tam futile ac inane consilium, quod aliquibus, qui illud audacter tentaverant, infelicitè successit. Cui ignota est Laurentii Vallæ superbia, tanta sui opinione enutrita? Is, ut erat homo, factiosus lingua, iners opera, gloriatus est, 1 se triennio glossas in Digesta conscripturum, meis multo meliores: & tamen quid præstitit? grande, ac magnificum nihil; quod eos, qui idem aggredi velint, non immerito deterrebit. Quare illud, quod priore loco a vobis enixe postulavi, quammaxime cordi sit: & sane teneatis, nulla prorsus alia re posse vos Accursium devincire, quam præstatione hujus vobis traditi muneris, & a me valde exoptati. Nos spondemus mandata expleturos; & siquid aliud esset, in quo nos ipsi satisfacere valeamus, precamur, ut jubeat. Atque ita, accepta dataque salute, discessimus. Sed, nescio qua causa, in re-ditu nos via fefellit, & longiuscule digressi sumus ab ea semita, quam antea calcavimus; forte quia, æstu sermonis abrepti, animum itineri non adjecimus; non enim satis abunde ea potuimus mirari, quæ tam impudenti ac obdurata fronte recensuit Accursius, præsertim de Græca lingua; cujus dignitatem utilitatemque, nullo quidem tam amplissimæ facultatis merito, pessumdedit; & tunc vel maxime in mentem venit egregius ille, Hispanique nominis gloria, Antonius Augustinus; qui, cum eam linguam multis vigiliis diligenter coluerit, multumque in ea, judicio eruditorum, profecerit, 2 parum temporis in ea impendisse, palam conquestus est. Interea, dum ancipites viæ procedebamus, per elegantem vicum transimus. Ibi omnia in lætitiâ com-

1 *Se triennio glossas in Digesta conscripturum*] Ita scribit idem Valla in præfatione lib. III Elegantiarum.

2 *Parum temporis in ea impendisse, palam conquestus*

est] Ant. Augustinus de se in lib. Emendat. ait, *In Græca lingua non magnos progressus, studiis Civilibus impediti, fecimus.*

composita ; annuus enim recurrebat dies , facer Diis' agrestibus . Rusticæ puellæ , maritum non adhuc expertæ , ab recenti & impigro sanguine ad jocum hilaritatemque percitæ , & saltu molli , & cantu amabili , placidoque sonitu compita lustrabant , adolescentium turbam in veste nitida , & pastorali pompa superbientem , plaudentemque percussis invicem manibus post se trahentes . Ante hortorum postes longe pendebant e floribus coronæ , & laurea fecta in eorum usum , qui illis præcingi gestiebant . Custodes , qui hortis præerant , operum soluti , nudati pedes & brachia , & pampino impediti tempora , prodiga manu , cyathos vini plenos , ætate & rubicundo colore pretiosi , prætereuntibus ultro offerebant . In ædiculis , ex mirto compactis & Pan , & Ceres , & Bacchus , cæterique Dii rustici , ornati novis frondibus , novoque munerum apparatu , hymnos & vota excipiebant . Agni pingues , & juveni , mox accendi in amorem incipientes , per cornua leviter assurgentia revincti hedera , purpureis rosis candidisque ligustris intermixta , ducebantur pigri , & necis veluti jam conscii , ad victimam , præeuntibus pueris , qui tympanis & crotalis ritum reddebant speciosiore . Nos gravissi sumus hoc rerum aspectu tam læto ac festivo , & compensatione hujus oblectaminis quodammodo placuit a via aberrasse . Sed nescio quem rogamus , ut nos rectam semitam , quæ ad nostrum diversorium ferebat , edoceret . Ille benigne edocet ; & ad normam traditi consilii pergere cœpimus . Verum post breve iter , ad radices parvæ rupis pastorem invenimus , non exsuccæ nec illiberalis formæ , & adhuc leviter crescentis dubiæque lanuginis ; qui vacans custodiæ sui gregis , per vicinos humiles saltus errantis , sub umbra frondentis fraxini mæstus confederat ; & ita de sua ingrata Chloride perbelle querebatur .

M O P S U S .

*Pastores , cari pastores , siqua remordet
Cura mei , ne me felicem dicite , quod sim
Dives agri , quod sim pecoris , sim lactis abundans ,
Quod suus est annis vigor , & sua gratia fronti .
Nil hæc curamus , sordent hæc omnia , nostro
Judicio : quid enim profunt , si perfida desit ,*

Chlori,

Chlorig, tuus tam optatus amor? quo totus aduro,
 Quo, non sum, qui olim fueram; quo nec fore possum
 Sperabo; sed ubique miser, neglectus ubique,
 Immemor ipse mei, atque mei infensissimus hostis.
 Ah Chlorig! ah crudelis! & ah nimis aspera tanti
 Causa mali! cur non facilis mea vulnera sanas?
 Dic, an amas? dic, anne mei misereris? an istas
 Fastidis sine amore preces? Sed quid loquor? eheu!
 Fastidis; nec nostra movent suspiria, nostra
 Nec flectunt lacrima, & lacrimas quæ deinde sequetur
 Aspera mors: nam morte iuvat finire labores.
 Si dicis, quod amas, me decipis, improba Clorig:
 Decipis: est aliis certe sors æqua; tuoque
 Plenius hi, quo plus cupiunt, ab amore beantur.
 Non æquidem invidet; sed quod rogo, desine, pectus
 Spe vana torquere meum, & pietate malorum
 Crudeli, misere nostros palpare timores.
 Immo cum videas, fuge me; faciemque minacem
 Ostendas: exerce atrox odia aspera mecum;
 Forte semel moriar & nec lenta vulnera mortis
 Experiar: presso est fumen, quo immergar, & altæ
 Presso sunt rupes, quæis desperatus ad imas
 Deiciar vallas: sed ad hæc spectacula præsens
 Sis vultu impavido; ac nostris rivalibus unâ
 Associata, truci nutu mea funera ride.
 Hic pro me perit, jacta; nostrumque superba
 Excidium monstra; & si quos transire videbis,
 Calcare hos cineres, nullo perculsa dolore,
 Præcipias, opto; miseroque fruire tropæo.
 Vos mutæ silvæ, vos o ratione carentes,
 Quas ipse a pluvia, & defendo a sole, capellæ,
 Erga me mites eritis, nostrumque dolentes
 Funus, balatu vestro vestroque susurro,
 Chloridis injustam merito accusabitis iram:
 Et dicetis: Hic est pastor, qui fidus amando
 Tam miserum occubuit; nec pro mercede, vel unam
 Lacrimulam potuit dura extorquere puella.
 Auræ, singultum testes, gemitusque perennis,
 Siqui me invenient, nuda in tellure jacentem,
 Prædam avibus, canibusque, carentem pace sepulcri,
Dici.

*Dicite, Quisquis amat, discat, quid amare parabit:
Morsus amavit, et est mors isthac finis amorum.*

Valde nobis pastorale carmen arrisit, & aures non injucunde detinuit; ac de ejus lepore multa edifferentes, cursum prosequimur, atque iterum ad diversorium nos recepimus. Biduum eo loci recuperandis viribus immoramur; in quo Septimii dulcissima consuetudo & oblectavit nos plurimum, & juvit quammaxime: nonnulla enim ille in antecessum de Republica Jurisconsultorum nobis benigne aperuit: quo factum, ut illuc non prorsus ignari accederemus. Tandem, parato discessu, non sine animi mœrore ab amantissimo sodale dividimur; & vale tenerrime dicto, navem sub vespere conscendimus, portumque relinquimus. Placidissimæ in noctem auræ spirabant; & orbe jam pleno candida luna tremulo sub lumine leviter crispatas maris undas in delicias oculorum perbelle feriebat. Nos hac facili cæli pelagique benignitate; nec diuturna mora, quæ sextum non excefferat diem, ad aspectum suspiratissimæ Insulæ, ubi Jurisconsultorum constituta est Respublica, fuimus perducti.

VOtis jam potiti, & in uberiores lætitiæ effusi, Salve, diximus, tellus fortunata, altrix tot insignium egregiorumque ingeniorum: Salve nobile Jurisprudentiæ domicilium, nostrorum laborum periculorumque meta ac suavissimum levamen. Te amantissimis hisce vocibus, te his dulcissimis lacrimis consalutamus. Excipe nos, longo itinere quassatos; inque tuo gremio sinas tantisper, tanquam in doctrinæ ac eruditionis portu, placide quiescere. His dictis, paullo post tangimus litus, &, fausto omine, e navî descendimus. Mos est ea in regione, quem etiam a Septimio antea accepimus, ut statim ac quisquis accedat, nomen, patriam, originem aperiat. Edili, cui id curæ datum, noscere hæc omnia. In tabulas referre, & hospitibus duces tradere, a quo regi, & de urbis incolarumque institutis possint edoceri. In hunc ferme modum, ne loci violaretur consuetudo, ipsi nos gerimus; & qui sorte obtigit dux, cui nomen, Atilius, gratissimus nobis evasit, quo nec vultu comrior, nec moribus faciliior, nec peritia rerum doctior unquam nobis visus est alter. Hoc duce pergitur;
rec

nec curiositati, cuncta singillatim inquirere volenti, spatium & locum avare defraudamus. Primis illis ab adventu nostro diebus & lucos, & templa, ædes, & ædículas, aras, & circos, & theatra, & amphitheatrum, forum, & basilicas, admirantis in speciem præ rerum magnitudine, rimati sumus. Sed inter eundum ad nescio quem oculorum aciem convertimus; miramur, illum incedere Monachi veste indutum, lurido panno per humeros utrosque neglenter profluente, complicatoque ad lumbos funiculo, per sua discrimina nodis contorto, & caput barâocucullo contextum. Plurimus circa illum concursus: non deerant, qui acceptam decenter humili manu vestem, vel fronti tangendam, vel basiandam osculo apponebant. Quia vero Atilius paullum a nobis discesserat, a quo possemus certiores fieri, quis ille sibi foret sub hoc aspectu Jurisconsultus, coepimus, ut sit, in varias conjecturas abire. Et quo, pacto, inquit Nautius, hoc loci Monachi versantur? Compertum mihi jamdiu est, hoc genus hominum a legum facultate prorsus esse exclusum; & culpæ verti, siquis in eam incumberet.

1 D. Bernardi querela ad Eugenium Papam nulli est obscura; qua Monachorum curam in addiscenda Jurisprudentia pro virili exagitat; 2 & in Concilio Turonensi ab Alexandro III serio cautum, ne huic arti in scholis Monachi vacarent. Illud restat, ut suspicer, hunc illum esse ipsissimum Monachum; qui auctor dicitur Comparationis legum Mosaicarum cum Civilibus Romanorum: aliud enim, quod mente assequar, inpræsens non video. Amici, quæ vestra est super hoc sententia? Ad hæc ego: Tua, Nauti, conjectura non bene convenit. Teneo, qui auctorem hujus Comparationis Monachum fuisse existimat, 3 is est Marq.

1 D. Bernardi querela ad Eugenium Papam] D. Bernard. de Consider. ad Eugen.; cui addas Arthur. Duck. De Usu, & auctor. Jur. Civil. lib. II cap. 8. par. 2. nu. 31. & 32.

2 Et in Concilio Turonen-

si ab Alexandro III.) Quod Concilium celebratum est anno MCLXI; qua super te vide Antonium Gattum in hist. Gymna sive Ticinens. 15. pag. 121.

3 Is est Marq. Freberus) Pareg. lib. II cap. 9.

Marq. Freherus: 1 sed, quo nitatur, præter inanem divinationem, argumentum habet profecto nullum. Cæterum opinor, auctorem laudatæ nuper Comparationis longe abesse ab hac regione, 2 Jurisconsultorum enim numero sese ille noluit adscribere: cum opus suum eo animo compegerit, ut a Romana Jurisprudencia, veterumque Jurisconsultorum scriptis ac Imperatorum constitutionibus homines ad sacros codices, ceu fontem Juris, traduceret. Recte putas, Jenuiti, inquit Pinarius: immo in hanc rem mihi nescioquid suppetit, traditum quod olim fuerat a Jo: Tilio, & post eum a Cujacio: legeram apud hos, Licinium Rufinum, illum eundem, 3 qui aliquando Paullum consuluit, has invicem leges comparasse. Quamobrem, si constans est, quod scribitur a viris tam eruditis; hariolatur, qui scriptorem hunc, ex futile arbitrato, Monachum confingit, talem enim esse, Licinius nunquam somniavit. Sed ego ad Pinarium, Cave, inquam, te hac in re Tili, & Cujacii moveat auctoritas: 4 commentitium id esse, suboluit jam iis, qui negotium accuratius emedullarunt: vixerat enim auctor narrati nuper libelli post editum Codicem Theodosianum, quem laudat ipse titulo quinto, tunc, cum ducentis annis ante, Paullus & Licinius ille Rufinus scripserunt; an hi melius non vident, quam Tilius, & Cujacius? Dum hæc invicem recenscebantur, en tempore advenit Atilius, quem ubi conspeximus, die quæso, noster suavissime dux,

1 *Sed, quo nitatur, præter inanem* [&c.] Uti scribit Antonius Schultingius in Notis ad Mosaicarum & Romanarum legum Collationem, in principio.

2 *Jurisconsultorum enim numero sese ille noluit adscribere* Jacobus Gothofredus in Pro legomenis Codicis Theodos. cap. 3. de auctore hujus Collationis hæc habet: *Secundo professione Jurisconsultum non fuisse colligat quis ex*

præfatione tituli 7. cum ita Jurisconsultos alloquitur: Scitote, inquit, Jurisconsulti, quia Moyses prius hoc statuit; prodens, se in eorum numero non fuisse.

3 *Qui aliquando Paullum consuluit*] In l. 4. D. Quibus ad libert. proclam. non licet.

4 *Commentitium id esse; suboluit jam iis, [&c.]* Videntur nuper laudatus Antonius Schultingius eodem loco.

dux, quis ille sit, qui in speciem Monachi incedit: diu enim excruciamur in componendis conjecturis, quas pro suo quisque ingenio depromsit. Subridens Atilius, ¹ Baldus est, inquit, qui sub Monachi indumento, quali se olim sepeliendum mandaverat, in hac Republica se gerit. Sed Nautius, Forte, ait, id coeperat consilii Baldus, ut sub hac tunica ruborem in hac Republica cæleret, quo misere suffectus fuerat, ² dum super cuiusdam legis varia lectione cum Bartolo ejus præceptore contendens inurbane, ne dicam ingrate, uti solebat plerumque; non paucos codices corruperat, facturus hac fraude fidem suis dictis; quo dolo palam relecto, publice per ora vulgi traductus, patria excessit. Fabulæ Milesiæ, inquit Atilius; ut alia multa, & quod quadragesimum sub annum ad Jus animum appulit; & quod diebus singulis duas tantum horas studio operam dabat; & cætera hujuscemodi, quæ vel inanis rumor, vel scriptor parum accuratus non raro solet de gravissimis viris diffundere: non iis enim fidem incautus præsto, qui vel paullo ante, vel non multo post Bartoli ac Baldi ætatem in Jure aliquid exararunt. Amant hi sese invicem non sine felle impetere; & delicias faciunt, siquid ridiculum, aut asperum, aut incivile alter de altero magnifice prædicet. Posteaquam isthæc nobis Atilius retulerat, domum petimus, quam ille jam peropportune instrui præceperat. Sed ante ostii limen obviam fit homo, turpiter corpulentus, ac hirsutis capillis, parvæ ac humilis stature, contortis ac semiclausis luminibus, naso prægrandi, & foraminibus immodice relaxatis, abnormi bucca, horrendo pinguium labiorum ambitu circumducta, colore nigro, & fronte rugis contracta, & aliqua sui parte non paucis tuberibus prominente: fractis cruribus tarde incedebat, blæsa lingua loque-

¹ Baldus est, inquit, qui sub Monachi indumento, &c.) Boissardus in Icon. de Baldo ait: Sepeliri voluit amictus habitu S. Francisci, ratus, id plurimum ad animæ salutem conducere: quod etiam a Rodolpho Agricola fastitatum

traditur, & ab aliis multis. ² Dum super cuiusdam legis varia lectione, &c.) Quæ hic, & paullo post de Baldo referuntur, collegit omnia accurate Guidus Panzirolus lib. II. cap. 70. de Clar. leg. Interpret. ubi fusc Baldi vitam describit.

quebatur inepte; vitio oculorum, circumspectabat oblique. Risimus ad objectam deformitatis imaginem, & lusum naturæ, monstrum fingere meditantis, non sine voluptate contemplamur. Tunc Atilius; ¹ hic ille est Gallopressus, quem sui gymnasii fecerat custodem Azo, & huc secum, joci causa, ut creditur, traduxit. Is olim, dum vivebat, lascivientis juventutis petulantiae expositus, omnibus ludibrio fuit; & quandoque hilis collo circumpositis, pellibus tectus, & per urbem ductus, lepidum de se exhibuit spectaculum; sed pumilio non infacetus, & facillimis hercle moribus, sua illa neglecta membrorum habitudine, ad provocandum risum comparata, non exiguam ab auditoribus stipem collegerat. Bene est, inquit Pinarius: tradamus huic homuncioni literas, quas Azoni perferendas, nobis maxime commendaverat Accursius. Opportune, ait Nautius, occasione servis; & traditis literis Gallopresso, ut Azoni daret, domum ingredimur. Ibi coepimus, nonnulla inter nos confabulari. Nostra in eo præcipua erat cura, ut ab Atilio edoceremur nunc de hoc, nunc de illo Jurisconsulto, sive fama cognito, sive communis patriæ originæ nobis præ cæteris dilecto; & ex alio in alium sermonem excurrentes, incidimus in Alexandrum ab Alexandro, civem Neapolitanum: rogamus, an in ea regione se contineret? Ita sane, inquit Atilius; & si illum invivendi cupido est, a prandio salutatum ibimus. Tunc ego: Hoc præfecto cupiebamus. Quamobrem, ut cito paretur prandium, jubet Atilius; & post consumtas dapes, compacta hora, pergimus ad Alexandrum. Est in conspectu urbis non asper nec ineligans collis, scatens aquis limpidissimis, leni anfractu per rivulos, in diversam partem abeuntes, a clivi culmine ad radicem descendentibus, quibus pulcrum sane ac suave sub ortum auroræ spectaculum oculis exhibetur; nam declives illæ pellucidæ undæ, radiis inter virides herbas percussæ, placido gratoque susurro amice scintillant. Hoc super cotte, qua parte planus est, olentes horti, aquarum divite vena lactati, & florum & saluberrimarum herbarum areolis distincti.

¹ *Hic ille est Gallopressus*] Id narrat Odofr. in l. quem citat Guid. Panzirolus in Vita Azonis.
5. Cod. qui testam. fac. poss.,

stincti . In hoc amœnissimo recessu locum sibi delegerat Alexander ab Alexandro ; sibi que , & amicis adicendam , Musis sacram , comparavit ; & veteris instituti tenax , Dives geniales agebat , quos olim vivens instituerat . Sed quia ob collis ascensum aliquantulum gravis nos anhelitus occupaverat ; confedimus tantisper ad colligendum spiritum non procul a tecto Alexandri ; & interea loci , isthæc nobis retulit Atilius : Fuerat , inquit , Alexander , conjunctione bonarum artium cum Jurisprudencia , vir quidem memoria dignus : 1 illud tamen subacite conqueri in hac Republica visus est , quod vivens , & post obitum , ex suis amicis , quos non paucos coluerat religiose , inveneri neminem , qui vel leviter in ejus commendationem aliquid in scriptis proferret . Verum ea injuria non adeo in animo Alexandri ægre hæsit , ut hos amicos , aliosque , quos sibi adjunxit , quotidie humanissime non excipiat . Uni est insensus , unum odio perpetuo exagitat , is est Andreas Tiraquellus , non alia de causa , ut testatur ipse , nisi quia Tiraquellus in hac Republica , 2 opinione scientiæ suæ parum honeste inflatus turgat , & gloriam ambiat perdere ac immoderate . Et sane ita res se habet , ut cæteri præter

1 *Illud tamen subacite conqueri , &c.*] In vestibulo Dierum Genialium Alexan. ab Alexan. qui sunt excusi Lugd. Batav. in officin. Kackiana , hæc in Auctoris Vita leguntur : De Alexandro hoc nihil a recentioribus Βιογραφοις scriptum comperimus : cum tamen eorum tempore vixerit , quorum Vitæ a diversis conscriptæ sunt , nimirum Franc. Philelphi , Georg. Trapezuntii , Joan. Platinae , Joviani Pontani , Theodori Gazæ , Nicol. Perotti , Do. Calderini , Hermolai Barbari , Paulli Cortesii , Raphaelis Volaterrani ;

quos partim Romæ prælegentes audivit ; partim officio sibi devinxit ; partim etiam quæstionibus propositis (ut fieri solet inter doctos) exercuit .

2 *Opinione scientiæ suæ parum honeste inflatus turgat*] Tessierius in Elogiis Virorum illustrium , gallice conscriptis , hæc de Tiraquello refert ; Accusatus fuit , quod nimia scientiæ suæ opinione turgesceret ; quod supra modum gloriam , & honorem ambiret ; quod eos despiceret , qui sententiæ suæ oblectabantur .

ter Alexandrum observant. Quamquam amici ipsius Alexandri, occultius aliquid subodorantes, clam secum una, re-motis plerumque arbitris, ajunt, Scimus, unde sit inter Alexandrum & Tiraquellum hæc simulas. ¹ Tiraquel-lus enim notis, quas ad Geniales Dies appinxit, accurate detegit, quæ Alexander a scriptoribus nonnullis, quorum nomina celat, subdola diligentia surripuerat: nihil enim auctoribus dolet magis, quam malevola istorum perquisi-torum cura in notandis aliorum furtis. Ita sane est, in-quit Numicius: Sed quid de Tiraquello sentiunt Optima-tes hujus Reipublicæ? Hæc est, ait Atilius, receptior opi-nio, nimias exuberantesque laudes, quibus Tiraquellum plerique afficiunt, minime ex æquo convenire; & plausu minore, quo penes hos fruitur, frui pro suo merito debere. Qui neget, nemo est, ² illum fuisse lectionis pene infinita; sed sese a vitiis, hercle non levibus, raro continere. Cultui ac elegantiae studet parum, ordini nihil, construendo rerum cumulo multum: modo faceres illum Pragmati-cum exosum, modo importunum Philologum: siqua le-gum auctorumque laudandorum est occasio, etiam ubi perspi-cua sunt omnia, pro Superum fides! quanta utitur stoma-chosa immoderatione. Non duobus, non tribus contentus, si sexcenta habet; tot congerit, tot exscribit: eoque excur-rit hæc libido, ut siquis ocio abundans, quæ citat ille, ve-lit detracta, jam, qui molis sunt prægrandis libri ipsius, statim reddentur parvuli, macri, ac toti, quanti sunt, extenuatissimi. Profecto quam salutare Tiraquello foret,

H

si quæ

¹ Tiraquellus enim notis, quas ad Geniales Dies appin-xit, &c.] Vossius de Histo-ricis Latinis, pag. 609. scribit: Unum hoc merito in Alexandro ab Alexandro improbari solet, quod eorum, unde profecisset, dis-simularet auctores. Sed huic vitio medicinam fecit doctis-simus Tiraquellus; qui digi-taliter ad fontes intendens, unde

quæque hausta essent, indicavit.

² Illum fuisse lectionis pene infinitæ) Valentinus Forster. Histor. Jur. Civil. lib. III cap. ult. ait: Tira-quellus, Regius Professor Lu-zetiae, celeberrimus Juriscon-sultus, vir tantæ ac tam varice lectionis, quantæ nec superiori, nec nostra ætate ul-lus.

hæc 1 monet Aristoteles, perpendifset: ἵδεν εὐδαμον ἐπιλή-
γειν τοῖς οὐ ἔχουσιν ἔργοις, ὅτι οὐκ ἀφελὲν ἔστιν, οὐτε προ-
δοῦναι: Unde de operibus, quæ bene habent, ita solent præ-
dicare: Nec adimere possis, nec addere. Cæterum, judicio
meo, convenit apte Tiraquello, 2 quod de Lucilio Poeta
habet Horatius,

Cum fuisset lutulentus, erat quod tollere velles.

Brevi, inquit Numicius, ac recte absolutissimum de Tira-
quello judicium complecteris. Sed satis confedimus: perga-
mus ad Alexandrum. Nos sumus dictis statim audientes;
& ædes Alexandri ingredimur, qui nos in cœtum ornatissi-
morum virorum, non sine multa honoris significatione, ex-
cepit. In hoc confessu, quæ invicem erudite differebantur
pro transigendis beate ac feliciter diebus genialibus, non
parva animi voluptate, attente percepimus. Fluxerat, uti
cognovimus, ab ipso Alexandro cœpti sermonis occasio:
qui, quoniam Fori curas olim pertæsus, vitam parum proba-
verat actuosam; contendebat proinde non segniter, omnia
plerumque in Judiciis gratia & corruptionibus componi: Pa-
tronis præsidii nihil esse amplius contra vim potentiorum:
tranquillio rem vitam non aliunde posse comparari, quam ab
amœnioribus studiis, procul a tortuosis litium ambagibus:
Platonem, aliosque Philosophantes recte existimasse, eloquen-
tiam minime esse ad forenses causas instruendam; sed illas,
ut ipsi dicere solebant, 3 debere Musis agrestioribus re-
linqui. Hæc multis ita lepide ornabat Alexander, ut qui-
dam imberbes adolescentuli, qui ibi aderant, unice in eru-
ditionem incumbentes, quique Forum obliquis oculis specta-
bant, statim in ejus sententiam pedibus irent. Et quamquam
Jurisprudentiæ studium apprimè commendabat idem Alexan-
der; illud colendum opinabatur ex puris Jurisconsultorum
monumentis; & quamquimaxime volebat, ut domi quiesce-
ret solitaria Jurisprudentia; ibique molliter recubans ac
delicate, nos advocaret a Rostris, a Judiciis, a Curia. Inte-
rea

1 *Quæ monet Aristoteles)*
Libro Moralium Nicoma-
chiorum II

2 *Quod de Lucilio Poeta*
habet Horatius] Lib. I Sat. 4.

3 *Debere Musis agrestiori-
bus relinqui.*) Uti refert Ci-
cero in libello ad M. Brutum,
qui inscriptus est, *Orator.*

rea juvenis, nescio quis, quem Pollionem appellabant, aspectus non insuavis, nec eloquii parum comiti, qui recens Guilielmi Budæi Adnotationes in Pandectas evolverat; ut est juvenilis indoles ad lectionem harum rerum, multa eruditione refertarum, prona, pro Alexandro acriter pugnat, 1 excerptis a Budæo nonnullis dictis, quibus sermonem suum condiebat. Nec desunt, ajebat, exempla, quibus fidem comparo his, quæ edissero: nam viri doctrinæ selectioris, cognita Fori indole, susceptam provinciam descendere non dubitarunt. Inter hos 2 sint mihi præ cæteris Franciscus Hotomannus, ac Petrus Pithæus, de re civili, ac bonarum artium cultu optime meriti: qui, quam Foro primum locarunt operam, ad domesticum ac magis pacatum Jurisprudentiæ studium traduxerunt, statim ac perspectum habuere, alios sibi mores esse fingendos, si Forum sequi vellent, alium vultum, sermonem alium; nec semper posse eos Verum constanti judicio tueri; sed aut Probabile versatili ingenio quærere, aut Falsum solerti colore prætexere, ingratis debere. Quamobrem non male 3 scripsit C. Plinius, *Nos, qui in Foro, litibusque terimur, multum malitiæ, quamvis nolumus, addiscimus*. Dum isthæc recenscebantur, plaudente Alexandro, cui mirum quantum ea arridebant, quæ avide a suo Pollione accipiebat; vix se potuit continere noster Atilius; Et pace vestra, inquit, si modo per

H 2

vos

1 Excerptis a Budæo nonnullis dictis,) In Foro, sic Budæus in Adnotationibus ad l. 2. D. de Legibus, *Multa flagitiorum impunitas, & rara præmia virtuti: ubi nulla arx bonis munita, nulla per fugia improbis obstruita: ubi tanta calumniarum licentia, tam ambagiosis litium anfractus; ita Juris reddendi ratio constituta, ut modestissimo cuique, & innocentia prædicto, jus suum obtinere, plerumque non liceat; aut certe*

in illis meandris forensibus hæere, in labyrinthosis dilationum finibus consensescere; veteratorias pragmaticorum imposturas, plurima Judicium fastidia, fastusque quorundam perpeti, mille indignitates devorare, necesse sit.

2 Sint mihi præ cæteris Franciscus Hotomannus, ac Petrus Pithæus,) Uti patet ex Vita Pet. Pithæi, scripta a Josia Mercero.

3 Scripsit C. Plinius) Lib. epist. I.

vos liceat, libere dicam, quod sentio. Incommoda Forum numerat plurima, non inficias eo; quis enim obtegit, quæ perspicue videntur? Sæpe iudex non integer, non doctus, non suavis: plerumque adversarius vaser, subdolos, audax, difficilis: non raro socii invidi, obrectatores, maligni. Sed quid? Vitia sunt hæc hominum, non forensis instituti: nec enim res sancta, ac tam humanæ vitæ necessaria, quam aliqui immerito conspurcant, aut tam injuste contemnenda, aut tam incaute deferenda est. 1 Ille idem Plinius, quem mox, Pollio, laudaveras, ad Catillum Severum scribens de Tito Aristone Jurisconsulto, nulla alia potiore laude hunc ornat, quam ista: *Non quidem, en Plinii verba, gymnasia sectatur, aut porticus, nec disputationibus longis aliorum otium suumque delectat; sed in toga negociisque versatur: multos advocacione, plures consilio juvat: nemini tamen istorum castitate, pietate, justitia, fortitudine etiam primo loco cesserit.* Et sane non video, quonam pacto sustineri legum facultas possit, si Fori usum ac consuetudinem demas. 2 Perpendite, quid emunctæ naris vir, Duarenus iudicet. Is sine forensis exercitationis præsidio nec satis percipi, nec recte commodeque doceri Jus Civile existimat. 3 Alia quidem non est Bodini, scriptoris sane doctissimi, sententia; ait enim disertè ille: *Qui sine forensi disciplina Juris scientiam se adeptos arbitrantur, iis sunt profecto similes, qui seipso in palæstra exercuerunt semper, viderunt tamen acies numquam, numquam militiæ tulerunt labores.* Quare in media Reipublicæ luce vivendum est, 4 ut in rem nostram Quintiliani præcepta traducam; & qui Jurisprudentiam colit, assuescat jam a tenebro non reformidare homines, neque illa solitaria & veluti umbratili vita pallefcere. Excitanda mens & attollenda sem-

1 Ille idem Plinius] Lib. Epist. I

2 Perpendite, quid emunctæ naris vir, Duarenus iudicet.] Ad Franciscum Balduinum scribens de Plagiariis, & scriptorum alienorum Compilatoribus, superius allatum

profert iudicium.

3 Alia quidem non est Bodini, scriptoris sane doctissimi sententia:] In Præfatione Method. Histor.

4 Ut in rem nostram Quintiliani (9c.) In Institutionibus Oratoriis.

semper est, quæ in hujuscemodi secretis aut languescit, & quendam, veluti in opaco, situm ducit; aut contra tumescit inani persuasione: necesse est enim, nimium sibi tribuat, qui se nemini comparat. 1. Hac via Petronii querela declinabitur, qui clamat, *Adolescentes in Scholis fieri stultissimos, qui nihil ex iis, quæ nos habemus, vel audiunt, vel vident; sed hoc tantum proficiunt, ut cum in Forum veniunt, putent se in alium terrarum Orbem delatos*. Pollio ad hæc: Non me his dictis frangis, Atili, sed ad respondendum acriter excitas ac impellis: 2. En quæ habet Cujacius de Fori studio, ac Forensis disciplinæ sectatoribus: *Sæpe me adierunt Advocati Fori, male aut parum in jure versati, qui, ut in tragædiis legimus, clamosi rabiosa Fori jurgia vendunt improbi, iras & verba locant: & adierunt per contemptum, atque ita comparati, ut quidquid interrogantibus illis responderem de jure, rejicerent atque damnarent, prolatis sivefcentibus in ore eorum Consiliis, Opinionibus, Decisionibus Doctorum innumeris: quas ego non minus, quam ipsi, contra quam existimabant, multa nimirum diuturnaue lectione triveram, adolescentia pene omni mea in ea re consumpta male; & proinde, melius quam ipsi, noveram, quam minima, quæque maxima Decisiones illæ Jurisprudentiæ constarent: & vix unquam accidit, quin, quæ illi scriptis Doctorum prodita affirmabant, ego in medium, prolatis eorum libris, vero præsentibus, convicerim, aut non esse, aut aliter esse prodita*. Dic modo, Atili, ab his, quæ Cujacius assert, quibus te extricas argumentis? Atilius vero, Locum, inquit, e Cujacio depromptum, quem recitas, memini olim legisse. Ille tamen, ut minus recte putas, dexter tibi ac opportunus, quantum tibi fingis, profecto non est. Vide quæso, si in rem meam potius, quam tuam ille conducat. Cujacius non ibi adversatur Foro: in exagitandis totus est quibuldam e Foro Advocatis: sensu caret omni, qui ita mecum una non existimat. Porro non ille forensem usum, sed pessimum nonnullorum hac super re scribendi genus infectatur. Vera hæc

H 3

omnia

1. *Hac via Petronii querela declinabitur*) Quæ extat in Fragmentis, quæ supersunt Satyr.

2. *En quæ habet Cujacius*) In Consultatione vigesimatertia.

omnia, & Cujacio digna. Quod addit de male consumpta omni pene adolescentia in lectione forensium librorum; quid dicam, incertus sum; & veluti inter saxum, ac sacrum sto. Possem huic Cujacii querelæ assentiri: possem quoque, & fortasse non abs re, confidentius affirmare, nil mali comparasse Cujacium ab adolescentia pene omni in his forensibus tricis consumpta. An non liceat suspicari, lectione eorum, quæ in Foro usveniunt, quæ concertatione animorum discutiuntur, quæ per iudices ad trutinam revocantur, ingenium fuisse ei redditum perspicax magis, prudentiam magis consummatam ac luminosam? Cujacius minorem fortasse haberemus, si se ab hoc instituto abstinuisset: ita sane, ut Opera ejus sterili meditatione & inutili eruditione referta legerentur; non autem pingua & succi plena, & ad perfecte servandum vitæ civilis commercium apta, ut nunc legimus & admiramur. Habent sordes plurimas, qui de re forense scribunt: habent tamen & quod juvat, & quod instruit, & quod nos edocet quæ posita sunt ante oculos, collocata in usu quotidiano, in congressione hominum; & quod denique monet, ne de rebus sinistre judicemus aut odio, aut amore, aut cupiditate, aut iracundia, aut errore, aut aliqua permotione mentis. Sed quæso a Cujacio non discedamus. An non is est Cujacius, qui maturiore ætate Fori studium coluit? Argumento sunt quinquaginta, quas palam edidit, Consultationes; quibus docemur, elegantiam, perspicuitatemque a Foro minime abhorrire: has enim commendat brevis in enarrandis, ordo in disponendis rebus, in argumentis vis & acumen, in citandis legibus auctoribusque miræ proprietates, in confirmandis sententiis incomparabilis solertia. Hic finem dictis posuit Atilius: credebaturque, luculenter rem omnem expendisse; & quod contra solide posset responderi, vix aliquid putabat superesse. Sed quia juvenes aut raro vincuntur, aut convicti habent, quo ferventius ingenio excurrant; iterum Pollio verba contra Atilium facere cupiebat: restitit tamen huic Alexander; Et sat, inquit, superque de rebus hisce disputastis. Sua sit unicuique opinio; & pro sua quisque animi inclinatione modum statuatur studiis instituendis. Cæterum, ut mos inter nos valuit, sumamus locum aliquem ex antiquis seu Poetis, seu Oratoribus, sive Historicis, quem attente perscrutemur. Atilius ad hæc visus est aliquantulum turbari; putavitque, intercisa ex inopi-

nate

nato per Alexandrum coepta jam quaestione, injuriam sibi subrustice factam: proinde nobis suadet, ut discedamus. Nos statim parvimus; & salutatis Alexandro aliisque, domum repetimus; ubi animum Atilii lenire multa industria tentavimus.

Postera die tantisper ociosi domi consedebamus. Atilius homo non hebes, nec inexercitatus, nec politionis humanitatis expers, nos multa familiariter interrogat: & ut est virorum hujuscemodi indoles, semper ad literas sermonem convertere; rogat, an alias colere facultates, nobis placuerit, priusquam ad Jurisprudentiam animum adjeceramus. Nam, agebat, turpe esse ac periculosum, imparatos, aliisque adjuvmentis, praesertim Philosophiae, non instructos ad hanc artem accedere: quas enim ingenuas artes appellamus, in mutuam affinitatem conspirare, voluit natura; nec, ut se jungerentur, nobis tradidit. Inertia factum est, ut in partes dividerentur, quae corpus efficiunt integrum & unum: Est etiam, ¹ monet Cicero, illa Platonis vera, & tibi, Catule, certe non inaudita vox, omnem doctrinam harum ingenuarum & humanarum artium uno quodam societatis vinculo contineri. Et paullo post: Oppressi jam sumus opinionibus non modo vulgi, verum etiam hominum, leviter eruditorum, qui, quae complecti tota nequeunt, haec facilius divulsa, & quasi discerpta, contrectant. T. Numicius ad haec, Quantum, inquit, ad me spectat, aliquot annos, antequam limen Jurisprudentiae salutarem, Philosophiam, quam appellant Aristotelicam, non illam, quam viri selectissimi, inter quos tuus est Praeceptor, Jenuti, non sine gloria ac literarum incremento sunt amplexi; sed qualis a quibusdam minus exacti judicii Doctoribus traditur, senticosa & hispida, & gravida rebus infinitis & non necessariis, edidici, ut obtemperarem iis, qui mihi in imbecilliori aetate praerant; quod tardii & vanitatis multum, utilitatis & commodi attulit nihil: atque periculo meo cognovi, de hujuscemodi Philosophis dici rectissime posse, quod scribit Lucianus, ² πάντες, ὡς ἱπὸς ὑπάρ, περὶ οὐ σκιάς μάχονται οἱ φιλοσοφῶντες. Omnes, ut ita dixerim, de asini umbra depugnant Philosophi.

H 4

¹ Monet Cicero,) In libris de Oratore.

² Quod scribit Lucianus) In Sectis

phi . Ac proinde mei juris factus , & paulum expolitus , & veluti homo redditus , dolorem transacti frustra laboris temperabam elegis ; quos ad hanc rem olim , curis solutus , pro quadam animi remissione conscripsi ; non ut eos carperem , qui de Peripateticis rebus graviter ac sapienter scripsere ; quique , hac doctrina egregie usi , nobilissimas scientias adornarunt illustraruntque ; sed ut illorum insipientiam contunderem , qui quiskulias , sensim in hanc Facultatem traductas , perditæ amantes ; meliora docere , cultu ac elegantia quâ decebat , sunt dedignati . Tunc Atilius , Quæso , recita nobis hos elegos : nec enim dubito , quin lepidi sint ac suaves , & politissimis facetiis ornati . Paratus sum , inquit Numicius , & omnes versus memoria teneo , quamquam longo abhinc tempore exaratos ; illos enim , Amicis requirentibus , non semel recitavi .

*Scimus , Aristoteles qui sit : veneramur in illo ,
 Quas natura dedit prodiga , mentis opes .
 Nostra sed inspiens hoc nomen adulterat ætas ;
 Nec tantum erubuit prostituisse virum ;
 Neglectis , quas ille refert ex ordine , rebus ,
 Fingit quæ cerebro sunt male nata suo .
 Ah ! pudet , ad nugas istas in flore juventæ ,
 Majorum stimulis , incubuisse diu .
 Ah ! dolet , ingenium studiis melioribus aptum ,
 Ridiculas damno res didicisse suo .
 Hoc vitium est senibus : qui , quæ calcata per ipsos
 Est via , calcari a posteritate , jubent .
 Recta sit , an fallax isthæc via , querere nolunt :
 Facta a se , non quæ sint facienda , vident ,
 His frustra tentes falsos evellere sensus ;
 Cum sit propositi dura senectæ tenax .
 Horum me facilem imperio præstare decebat :
 Namque reluctantem non licet esse domi ;
 Verbera , & elatæ voces , vultusque minaces ,
 Nec mutire quidem cum ratione sinunt .
 Ergo communis miserum me luserat error ;
 Jussit & exemplo deteriore capi .
 Heu quoties jactura mihi se temporis offert ,
 Atque triennales exprobat illa moras ;*

Et nostri impensè male, jejuniq; labores
 Clamant, Qui sterili fructus ab arte redit?
 Ipse malum nosco: sed quid juvat? Excidit ævum,
 Cujus non reparat nostra querela fugam.
 Quapropter melius repuso deponere questus;
 Ipsorumque loco substituisse jocos.
 Es bene succedit: nam re solamen ab ista
 Experior semper non leve posse trahi.
 Ridentis fingo vultum, offusisque cachinnis
 Hisce super solæ rebus ubique loqui:
 Quosque regis, resego, male pertractata Facultas
 Sub falsa ignotos utilitate dolas.
 Inque locum sociis mecum cœuntibus unum,
 Non injucundos fundimus ore sales:
 Ærumnasque, diu passas sub voce magistræ,
 Depingo, & sermo non sine felle fluit.
 Sæpe, inquam, opplebant ignota vocabula mentem;
 Externos præter nil habitura sonos;
 Vox illa examinis lacerabat Biltridis aures,
 Vox nata infelix significare nihil.
 Atque alia, hanc præter, sine re, sine pondere voces,
 Quas facili arbitrii lege creare solent,
 Et quas vera fugit Latii sermonis imago;
 Grammaticique suas protinus esse negant:
 Vocibus his misere scriptorum crescit acervus,
 A quo nunc nacti commoda multa sumus.
 Pars horum, ante focum, morientes sustinet ignes:
 Pars præsto, ut varius postulat usus, adest.
 Sæpe etiam lites, turba spectante, movebam;
 Omnis & in voces lis resoluta fuit.
 Quid referam, qualis clamando creverat ardor;
 Non secus ac ingens res statuenda foret.
 Aspera spumabant percussis dentibus ora,
 Tam nimis accenso sævit ira finu:
 Cumque animi non sit qui non cæcutiat æstu,
 Ventum est ad duras post mala verba manus:
 Atque coronatum est certamen inutile pugnæ;
 Quod placide mitis cæperat ante pudor.
 Nullaque confida rediit victoria ab isto;
 Reddita nec menti lux fuit ulla mea.

Astamen eruitur Verum e tot litibus ; ajunt :
 Tot Verum occultitur litibus , ipse puto .
 Subjungunt : Mens nostra via fit alacrior ista .
 Juro , quod hac alacris fit minus illa via ;
 Si ceno plenam bis terque revolveris undam ,
 Querimus , unda magis turbida nonne fluct ?
 Si nubes nocti addideris , nox ista referre
 Quid poteris ? Pejus nonnisi nocte chaos .
 Clarior est , quam quae possit melioribus unquam
 Oste ndi verbis haec lacrimanda lues .
 Saepè aditus Praeceptor erat non sponse : jubemur ,
 Id facere ; in morem (quod male vertat) abit ;
 Nos rigido tacti vultu , componimus oris
 Aspectum , atque oculos non removemus humo :
 Et timidi & cauti nutu pendemus ab omni :
 Credidimus sensum natibus esse suum .
 Dein illum quadam non intellecta rogamus ;
 Afferat ut viva voce Magister opem ;
 Quot struit ambages ! quot fundit inertia verba !
 Quoque importunis utitur ille modis !
 Plenus rimarum , nunc huc , nunc diffluit illuc ;
 Totum ventosa se levitate replet .
 Res Physicae , taceo , quanta involvantur in umbra ;
 Quantaque praese somnia vana ferant .
 Materiam , Formamque putant primordia rerum :
 Sed sibi quid velit haec , quid notet illa , latet .
 Materiam (quisnam risu non illa rumpet ?)
 Nec quid , nec quantum , quale nec esse , docent .
 Heu quot de Forma fatuas in mente chimeras ,
 Illas vix uno percipiente , creant .
 Principii meret ipsa etiam Privatio nomen :
 Dicimus , haec Nihil est , Nil parit inde Nihil ;
 In furias abeunt ; non hoc obflare , frementes ;
 Dant animam Nihilo , quod Nihil esse , negant .
 Dulce Nihil , quid sis , non assequor . Est mihi crassum
 Ingenium ; haud capio , quod Nihil est aliquid .
 Dic , oro , tibi quis color est ? qua vesceris aura ?
 Dic etiam , quid agis ? Dic ubi forte manes ?
 Haec tu si doceas , Nihili miracula narrem ,
 Clamans , jam Nihilum desit esse Nihil .

Sed

*Sed pergam ulterius : restant suavissima : nec sunt
 Illa quidem ficeo prætereunda pede.
 Quere , quid est Motus ? tot tu deliria discas ,
 Quot , si post velles enumerare , nequis .
 Si Vacui , si scire Loca , si Temporis opas
 Naturam , sciri nil tibi posse , scies .
 Posce , rogo , cur sit nix omnis frigida , Ignis omnis
 Ignis sit calidus , flosculus omnis olens ?
 Nescio quid tenet occulti nix , flosculus , ignis ,
 Jactant : Hinc gelat hæc : hic olet , ille calet .
 Cur ferro magnes , paleis se jungit electrum ?
 Quædam , ajunt , latitans vis in utroque subest .
 Ac obscura per hæc solvi obscurissima credunt ;
 Quæ per clara magis dissoluenda forent .
 His studiis ergo addictos damnabimus omnes ?
 Non ita . Sum ex his , qui metiora docent .
 Semper enim nocuus rerum damnatur abusus :
 Laude quidem dignus , qui juvat , usus erit .*

Oblectatus quæntum maxime Atilius recreatione elegorum ; commendavit fusa oratione sales ac videres , quibus eos conditos esse affirmabat ; postulavitque , ut in papyro describeret Numicius , quo ipse posset carmen tam acute ac lepide , tantaque elegantia compactum , coram suis familiaribus perlegere . Tum Numicius , Faciam libenter : vereor tamen , ne illud ad aures elegantissimi viri Antonii Goveani in hac Republica perveniat : quod mihi doleret maxime : proculdubio enim hostis evaderem ejus insensissimus .
 1 Probe teneo , quantum ille Aristoteli faveat impense ,
 qui

1 Probe teneo , quantum ille Aristoteli faveat impense , (&c.) In Vita Antonii Goveani , ex variis Scriptoribus collecta , & ejus Operibus , quæ ad civilem disciplinam spectant , præfixa , in edit. Neapol. hæc leguntur ;
 Quare primum levibus velica-

tionibus , variis pro Aristotele adversus Ramum editis libellis , concertatum est : inter quos celebris fuit ille Goveani inscriptus , Responsio ad Petri Rami calumnias , pro Aristotele : Tum eo res processit , ut Rex Franciscus I , qui per ea tempo- ra Galliam regabat , metuentis

qui olim pro hoc Philosopho partes contra Petrum Ramum, Aristotelicæ auctoritatis expugnatorem, viriliter suscipiens, magno Peripateticorum plausu, palmam victor retulit; atque, uti Stagiritæ assertor egregius, omnium ore fuerat ubique locorum celebratus. Parcas huic timori, inquit Atilius: studebo, ne ad Goveanum permeet hoc carmen. Fingas tamen, permeasse. Quid? Laudem non exiguam ab eo meraberis; nonne tu profecto calles, quantum ille in Poëtices facultate visus est excellere: tot editis selectissimis lucubrationibus? Quamobrem inveniet in tuo carmine, quod genium suum vellicet atque titillet. Neque turbet te amor, quo ille in Aristotelem ferebatur: Aristotelem enim tu non carpis, immo extollis ac veneraris. Quod suggillas, sunt nempe verbosi illi Commentarii, in quibus, qui Aristotelici vocari gestiunt, nova atque horrida vocum monstra confingunt, ut de futilissimis nugis integros dies garriant atque alter.

pe ex literaria pugna in magnam seditionis discrimen urbs tota abiret; nisi, nascenti male aliqua ratione occurreret, atque obstarer; Rammum, id Goveanum, qui in Rammum a Galandio, Perionio, Carpentario, cæteraque Aristotelis familia dux factionis delectus erat, ad se vocavit; eisque potestatem, optionemque fecit, ut sibi quisque duos in utraque lingua eruditos, ac in Philosophia probatos viros, Judices huic controversie dirimendæ, deligerent; quibus ipse alterum adderet: qui postquam utroque disputantes audivissent, rem pro arbitrio definirent.

[Tot editis selectissimis lucubrationibus?] In eadem Goveani Vita, nuper laudata, ita scribitur; Poëtices et-

tiam primo ætatis tempore studiis fuisse, magnæque felicitate carmina cecinisse, acceptus: idque demonstrant elegantissima illius epigrammata, magnis ab hujusce artis studiosis laudibus commendata: in qua quidem facultate quantopere versatus fuerit, testes locupletissimi esse possunt, cum doctæ in Virgilium Castigationes, tum epistola ad Gulielmum Bellajum de Castigatione Comædiarum Terentianarum, cæteræque in Terentium lucubrationes: quibus quamplurima horum Poëtarum loca vel corrupta, vel obscura ingeniosissime restituit, vel explicavit; multaque ad hanc artem spectantia, animadversione digna, reliquit.

altercentur ; improbat hoc ipsum Goveanus , ac refellit , quod ex his constat , quæ scripserat : 1 *Vidimus* , ait , *spinofam Theologiam* , *barbaram ac peregrinam Medicinam* , *vanam & loquacem Philosophiam* , *Dialecticam ipsam* , *omnium artium effectricem* , *conspurcatam & constupratam* , *Grammaticam ridicule argutam* : *hæ omnes artes suo nitore restitutæ hodie sunt* . Postquam Atilius his dictis omnem metum e Numicii animo expulit , & ad describendum carmen in papyro confirmavit ; Quoniam , inquit , de rebus Philosophicis loqui cœpimus ; teneatis , in hac Republica multum Stoicorum sectam a Jurisconsultis coli . Immo non procul a pomœrio nobilissima Porticus constructa est , quo concedunt non raro , disputandi gratia , qui hanc disciplinam in deliciis habent . Si animo collibitum est vestro , illuc gressus dirigamus , futurum id spero vobis minime injucundum . Tunc ego : Ab hoc loco quot passuum millia distat hæc Porticus ? Atilius vero : Duo , & ni fallor , fortasse minus . Iterum ego : Bene est , non longum iter ; vereor tamen , ne , si sub meridiem sit redeundum , ab ardente Sole , qui vel tunc maxime vitandus est , percutiamur . Atilius vero : Parcite huic timoribus , ubi me comitem lateri adjungetis , eritis huic incommodo plane subtracti : nam redeuntes vos per obliquum callem , nec gravi , nec multa itineris productione , ducam ; qua semper ab impendentibus desuper arboribus prognatæ molles umbræ & faciles , confociatæ zephyris lente susurrantibus , etiam cum fervet æstivus calor , lassatos defendunt recreantque viatores . Firmatis his omnibus ex compacto iter suscepimus ; successitque prospere ac feliciter : & , hora vix lapsa , pervenimus ad Porticum Stoicorum . Erat sane hæc Porticus elegans ac formosa . Ante ostium frondentes platani , annosæque quercus ; per muros vero sequaces hederæ , & obliquo cursu salientes : non deerat consista myrtus , & in variam figuram tonsa ; vidimus & lauros , Phœbo sacras , brachia sua ad umbram diffundendam extendentes : aquæ crystallinæ tacite diffuentes a nativa vena vicini fontis , ex industria per confossos lapideos canales traductæ , ædificiis dexte-

1 *Vidimus* , ait , *spinofam Theologiam* ,] Ita scribit Ant. Goveanus in fine lib. II. de Jurisdictione, in Comment. l. Extra territorium 20. D. de Jurisd.

dexterum latus cingebant; ubi tuto sub matutinae lucis frigore passeret, hinc illinc ad utramque ripam, herbis minutis vestitam, per lulum saltantes, vicissim pipilabant. Ingredivimur veneranda limina: & in medio atrii, columnis circum ornati, surgebat e pario marmore pyramis; in cuius vertice Zenonis aerea statua, aurea fulgens corona, spectabatur, 1 qualem olim ei honorem Athenienses praestitere. Ad basim vero haec legebantur.

ZENONI

STOICAE. DISCIPLINAE. PRINCIPI

DEBENT. CVI. PLVRIMVM

DE. CIVILI. RE. PERITI

NE. NIHIL. BENEFICIO. RESPONDEANT

AVT. PARVM. MEMORES

AVT. IMMERITO. INGRATI

STATVAM. EX. AERE. CORONAM. EX. AVRO

P P

Humiliori situ, parte ab utraque, geminae aliae statuae conspiciebantur, altera Cleanthis, Chryssippi altera, Philosophorum huius sectae. Praeterea laquearia picturis, cum ipsius naturae veritate certantibus, distincta, & nondum victa vetustatis injuria, alliciebant oculos docte, & muta animos eloquentia erudiebant. Ubi plurima de Zenone affabre descripta. 2 Vidimus hic vivis expressum coloribus adolescen-

1 *Qualem ei honorem Athenienses praestitere*] Thomas Stanlejus in Hist. Philosoph. ex Laertio haec habet de Zenone in ejus Vita par. VII c. 4. *Philosophia pariter doctrina, ac morum ei respondens integritate, eam apud Athenienses auctoritatem consequutus est Zeno, ut castellorum apud eum claves deponerent; ut cui soli publica libertas tutissime concederetur; praeterea vero co-*

rona aurea, & aerea imagine cum honorarent.

2 *Vidimus hic vivis expressum coloribus*] Quae hic picta finguntur, habent post se, versibus adstricta, aliquot apophthegmata Zenonis, quae relata a Laert. Stob. Anton. Max. Aelian. Cicer. in unum collegit Thomas Stanlejus in Historia Philosophiae, eaque conclusit omnia par. VII c. 5.

scutulum elegantem ac concinnum, cui crines ex arte compositi, facies minio expolita, vestis ad extremum luxum ornata, & membra cuncta unguentis odoriferis affluentia; injectis in hunc oculis, inter iram, & commiserationem, Zeno isthæc ex ore effundebat:

*Tu vir es, an mulier? Qui se mihi naribus offert
Tantus odor, sexum non olet ille tuum.*

Alibi juvenem conspicati sumus, qui petulanti ore, gestuque importuno, apud feriatorum hominum coronam, multa inepte, ad nauseam omnium, videbatur effutire; ad quem accedens Zeno, monebat:

*Os unum, geminas Natura effinxerat aures;
Namque audire jubet plurima, pauca loqui.*

Præterea in angulo spectavimus ipsummet Zenonem, humi lapsum, qui ridenti cuidam subiracunde, utpote Philosophus severioris disciplinæ, id reponebat.

*Quid rides, quod sim lapsus? Ridebitur apes,
Is, qui sit lingua, non pede lapsus humi.*

Non infacetum deinde illud oculis evasit, ubi sese hi converterant ad ventriosum, succiplenum, & nimiam ob pinguitudinem tardo ac difficili gradu incedentem virum, quem ita Zeno alloquebatur:

*Non ut edas, seu forte bibas; sed ut ipse beatus,
Ac felix vivas, tradita vita tibi est.*

Alia ex parte, humili quodam ac demisso aspectu vir non asperæ indolis ante Zenonem stabat, illumque nescio quid videbatur interrogare; cui Philosophus in hæc verba satisfaciebat:

*Evitare cupis peccata? Facillima res est;
Zenonem prope te semper adesse, puta.*

Pat-

Paulisper etiam immoramur, & lumina pascimus in homine quodam, qui, sui veluti immemor, curam omnem, industriam, vires, mentem, totum denique se in cultura agri miserime locaverat, quem sic Zeno increpabat :

*Cur agro nimis es industrius ipse colendo?
Ni perdas agrum, te cito perdet ager.*

Hic, inquit Nautius, nobiscum velim interessent nonnulli, ut inter isthæc interioris sapientiz monumenta discerent, quantum eorum mores a recta sentita aberrarent. Dum hæc ab ore Nautii verba excidebant, qui plura erat in hanc sententiam dicturus, ubi in alias hujuscemodi picturas & sapienter dicta incideret; ad nos accessit Ædituus, is, cui demandata hujus sacri loci cura: accepit nos comiter, cui humanissime, ut par erat, mutuis officiis respondemus. Noverat ille ex habitu incessuque, nos, præter Atilium, hospites esse; quamobrem ad totum perlustrandum locum, benigne ac suaviter invitat. Nos sumus dictis obsequentes; & inter deambulandum, rogamus hunc eundem, ut, quifnam esset, qua urbe natus, doceret. Ille non abnuvit; &, Emodus Merillius sum, inquit, patria Tricassinus. Oh salve, diximus, vir clarissime, & cultioris Jurisprudentiz ornamentum & decus: sed nos certiores fac, quod hic agitur, qua causa hoc loci moraris, quæ tui muneris partes, quod institutum? Ad hæc Merillius, Non me piget, inquit, vobis hunc morem gerere. Tenetis, ut opinor, quantum impense Stoicæ sectæ veteres Jurisconsulti studuerint; idque factum, ut vulgo dicitur, quia a rebus gerendis illa non

1 Idque factum, ut vulgo dicitur, quia a rebus gerendis illa non abhorreat] Agellius lib.X. cap.22. Stoicorum Philosophiam intelligens, hæc habet; Civitatesque, & Rempublicam (si nihil prohibeat) constanter, & fortiter, & perite administrat. Plutar-

chus *περί Στωικῶν ἰσχυριῶ-
των, de stoicorum repugnantius:*
καὶ γὰρ ἀρχαί, καὶ δυνάμεις,
καὶ συμβουλῆσαι καὶ νομοθε-
σίαι, καὶ κολλᾶσαι, καὶ τιμᾶσαι.
Etenim magistratus gerunt,
& judicant causas, & con-
sultant, & leges ferunt, &
puniunt, & honorant.

non abhorreat; fundata faulste, fortunate, ac feliciter hac Republica, hoc sibi praeceptum dedere Jurisconsulti negotium, ut hæc Porticus construeretur. Confluunt huc illi quotidie, cum a publicis curis vacant, præsertim Proculiani, quorum cordi magis insedit Stoicorum disciplina. Hic ratiocinantur, contenduntque argumentis ab hac disciplina petitis; & siquid, cum sese offerat occasio, inspicendum in libris Zenonis, Cleantis, Chrysippi; itur ad me, mihi enim tradita horum custodia. Verumenimvero in eo commendandum maxime est nostrorum Jurisconsultorum exactum atque acre judicium, quod non usque adeo huic sententiæ faveant, ut omnia sine delectu incauti probent: damnant plurima, elegantiora excipiunt. Sapiunt quidem Græci, sed delirant aliquando: in Romanis constans semper, & numquam sibi dissimilis Sapiencia. Sed de me aliqua edisseram. Biennium huic Porticui per vices aliquis e numero Interpretum emunctæ naris præponitur. Ipse nuper ad hoc munus fueram delectus, viamque huic honori facile mihi straverant 1 ea, quæ accuratius, quam Scriptorum alius quisquam, ac longiore calamo, de Stoicorum doctrina, in Opera Jurisconsultorum transfusa, exaraveram. Obstitit multum mihi Cujacius, sed immerito: nam ex quo intellexerat, 2 Variantes suas Interpretationes in unum me collegisse; calumniari me quotidie, & famam meam cœpit, ubique daretur, proscindere: nec ei faucium animum leniverant, quæ longa oratione in sui nominis gloriam præfatus sum. 3 Sæpius enim fueram

I

ram

1 *Ea, quæ accuratius, quam Scriptorum alius quisquam, (Græc.)* Merillius a capite septimo usque ad vigesimum septimum lib. I. suarum Observationum fuscæ tractat de doctrina Stoicorum, in Opera Jurisconsultorum transfusa.

2 *Variantes suas interpretationes in unum me collegisse)* Celebre est opus Emundi Merillii, *Variantium Interpretarum*

tionum Cujacii ex libris Digestorum, libris tribus conclusum: quorum priori se viriliter opposuit Osius Aurelius, edito libello, quem inscripsit *Dispunctor ad Merillium*,

3 *Sæpius enim fueram testatus, (Græc.)* Potissima pars eorum, quæ hic subjiciuntur, habet Merillius in fusa Dissertatione in libros tres ex Cujacio,

ram testatus, me summa illum veneratione prosequi, utpote virum, qui ceteros Juris Interpretes superaverit, æquaveritque primis Juris Auctores, & fortasse etiam vicerit: dissidiumque suorum dictorum me unice palam efferre, ne, qui legerent, improvide fallerentur; hoc addito in viri doctissimi laudem, quod duarum inter se colluctantium opinionum, *Utramlibet quis sumserit, auctorem habebit Cujacium*. Quid plura? nonne etiam, ut Cujacio minus essem acerbus, notavi, non ipsum solum variasse, sed primos Juris Auctores, præcipue eos, qui a Stoicis stabant, ipsosque Principes in suis Constitutionibus, atque omnes fere Interpretes? Porro, nonne docui, pauciores Cujacii, quam Bartoli fuisse variationes; cum has Nigellus quidam ad tercentum & viginti collegerit: Cujacii autem sexaginta & novem dumtaxat observaverim? Sed, ut Cujacium ceptæ in me criminationis pœniteret, hac via effeci, & bene successit: cum primum enim adversari palam huic, quo fruor, honori, visusest, statim ego in medium ferre, ¹ quæ Cujacius contra Stoicos non semel vulgaverat, illos nimirum fuisse licentiores, & ineptos in deducendis nominum originibus. Quod quamquam ille ex Tullio desumerat, molestius ferebat, si forte id præsentirent Labeo, Papinianus, Ulpianus, alique originis vocum studiosissimi: nam facili negotio iis, cum quibus multa intercedebat familiaritas, evaderet aliquantulum infestus: qua dere, sese ab incepto abstinuit, & me ad munus hoc amplissimum evehi, vel ingratiis passus est. Dum hæc recensebat Merillius, ita orsus est dicere noster Atilius: Emunde habet sane Cujacius, quod non parum de te doleat: te excusatum, vellem; sed quo id fiat pacto, plane non suppetit: nimis aspere a te illius dignitas læsa ac diminuta est. Bona verba, quæso, ait Emundus: dic, oro, quid ego contra Cujacium? Plura hic possem, inquit Atilius, si cupis, in hanc rem asferre; sed huic tantæ narrationi parcam. Illud memoria recolas, quod fusedisseris de Florentina lectione in Digestis retinenda; ubi Cujacii famæ non nimis honorifice consulis, & pro Antonio

¹ *Quæ Cujacius contra Stoicos non semel vulgaverat* }
Lib. II Observationum, cap.

36. Et in Comment. lib. XII
Digest. super l. Mutuum da-
mus 2. D. De Rebus cred.

tonio Contio, & Joanne Roberto, acerrimo Cujacii hoste, stare, aperte ostendis; quodque Cujacio familiare est, studium immutandi lectionem, emendandique libros Juris, truci vultu ac severo damnas, ac constanter improbas. Foret e re tua, si hæc omnia silentio præterires; cum tot jam contentiones, hinc ortæ, tandem aliquando deferbuerint. 1 Quem enim latet acerrimum Joannis Roberti cum Cujacio prælium? Nec enim Roberto, antiquas lectiones retinere vehementer laboranti, prospere successit. Retulit palmam Cujacii doctrina ac ingenium; 2 & Franciscus Marsius Gordonius, Cadurcensis JC., qui emendationibus bellum indixerat, tenax lectionum antiquarum assertor, temperare sibi non potuisse fertur, quin Robertum causam non tam egisse, quam prodidisse, diceret. 3 Ipse
I 2 etiam

1 Quem enim latet acerrimum Joannis Roberti cum Cujacio prælium?) Fridericus Jacob. Leckerius in Notis ad Vitam Jacobi Cujacii, a Papirio Massono conscriptam, hæc habet: Sed infestorem laudum suarum obtrectatorem non habuit Cujacius, quam Jo: Robertum, Aurelianensem JC., qui cum Receptarum lectionum libros duos Aurelii ann. 1567. edidisset, atque invalescentem tunc ex quavis conjectura commutandæ & convertendæ Juris Auctorum recepta, & exemplarium fide comprobata, lectionis, licentiam reprehendisset; simulque Cujacium in corrigendis, & emendandis textibus occupatum notasset: hic novas, & emendatas lectiones defendens, Robertum vicissim in Observationum libris tetigit: & quod in pri-

mis male Robertum habuit, transpositis literis SERO IN ORBE NATUM, 15. Observat. 23. nominavit: Quibus Robertus ann. 1579. Animadversionum lib. 3. opposuit, & conviciandi initium fecit; & postea indigno doctis & honestis viris modo, acerbissimisque maledictis certari ceptum: Cujacius enim sub nomine Antonii Mercatoris ann. 1581. Biturigibus notata sua ad Animadversiones Roberti promulgavit: & hic iterum notas ad Jac. Cujac. Mercatoris notata, Aurel. 1582. in publicum dedit.

2 Et Franciscus Marsius Gordonius] In Prætermisiorum Juris Civilis libro.

3 Ipse etiam Jacobus Gothofredus, etsi scripserat, caute nimis, &c.] In Diatriba de Cenotaphio.

etiam Jacobus Gothofredus, etsi scripserat, caute nimis, & raro emendationibus locum fore dandum; partes tamen acriter pro Cujacio olim ¹ contra Joannem Stekium suscepit: qui ausus est, quidquid medicæ manus & opis per emendationes Cujacius admovit, temere impugnare; *Cujacianum morem* vocans, infelici successu, affirmantem legem in negantem, negantem in affirmantem transmutare. Sed invenit hic homo infortunium, & sibi tot maledicta accersivit, quæ pro honesta causa, pro egregio ac incomparabili viro ² bilis exasperata Jacobi Gothofredi cumulaverat. Qua de re neque te, qui idem tentaveras, laudo; neque aliquid, quo te apud Cujacium purges, video. Et, quod caput est, non benigne excipit Cujacius, quæ erga ipsum honoris significatione congeris: simulate id a te agi, comperitum habet; & non falsa suspitione ducitur, te impensius favere Gulielmo Marano, auditori olim suo; a quo didiceras, auctoritatem vel summorum virorum parvipendere, nec pati ab ea umquam abduci. Jam Merillius ad hæc omnia relollenda, tacito suffectus rubore, sese parabat: sed nos, Ne ultra, quæso, has lites producite, diximus: discordiæ ubi ab ingenio manant, etsi facillime suboriantur, componuntur quoque facillime. Non hac de causa huc venimus, ut arbitri sedeamus in his controversiis: inter vos jurgandi hac super re neque locus deerit, neque tempus: liceat nunc pace frui atque ocio. Interea superveniunt aliquot novi hospites, elegantissimi juvenes, qui nos festivissimo vultu consalutant, & invicem a nobis pari gratia consalutantur. Varius sermo instituitur; tandem ventum est, ut occasio loci ferebat, ad Philosophiam, & quidam ex his novis hospitibus Merillio, quem jam antea forte noverat, inquit: Rumor, qui inter eruditos est jamdiu diffusus, pervenit etiam ad aures nostras, Emunde Merilli, antiquos Jurisconsultos multa fuisse imbutos Philosophia: id passim scribitur: id vulgo creditur. Nonnullis tamen visa est mera sycophantia;

¹ *Contra Joannem Stekium suscepit, qui ausus est, &c.*) In Observationibus anticriticis.

² *Bilis exasperata Jacobi*

Gothofredi cumulaverat] In libro Animadversionum singulari; in cujus præfatione impenitentiam Stekii audaciam erudite repressit Gothofredus.

tra; nec enim mihi, diutius revolventi Jurisconsultorum libros, obviam fit illa tam abdita & arcana Philosophia, quam isti sagacissimi exploratores prædicant: 1 Nec adeo mihi obscurus est inveteratus, ac numquam consenesceus Interpretum mos, qui eo usque licentius conjecturis suis excurrunt, ut ea videant, ea demonstrent, ea obstinate contendunt a quodam Scriptore tacite intellecta, quæ is ne per somnium quidem umquam cogitaverit. 2 Ridentur a Platone, qui totam Philosophiæ penum crediderunt Homerum, forte quia alicubi in ejus Poemate philosophicum quiddam emergit. Quamobrem, ut propius attingamus hanc disputationem, ajo, non deesse, qui putent, Philosophiam, ejusque partem potissimam, Dialecticam, de qua in primis loqui placeat, si minus inutilem, certe necessariam Jurisconsulto non esse. Annon optimi floruerunt ante Servium Sulpitium Jurisconsulti? 3 & tamen is primus Dialecticam e Græcia in Jurisconsultorum scholas advocavit. Præterea annon, judicio Ciceronis, post Aristotelem Dialectici spinosiora multa pepererunt; & inter tot tantasque difficultates Jurisconsultos voluisse involvi, nos, nulla tacti scrupulositate, incauti credimus? In Jurisconsulto quod desideratur, illud præcipuum ac unicum est, 4 quod apud Ciceronem deprehendimus, ut is *Multa auribus accipiat, multa videat, multa animo & cogitatione, multa etiam legendo percurrat; neque ea, ut sua possideat; sed, ut aliena, liberare studeat.* C. Trebatius Testa habitus ab Alciato est sagax ac egregius Jctus, prius etiam, quam M. Tullius ei Topica nuncupasset, deque rebus hisce illum instruxisset. An est, qui a tanti viri judicio improvide discedat? Jurat in hanc ipsissimam opinionem Duarenus, is, qui non e trivio est scriptor; & prorsus officere nihil Jurisconsulto

I 3

exi-

1 Nec adeo mihi obscurus est inveteratus, &c.) Videntur Albericus Gentilis in Dialogo primo, quem inscripsit, Scævola.

2 Ridentur a Platone] Libro X de Republica.

3 Et tamen is primus Dia-

lecticam, (græc.) Ex Bernard. Rutilio, & aliis in Vita P. Servii Sulpitii; meminitque J. Vinc. Gravina in Orat. III

4 Quod apud Ciceronem deprehendimus] In libris de Oratore,

existimat, si & artes reliquas, ipsamque Dialecticam non percalleet. Dissentiunt Hotomannus, Vigellius, & alii plerique: non me latet. Inveniant isti Scientiarum præcones, quibus hæc persuadeant, me vero nequaquam movent. 1 Albericus Gentilis rem acu tangit: A Schegkio, inquit ille, hæc tanta in Jurisconsulto Dialecticæ supellex requiritur propter hæc tria, ut definitiones acute constituat, expediat divisiones accurate, argumenta facilius inveniat, & mature dijudicet. Sed in his maxime tribus non indoctam Jurisconsultorum negligentiam idem ostendit. Albericus: placuit enim illis, definire apte potius ac diligenter, quam nimis subtiliter ac laboriose; dividere autem proprie ac perspicue, non scrupulose ac minute; arguere tandem serio ac prudenter, non per ambages & cavillos. In Porticum umbra pallefcere solitaria Dialecticorum præcepta passi sunt, quam in lucem Fori ad turbandum civilem usum traducere. Mitto hic, exempla recensere, quæ ab Alciato maturo sumta, in medium Albericus affert, ad comparandam suis dictis fidem. In propatulo sunt: qui velit, ea, cum lubet, perpendat. Unum intactum prætermittere, minime e re mea puto; & hoc ad Papinianum spectat. Quis est, qui aut infirmæ doctrinæ, aut diligentiae parum probatæ virum tantum accuset? 2 Is tamen validum ac efficax argumentum, a contrario sensu ductum, judicat. Cave, id sciant Dialectici; turbas concient importunas, & audaces ibunt ad contumelias: nos non tutam Papiniani argumentum caute amplectimur: 3 Scimus enim ex Gerardo Noodt, quantum fallaciæ in eo insit, quod peculiari capite non illepide palam facit; nec displicet, pedibus ire 4 in Alciati, & Bachovii sententiam, qui putant, Papinianum ibi per aux-

1 Albericus Gentilis rem acu tangit] In Dialogo IV cui titulus, Trebatius.

2 Is tamen validum ac efficax argumentum; In l. 1. D. de Offic. ejus, cui mand. est Jurisdic.

3 Scimus enim ex Gerardo Noodt) In ejus Tractatu,

quem nuncupavit Julius Paulus cap. 7.

4 In Alciati, & Bachovii sententiam) Id est, Alciati, lib. IV de verborum significatione, cap. 10. & Bachovii, ad primam partem Pandectarum pag. 425.

auxesin & hyperbolen locutum . Sed quid plura ? Nicolai Eyerardi libellum , ubi Topica pertractat , in manus , nisi tædio afficimur , sumamus : quæ enim a puro incorruptoque Jurisconsultorum fonte hauserat plana ac simpliciora , profecto sunt optima , & saniore palato digna : nihil involutum , obscurum nihil . Cætera , ab interpretibus primæ ætatis post renatam Jurisprudentiam deprompta , olent Arabum doctrinam ; ubi tot barbaræ confictæ ad arbitrium voces , sustinendis quibusdam dissectis in tot frustra distinctionibus miserrime natæ . Atque adeo id verum est , quod generatim de Dialectica exposui ; ut , etiam post sæculum XIII quando longe lateque apud Interpretes illius ætatis summa incaluit libido docendi jus per hæc cavillationes , Cremonæ caput extolleret doctissimus omnium , qui per ea tempora in Italia floruerunt , 1 Richardus Malumbræ , qui irridere illos consueverat , quibus mos fuerat , arte sophistica , & dialecticis subtilitatibus , jura tradere . Sed de Dialectica satis . Quid vero de cæteris Philosophiæ partibus ? Sunt æque ridiculi , qui hic quoque inepte ariolantur . Tota Philosophia est Zafio lex *In venditionibus* D. de Contrah. emt. , Alciato lex *Rerum mixtura* D. de Usucap. , in quibus legibus de varia corporis naturâ nescio quid forte fortuna indicatur : nonnullis aliis Interpretibus Philosophicus , & Medicus est de *Ædilitio* edicto titulus totus : & quia Ulpianus alicubi scripserat , *Partus , antequam edatur , mulieris portio est , vel viscerum* ; extollitur jam , quorundam hominum exsiccati spiritus præconio , uti Philosophorum Princeps absolutissimus . 2 Fichardus olim scriptis tradidit , Bartolum Hebraicis , & Mathematicis , quorum usum ad Jus quoque Civile in commentariis

I 4

1 Richardus Malumbræ] Ita Guidus Panzirolus lib. II c. 54. de Richardo Malumbræ ; Irridere consueverat illos , qui arte sophistica , ac dialecticis subtilitatibus , a forma , substantiaque arguentes , jura docebant ; quem ritum a Jacobo de Rovanis , & aliis ultramontanis Doctoribus emanaf-

se , ferunt : laudabat autem , ut ex puris legum fontibus , atque adeo vivis rationibus quisque institueretur ; ut Albericus Rosata ejus discipulus testatur in princip. Digest. 2 Fichardus olim scriptis tradidit) Cum vitam describit recentiorum Jurisconsultorum .

tariis sui sinduxerat, studuisse; non sum animo tam parum defacato, ut hæc inconsulte credam; multo minus, quæ sumtuosiore apparatu habet ¹ Everardus Otto, observator splendide minutus morum & studiorum Papiniani, qui eundem facit Mathematicum egregium, duarum legum exemplis. ² In priore fingit JC. [recito verba, ni fallat memoria] *Ex mille jugeribus traditis, CC flumen abstulit, si pæsea pro indiviso CC evincantur, duplæ stipulatio pro parte quinta, non quarta præstabitur: nam quod periit, damnum emptori, non venditori attulit.* In hac supputatione quintæ ac quartæ partis, mirum quantum delassant sese ac pene eneant Scriptores. Hic recondita Mathesis latet, exclamat Everardus, ³ laudatque Carolum Molinæum, qui proposita ante oculos fundi tabula, quidquid Papinianus excogitaverat ingeniose, affabre depingit. Fateor, legem non esse perviam: Bartolus, Mangilius, Guzmannus, Balduinus, Wachtlerus multa commentati sunt; & fortasse ea non ignoro: sed absconditam in lege Mathesim non video. Peto bona fide ab Everardo, cur, cum legem explicat, in Observationibus Cujacium citet, in Commentariis ad Papinianum non item? Quod non legerit, non suspicor: quod sibi fa-veret parum, hoc quammaxime suspicor. Et profecto ita se res habet; nulla enim ibi Cujacius expectata Mathematicorum opede plano Jurisconsulti locum enodat, jurans in Accursii interpretationem; & inquit, *Omnino præcipuam hujus legis vim intellexit Accursius: nec potui tandem post longam disputationem, quam ab hieme usque in hanc diem traxi tecum, doctissime Gregori, in sententia Accursii non manere;* & tamen ab Accursio invenies neminem, æque aridum & jejunum in Mathematicis: & is intelligit legem, gravidam, si Everardo credimus, Mathematicorum arcanis. ⁴ In posteriore lege ita scribitur, [modo locus integer menti suppetit] *Ait Papinianus: Divortio facto, fructus dividi, non ex die loca-*

¹ Everardus Otto) In ejus *lineum*) In Extricatione Labyrinthi n. 115. 116. 117. Papinianus.

² In priore fingit JC.) Lex est 64. D. de Evict.

⁴ In posteriore lege ita scribitur) Lex est 7. D. Solut. matrim.

³ Laudatque Carolum Mo-

locationis, sed habita ratione precedentis temporis, quo mulier in matrimonio fuit: Neque enim, si vindemiæ tempore fundus in dotem datus sit, eumque vir ex Kal. Novemb. primis fruendum locaverit, mensis Januarii suprema die factò divortio, retinere virum & vindemiæ fructus, & ejus anni, quo divortium factum est, quartam partem mercedis, æquum est: alioquin si, coactis vindemiis, altera die divortium intercedat, fructus integros retinebit. Itaque si in fine mensis Januarii divortium fiat, & quatuor mensibus matrimonium steterit, vindemiæ fructus, & quarta portio mercedis instantis anni confundi debebunt, ut ex ea pecunia tertia portio viro relinquatur. Quod hic involutum est, plane videt unusquisque. Illud torquet ingenia, cur in confusione totius vindemiæ cum quarta parte mercedis, utriusque partem tertiam vir accipiat? 1 Treutlerus, 2 Hilligerus ad Donellum, 3 Jo: Dominicus Martucius, multa, nescio bona an mala sint, scriptis mandarunt. Paulus Castrensis ultra progreditur, & Papinianum iniquitatis aperte arguit: Antonius Lescurius (videte leporem hominis suavissimi) habet eam legem damnatarum numero, quæ, quia nolunt, ut ipse loqui amat, intelligi, non intelliguntur. O felicissima accurati Interpretis sollicitudo! Noster Everardus de misera nostrorum temporum conditione conqueritur, quæ veluti in gremio desidiæ jacere Mathesim patiuntur; it propterea 4 ad Cujacium in Observationibus, e quibus hæc transcribit: Hæc est sententia Papiniani, & verba sunt clara: nec est, quod eam mutemus, vel cavillemur; ut, qui prudentiores Papiniano videri volunt, partim eam cavillantur, partim mutant male atque corrumpunt. Consulantur Mathematici; respondebunt, nihil esse æquius distributione Papiniani. Est Job. Buteo doctissimus Mathematicus, qui eam fortiter defendit adversus Accursium & Alciatum: nec sibi temperat, quin stomachetur, & ingerat convicia utrique, motus opinionum ineptitudine. Servat Papinianus proportionem Geometricam,

1 Treutlerus) Part. II Disput. 7. Th. 12.

2 Hilligerus ad Donellum) lib. XIV cap. 7.

3 Jo: Dominicus Martu-

cus) lib. II variarum explanationum cap. 71.

4 Ad Cujacium in Observationibus) lib. 14. cap. 226

eam, quæ in distributionibus servari debet. Hæc Cujacius. Mitto, an huic magnificæ præfationi respondeat legis explicatio. Tanti non sum, ut dijudicem, an ille nodum solvat: multi in id non consentiunt. Cæterum, utut res se habet, plane affirmo, nihil Cujacii locum Everardo favere, ut sibi falso persuadet. Cujacius Papinianum non facit Mathematicum; sed ira animatus est, ut, quod Papinianus æquitaris norma statuit, eam sapiat rectitudinem ac rerum proportionem, quæ a Mathematicorum præceptis ac institutis minime abhorreat. Neque inde fortasse eruitur, quod Mathesis ope id factum sit, quod Mathematicorum regulis videtur esse conformatum. Falluntur sane, qui putant, eam in Scripturis egregie ac absolute sitam esse rerum peritiam, quas vel leviter, vel fuse aliquando ipsi pertractant: *Constat inter doctos*, 1 Cicerone ita monente, *hominem ignarum Astrologiæ, ornatissimis atque optimis versibus Aratum de Cælo Stellisque dixisse; de rebus rusticis hominem ab agro remotissimum, Nicandrum Colophonium, poetica quadam facultate non rusticâ, scripsisse præclare.* Restat, ut aliquid attingamus de ea Philosophiæ parte, quæ ad mores attinet. Fateor, illam non debere a Jurisconsultorum munere reputari alienam. Sed non ideo opus his fuerat, in id tam viriliter incumbere, ut Græcos Philosophos omnes evolverent. Proh Superum fides! Quid? An vel minimum temporis Arti Juris colendæ foret dandum, si vacare tot libris illi voluissent, in quibus super hoc argumento spatium videmus disputantium Græcorum ingenia? Tanti non sunt nostri humeri, ut utrumque valeant onus egregie subire, & totos se Philosophiæ, totos se Jurisprudentiæ tradere: 2 perbelle ajunt Græci, *Ὁὐ δύνασαι Τέτιδος τε, καὶ Γαλατσίας ἀγαπᾶν.* Non potes simul 3 Tbetidem, 3 Galateam amare. Illud præterea nescire, fateor ingenue, ad vitam, seu perfecte sibi instituendam, sive aliis recte formandam, conducaturne magis, an impedimento potius sit, illorum tam arduæ ac involutæ, tamque difficili lectioni sese toto conatu dicare:

In

1 Cicerone ita monente)
lib. I de Oratore.

2 Perbelle ajunt Græci)
Dicitum Græcorum suspican-

tur eruditi haustum e vulgi
fæce. Cæterum illud decla-
rat Luciani dialogus inter
Galateam ac Doridem.

In *Philosophos vestros*, 1 de Græcis loquitur Antonius apud Ciceronem, si quando incidi, deceptus indicibus librorum, quod sint fere inscripti de rebus notis & illustribus; de Virtute, de Justitia, de Honestate, de Voluptate, verbum prorsus nullum intelligo: ita sunt angustis & concisis disputationibus illigati. Quamobrem ita de veteribus Jurisconsultis statuo, ipsos neque tam segniter hoc studii genus secutos, quasi illud immerito negligenter; neque tam impense, quasi vellent otio & literis pessime abuti. Arridet, quod 2 habet idem Antonius, & ad Jurisconsultum traduci potest; Acuto homine nobis opus est, & natura, usuque callido, qui sagaciter peruestiget, quid sui cives, iique homines, quibus aliquid dicendo persuadere velit, cogitent, sentiant, optinentur, expectent. Teneat, oportet, venas cupisque generis, ætatis, ordinis, & eorum, apud quos aliquid ager, aut erit acturus, mentes sensusque degustet. Philosophorum autem libros reservet sibi ad hujuscemodi Tusculani requiem; atque otium; nisi, si quando ei dicendum erit de Justitia, & Fide, mutuetur a Platone, qui, cum hæc exprimenda verbis arbitraretur, novam quamdam finxit in libris Civitatem; usque eo illa, quæ dicenda de Justitia putabat, a vitæ consuetudine, & a Civitatum moribus abhorrebant. Hæc habui, quod tibi, Emunde Merilli, contra receptas vulgo opiniones de Philosophia veterum Jurisconsultorum exponerem. Cave credas, me illorum famam dignitatemque his dictis minutam velle, qui sermone meo sane non alio respexerim, quam ut illepidas audacesque recentiorum Scriptorum conjecturas in fingendis, quæ sibi gratiora accidunt, pessumderem. Cæterum me facilem tibi præsto ad induendam saniorum mentem, si objectis satisfacias. Emundus Merillius suspensio supercilio cuncta attente notaverat, passus, diutius hospitem loqui, nullo responso interposito, sive humanitatis & officii causa, sive ut sensus suos, post plene comperitam illius sententiam, aperiret. Quare ita exorsus est: Lau-
do, adolescens ornatissime, ingenium tuum, & rerum copiam, quas attulisti, & sermonis leporem, quo usus es; ac
magno-

1 De Græcis loquitur Antonius apud Ciceronem) lib. II de Oratore.

2 Quod habet idem Antonius) Apud eundem Ciceronem de Oratore lib. 1.

magnopere in deliciis haberem , tuæ huic opinioni favere , nisi manifesta proditiōe injuriam inferrem veritati . Res non ita sese habet , ut falso credis : dicam ego , quod sentio ; eundemque in dicendo sequar ordinem , quem proposuisti . Exploratissimum in primis illud procul dubio est , neminem Jurisconsultum profiteri se posse , nisi Philosophi simul una munus in se suscipiat . Philosophus *is est*, ¹ Antonio ita apud Ciceronem definiēte , *qui studeat , omnium rerum divinarum , atque humanarum vim , naturam , causasque nosse , & omnem bene vivendi rationem tenere & persequi* . Quæso , annon his verbis proprie , ac sigillatim ipsissimus est depictus Jurisconsultus ? Pergo nunc ad Philosophiæ partes , & præcipue in Dialectica consisto . Sane quo pacto tu , Dialecticæ expertus ac ignarus , scias mihi , sine obscuritate ac fallacia genus & speciem cujuscunque rei cernere , atque eam definiendo explicare , inque partes tribuere , & judicare , quæ vera , quæ falsa sint ; & observare consequentia , repugnantia videre , ambigua distinguere ? Tolle ab Jurisconsulto hæc præsidia , quem mihi proponas , nisi fungum & asinum ? Ad naturam , ad indolem non excurras . Optima ea sit , ut voles : errabit , decipietur , ubi cultura non accedet . Natura incipit , ars perficit ; suppleant præcepta , quod indoli deest . Quis agricola pinguem , & succiplenam non avide quæritat tellurem ? Videbit tamen illam aut squallidam , aut vitioso gramine turpiter vestitam , si iners & laboris impatiens , non assidue verset , & curiose expoliat : ² Annon ex illo ipso Cicerone , quem sæpius mox laudaveras , emanarunt voces illæ : *Non ex Edicto Prætoris , nec ex XII Tabulis , sed penitus ex intima Philosophia Juris artem esse hauriendam* ? Venio nunc ad ea , quæ ex Alciato de Topicis Ciceronis , ad Trebatium scriptis , nuper retuleras . Alciatus ait , optimum fuisse legum interpretem C. Trebatium , priusquam Topica a Cicerone disceret . Ei fidem

¹ Antonio ita apud Ciceronem definiēte] Hæc definitio , qua Philosophi munus explicatur , extat eodem lib. 1 de Oratore.

² Annon ex illo ipso Cicerone , [9c.] Cicero ex persona Attii lib. 1 de legibus id exponit.

dem non adstringo, & hoc aperte nego. Quid? 1 Trebatiumne, qui in Tusculano cum Cicerone degens, forte fortuna nactus in Bibliotheca Aristotelis Topica, commotus ea sibi incognita inscriptione, quid hoc Philosophi Opus sibi vellet, nesciebat, faciam ego legum interpretem egregium? Non ita mihi animus est occupatus, ut fraudationem dictorum Alciati non olfaciam. Teneo, quod mihi ex ipso Cicerone ille obiiciat; 2 Trebatio enim ait Cicero: *Non potui igitur tibi sæpius roganti, & tamen verenti, ne mihi gravis esses, (facile enim id cernebam) debere diutius, ne ipsi Juris Interpreti fieri videretur injuria: etenim cum mihi, meisque multa sæpe cavisses, veritus sum, ne si ego gravarer, aut ingratum id aut superbum videretur.* En, inquit Alciatus, Trebatium, judicio Ciceronis, Interpretem Juris. Bene est. Sed non video illud additamentum optimi Interpretis: nec enim inficias eo, Jurisprudentiæ Trebatium vacasse. Quod prius, quam Topica disceret, interpret esset optimus, a me negatur apertissime; idque Cicero, modo inconstans videri nolit, affirmare nequaquam poterit, is, qui prædicaverat, ut nuper præmonui, Juris artem ex intima Philosophia esse hauriendam, quæ tota, quanta est, Trebatio deerat. 3 Quod se si vertat Alciatus ad epistolam, a Cicerone in commendationem Trebatii scriptam Cæsari, ubi habet, *Trebatium familiam ducere in Jure Civili, singulari memoria & summa scientia*; responsum a me accipiat multiplex. Primum, jam in Topicis fuisse Trebatium excultum, dum hæc Cicero scribebat, existimo: nec a vero aberrat conjectura, quippe hæc studia

- 1 Trebatiumne, qui in Tusculano cum Cicerone degens, &c.) Hæc habet Cicero in vestibulo Topicorum, Trebatium alloquens: *Cum enim mecum in Tusculano esses, & in Bibliotheca separatim uterque nostrum ad suum studium libellos, quos vellet, evolveret, incidisti in Aristotelis Topica quædam, quæ sunt ab illo plu-*
- ribus libris explicata: qua in-
scriptione commotus, continuo
a me eorum librorum senten-
tiam requisisti.*
- 2 Trebatio enim ait Cicero] Ibidem.
- 3 Quod se si vertat Alciatus ad Epistolam, a Cicerone &c.) Id est, ad epistolam V. lib. VII. epistolarum ad Familiares,

studia juvenis coluerat Trebatius, perfeceratque, cum in Gallias, Cicerone adjuvante, in partes Cæsaris profectus est: Suspikor præterea, id, honoris & benevolentiae causa, a Cicerone dictum; ut, quem Cæsari commendabat; illi esset acceptior, non a moribus solum, quos valde extulerat, sed etiam a legum scientia, quam ornaverant magnifice. Credam denique non abs re, Ciceronem Trebatius, hujus gloriæ, plusquam par erat, avido, blandiri voluisse: compertum abunde quod mihi est ex epistolis ejus plurimis, ¹ præsertim cum scripsit: *Moriar, ni, quæ tua gloria est, puto, te malle a Cæsare consuli, quam inaurari*. Percenseat hæc omnia Alciatus; & ipsum suæ confidentiæ fortasse poenitebit: non enim temere, & inconsulte sunt isthæc statuenda, multo minus per vim fraudemque ingenii trahenda ad confirmandas fallacias veterum testimonia, ut nostræ opinioni intemperantius faveamus. Postquam hæc de Dialectica strictim delibavi, nam fufius omnia comprehendere, esset infinitum; in Physicis immoror non multum. Sane existimo his in rebus veteres Jurisconsultos prorsus jejunos non fuisse. Quæris, quibus moveor argumentis? Hoc uno; quia perfecti, consummatique judicii virum dedecet, ea nosse parum, vel prorsus nihil, quæ fatuitatem, si necessaria sint, si utilia, imprudentiam, rusticitatem denique arguunt, si sint delectabilia. Misera est, & infelici macritudine collabescens doctrina, quæ in suo ambitu arcte se continet, & ad alienos fines timida non excurrit: sicca enim & pallida languescet, nullo unquam usu commendabilis. ² Quam apte Cicero de Oratore, quod ipse ad Jurisconsultum convertit: *Quem etiam, quo grandior sit, & quodammodo excelsior* [*ut de Pericle dixi supra*] *ne physicorum* qui-

¹ *Præsertim cum scripsit*) Epist. XIII laudati nuper lib. VII Id, quod patet etiâ luculenter ex epist. 10. ejusdem libri, ubi ita Cicero: *Legi tuas literas, ex quibus intellexi, te Cæsari nostro valde Jurisconsultum videri. Est, quod gaudeas, te in ista loca venisse, ubi*

aliquid sapere viderere: quod si in Britanniam quoque profectus esses, profecto nemo in illa tanta insula peritior te fuisset.

² *Quam apte Cicero de Oratore*) In libello ad M. Brutum, quem inscripsit, *Orator*.

quidem esse ignarum volo ; omnia profecto cum se a celestibus rebus refert ad humanas , excelsius magnificentiusque & dicit , & sentiet . Sed tandem de nobiliore , & proprius ad Jurisprudentiam accedente , Philosophiæ parte , quæ ad mores spectat , pauca addam ; cum omnia sint per se notissima . Mecum una convenis ; adoletcens optime , eam non esse a Jurisconsulto negligendam : negas tamen , in id esse viribus totis incumbendum . Tua pace dicam , non rectam instas viam : acerbumne tibi videtur responsum ? Nolo sane meo hæreas iudicio ; quod a te , in contrariam sententiam inclinato , expectare , est difficile ; a me peti , tuæ opinionis adversario , sane temerarium : 1 Accipe tamen isthæc ex Cicerone : Neoptolemus quidem apud Ennium philosophari sibi , ait , necesse esse , sed paucis : nam omnino , baud placere . Ego autem , Brute , necesse quidem mihi esse , arbitror , philosophari : nam quid possim , præsertim nihil agens , agere melius ? sed non paucis , ut ille ; difficile est enim in Philosophia pauca esse ei nota , cui non sint aut pleraque , aut omnia : nam nec pauca nisi e multis eligi possunt , nec qui pauca percepit , non idem reliqua eodem studio persequetur . Postulas exempla , non eorum dumtaxat , qui ocio , sed qui vita occupata usi sunt ? 2 En quæ idem Cicero : Majore enim studio Lucullus cum omni literarum generi , tum Philosophiæ deditus fuit , quam , qui illum ignorabant , arbitrabantur : Nec vero ineunte ætate solum , sed & pro quaestore aliquot annos , & in ipso bello , in quo ita magna rei militaris esse occupatio solet , ut non multum Imperatori sub ipsis pellibus otii relinquatur . Cum autem e Philosophis ingenio scientiaque putaretur Antiochus , Philonis auditor , excellere , eum secum & Quæstor habuit , & post aliquot annos Imperator . Cumque esset ea memoria , quam ante dixi , ea sæpe aliquando facile cognovit , quæ , vel semel audita , meminisse potuisset . Maxime tamen hæc vera sunt , ubi tu omnibus absolutum numeris fingere , ac in lucem proferre mihi

1 Accipe tamen isthæc ex Cicerone] Hæc omnia persequitur Cicero in laudem Philosophiæ , in libello nuper citato.

2 En quæ idem habet Cicero] Idem pertractans argumentum locis superius laudatis.

mihî velis Jurisconsultum; cujus unice interest, causas tenere omnes de Religione, de Pietate, de Caritate Patriæ, de bonis rebus, & malis, de Virtutibus, ac Vitiis, de Officio, de Dolore, de Voluptate, de perturbationibus animi, & erroribus, quæ sæpe cadunt in Juris sive publici sive privati controversias. Neque opus erat, ut opinaris, excurrere ad immensa Græcorum volumina, ubi hæ disputationes mirum quantum luxuriantur. Habebant inter Latinos Jurisconsulti veteres non contemnendos Scriptores, a quibus uberime acciperent, quæ ad hanc doctrinam optime reducebant; *Cum omnium artium*, 1 inquit Cicero, a quo in hac disputatione non discedam, quæ ad rectam vivendi viam perzinerent, ratio & disciplina studio sapientiæ, quæ Philosophia dicitur, contineretur; hoc mihi latinis literis illustrandum, putavi: non quia Philosophia Græcis & literis & Doctoribus percipi non posset: sed meum judicium semper fuit, omnia Nostros aut invenisse per se sapientius, quam Græcos, aut accepta ab illis, fecisse meliora, quæ quidem digna statuissem, in quibus elaborarent: nam mores, & instituta vitæ, resque domesticas ac familiares nos profecto, & melius tuemur & lautius; rem vero publicam nostri Majores certe melioribus temperaverunt & institutis & legibus. Præsertim cum ipsemet Cicero hanc Philosophiæ partem, sua adhuc tempestate aliquantulum squalidam, & inconditam, non tam rebus, quam parvo cultu, & elegantia scriptionis, magnificam, splendidamque vi, ac lepore eloquentiæ suæ reddiderit, 2 ut ipse testatur: *Philosophia jacuit usque ad hanc ætatem, nec ullum habuit lumen literarum latinarum: quæ illustranda, & excitanda nobis est, ut; si occupati profuimus aliquid civibus nostris, profimus etiam, si possumus, otiosi; in quo eo magis nobis est elaborandum, quod multi jam esse Latini libri dicuntur scripti inconsiderate ab optimis illis quidem Viris, sed non satis eruditis. Fieri autem potest, ut recte quis sentiat; & id, quod sentit, polite eloqui, non possit.*

1 Inquit Cicero, a quo in hac disputatione non discedam) Cicero, quodammodo Græcorum gloriæ invidens, suos extollit; rectene, an secus, alio-

rum sit judicium.

2 Ut ipse testatur) Intra modestiam Cicero, nec sine aliqua ambitione, de se isthæc prædicat.

posse. Hæc ipse, per summa veluti capita, in medium attuli, ut eam refellerem opinionem, quam vel tu, adolescens ornatissime, vel siqui sunt alii, quorum auctoritate & judicio moveris, parum caute amplectuntur, quæque non sine injuriâ omnem amovet a Jurisconsultis Philosophiæ cultum ac ornatum. Quod si mihi velis esse æquissimus hujus disputationis æstimator ac judex, rejectis omnino iis, quæ mox exposuisti, non aliud a me poteris aut solide dicere, aut rectissime sentire. Hospes aut persuasus, aut ulterioris controversiæ impatiens, neque victus cessit, neque obstitit in urbane; sed grato vultu orationem Merillii excepit ac laudavit. Noster vero Atilius hospiti, & Merillio gratias egit de tam erudita concertatione, inter eos mota, & ab utraque parte neque segniter neque illepide expleta: & consalutatis omnibus, quoniam jam dies altius fuerat progressus, discedendi veniam a Merillio petiit, & nobiscum una domum se contulit, quo lassî pervenimus; interpositaque ad levamen corporis parva mora, prandio vires, solito tardius, refecimus. Sed vix e mensa confurreximus, en tibi, nescio quis ad ostium. Famulo præcipimus, ut, qui sit, cognoscat: si ex familiaribus, intromittat; secus, dicat, nos in lecto consopitos esse, & ipsum in mandatis habere, neminem admittere. Dictis famulus est obsequens: fert sese ad ostium: deprehendit oculis, ante fores Torquatum adesse, qui Atilio erat conjunctissimus: statim sinit, illum ingredi. Atilius vero, ubi amicum præ cæteris carum aspexit, Torquate, inquit, dulcissime, cur tam inopinato huc advenis? Ut vos, ait ille, ad mecum una lento gradu deambulandum invitem. Apage, quæso, hoc consilium, inquit Atilius: teneſne, unde nos redivimus? Minime quidem, ait Torquatus. Tunc Atilius, e Porticu Stoicorum. Profecto non te latet, quanto illa spatio ab hac æde distet: & putas tam obſirmatos nos pedes habere, ut pares ſimus novo itineri instituendo? Torquatus vero, nolo, inquit, hujus vobis eſſe novi incommodi auctor: maneam vobiſcum, ni ſatidïo ſim; & doceri cupio, quid in illa Porticu egiſtis? Lepida, inquit Atilius, ſeſe obtulit occaſio. Diſputatum eſt inter hoſpitem quemdam non rudis nec inelegantis Minervæ, & Emundum Merillium, illius loci Æditiuum, utram Philoſophiæ ſtudium fuerit diligenter, ac præ cæteris a Jurisconſultis veteribus excultum? Torquatus ad hæc: Pulcherrima ſane diſputa-

K

ſputa-

sputatio : vellem quamquimaxime , in ea interfuisse ; sed rogo , an aliquis incidit forte fortuna sermo de nova ista , quæ jam tanto plausu , nescio , an jure merito , circumfertur Renati Cartesii Philosophia ? nam cum ea tantopere passim extollatur ; mihi fit verisimile , nullum acrem limatumque existimari Jurisconsultum , nisi is in Cartesii fidem ac clientelam sese dedat . Atilius vero : De hoc , ne verbum quidem ; sed ex hoc tuo sermone planissime video , quanto odio , uti jamdiu cœperas , hujus novi Philosophi doctrinam persequeris . Torquatus , Probe , inquit , tenes animi mei sententiam . Immo , ut aliqua ex parte indulgerem cuidam non insolito furori , quo in illam trahor , nactus paucis abhinc diebus paullulum ocii , hos compegi elegos ; quos in tui tuorumque hospitum gratiam , ad exhilarandum hunc nostrum confessum , placet recitare . Dabitis ne veniam ? Tunc unanimes diximus , facies rem gratissimam : incipe : en taciti , ut par est , ab ore tuo pendemus .

*Rideo , cum jactant aliqui , debere Renatum ,
Hunc unum , doctus qui velit esse , sequi .
Qui secus indocilis faxit , vulgaribus ille
Instructus nugis , serpet ineptus humi .
Ergone tam rarus discendi manat in orbe
Rivus , ut hoc uno e fonte bibantur aquæ ?
Ingeniis tam pauper erit Natura fovendis ,
Ut lac tot natis una papilla dabit ?
Fallax judicium . Quid enim ? quia multa Renatus
Captu prona docet , sint meliora , putem ?
Si res pro captu melior , seu pejor habenda est ;
Dic mihi , quæ mala res , quæ nequit esse bona ?
Si capias , dic esse bonam , quæ pessima res est :
Optima te fiet non capiente mala .
Immo si cupimus juxta res pendere lance ,
Vera minus possunt , quam bene ficta , capi .
Finge aliquid : fictis , qui convenit , adde leporem ;
Et captum invenies , inveniesque fidem :
Vera nec augeri , minui nec posse , necesse est ;
Quare insudandum , quo capiantur , erit .
Qui non ista probas , i , quære facillima captu :
Nil veto : quæ discas , dedidicisse , voles :*

Quod

Quod pulchrum, solidumque putas, avidaeque requiris,
 Labi sponte sua tale videbis opus.
 Sed summis veluti labiis tua dicta, Renate,
 Gustemus: propius rem tetigisse, juvat.
 Primum, nos dubios vis rebus in omnibus esse;
 Deque ipso dubios non minus esse Deo.
 Sint suspecta, jubes, quae tangimus, atque videmus:
 Saepae solent oculi fallere, saepe manus.
 Idque parum est: ultra mox pergis, et omnia haberi
 Pro falsis, quamvis sint ea certa, doces.
 Falsum, quod minor est toto pars insita. Falsum,
 Quina quod efficiant, bis numerata, decem.
 Quam misere tete involvis! Non ista cohaerent:
 Peccas ingenii mobilitate nimis.
 Omnia pro falsis qui iudicat, amplius ille
 Non dubitat: nequeunt haec duo stare simul.
 Quo pacto res vera potest, seu falsa videri,
 Quae dubios partem nos in utramque tenet?
 In quas obscuras nos conjicis, improbe, tricas?
 A quo confusi repperiemus opem?
 Haec praestibulo. Quae sint, quae deinde sequuntur,
 Carptim et praecipuis sunt relegenda locis.
 Exponis, quod tot dubiis luctantibus una,
 In lucem, verum, quod prius exit, id est;
 Si meditor, iam sum. Meditantem existere, nulli est
 Obscurum, nulli non sat ubique patens.
 Sed, rogo: Pro falso si quis, quod dicis, habebit;
 Hoc, quod sit verum, qua ratione probas?
 Praeceptis si forte tuis tentaveris uti;
 Praeceptis nosces te implicuisse tuis,
 Immemor es? Quid enim, non praecipis, omnia haberi
 Pro falsis? Ergo proderis arte tua.
 Dices, quod verum hoc naturae lumine notum est.
 Esto, inquam: at fallax lumen an esse potest?
 Si facile, ut iactas, nos falli possumus; anne
 Hoc etiam falli lumine posse, neges?
 Hinc oritur, quod lex, noscendo tradita vero,
 Quam struis ipse, labat, nec bene tuta sibi est:
 Hac tu lege caves, quod mens tunc conscia veri est,
 Cum rem distincte perspicueque videt:

*Felix inventum! quo quisque decentius erret;
 Perque artis leges desipuisse sciat.
 Adde, quod ima palam veri plebs arbitra fiet;
 Teque sui arbitrii jactet habere ducem:
 Atque ita vera putet, (quia clare noscere, dicet)
 Plurima, quæ falsi forte timore ruunt.
 Ex hoc fonte, probas, quod mens a corpore differt;
 Hac ope demonstras, quod sit in orbe Deus;
 Restane sit ratio hæc, an sit minus apta probandi,
 Nescio: quod multis sit laniata, scio:
 Et scio, quod solidis te urgent rationibus hostes;
 Hisque refellendis non satis esse potes.
 Nunc ad Naturæ cupimus penetrare recessus:
 Hic, qui te rident, qui venerantur, habes.
 Multi dementem, multi te ex omnibus unum
 Sublimem faciunt egregiumque virum.
 Horum cui sit habenda fides? Ni fallor, adherens
 Qui sapiunt, parti, quæ tibi grata parum est:
 Et merito; videamus enim, quot somnia fingis,
 Et delirantis quam bene munus obis.
 Si petimus, quænam sua sint exordia rebus;
 Ipse magistrati talia voce refers:
 Materia est, auctore Deo, divisa minutas
 In partes; & pars quælibet æqua fuit.
 Circa se centrumque suum pars quæque movetur;
 Præter & hunc, motus partibus alter inest:
 Quippe aliæ atque aliæ massam glomerantur in unam;
 Et se præcipites, vorticis instar, agunt:
 Pullulat hinc grave certamen: partesque vicissim
 Frangi contactu proximior solent:
 Atque ita conspectus non est his partibus unus,
 Non eadem moles, & neque pondus idem.
 Hæc longa, illa brevis, hæc aspera, & illa rotunda.
 Hæc parva, illa ingens, hæc gravis, illa levis.
 Et quia particulis dispar est indita forma;
 Dispar est etiam in vortice cuique situs.
 Pergunt ad centrum tenues; sunt inde rotundæ;
 Crassæ circumstant exteriori loco.
 Atque omnem gignit, sub imagine vorticis, Orbem
 Materia hæc triplex, crassa, rotunda, levis.*

Vorti-

*Vorticis in medio, flagrans qui lumina spargit,
 Est e materia Sol lavioze satus :
 Partibus efficitur spatium cœleste rotundis ,
 Quod vastas ambit Solis utrasque vias :
 Terra fit e crassis ; nec ita est minus apta duobus
 Motibus , unde annum dividit , unde diem ;
 Namque movens sese , proprio revoluta sub axe ,
 Labentes horas nocte dieque notat :
 Cum Solem circa , rapida vi vorticis , acta est ,
 Cursu metitur annua signa suo .
 O nimium lepida , & multo mercabilis ære
 Fabula , cui melior conficienda foret !
 Fortunate nimis ! dic , oro , arcana , tot annis
 Abdita , quo tibi namsunt reſerata Deo ?
 Si facis auctorem te ipsum , quæcunque negabo :
 In te nulla fita est , sed ratione fides :
 Quæ ratio est , nisi forte loco rationis habetur
 Sectandi leges cæca libido tuas ?
 Sit cæca hac , cupiat quicunque , libidine ductus :
 Duci semper ego vi rationis amem .
 Parce igitur , nova tam multo reperire labore :
 Ni repperta probes , quid reperisse juvat ?
 Ista tibi objicimus : nec certe objecta refelles :
 Vix aditum , quo nunc egrediariſ , habes .
 Si faxis ; par , exclamem , tibi nullus in Orbe est :
 Sin ſecus , excutiam , quo premis ipſe , jugum .*

Plauſu non defraudavimus elegantiffimum Torquati carmen , a quo ſummam percepimus voluptatem . Torquatus vero laudes ſua modeltia declinabat : & , veluti in invitum conferri commendationem , non ſine ſua majori gloria , pudibundus oſtendit . Cæterum , inquit Atilius , vitia Carteltii placuit audire ; ejus tamen commendare virtutes , quas vel ipſi hoſtes magnifice extollunt , non dedignamur :

K 3

Fuit

1 *Vel ipſi hoſtes magnifice extollunt ,*] Inter quos Petrus Daniel Huetius in Cenfura Philoſophiæ Carteltianæ hæc

habet : Ad Carteltium vero ipſum quod attinet ; longe modeltior fuerat ſequacibus ſuis ; ab hiſque vitiis haud paullo alie .

Fuit enim Cartesius vir egregius, qui quandoque ex ipsis inaniis, ingenio ornatis, gloriam, quam merebat exiguam, mercatus est plurimam; & philosophandi vitia ita virtutibus miscuit, ut, propter utrorumque affinitatem sæpissime in vitium virtus, in virtutem vitium sese converteret. His ab Atilio dictis, alio traductus est sermo; & Torquatus a nobis postulat, uti certior fieret, quo pacto mortales Philosophiæ vacarent. Nautius respondet: Certum, quod statuam non habeo: vix est, qui huic non vacet: compendium temporis fieri, desideratur maxime. Invenias, cui trium mensium accessus ad Præceptorem, Philosophi nomen indat; & ille est doctorum doctissimus, qui post semestrem auditores a se dimittat. Proinde in deligendo Præceptore non quaeritur, qui doceat recte, sed qui brevius: & is, qui scientiam in angustias redigit, scholam habet affluentiorē: amor est non tam discendi Facultatis arcana, quam vocabula, ut in huiusmodi sermonibus sciant cum impudentia delirare. Qui in veteres Philosophos incumbunt, nil nova degustant; hæc qui amplectuntur, ita veteres odio exagitant, ut piaculi

alienior; etsi non plane expers. Atque de eo, quod sentiam, si quis ex me quærat, iterum dicam, magnum fuisse & excellentem virum: quod qui negaverit, carebit is utique vel usu rerum, vel pudore. Fuit enim ad penetrandas res a naturareconditas, ingenio acris, & peracuto: adjuncta erat eximia vis, quæ nec obrueretur magnitudine rerum, neque meditationis continuatione frangeretur; tum & ingens capacitas & amplitudo, quidquid libuisset, facile completens. Eximia ad hæc perspicuitas cum percipiendis rebus, tum differendis. His instructum præsidis animum ad

Mathematicas primum artes magna cum laude, & ad Philosophiæ deinde studia contulit; cuius animadversis vitiis, cum instaurandam suscepisset, repudiatis primum præjudicatis opinionibus, a paucissimis, & simplicissimis, & clarissimis principiis exorsus, universam naturam explicare instituit: quod fuit summo Philosopho dignum. Rationis ordinem tenet, & connexionem rerum. In maxima copia brevis est; in summa brevitate, & subtilitate dilucidus. Quibus postremis laudibus eum vel veterum, vel recentiorum philosophorum æquiparat nemo, &c.

culi loco habeant, ad horum libros accedere; & invicem hostes, & mutuo ignari pugnantium inter se sectarum, nesciunt, quæ spernunt; & sese alternatim aculeis pungentes, minime vident, quo feriant. Eo fit, ut in ambitionis speciem quidam hæc studia persequantur, ne in vulgus permeet, ipsos Philosophia carere: & nullum genus hominum est, qui hoc pruritu non teneatur. E Gallis prodiit liber, in quo auctor ad commodum Aulicorum Philosophiam pertractavit. Faxint Superi, ne qui alius liber prodeat, qui tabernariis Philosophiam obtrudere velit; ut cum thus, aut scombrum emtum eamus, de Philosophicis rebus magis, quam de pretio disputemus. Medicorum nullus est, qui non philosophetur; multi graviter ac prudenter: sed præter hos, alii, qui leviter Philosophia sunt tincti, longiorem curam in his tricis ineptam prædicant, & parum utilem arti medicæ, quæ, ut ajunt, experientia comparatur exactior. Alii ita perditæ hoc sibi negotium dant, ut, misero ægrotantium fato, frigide disputent ad captandum inanis gloriæ fucum, ubi periculum imminet gravius: & ad ornandam speciosius mortem inutilis Philosophia conducitur. Ii, qui Foro vacant, summis labiis hoc studium attingunt (semper excipio meliores, & solida doctrina præditos) seu quia illam Philosophiæ partem potius deosculantur, quæ ad lucrificandum mentes acuit; seu exemplo quorundam retracti, qui ad exosam subtilitatem usum Fori traducentes, tandem pretio diuturni laboris, in hanc rem impensi, nil præter contemptum, & egestatem sibi infelicitè emerunt. Nautii judicium visum est non illepidum, & in hanc sententiam addita vicissim sunt plurima, quibus suaviter condivimus familiarem confabulationem usque ad noctis exordium, quo adventante, a nobis Torquatus discessit.

Illis postea, qui insecuti sunt, diebus, Atilio duce, urbem lustravimus, cupidi cognoscendi incolas, ac Magistratus. Populum omnem divisum novimus in Senatorium, Equestrem, Plebejunque ordinem. Senatoria dignitate primores Reipublicæ fruebantur, veteres illi egregii Jurisperiti a Sex. Papyrio ad Modestinum usque; cujus ætate, retro collapsâ jam Jurisprudencia, obmutescere Jurisconsultorum oracula cœpere. Inter Equites numerabantur, qui, post extinctam Jurisconsultorum successionem, nudam publice docendi ac profitendi Jus provinciam susceperunt Romæ,

Constantinopoli, ac Beryti : hisque adjungebantur, qui ab Andrea Alciato ad nostram usque tempestatem, ingenio, & cultu bonarum artium, interpretandi munus non sine elegantia ac lepore obierunt. Plebs denique Accursium, Bartolum, & qui eos secuti sunt, concludebat. Sed hi honestiore loco habiti, neque observantia Optimatum, neque honore Magistratûs defraudati sunt; multis tamen ægre id ferentibus, qui palam jactabant, omnem ab his Scriptoribus leporem abesse; usque adeo, ut ipsorum aliquos pudeat, Grammaticam profiteri : 1 Baldus enim de Pomponio jocatur, quod fuerit *Grammaticus speculativus* : 2 ridetque seipsum Odofredus, cum ait, *Grammaticemus aliquantulum*; & Azonem reprehendit, quod voluerit esse *Magister Grammaticæ*. Sed horum privata dissentio, leviter suborta, nec multum evulgata, parum, aut nihil his Scriptoribus obsuerat. Erant tamen qui in ordinem plebejorum collati, passim negligebantur, Proletarii nimirum, Congerrones, Inanilogi, Nugivendi, ac quarta Luna nati, quibus scætet anima, ridiculis enutrita opinionibus; quique superba ignavia misere occalluerunt, & suis ineptiis sunt cuicumque hominum generi incommodifici. Hi in omnium contemptum devenere, & nulla est unquam de istorum operibus habita ratio : nam, ut Graecum est dictærum, *ἡ χρεία πωδομένη προσηύει*? *Quis usus putrefactæ cepæ*? His cognitiss, ad Magistratus illius anni sermonem convertimus. Rogamus primum, qui sint Consules. Respondet Atilius Domitius Ulpianus: forte quia, cum de officio Consulibus libros tres scripsisset, non impar huic muneri creditus est : Ulpiano datus collega Aemilius Papinianus. Mirum id visum est C. Nautio; & inquit, cur Consul Papinianus? 3 Annon repugnat lex annaria, qua cautum, annum

1 Baldus enim de Pomponio jocatur) Uti refert Albericus Gentilis in Dial. l. II, Paulus.

2 Ridetque seipsum Odofredus) In l. Siquis stipulatus, D. de Verb. oblig. in l. Cognitio, D. de Off. ej. in l. D.

de Just., & Jur.

3 Annon repugnat lex annaria, &c.) Consularis ætas erat annorum quadraginta trium ex laudata lege annaria, uti refert Cicero pro Muræna; & epist. lib. VII

num tertium supra quadragesimum Consulis fore legitimam ætatem? Papinianus enim in hanc venerat Rempublicam annum agens xxxvi, qui fuit suæ vitæ postremus. Sane, ut mea fert opinio, ætatis defectum a populo in gratiam viri egregii, & de Jurisprudencia optime meriti, benigne remissum existimo. Non ita se res habet, inquit Atilius: Papinianus sane non in hoc juvenili flore e vivis discessit, ut tibi aliisque viris adunci quidem nasi, quales sunt Hotomannus, Lectius, Corasius, Mynsingerus, Strauchius, 1 imposuere duæ inscriptiones, e quibus hic speciosus error in vulgus manavit. Verum, quod omnium istorum fugit diligentiam, 2 Galvani reperit solertia, qui quidquid de tam angusta Papiniani ætate circumfertur, velut supposititium & adulterinum, viriliter explodit: reque exactius perpensa, evincitur, septuagenarium, vel certe sexagenario majorem, illum obiisse. Tunc Nautius, Vide-te, inquit, quot plerumque nugæ, vel testimonio probatissimorum Interpretum evulgatæ, in animum sensim illabuntur, ibique altius noxias agunt radices. Gaudeo, Atili, te isthæc indicasse, ut exuerem falsam hanc opinionem. Sed ultra progrediamur: & quoniam, Consules qui sint, jam tene-

1 *Imposuere duæ inscriptiones*) Ex his priorem inscriptionem temporibus Sixti Pontificis a rustico quodam inventam protulit Socinus junior ad l. 102. D. de Condition. & demonstr. In urna enim argentea, cineres Papiniani continente, hæc verba legebantur:

AEMIL. PAPINIANI
IURISCONSULTI
ET. PRAEFECTI. PRAETORIO
REQVIESCVNT. HIC. OSSA
CVI. INFELIX. PATER
ET. MATER
SACRV. FECERVNT
MORT. ANN. AET. XXXVI

Altera extabat Romæ in Palatio Cardinalis Genuensis, quam Gruterus e Mazochio, & Metelli schedis in opere suo exhibet, pag. 348. n. 8. in hunc modum;

AEMILIO. PAVLO. PAPINIANO
PRAEF. PRAET. IVR. CONS.
QVI. VIX. AN. XXXVI. M. IV. D. X
HOSTILIVS. PAPINIANVS
EVGENIA. GRACILIS
TVRBATO. ORDINE. IN. SENIO.
HEV. PARENT. INFELICISS.
FILIO. OPTIMO. P. M
FECERVNT.

2 *Galvani reperit solertia*)
Cap. 13. Dissertationum de Usufruc.

tenemus , dic , quæſo , quis Prætura fungitur ? Jacobus Cujacius , inquit Atilius . Sed quid referam , quanti hic honos invidia ſuorum hoſtium ipſi conſtiterit . Nautius vero , & nos omnes , incenſi cupiditate cognoscendi hæc omnia , petimus ab Atilio , ut rem hanc totam ordine ſuo recenſeat . Ille , facilis in noſtra vota , redeamus , inquit , domum , jamdiu enim abſuiſimus ; & per iter , quo magis ab incommodo releveremur , de his verba faciam , ut jubeſtis . Nos obtemperamus , & greſſum erga teſtum dirigimus . Interea Atilius ſic narrationem exorſus eſt . Hoſpites caſiſſimi , adverſus hanc Cujacii dignitatem occultas moliri inſidias auſi ſunt veteres hoſtes ſui , Duarenus , Donellus , Hotomannus , Balduinus , Bodinus , Joannes Robertus Aurelianenſis . Eorum tamen nemo ingentem conſtantemque Cujacii famam valuit infringere . 1 Inſignis vir , quanto humili natalium ſorte neglectior , tanto ingenii laborumque gloria ſupra omnium invidiam excelfior , eam ſibi in Orbe toto gratiam ac benevolentiam conciliavit , ut qui illi ſorte adverſari tentarunt , victi ac ſpreti , cedere coacti , a certamine plus ignominie , quam laudis ſibi comparaverint . Intactum in Jurisprudentia reliquit nihil : & quæ ſcribit , non tam ex aliis excerpta , quam a ſe inventa ſane fatentur omnes : ita omnia ſuo loco poſita , non nimis protracta , quæ naſeam creant ; non arcte ac jejune tractata , quæ explicationis paullo diffuſioris pariunt deſiderium . Candida perſpicuitate brevis ; elegans ſub amabili ſimplicitate ; caute eruditus , quantum patitur occaſio ; ubique docens , ne aliqua parte arguatur ocioſus ; tam nihil habet inane , nihil inconditum , nihil curtum , nihil claudicans , nihil redundans : amœnus in Obſervationibus ; ſubtilis in Tractatibus ; uber ac planus in Commentariis ; generoſus in reſellendis objectis ; accuratus in conſingendis Notis ; in Paratitlis brevis , ac ſucci plenus ; rectus prudensque in Conſultationibus . Et licet in illius contemptum obſcijeretur , 2 Tolofæ in honorum contentione ipſi prælatum fuiſſe

1 *Inſignis vir , quanto humili natalium ſorte neglectior ,)*
Cujus pater ignoratur , uti ſcribit Guidus Panzirolus de

Clar.leg. Interp. lib. II cap. 90.

2 *Tolofæ in honorum contentione ipſi prælatum fuiſſe ſic*

fuisse Stephanum Forcatulum ; mirum id nemini visum : cum foret jamdiu compertum , adeo plerumque corrumpi sive gratia , sive odio hominum judicium , ut , posthabitis melioribus , deteriora eligat ac probet . 1 Annon Pindarus , quem imitari , neminem posse , canit Horatius , coactus est , improba Thebanorum sententia , cedere victus atque inglorius Corinnæ ? Sed Cujacium , hunc tantum virum , quem ipsi hostes , nuper recensiti , etsi carpebant , satis tamen numquam mirabantur , unus præ cæteris audacior , & indomabili superbia ferox , veneno & aculeis armatus , impetere , adortus est . Quem putatis ? Albericus Gentilis . Hic Cujacii famæ , hic honoribus obstare , hic excitare turbas , hic per jocos & facetias , sæpe frigidas , nonnumquam etiam stomachosas , nomen deridere ; sive domi , sive in trivio nihil habere in deliciis magis , quam in Cujacium spicula vibrare . 2 Quis Cujacius ? (sic enim obmurmurabat) Quis ille Lex Legum , & Dominus Dominantium , Princeps Jurisconsultorum , Doctorum Phœnix , Sol , Anima Juris Civilis , Vir plane divinus ? Habeo contra illum multa in *Anticujacio* , quem librum exercitationis gratia confeci : Nescio quid præstet hic Jurisconsultus tam egregius , ut laudes , quas ab aliis cæcutientibus furatur , a me repetat ? Medius disrumpatur , velit , nolit , non est mihi major Wesembecio in Paratitlis : ab hoc superatur , in quo facilitas , in quo

Stephanum Forcatulum) *Venum* , ait Massonus in *Vita Cujacii* , *Malo quodam Tectosagum* , *Volcarumque genio accidit* , ut ibi in petitione cathedrae repulsam pateretur , prælato , *ſc.* *Stephano Forcatulo Betorensi* , *ſc.* *quæ prima ei* , *ſc.* *præcipua relinquenda patriæ* , ut ingratis , *causæ fuit* .

1 *Annon Pindarus , quem imitari , neminem posse , canit Horatius* , *ſc.*) *Corinna* , eadem , qua Pindarus , tempestate floruit ; quem etiam , ut

fama est , in certamine quinques vicit . Quamobrem *Tanagrei* ejus imaginem in gymnasio in loco illustri honorifice posuerunt , ut scribit *Pausanias* .

2 *Quis Cujacius ?* (sic enim obmurmurabat) *ſc.*) Quæ hic dicta contra Cujacium ab Alberico Gentili memorantur , excerpta sunt ab ejusdem Alberici sex Dialogis , præsertim a sexto , cui titulus , *Antipater* .

quo elegans, jucunda, nobilis, totaque legitima dispositio: Cujacius vero morosus, durus, & repletionem, ex aliis Auctoribus quæsitam, abundans, quæ minus tantulo libello apta est ac conveniens. Pluris Accursium & Jasonem facio, quam Cujacium in interpretatione legum Africani: nihil de suo notat: omnia, quæ scribit iste, docent illi doctius ac plenius. Libri Observationum sunt flosculi reliquarum omnium lucubrationum: in illis maximam partem faciunt emendationes: librariam plerumque operam præstat, excubando paginas e Basilicis, & aliis aliarum artium Auctoribus. Quamvis impetum mihi faciam, non potest mihi Cujacius non videri, nunc miser, nunc humilis, nunc male intelligens, nunc sæpe ridiculus. Dum istas solennes ineptias, furentis in morem, Gentilis effutiebatur, ex omni ordine viri graves & honesti fremere, atque maledici hominis insolentiam execrari. Ajunt, audaciam poënis contundi debere, Cujacio satisfieri, Reipublicæ prospici. Cujacius vero, deridens imbelles conatus Gentilis, amicos suadebat, ut homines hujus farinae, qui, cum pudoris egeant, non sumunt mutuum, sinerent in insania & furore suo ad nauseam spectantium sive audientium bacchari: viros doctos ac consummatos injurias, ab alieno livore turpiter conflatas, curare nihil: non deesse in numero literatorum, quibus hæc generosius pati, fuerat necesse: quod sibi tam lectione veterum, quam aliorum sermone planissime compertum esse, memorabat. 1 Athenis Demosthenes exagitatus est, ut putidus: 2 Caligula Virgilium damnavit; eundemque divinum Vatem Jo. Andreas Lascaris epigrammate proscidit. 3 Palæmon Grammaticus M. Varronem Por-

1 Athenis Demosthenes exagitatus est, ut putidus) Cicero ad M. Brutum in libello, inscripto Orator, hæc habet; Quonam igitur modo Mysus, aut Phryx Athenis, cum etiam Demosthenes exagitetur, ut putidus?

2 Caligula Virgilium da-

mnavit, eundemque divinum Vatem Jo. Andreas Lascaris, (c.) Vidend. Lil. Gyraldus, qui hæc de utroque scribit.

3 Palæmon Grammaticus M. Varronem Porcum appellavit) Et illud præterea jactabat, Natas nimirum secum literas, & secum morituras. Sue-

Porcum appellavit. 1 Aristotelem Petrus Ramus, 2 Platonem Georgius Trapezuntius indignis plane modis exceperunt. 3 Gaspar Scioppius Phædrum Thracismi, 4 & ipsum Romanæ eloquentiæ patrem, Ciceronem barbarismi postulavit. 5 Livio Patavinitas objecta est ab Asinio. Et, ut hæc omnia firmaret Cujacius, 6 Græcos illos versus recitabat

Ἀκμῶν μεγίστος ἡ φοβήτης τῆς ἰσχύος

Καὶ τοὺς ἐχθρῶν τὰς αἰχμασὶν βίαι.

Strepitum ac tumultum maxima incus haud times,

Constans nec animus quamlibet violentiam.

His dictis, quamvis ex amicis multos in sua vota Cujacius traheret; minime tamen effecerat, quin Claudius Mareschallus, Senator olim Parisiensis, & Papirius Massonus, Cujacii gloriæ studiosissimi, contra Albericum Gentilem viriliter non assurgerent. Curiosi inquirunt, qui sit, quæ gente ortus, quibus studiis exercitatus homo truculentus,

ac

Sueton. de Clar. Gramm. n. 22. & Quint. lib. 1. cap. 4.

1 *Aristotelem Petrus Ramus*) Patet ex ejus Operibus, quæ ab anno ætatis suæ trigesimo cœpit contra Aristotelem effingere, ut ex Scalig. I

2 *Platonem Georgius Trapezuntius*) Paul. Jovius in Elog. de Trapezuntio hæc habet: *Usque adeo superba aure fuit, ut ne divini quidem Platonis ingenium laudari pateretur; cujus etiam dogmata, & mores peracerbe ac insolenter, edito famoso volumine, laceraret.*

3 *Gaspar Scioppius Phædrum Thracismi*) Is non solum præstantissimos ætatis suæ viros, Scaligeros, Lipsium, Thuanum, Possevinum,

Vossium, Stradam, Casaubonum, Mornæum carpere studuit, sed cum Phædro veteres alios plerosque.

4 *Et ipsum, Romanæ eloquentiæ patrem, Ciceronem barbarismi (sc.)* Non immerito Scioppius propter has invidas calumnias *Canis Grammaticus* appellatus est.

5 *Livio Patavinitas objecta est ab Asinio.*) Lud. Vives de trad. Discipl. ait: *Livii Patavinitatem, quam gustabat Pollio Asinius, nos non gustamus: scilicet non habemus jam palatum usque adeo eruditum, aut certe morosum.*

6 *Græcos illos versus recitabat*) Quos exscribit in suis adagijs Paullus Manutius.

ac seditiosus, & audacter inverecundus. Habebat Gentilis non paucos in hac republica favitores, Rainaldum, Nonium, Oddonem Eugenium Lancelottum, Cantuccium, Galiffum, Severum; sive quia olim hos coluit Præceptores, sive quia fufius commendavit in oratione sua de laudibus Academiæ Perufinæ. Ex Anglis non defuere, qui pro eo flarent, apud quos vivens summum nactus fuerat patrocinium, quando ad eam regionem paterno juffu feſe contulit. Quamobrem Mareſchallus, & Maſſonus, de rebus hiſce facti certiores, declinarunt horum judicium; dederuntque amicis negocium, ut reperirent, qui de Alberico Gentili omnia, quæ ſciret, candide & bona fide referret. Interim juvenis quidam, obſcuræ famæ, ſed ſeverioris ſtudii tenax, & Cujacii amantiſſimus, cui nihil de Gentili erat incognitum, ſive quia in eadem, in qua is, patria natus, ſive alia quavis de cauſſa, cupidus ſatisfaciendi deſiderio Mareſchalli, & Maſſoni, eos adit, ſalutat; Et per me, inquit, viri clariſſimi, tenebitis, qui ſit Albericus Gentilis. Mareſchallus, & Maſſonus læti vultu, & in plaufum effuſi, utpote voti compotes, grates agunt: in amplexus & oſcula juvenis irruunt: hortantur, ut libere omnia exponat: ſpondent præmia, quæcunque velit, omnemque ipſorum, & Cujacii gratiam ac benevolentiam. Albericus Gentilis, (juvenis incepit) Anconæ natus, audax ſupra vires ac ætatem, inter alia, Dialogos, trigeſimum annum agens, conſcripſit. Alciatum, Cujacium, Donellum, Hotomannum, & hujus notæ alios, proh Superum fides! quos homines, immo verius, quæ Jurisprudentiæ ornamenta, acriter, & inſtar infanientis, perſtringit, mordet, dilaniat. Totus eſt in laudandis antiquis Gloſſatoribus: in hiſ ſuæ deliciæ, ſuus amor, ſapientia ſua. Hos recentioribus Interpretibus, viris, mira eruditione pollentibus, impudenter anteponit; quot ſomnia fingit, quas ſectatur inanias, ut ſolemniter, & cum plaufu ridiculum ſe præbeat: & tamen inſolens eſt, ac tumet, 1 & uti eſt in Græcorum adagio, *Μῆγα ὁρῶναι μᾶλλον ἢ Πηλᾶς· ἐν τῇ μαχαίρῃ*: *Magis ſibi placet, quam Pelæus in machæra.*
1 Sunt,

1 Et uti eſt in Græcorum adagio) Quod colligitur ab Anacreonte, ac Pindaro.

1 Sunt, qui sentiunt, Albericum hæc non serio scripsisse; cum ipse calluerit, quæ improbabat. Lepida res, hercle, & digna pleniore cachinno: nugas hi tentant persuadere, & nobis palpum obtrudere: non placet, non credo. Illud verum est, illud certissimum, familiarem Alberici genium, invidiam fuisse: hac perditæ teneri, & hujus stimulis actum, hoc pertractandum suscepisse argumentum. In his dialogis, ubi formandum sibi Jurisconsultum instituit, ambigitur, utrum impedimenta promoveat, an expellat. Videte, quæso, quid hoc suavis insanix sit! 2 Lectio, inquit, eruditorum nocet. Demus ergo nos antiquis Glossatoribus. Lingux cultus latinæ laboriosum est Grammaticorum negotium, nobis mora prorsus inutilis; nihil enim interest, etsi barbare loquamur. Græca locutio omnino præter JConsulti munus. Dialectica officit. Historiæ profunt parum. Criticæ ars futilis labor. Sana ac solida profecto præcepta! ubi invenias meliora? Colat isthæc juvenus: habebimus brevi Jurisconsultos omni ævo memorandos. Moneat Albericus, quid restat, quando hæc auferret? O novus & magnus Jurisprudentiæ Reformator! Bona fide dicat, num anno trigésimo, in ipso adolescentiæ flore, antiquos omnes eolverat Interpretes? Si ait, verisimilia narrat nequaquam: fidem præsto nullam, etsi conceptis juret verbis. Sin vero negat, quo pacto, quos ne noverat quidem, laudat extollitque? Porro dum recentes comparat eruditos antiquis cum Interpretibus, doceat, an diu multumque eruditorum opera, ut par erat, diligenter & accurate triverat? 3 Respondebit, ut scribit, octodecim menses, per id tempus, quod a docendi munere superfluit; quodque fuit minimum ob publicas privatasque lectiones tam componendas, quam recitandas, his recentioribus

1 Sunt, qui sentiunt, Albericum hæc non serio scripsisse, (Græc.) Uti existimat Christianus Godofr. Hoffmannus in præfatione præfixa collectioni operum Guid. Panzoli, aliorumque, de Jctis scribentium, Lipsiæ ann. 1721.

editæ.

2 Lectio, inquit, eruditorum nocet) Hos, & qui inde sequuntur, sensus Gentilis fuisse aperit in suis sex Dialogis.

3 Respondebit, ut scribit, octodecim menses) In Dialogo ultimo, inscripto, Antipater.

ribus vacasse, præsertim Cujacio. Laudo fatuam felicitatem hujus præcoci ingenii. Quam miseræ angustæque temporis reliquiæ tanto operi dicatæ! Miror, quod octodecim mensium horæ subscecivæ tam grande peperere miraculum, ut ea omnia calleret Albericus, quæ tot vastis eruditorum continentur voluminibus. Quid si addam, eo illum fuisse furore abreptum, ut pugnantia affirmaret? Animum advertite, an meum sit, nugari: 1 Refert, adidisse Tractatum Cujacii ad Africanum, atque ita offensum fuisse ipso scriptionis exordio, ut præter ea, quæ vestibulum ante ipsum sese obtulerunt, legerit profecto nihil. Clamat postea, nihil de suo Cujacium notare; Accursium, & Jasonem, aliosque docere hæc omnia doctius ac plenius. Rudi minerva præditus sum: quomodo ista, inter se dissita ac contraria, cohæreant, non intelligo. Non totum legerat opus; & quid in eo concludatur, sciebat, videbatque ab aliis & doctius & plenius tractari? Vel nos hæc arcana non intelligimus, vel Albericus incomparabilis est sycophanta. Finierat juvenis. Mareschallus, ac Massonus iterum gratias reddunt maximas ac uberrimas; & præ quodam animi impetu, exclamant, magne Cujaci, sume superbiam, quæsitam meritis: usque tu postera cresces laude recens, & victis hostibus, immortalis gloria ac fama triumphabis. Tum recta pergunt ad socios, ad collegas, ad amicos: referunt, quæ de Alberico acceperant: rident adversarium futilem ac inanem; statuuntque, hominem, dignum hel-leboro, non publice odiis proscindere: non ad Magistratum deferre, sed spernere, ac suaviter deludere. Ita res agitur: siquis illum videret, audiret, statim ad hæc di-steria excurrere, O egregius rerum absurdarum magister! O peritissimus artifex ineptiarum! Quid miselli hominis Cujacium impetit! Quam exiguum animal tam magnanimo insidiatur Leoni! Cujacius is est, si nescit, qui vivens videnisque 2 nullo alio nuncupabatur nomine, quam hoc gloriosissimo, *Jurisconsultus*; tanta ubique excep-
ptus

1 Refert, adidisse Tractatum Cujacii ad Africanum) Eodem nuper laudato loco Dialogi VI

2 Nullo alio nuncupabatur nomine, quam hoc gloriosissimo, *Jurisconsultus*) Ut passim, qui de Cujacio scribunt.

ptus reverentia , ut in publicis Germaniæ gymnasiis , 1
 siquis Cujacium nominaret , statim omnes , honoris causa,
 caput aperirent , ac pileum deponerent . Faciat se huic pa-
 rem Albericus : faciat hoc se majorem . Mediam illi capitis
 venam contundemus ; ita plausum , quem meret , dabimus ;
 ita , qui sit , apertissimo & solenni testimonio ostendemus .
 His vocibus Albericus Gentilis territus ac pene equestris ,
 si minus de sua sententia dimoveri , visus est ; a maledictis
 tamen tam publice quam privatim abstinuit ; nec amplius
 animos impudenter sustulit , timens , ne majores in se exci-
 taret tumultus . Ex eo cœperunt omnes de Cujacio vel ni-
 hil , vel magnifice loqui ; cæterique æmuli , alieno periculo
 facti cautiore , potius cum eo gratiam inire , quam ulterius...
 fovere simultates studuere . Hac de causa jam ille Prætura ,
 quam tanta contentione est consecutus , placide nunc ac
 prudenter fungitur ; redditurque ea ipsi gratior , utpote non
 sine labore ac gloria feliciter comparata .

Hoc sermone , qui iter maxime levavit , domum per-
 venimus . Ita ferme quamplures dies transegitur , sive do-
 mi inter amicos multis de rebus non illepide disputando ,
 sive per urbem non insuaviter deambulando ; & nunc va-
 rios Jurisconsultos , seu veteres , seu recentes de facie co-
 gnoscebamus ; nunc alios atque alios Magistratus , ipsorum-
 que observabamus curam & institutum . Tandem diu im-
 moramur in Censoribus , quos , ritu majorum , nuperrime
 creatos accepimus . Sub vespere cum Atilio sedebamus ante
 domus viridarium ; eundemque rogamus , doceret , ea in
 regione 2 quinquennialisne foret Censura , an annua ac se-
 mestris ex lege Æmilia ? Relatum vero ab illo fuit , in hoc
 servari antiquum morem , ne prisca ævi religio violaretur ;
 & quinto quoque anno huic locum fieri Magistratui . Quam-
 quam plerisque ingenii paullo severioris non displicere ,
 & viriliter quandoque eos tentasse , ut menstrua esset , ea
 opinione ductos , & fortasse veriore , quod singulis diebus in
 re Civili materies adolesceret , quæ gravem ac recentem

L
novi

1 *Siquis Cujacium nomi-
 naret , statim omnes , honoris
 causa &c.*) Stephanus Pas-
 quier , Perquisitionum lib. VII
 cap. 8. & lib. IX cap. 29.

2 *Quinquennialisne foret
 Censura , an annua ac seme-
 stris &c.*) Livius lib. IV
 cap. 24. & IX cap. 33.

novi Magistratus desideraret censionem. Illud vero novimus, non esse ex veteri instituto, ¹ quod gemini, qui creati fuerant, Censores, non ex Patribus ambo, ut antea obtinebat, sed alter patricius delectus, plebejus alter. Id tamen non ex libidine invaluit, verum necessitas expressit: nam Patriciis plebis mores ac studia aut omnino obscura, aut digna erant, quæ a viris honestissimis de industria negligerentur: pudebat enim egregios Jurisconsultos ineptis ac exosis Scriptoribus vacare, & operam suam in futili ministerio ignaviter perdere: Qua de re, ne suus deesset ordini infimo castigatorem, uni plebejorum, qui cæteros acri judicio antecelleret, censura demandabatur. Ex Patriciis collatum hoc munus in M. Porcium Catonem: quod visum multis salutare, conjectantibus, fore, ut homini, de bene acta alias censura optime merito, res nonnisi prospere succederet. Sed sua non defuit leviter serpens invidia, quam Josephus Scaliger, nescio, qua occasione, huc advectus, nisi forte ut Cujacium, amantissimum olim Præceptorem suum saluaret, excitaverat; ² eo, in gratiam Catonis, vulgato rumore, quod præstaret amisisse totum Jus Civile, ut hodie habetur sine integris Auctoribus, quam Catonem. Laus profecto grandis, quæ, ut solet, odio proxima est. M. Antonius Muretus, qui post infeliciorem ætatem primus Romæ, elegantia tradendi Juris, famam Interpretis optimi sibi conciliavit, (³ licet nescio cui aut nullus, aut obscurus admodum videatur Jurisconsultus, utut non ineptus orator, vel scriptor epistolarum,) hanc Rempublicam per id temporis colebat. Is animos, invidia Catonis reluctantes, lenibat, & præsertim amicos in hæc verba allóquebatur: Nihil est, quod judicium Scaligeri tam graviter molemini: hominem esse palati hujuscemodi, ut præ fuliginoso corrosoque fragmento, quod oleat antiquitatem, statim alia stomache-

¹ Quod gemini, qui creati fuerant, Censores, non ex Patribus ambo,) Initio censura Patriciorum tantum erat Magistratus, Liv. lib. XXVII Anno tamen Urbis CDII plebeis etiam patuit. Plut. in Cat. Cens.

² Eo, in gratiam Catonis, vulgato rumore, quod præstaret &c.) Patet ex Scalig. I

³ Licet nescio cui aut nullus, aut obscurus admodum videatur &c.) Alberico Gentili in suis Dialogis.

nachetur omnia, illud perditæ studeat ac depereat, volvat, amplectatur, deosculetur, 1 Ipse non semel illi palpum obrufi, nunc supposito vetusti Comici loco, nunc impostura versus, sub Pacuvii nomine conficti: quibus postea fraudibus relectis, pudore suffectus Scaliger, atque animi impotens, contra næ ad contumelias ivit, ulciscendi cupidus risum & cachinnum, quo me pinguius alui, & ad lumborum impatientiam satiatus sum. Hæc Muretus. De Censore plebeo creando non levis fuit concertatio. Dignius videbatur, cui honos deferretur, Irnerius, princeps in interpretando jure; quique ad scribendum in re Civili manus admoverat, nullo præeunte. 2 Sed adversarium nactus est Peponem, qui palmam primi Interpretis sibi deferendam, obmurmurabat; & injuria vulgi factum, ut instaurator legum Irnerius haberetur. Sed non inde fluxit Irnerii repulsa. Duo potissimum erant, quibus difficilis ei ad censuram patuit aditus: alterum, quod notas breves, quas unicuique legum, accurate alioquin, appinxit, 3 glossas appellaverat; coegeratque posteros eodem prorsus uti vocabulo, & illius sequi errorem; cum glossæ non interpretationes sint, sed voces ipsæ obscuræ, interpretis opera & industria egentes: alterum deinde, 4 quod ex duabus Novellarum Græcarum versionibus, nitidam elegantiorēque, uti spuriam, rejecerat, ea retenta, quæ corrupti sermonis faciem olet putidissimam. Parum absuit, quin Joannes Imola Censor designaretur. 5 Viri diligentia non erat utique obscura, ac nemi-

L 2

nem

1 *Ipsæ non semel illi palpum obrufi*) Josephus Scaliger, cui Muretus imposuit, hoc illi acre distichon, se ulciscendi causa, reposuit:

Qui rigida flammæ evasce-
rat ante Tolosæ,

Muretus, fumos vendidit
ille mihi.

2 *Sed adversarium nactus est Peponem*) Pepon ante Irnerium eandem provinciam suscepit; sed discipulis pa-

rum gratus extitit, Guid. Panzir. lib. II cap. 13. de Clar. leg. Interp.

3 *Glossas appellaverat*) Vid. Quintilian. lib. I cap. 1.

4 *Quod ex duabus Novellarum Græcarum versionibus, nitidam Græc.*) Holoander in Epist. ante Novellas.

5 *Viri diligentia non erat utique obscura,*) Interrogatus Jo. Imola (ut refert Panzirol. de Clar. leg. Interp. lib. I cap. 88.)

nem latebat, quantum in addiscenda Civili prudentia impendisset laboris; is, qui post nocturnas in longum duratas vigilias, in ipsa diei luce vel inter edendum, ac sustentandas cibo vires, sese a legendo minime abstinuit. 1 Sed Bartolus, qui obliquis illum oculis spectabat, non immemor sui ab eo læsi nominis, tot gravissimis, quas congeffit Joannes in sua scripta, animadversionibus; metuensque, ne quid peioris exempli immineret sibi, siquem semel expertus est hostem, sua sponte factum, postea Censorem ex instituto ferre debuisset; sparserat in vulgus, Joannem hunc, eo esse a natura comparatum spiritu exili ac imbelli, ut non semel acciderit, quod ad respondendum in Jure quæsitus, facta veluti extemplo suorum studiorum jactura, in morem multa meditantium, nilque postea vultu aut voce reddentium, obmutesceret. Porro illum melius aptum ad colendos domesticos recessus commemorabat: 2 nam, quos amiserat, commentarios, fatali ejus tabernæ librariæ incendio, quosque magna ex parte vivens conatus est reparare, animo secum revolvebat ad umbilicum perducere. Ventum est denique ad Martinum Fani fortunæ, qui non indignus magistratu creditus, eoque honore tandem, ne res in longum traheretur, donatus est. Indolem in homine conspicati sunt, neque ad rejiciendas res alienas invidiam, neque ad probandas inconsulto facilem: duo, quibus literæ premuntur, vitia, quæ & crescunt quotidie, & cogimur tolerare. Conjecturam inde diligentia, & acris judicii faciebant a duobus, quos effinxit, libellis, 3 de recte instituendis studiis; quos licet fati vis eripuerit, ea, quæ in his habebat Auctor, non omnino erant usque adhuc obscura: monebat, operam illi dandam

cap. 88.) a Francisco Murcia; *An multum in discendo laboraret?* respondit, *Se nocturnis vigiliis, matutinisque studiis non contentum, etiâ statim post sumtum cibum, ac plerumque in ipso prandio, posthabita salutis cura, Jurium lectioni vacasse.*

1 *Sed Bartolus, qui obliquis illum oculis spectabat,)*

Vid. Panzirol. eodem nuper laudato loco.

2 *Nam, quos amiserat, commentarios, fatali ejus tabernæ librariæ incendio &c.* Imol. in l. ult. ante num. 10. D. de Hered. instituend.

3 *De recte instituendis studiis* Alber. in proœmio Digestor. & ibidem in §. quibus ubi Fulgosius.

dandam Præceptori, qui, quæ usu recepta sunt, doctisque viris probata, curet docenda: libens auditores, de dubia re quærentes, excipiat: patiatur contradici, solidaque dicendi vi satisfaciat postulationibus; quique fidus interpret, veritati unice det se inquirendæ, non inanibus cavillationibus, quibus adolescentium animus irretitur, neque ambizioso ornatui, quo, velut meretricio fuco, tenera ingenia effoeminantur. Optima sane institutio, quæ & desiderabitur semper, & raro invenietur. Postquam hæc narraverat Atilius; quoniam nox impendebat, coenatum pergimus, & in crastinum sermonis progressus de Censoribus differimus.

Postera vero ubi illuxit dies, placuit, domi nos continere, & ad captandas matutinas auras in xylo consedimus, cœptamque narrationem proseguitur Atilius in hunc modum: In eo primum, cari hospites, sita Censuræ cura fuit, ut Senatus Principem de more constituerent. Hac honoris significatione Servium Sulpitium affecerunt; in quo non latuit animi Catonis magnitudo; 1 qui, licet olim in petitione Consulatus Sulpitio postpositus, forte quia prendere aut compellere quemquam fuerat pro more dedignatus; jus virtutis præferens vindictæ, æmulum dignitate, cui par erat, noluit defraudatum. Verum enimvero, ut est plerumque humani ingenii vitium, optima quæque in deteriore partem trahendi, non defuere, qui delatum hoc Sulpitio decus vulgarunt in solatium mœroris, quo maxime de Postumia uxore sua tenebatur, 2 quam, rumor fuerat, a Cajo Cæsare adulterio pollutam. Alii opinabantur, Censores in Sulpitium inclinasse, ut ei principatus cederet præmio laborum, quos Auctor doctissimus ita accurate impenderat in libros Censorios, ut sua non contentus, M. Varronis opera usus esset; quem rogavit, ut rescriberet, quid notaret quoddam verbum, quod in hisce libris arcanæ cujusdam significationis invenerat. Sed neque hæc conjectura convenit: res est profecto altius repetenda, ut palam fiat, quo pacto Sulpitium Senatus Principem placuit constituere;

L 3

quod

1 *Qui, licet olim in petitione Consulatus Sulpitio postpositus &c.* Vidend. Ber. Rutilius in Vit. Jurisconsult. cap. 33. §. 7.

2 *Quam, rumor fuerat, a C. Cæsare adulterio pollutam* Idem loco superius laudato §. 13.

quod ego vobis libenter aperiam . Hoc honoris genus iis deferri , mos fuit , qui auctoritatem & gloriam maximis in hanc Rempublicam meritis forent consecuti . Hujus notæ videbatur Sulpitius : is erat , qui paucis ab hinc annis , tumultu per Laurentium Vallam excitato , a P. Mutio Scævola , 1 captatis inter nocturna silentia auspiciis , Dictator renunciatus ; cui mandatum , curaret in re trepida ne quid detrimenti caperet Respublica . Ille , re bene gesta , pacem restituit , & maximum sibi nomen comparavit . Verum , res uti acta est , referam bona fide . Laurentius Valla , quem optimum Grammaticum plerique , alii neque mediocre , omnes vero plus æquo confidentiorem faciunt non immerito , ad hanc Rempublicam appulit , quo animo , iis obscurum non est , qui illum probe norunt , cupidum in unaquaque facultate miscendi sese , & , quacumque daretur via , omnia subvertendi . 2 In Dialectica cæterisque Philosophiæ partibus boni molitus est nihil : 3 in Theologicis , teste Pontano , usque ad impietatem audax . Restabat Jurisprudentia : huic conturbandæ sibi negotium dedit . 4 Adduxerat secum libellum Elegantiarum , in quibus habet multa contra Jurisconsultos , & factus in re non sua impudens moderator ac arbiter , ubique locorum ore palam ferebat , quæ scripto olim in medium attulerat , & virorum illustrium egregiam famam carpebat inverecundus circulator ; immemor , quod sibi parat malum , qui alteri parat , 5 ut monemur illo versiculo ,

Of r'

1 Captatis inter nocturna silentia auspiciis.) Livius lib. VIII

2 In Dialectica cæterisque Philosophiæ partibus boni molitus est nihil) Ludovicus Vives de Caussis corrupt. Art. lib. III ita scribit : Laurentius Valla aggressus est reconcinnationem facere Dialecticæ ; in quo dissentit ab Aristotile , & Peripateticis veteribus ac novis . Monet in quibusdam neutiquam prave , etsi ea sint perpauca ; in plerisque labitur , ut fuit vir ille vehemens , &

ad faciendum judicium præceps . Non solum in Dialectica falsus est ; sed in Philosophia ; nam hanc quoque attingit &c.

3 In Theologicis , teste Pontano , usque ad impietatem audax) Lib. II de Serm. cap. 18.

4 Adduxerat secum libellum Elegantiarum , in quibus &c.) Valla 29. cap. lib. VI Eleg. exagitat Jurisconsultos .

5 Ut monemur illo versiculo ,) Qui ab Aristotele citatur Rhet. III tit. Democriti Chii.

Οἱ τ' αὐτὰ κατὰ τύχην αἰὺρ ἄλλοι κατὰ τύχην,
Ipse sibi mala cudit quisque, alii mala cudens.

Quoniam vero nihil eo apud homines antiquius, quam impensius iis favere, qui alienæ famæ ac auctoritati detrahunt; statim conciliavit Valla sibi sectatores, formavitque novos collegas in suos mores. Et jam per suos excursores & emissarios quotidie plurima in Jurisconsultos veteres, quos constupratæ Grammaticæ audacter accusabat, in publicum manabant. Illatam a Valla ejusque favitoribus injuriam graviter & indigne ferebant non tam ipsi Jurisconsulti, qui contemptu & risu majestatem suam sine ira ac molestia tuebantur, quam viri plerique, res æqua lance pendentes, 1 quorum numerum augebant Servius, Donatus, Priscianus, celebres Grammatici, ipsi etiam Macrobius, Agellius, Nonius, Asconius, eruditi Scriptores, pessime a Valla impudenterque lacerati ac proscissi; qui in hac regione versabantur, forte, quia ipsorum aliqui, de re civili optime meriti, huc, lociis comitantibus, benigne excepti, advenerant; & ea potissimum de causâ querebantur, 2 quod, cum elegantiora quæque ab ipsis Valla didicerit, accepti proditor beneficii, quos Præceptorum loco prosequi obsequio ac reverentia debuerat, hos non secus ac inimicos trucidare crudeliter tentaverat. 3 Holoander olim scripserat: *Laurentii Vallæ criminationibus, caterorumque calumniis, quibus tam Jureconsultos veteres, quam ipsum Justinianum conviciis impetunt, alio tempore, cum plus oculi nactus ero, & firmiore valetudine fuero, respondere conabor.* Quia vero vivens huic in Vallam odio non plene indulserat; adjunctus in hac Republica amicorum opera, vulgabat, ut multitudinis furorem in eundem excitaret, eo audaciam hominis devenisse, 4 ut vel M. Varronem, Romanorum, omnium eruditissimum ac doctissimum, exagitare ausus

L 4

fuerit.

1 *Quorum numerum augebant Servius, Donatus &c.)* Vid. Defensor Veter. Jurisc. adversus Laurent. Vall. reprehensiones in principio.

2 *Quod, cum elegantiora quæque ab ipsis &c.)* Patet ex operibus Grammat. Vallæ.

3 *Holoander olim scripserat &c.)* In Dedicatoria ante Pandectas.

4 *Ut vel M. Varronem, Romanorum omnium &c.)* Vid. Defensor Veter. Jurisc. loco superius laudato.

fuerit . Fregerat otium pacatæ Reipublicæ isthæc non levis orta controversia ; cœperatque crudefcere in dies seditio, quam graviozem effecit jocosa & ridicula res , quæ Vallam, ejusque collegas ludibrio plebeculæ minutæ exposuit . Accipite, si lubet, lepidam narrationem , quam non duco silentio prætereundam .

Forte fortuna , amœnissimo post aliquot pluvios exorto die , Valla , seu ea fuerat consuetudo , sive relaxandi animi gratia, pedem domo extulerat. Cingebant latus complures . Ipse princeps in medio , subridens 1 cum Francisco Florido Sabino loquebatur , reliquis verba & nutus utriusque attenta curiositate colligentibus . Devenerant ad prædiolum hercle non inelegans ; ubi sub vite , juvenilibus foliis per ætatem primam crescente , in circi formam confederant . Franciscus Floridus , vir , plus æquo amarulentus , 2 qui etiam Zassium , & Budeum laceffiverat, certiozem faciebat Vallam , avide auscultantem , de iis, 3 quæ ipse in Andream Alciatum , ipsius Vallæ gratia, congesserat ; & oratione vinula ac venustula ostendebat, frigide ac insulse Jurisconsultorum causam Alciatum egisse; succum ac nervos in eo deficere ; lepore hac in re , ut sæpe etiam alibi , & quandoque in Emblematum opere , cæteroquin non indocto , carere ; res potius attigisse leviter, quam exacte ac diligenter . Addebat , ipsum Alciati conatus fregisse, nec segniter Vallam a maledictis, quibus fuerat impetitus, vindicasse; usum fuisse in scribendo non solum rationum pondere , quas veterum testimonio confirmaverat , sed salibus & aculeatis facetiis , ut adversarius cederet victus , & taceret delusus . Videres hic Vallam hilari fronte gratum sermonem excipere ; identidem rogare, & exposcere, quomodo res processerit, quid de hoc homines sentirent, quo pacto Alciatus sibi consuleret . Interea tem-

1 *Cum Francisco Florido Sabino &c.*) Is pro Laurentio Valla scripsit contra Andream Alciatum , suscipientem Jurisconsultorum partes adversus Vallam lib.IV De Verb. significatione .

2 *Qui etiam Zassium , &*

Budeum laceffiverat.) Uti scribitur a Claudio Minoe in Vita Andreæ Alciati .

3 *Quæ ipse in Andream Alciatum &c.*) Intolerabili maledicentia, qua erat præditus, ut idem testatur Claudius Minos .

temporis , e stabulo proximo egreditur tacite asinus , bene auritus , cui facies enormis , & os prolixum , & nares hiantes , & labiæ pendulæ , & oculi excavati ac negligentes , & totus corporis habitus plane asininus . Ille ignaviter , & in morem nihil agentis , aut potius nescientis quid agat , hac illac carpens herbas se ferebat , ut ventri obediret , cui sponte prona sunt muta animantia ; & tardo suspensoque gradu ad Vallam , velut improvide , accessit : atque a tergo locatus , explens ipse etiam coronam & numerum auditorum , humeros inflati ludimagistri custodiebat . Tum lente ac paullatim caput suum ad aures Vallæ , alio flectentis mentem , & nihil tale meditantis , admovit ; arreptaque occasione , ubi magis fervebat gloriosus sermo , insperato erectis sursum auriculis , dilatata oris caverna , corrugatis naso & labiis , expansis fumigantibus naribus , & foras protracto utroque dentium ordine , omni , quo poterat , conatu ad laterum lassitudinem cœpit horrendum in modum iterum atque iterum rudere . Hoc repentino & pudendo sonitu Valla cum sociis exterritus , voci emittendæ impar , deruncinatus , deartuatus , nec idoneus , qui e confessu surgeret , utroque labante genu , pene diffractas ac laceratas aures suas , gemina apposita manu , sanare miser tentavit ; & spectans lugentibus ac obliquis oculis asinum , hunc , miraculo metum incutiente , conversum vidit in L. Apulejum Madaurensem , qui induerat asininam formam , sibi non insuetam , & deposuerat , vi magicæ artis , ab ancillula Fotide a se amata , quondam acceptæ . Tunc Apulejus , recepto paullum spiritu ab effuso risu , & cachinnis , quibus illi intermissio animæ inducta est , inquit : Quid times , aut quid doles , Valla , calumniator egregie , volui in tui gratiam rudere , ratus , nihil fore tibi jucundius : is enim sum ⁱ qui , te auctore venerando ac maximo , nonnisi rudere scio . Non infaceta L. Apulei fallacia , nec immeritus Vallæ despectus extemplo in vulgus manavit . Aucta subinde est animorum dissentio , sed dispare fortuna . Cœpit Valla cum collegis partes suas tueri (qualis mos victæ gentis est) ira , contumeliis , & furore ; qui contra stabant , non serio , sed

per

ⁱ *Qui , te auctore venerando ac maximo , nonnisi rudere scio .)* Tale est Judicium Vallæ de Apulejo in suis Elegantiis .

per jocum, & lufum (pejus, & acerbius infectandi genus) adverfarios repellēbant; & nescio quis hos verficulos, ex ipsa re lepide natos, in medium protulit:

*Valla, quid est? Etiam tecum pugnabit asellus?
 O lux doctrina, cerne, quid hostis habes!
 Ne doleas. Ni ridiculus videaris ubique,
 Hostem non ferres ridiculum hoc animal.
 Ecce paxi, ut jus est, hosti par traditur hostis;
 Ne posses de aliqua vique metuque queri.
 Unum est discrimen: paribus non pugna fit armis;
 Tu pugnās calamo, vocis at ille sono.
 Mirum! tu certe melioribus uteris armis;
 Uti forte tamen non meliore potes.
 Vox vincit, cedit calamus. Si rudis asellus,
 Ipse times: si audes scribere, nemo timet.
 Aut stupida est, rectaque carens victoria lante;
 Aut stupida ambitio, Valla superbe, tua est.
 Scribe minus, si vis minus illum rudere: ni tu
 Te flectas, multo flectitur ille minus:
 Durius huic corium est, nolis si cedere, nolet
 Cedere & ille, loco qui potiore manet.
 Immo alios asinos contra te coget in unum:
 Tuque ad tot reputas bella asinina parem?
 Effuse rudent, nunc hic, nunc alter in orbem:
 Postremo incipiet deficiente prior.
 Quid facies? Clausas aures vel semper habebis;
 Vel debes semper substituisse novas.
 Primum difficile est: miraclo prorsus egebis,
 Consilio si uti posteriore velis.
 Nec tu tot cum asinis pacem, si poscis, inibis.
 Unus si concors, nescio, an alter erit.
 Cum multis certatur. In unum flectere cunctos
 Propositum, res est ardua, crede mihi.
 Quare, si sapias, meliores indue sensus.
 Nonne vides, quo nunc præcipitanter eas?
 Plura time, & pejora; licet pejora timere,
 Pessima qui expertus jam fuit ante, nequit.*

Hæc contra Vallam, nec sine suo pene infinito cruciatu, per jocum palam acta. Nescio quis alius tamen, forte

1 forte Jacobus Cappellus , Nicolai Vallæ gener , vir in humanis literis , & studio legum politissimus (ut non inanis conjectura est Caroli Andreæ Dukeri) clam , & per amicos , silentio obstrictos , fecerat , ut libellus , a se pro Jurisconsultis in Vallam lepide conscriptus , in manus multorum concederet . Ipse interea ignotus spectator gaudio afficiebatur , cum Vallam opera sua vexari majore nisu , & illius audaciam acrius retundi cognosceret . Erat profecto hic libellus hercle venustulus ; oratio flosculis sparsa ; auctor quandoque servide amarulentus , sæpe cum risu suavis , non raro docte disertus , semper varietate sua jucundus ; & ni tuendarum partium nimio studio ac disputationis calore abreptus a recto tramite aberrasset aliquando , 2 ut ejusdem Dukeri judicium est , Scriptor omnibus numeris plane absolutus . Non levis libello conciliata gratia est ; & fere omnes incessebat libido scriptorem cognoscendi ; summæque modestiæ tribuebant , quod sui copiam in publicum non faceret , & plausum , ingenio industriæque debitum , palam non acciperet . Sed ille se in medium ferre formidabat , sui conscius , nec ignarus discriminis , quod facillime subiret , si innotesceret ; quippe is erat , qui , ut atrocior Vallæ hostis evaderet , 3 quos prius extulerat Juris-

1 Forte Jacobus Cappellus , Nicolai Vallæ gener . . . (ut non inanis conjectura est Car. And. Dukeri) &c.] In Præfatione , quam præfixit collectioni variorum opusculorum De Latinitate Jurisconsultorum Veterum .

2 Utejusdem Dukeri judicium est ,] In libello mox laudato .

3 Quos prius extulerat Jurisconsultos , læserat postea , obliquo tamen vulnere ,] Ignotus hic Jurisconsultorum veterum Defensor , postquam causam eorundem egerat con-

tra Vallam , hæc subnectit :
Et hæc quidem suffectura confido ad defendendos Consultos nostros a Laurentii Vallæ reprehensionibus . Vereor , ne cui etiam nimis longa videantur . Quod nisi otiosus , & in recessu Sedanensi positus hæc scripsissem , non recusarem , quin me quis otio abuti , & bonas horas male collocare , criminaretur . Caterum , negare nolim , multa in Pandectis reperiri non satis probata latinitatis , quedam durius constructa , pleraque insolita , neque ab aliis Auctoribus usurpata .

risconsultos, læserat postea, obliquo tamen vulnere, atque alio intentus, nimirum ut Vallæ inscitiam in Jure detegeret; qui, ut aiebat, versatus parum in Digestorum lectione, apud Jurisconsultos multa non satis probatæ latinitatis, quædam durius constructa, pleraque insolita, neque ab aliis Auctoribus usurpata, non viderat. Verum Scriptor hic ¹ super hac dissertatione nactus est adversarium ipsum Carolum Andreæm Dukerum; in quo bona multa sunt, non pauca mediocria, quique molli quadam oratione plerisque in locis partes agit excusantis potius, quam defensoris. Jacobus Cappellus, sive is quicumque alius sit, sciverit hoc, an ignoraverit; æquo, an iniquo animo tulerit, incertum est. Hætenus res utrinque ducta per verborum altercationem. Ingentis tamen mali non modo suspicio, sed aperta species ante oculos obversabatur; timorque viros cordatiores invaserat, ne armata vis jurgiis coronidem imponeret. Vallæ enim, & pædagogi sectatores, profecti e rigida Grammaticorum natione, quæ, in cruciatum puerorum, minas in vultu, in ore clamores, ferulam in manibus ex magistrali imperio gerit, ad pugnos, alio desperato remedio, facile accedebat. Jurisconsulti vero, qui ex arte, quam profitentur, suum cuique tribuere, probe sciunt; & præceptum illud, *alterum non ledere*, eousque ex eorum interpretatione servant, quo læsi prius non sint, alia tuti regula, qua cavetur in Jure, *se se defendere, injuria carere*; sibi ipsis profecto non ignaviter consulebant, confidentiores facti numero & auctoritate conspiratorum hominum, conditione loci, & meliore causa, quam tuebantur. Quamobrem, ut Reipublicæ incolæ in concordiam redirent, neve in longum pessimis exemplis dissentio protraheretur, Servio Sulpitio Dictatori nego-

pata. Ut omittam ea, quæ Jurisprudentiæ propria, & ipsius artis vocabula dici possunt. Quæ neque Vallæ omnia observare, & in unum colligere, potuit, utpote in Digestorum lectione non satis versatus, nec a me, qui diutina lectione collegi, prætermitti debuerunt &c.

¹ *Super hac dissertatione nactus est adversarium ipsum Carol. And. Dukerum. Qui notas apposuit ejus opellæ, cui titulus: Verba non satis probatæ latinitatis, aut non ex recepta significatione, vel contra Grammaticorum regulas, a Jurisconsultis usurpata.*

negocium datum , ut increbescenti malo sese opponeret . Nullus sane melior visus est , qui hisce verborum nugatoribus sanam mentem injiceret , 1 quam Servius , qui ingenuæ proprietatis verborum ad eruendam ex Jurisconsultorum instituto primævam eorum significationem fuerat prudenter studiosissimus . Servius inter Dictaturæ initia Magistrum equitum , imperii veluti socium , dixit Domitium Ulpianum , non sine animi consilio ; 2 nam pervulgata erat Ulpiani nimia de priscis vocibus , & originibus verborum , atque primævis significationibus anxietas : quamvis , cum grammaticas quæstiunculas aliquando suscitaret importune , spinarum conquisitor ab aliquibus sit nuncupatus . Altera Sulpitii cura fuit , ut orationem ad populum , stipatus Magistratus insignibus , in Vallæ audaciæ pro virili parte haberet ; qua palam ostendit , Vallam , & quem etiam memoravi , Franciscum Floridum , propugnatorem illius acerrimum , non desiderio teneri perscrutandi res ex æquo & justo , sed furiis agitari pessimæ ac pudendæ libidinis frustra argutandi , injuste reprehendendi , & verba Jurisconsultorum audacter calumniandi ; miseros literatores nescivisse , unde deducatur , & quo tendat peritorum mens , ac loquendi vis ; legum inscriptiones aut parum perpendisse , aut omnino assecutos non esse . Quo factum , ut non secus hi se gererent , ac illi , qui in umbra pingunt , aut inter somniandum philosophantur . Porro de Laurentio Valla idem Servius , multis imbutus notitiis , avide conquisitis , & ad ipsum perlatis , præsertim a Poggio Florentino , infensissimo Vallæ inimico , hæc alia prædicabat , 3 hominem esse , teste Ludovico Vives , vehementem nimis , & in dijudicandis rebus præcipitem , tradendisque latinæ linguæ præceptis falsum ; 4 appel-

1 *Quam Servius , ingenuæ proprietatis verborum &c.]* Ut accurate monet Agellius lib. II cap. 10.

2 *Nam pervulgata erat Ulpiani nimia de priscis vocibus &c.]* Verborum adeo erat Ulpianus religiosus , curiosusque investigator , ut Theodorus Cynuculus apud

Athæneum superstitionem hominis , & inutilem subtilitatem fastidiveris .

3 *Hominem esse , teste Ludovico Vives , vehementem nimis &c.]* De Caus. Corrupt. Art. lib. III

4 *Appellari ab Huetio oscitantem]* De Claris Interpretibus .

appellari ad Huetio oscitantem sæpe, & ad Auctorum sententias parum attentum, atque in scribendo pene barbarum; ¹ a Paulo Jovio sui dissimilem, cum res gestas a Ferdinando Aragonensi non secus digesserit, ac si is non foret Elegantiarum latini sermonis severus præceptor: ² nec defuisse, qui easdem Elegantias inelegantes præsentī animo denominaret. Non pepercit dictis aliis Sulpicius, quæ singillatim si referrem, otio abuterer. Eo denique res pervenit, ut in extrema tegula stare fortuna Vallæ & sociorum videretur. Sed quia non raro comes audaciæ timor est, & quos fatuus tumor inflat, incussus postea deprimit metus; effusus in preces Valla, seu fiēte, ut periculo se subtraheret, seu ex animi voto, ³ quippe accurate Græci monent, *Ἡ δὲ πανήγυρις γίγνεται ἀνδραγαθῶν νέων, Τὸν δὲ κρίνουν ὁμοῖον*, *Ubi jam pænitet*; amicitiam Jurisconsultorum sibi reconciliandam curabat, urbem ambiendo, & prensando manus, vultumque ad supplicis modestiæ imaginem componendo: ac recensēbat, quæ ipse scripserat in Jurisconsultorum commendationem, ⁴ adeo, ut pene nesciret, diligentie in illis an gravitas, prudentia an æquitas, scientia rerum an orationis dignitas præstitisset, & digna majore laude visa fuisset; nihil reperiri, sua sententia, quod addi, admixtione possit ad latinum dicendi genus, & elegantiam spectans, sine quibus cæca omnis doctrina est & illiberalis, præsertim in Jure Civili. Sed fero sapiunt Phryges. Excusatio isthæc tardiuscule allata, & in sinistram partem accepta, parum Vallæ profecit: credebantur enim vulgo, ipso monente Dictatore, hæc olim per Vallam dicta, ut valentiores illustrioresque adversarii majorem ipsi parerent honorem & palmam, victoriamque, quam de illis superbus sperabat, ubique gentium redderent speciosiore; in utroque pessimus, dum laudavit, dum carpsit: laudare enim, quem

carpsit

¹ *A Paulo Jovio sui dissimilem*] Hoc Jovii judicium refertur a Thom. Pope Blount in Censura celebr. Au&.

² *Nec defuisse, qui easdem Elegantias inelegantes &c.*] Huetius de Claris Interpretibus.

³ *Quippe accurate Græci monent,*] Est hic senarius inter Græcanicas sententias celebris, ut monet Manutius in Adagiis.

⁴ *Adeo, ut pene nesciret &c.*] Ita Valla in proœmio tertii Elegantiarum libri.

carpsit prius, impudentis est; antea laudatum carpere, inconstantis. Quamobrem Dictator edixit, illum perduellionis reum haberi, qui Vallam publice nominaret, extolleret, excusaret: Elegantiarum libellos, quorquod conquiri possent, statim non sine ignominia comburi; ipsum vero Vallam cum fociis in exilium agi. His recte sapienterque per Sulpitium gestis, Magistratu se, more majorum, abdicavit; meruitque Principem Senatus hac de causa delegi.

Delecto Senatus Principe, vacarunt Censores notandis Scriptoribus; & libertate, qua decuit, quamque nec exasperabat odium, nec gratia relaxabat, reterege studebant, in quo illi magis peccarunt. Hospites omnes, nos præsertim, in magnum erigimur desiderium, omnia minutatim cognoscendi, ut hunc tam periculosa ac diuturna peregrinationis fructum, profecto futurum non inutilem non injucundum, colligeremus; existimantes, ad hanc rem unice factum 1 prudens Quintiliani consilium, *Audiet multa quotidie probari, multa corrigi: proderit alicujus objurgata desidia, proderit laudata industria: excitabitur laude æmulatio: turpe ducet, cedere pari; pulchrum, superasse majores. Accendant hæc animos; & licet ipsa vitium sit ambitio; frequenter tamen causa virtutum est.* Sed nescio quis tempori præmonuit, ne importune curiosi videremur, emissitque oculos, suspensas aures, aduncum nasum nobiscum una gerentes. Addebant, nonnullos, quos forte redarguissent Censores, dignos non minus esse cultu & veneratione; paucos noxa carere; illosque magni faciendos, quos minor labes afficeret: displicere etiam in hac Republica eorum hominum genus, quod veluti in molestiam ac perniciem bonarum Artium natum, *sine populi suffragio*, ut inquit lepidissime Plautus, *adilitatem gerit*; totamque locat industriam in perquirendis iis, quæ ex humanæ mentis imbecillitate præterlabantur, auctorum negligentis; & contractis inde superciliis, inflatis buccis, contorto ore, aut sermone interrupto, aut aperta nausea de summis viris non sine ignominia loquitur; & immodice gloriatur, 2 non secus, ac Græci dicunt, *Ὡς τῶν ἐν ἀγῶνι ἀντι-*

1 Prudens Quintiliani consilium] Quod ab ipso traditur Institutionum Oratoriarum lib. I cap. 2.

2 Non secus, ac Græci dicunt] Græcorum dictum ex eo videtur duci, vel quod apud Argi-

αἰσίδα καθελὼν σμηνύσας, *Superbit*, tamquam *Argivum clypeum detraxerit*. Ad hæc Atilius: Ita sane est; & utinam solos Gronovios, Politianos, Petros Aretinos, Paullos Benios, Scaligeros, Arnaldos, viros cæteroquin in studiis ap-
prime consummatos, pati deberemus, longe lateque in arte maledicendi luxuriantes; & non immo quotidie emergere viderentur semibarbatii quidam, inanilogi, qui nihil dignum homine erudito esse credunt, nisi cæcam illam & fatuam rabiem allatrando alienos labores, utut saniore plausu ab aliis exceptos. O putidi homines, qui futili pruritu ostendendi repolitam sapientiam, produnt sæpe ignorantiam, qua infeliciter laborant. Hæc Atilius, ingenuo animi fervore percitus. Interea, quid per Censorem patricium hac super re actum sit, passim explorare curabamus. Et nescio quo die, ipsomet hortante ac impellente Atilio, ad Suburbanum Gn. Lentuli, pulcherrimum sane, ut rumor erat, ac præ deliciis absolutissimum, ducimur; quo, renunciabant plerique, convenire vel maxime solere viros, probe de rebus ac negotiis Reipublicæ instructos, a quibus facillime de Jurisconsultorum censione facturos nos certiores, sperabamus. Secundo ab urbe lapide distat rus hoc lectissimum. Longe lateque in prospectu primo, industrie compressa, & latere ex omni æquata, excurrit planities; ubi objecta rerum ingenua varietate oculorum acies pascitur dulcissime: & hinc ad marinos deflectitur scintillantes fluctus; illinc ad collinas modice adfurgentes vineolas; moratur hac parte in amoenissima frondosa convalle; alibi in graminea rupe, candidis capellis pictisque capreolis identidem lustrata. Succedunt inde extimæ fores, in quarum vertice isthæc visebatur inscriptio:

QVAERIS,
VBI BEATE VIVITVR?
SCITO
AVT HIC AVT NVLLIBI

Ab

Argivos, ut nonnulli existimant, facer quidam erat clypeus, clavis adfixus, ut facile detrahi non posset; vel ut alii opinantur, quia apud

eosdem ordo ac delectus juvenum, viribus antecellentium, *δορὶ*, idest, clypeus appellaretur.

Ab hisce foribus in longum extensa incipit via , tonsili cyparisso , in morem sepi, utrimque ingeniose ornata ; in qua e lateritia base passim confurgit aut ridiculus satyrus , aut nymphea ludibunda ex opere fictili , loci genium hisce molliculis distinguentes blandiciis : Ubi via desinit , eunt in circi speciem ad pariendam delicatulam umbram consistæ arbores , quæ frequentia spissarum frondium rusticas sedes circumpositas , & ad recreandum animum aptissimas , suavissime opacant . In medio fons nitidissimus erumpit , cujus unda crystallina ludit murice , seu ducitur in praeceps , seu rursus reducitur , turbatque non insuaviter amica vicini nemoris silentia . Videres argenteos hic humores seu in concha nitida jocosè crispari , seu e viridi muscoso margine spumantes cadere , sive per pumiceos sponte factos canales serpere irrequietos , seu per occultos tubos insperata aspergine circum diffundi , seu ingeniosa vertigine in altum tolli . In gremio fontis candidum marmor ac levigatum hos servabat insculptos non infacetos versiculos :

*Hic fons , hic umbræ , hic herbosa sedilia : curæ ,
Ab ! curæ si absint , cerne , sede , fruire .*

A dextera nitet hortulus jucundissimus . Non ibi infelices dominantur herbæ , non malvæ tristes , non tribuli graves , sed bellissima topiaria , & versicolores arcolæ . Flavet ibi , dum annus fert , in pallido narcissus auro ; obnubit sese viola amictu ferrugineo ; hyacinthus languidulo viret colore ; & superbæ tulipæ , & graciles ranunculi , & non ingratis pictus maculis cariophyllus , & purpurea veste ridentes rosæ , & tota , qua humus luxuriat , florum familia , illis distincta coloribus , quos adverso sole pluvia accipiunt nubila , in prato formosissimo pompas explicant divites ac uberrimas . Sedet præ vestibulo custos Dea Flora , quæ digito hæc in fronte januæ scripta indicat .

*Oh ! sicut pulchra est , æque foret ista perennis
Florum pompa , pares quis mihi monstret opes ?*

Respondet a leva alterius generis , sed non minoris elegantiae

M

gantis viridarium . Ibi nil præter cedrum , ac myrtum ,
regiamque laurum , quæ in variam vertuntur non illepide
figuram : componuntur in orbem , in pyramidem assur-
gunt , fingunt porticum , parietes vestiunt : hic serpunt , il-
line sese circinant ; hac viam dividunt , illac claudunt .
Circum Musæ , suo quæque in cubili , affabre compactæ
& gestu amabili, & eleganti ornatu, & lepore non fucato se-
dent ex ordine . In medio duplex hoc inscriptum est carmen :

*Non sumus agrestes , quia forte moramur in agro :
Urbanæ , quamvis absumus urbe , sumus .*

Non procul ædes sese offerunt , commodæ ac peroppor-
tunæ , & unice ad delicias factæ . In ipso ingressu lege-
bantur hæc :

AMICI
PAX . GADIVM . SALVS . OCIVM
DIV . HOSPITES
HIC . FACTI . SVNT . CIVES
HORVM
SOCIETATEM . QUI . VELIT
HABEAT . NEC . ROGET
NAM . FASTIDIUM . CVM . HIC . SIT . NIHIL
HOC . IPSVM . FASTIDIVM . EST
SI . ROGET

Postquam hæc omnia attente , nec sine ingenti voluptate
lustravimus , scandimus nulla prorsus molestia ædes ; sa-
lutamus Gn. Lentulum ; & , ipso invitante , sedimus inter
alios ibi collectos , ut tempus fallerent erudita confabula-
tione . De iis , quæ per M. Porcium Catonem gereban-
tur , cœperant loqui ; & gravis quidam vir , cui nomen ,
T. Herminius , isthæc recensebat . 1. In Q. Ælio Tube-
rone (sequor , amici , cœptum heri sermonem) doctrina
nequaquam a Censore notata est , cui detrachere audet ne-
mo : fidem enim præstant plures , quos scripsit de priva-
to ac publico Jure libri ; sed illud creditur Jurisconsulti
vitium non leve & censione dignum , quod verbis uti

1 In Q. Ælio Tuberone
doctrina nequaquam a Censore
notata est ;) Hic a caussis dicen-
dis ad Jus Civile transiit ; & A.

anti-
Offilio operam dedit , doctissi-
musque habitus est Juris publi-
ci ac privati .

antiquis 1. perditæ amaverit : nihil enim magis absonum in Jure est, quam disputando sequi dictionem improprie conquistam, ingeniumque a seria rerum tractatione ad aliena flectere ornamenta : quo fit, ut legentis animus, tum ut assequatur scriptoris sententiam, tum ut vim potestatemque verborum accurate percipiat, misere gravetur, ac pene opprimatur. Hoc loco Atilius, 2. quam sapienter, inquit Cicero : *Ea vi sua verba parient : quæ semper satis ornata mihi quidem videri solent, si ejusmodi sint, ut ea res ipsa peperisse videatur.* Sed, nescio qua ducti inclinatione, quidam sermonis longe ab usu remoti sectatores, vel invitis gratiis, esse voluerunt. *Sisenna autem, ipso teste Cicerone in Bruto, quasi emendator sermonis usitati cum esse vellet, ne a C. Rufio quidem accusatore deterreretur potuit, quominus inusitatis verbis uteretur.* Minime tamen inficias eo, leporem plerumque inesse in illo scriptionis genere, in quo voluptati aurium decenter morigeramur, ornatumque dictioni ab antiquitate conciliamus. Sed non alia id exequi possumus diligentia, nisi ea, quam perbelle ante oculos ponit 3. Quintilianus : *Verba a vetustate repetita, non solum magnos assertores habent, sed etiam asferunt orationi majestatem aliquam, non sine delectatione : nam & auctoritatem antiquitatis habent ; & quia intermissæ sunt, gratiam, novitati similem, parant. Sed opus est modo, ut neque crebra sint hæc, neque manifesta ; quia nihil est odiosius affectatione. . . Oratio vero, cujus summa virtus est perspicuitas, quam sit vitiosa, si egeat interprete ? Ergo ut novorum optima erunt maxime vetera, ita veterum maxime nova.* Hactenus Atilius ; cujus digressio, satis quidem docta, non parum arriserat. Nos vero ad cætera observanda animum convertimus. Coccejus Nerva filius (ita orationem suam prosequitur Herminius) 4. jussus est, minus argute Jurisprudentiam colere ; is, qui hac in re plus æquo

M 2

1. *Quod verbis uti antiquis, perditæ amaverit,] Et ideo minus gratiæ libris suis a posteris conciliavit.*

2. *Quam sapienter inquit Cicero,] In libris de Oratore sub persona Antonii.*

3. *Quintilianus:] Inst. Or.*

lib. I. cap. 6.

4. *Jussus, est, minus argute Jurisprudentiam colere,] Is est Coccejus Nerva filius, qui nimiam argutiam fortasse coluit ob eam ingenii felicitatem, qua anno ætatis xviij publice de Jure respondit.*

æquo sibi indulgens, 1, merito a Paulo derisus est. De-
decere enim, publice Censor edicit, in Facultate ad inu-
tiles concertationes minime nata, sed ad commune bonum
populorum, ingenio habenas laxare, ut potius ambitiose
luxuriet, quam solide disputet. 2 In Claudio Saturnino
displicet Censori mens, alienas nimis fastidiens sententias &
singularibus facillime adhærens opinionibus. Falso pleri-
que, famam sibi hac via conciliari, putant: cum sane,
alterutrum eveniat, necesse sit, ut aut exosi proscindan-
tur ab omnibus, aut spernantur illepidi ineptique. Julius
Paullus, & Domit. Ulpianus notam & ipsi subeunt cen-
soriam. 3 Ille, quia nimio abreptus carpendi studio, egre-
gios impetere viros, non sine ambitione summa flagravit;
4. hic vero, quia magis familiare habuit nihil,
quam argutari, & cavillis uti; quamquam plerisque in
locis copiam afferat facilitatemque: quas virtutes non-
nulli vel præ ipso Papiniano magis extollunt. Censura Scæ-
volæ ad illud redit, visum multis asperum ac parum ci-
vile; 5 quod Connanus Censori suggerit: *Per multa alia*
Scævola responsa notare licet æque absurda, &c., ut di-
cām quod sentio, fatua & inepta. Fuit hoc Scævola pro-
prium, responsis ambiguis tela reprehensorum eludere, ut,
siqua parte premeretur, declinaret in aliam; & commo-
do

1 Merito a Paulo derisus
eff.] In l. 9. D. In quib. caus.
pignus, vel hypotheca &c. ubi
ita Jurisconsultus: *Et derisus*
Nerva Jurisconsultus, qui per
finestram monstraverat servos,
detentos ob pensionem liberari
posse.

2 In Claudio Saturnino dis-
plicet Censori mens, &c.] Pan-
zirus de Clar. leg. Interpr. lib.
I cap. 49. scribit: *Claudius*
Saturninus sub Antonino Pio
vixit, & Romæ Præturam ges-
sit, vir singularis quandoque
opinionis, l. Remunerandi §.
Marius, D. Mandati. Unde no-
firi legum Interpretes, qui soli

sunt in aliqua sententia, Satur-
ninos vocant.

3 Ille, quia nimio abreptus
carpendi studio, &c.] Everar-
dus Otto in suo *Papiniano* præ-
ter alios id notat; additque,
Paullum immemorem fuisse
investivæ suæ in calumniolos
illos adnotatores in l. pen. D.
Ad exhibendum. & l. 82. §. 2.
D. de Legatis lib. 2.

4 Hic vero, quia magis fami-
liare habuit nihil, quam &c.)
Quem propterea olim appella-
runt *copisny*, & *ὀνομαδῖνος*.

5 Quod Connanus Censori
suggerit:) Ut habet in Com-
mentariis Juris Civilis.

do suo responsa sua interpretaretur. In quo illum ego non reprehensione modo, sed etiam poena dignum fuisse judico. 1. Franciscus Duarenus huic ipsi olim favit opinioni, & ita scripsit: Scævola respondit hic more suo, non satis exprimens, quod ad factum pertinebat. 2. Sed, mutato deinde consilio, & re melius perpensa, in Scævolæ laudes sese diffundit, illosque insectatur, qui tantum Jurisconsultum stultitiæ arguunt; quæque non intelligunt, responsa damnant impudenter; suamque mirabiliter inscitiam produnt, dum alienam falso insimulant; interpretandamque suscipit leg. Qui Romæ 122. §. Agerius filiusfamilias D. de Verb. Oblig. quæ inter cætera, ab imperitis acriter reprehensa, ut ipse ait, recensetur: addens, nulla adhuc scripta suorum æqualium extare, ex quibus ad depellendam hanc calumniam arma satis idonea suppeditari queant. Quamobrem & ipse in numero aliorum erat, qui Censoris de Scævola judicium, a Connano mutuatum, ægre tulerant. 3. In Hermogenianum Censor videtur iracundior. Opinor, quia sub Diocletiani imperio non erubuit ille barbara usurpare vocabula; & Jurisprudentiam, ab aliis omnibus prioris posteriorisque ætatis legum sapientibus pure & pro majestate latii sermonis tractatam, exotica dictione turpiter maculare. Sed vitia veterum Jurisconsultorum vel paucitate tolerabilia, vel majoribus compensata virtutibus, a nimia reprehensione Catonem cohibuere. Recentiores eruditi, quorum cura etiam Censori Patricio data est, in eadem versantur fortuna. Prudentia tamen Censoris ac modestia profecto est in hoc summa; qui sese tam humaniter continet, ut nihil de suo notet, sed unice id, quod ab aliis aut dictum scriptumve, accipit; nec præterea ad

M 3 omnes

1 Franciscus Duarenus huic ipsi olim favit opinioni,) In Comm. leg. 132. D. de Verbor. Obligat.

2 Sed, mutato deinde consilio, & re melius perpensa, &c.) Cum nimis favisset Duarenus Scævolæ, prius acerbè reprehenso; plus æquo inconstans poterit aliquibus videri.

3 In Hermogenianum Censor videtur iracundior, &c.) Guilielmus Grotius de Vit. Juriscons. lib. II cap. 12. §. 8. probat contra Cujacii sententiam, Hermogenianum hunc circa Diocletiani vixisse tempora; & monet, hunc eundem multa vocabula barbara usurpasse.

omnes suam ille industriam convertit, tum ne tempus in ingenti hujuscemodi virorum ordine plus æquo conterat; tum quia probe tenet, deterreri animos aliorum, ubi tam acerbe, tam fuscè Scriptorum omnium melioris culturæ vitia carpi, homines cognoscerent. Andreas Alciatus, is, qui omnium princeps Jurisprudentiam, veluti ex umbra in solem eduxit, notatur inter primos. Quis non mirabitur, Jurisconsultum tot gravissimorum hominum laudibus uberime, nec immerito, cumulatam, tantaque eruditione refertum, affici hoc infortunio? Conjicio proinde, integram ac absolutam, nullaque ex parte diminutam felicitatem, ut ea in humanis rebus cæteris deficit semper, in litteris sæpissime deficere. 1 Hæc igitur de Alciato palam jactantur, quod opus Dispositionum, & Paradoxorum sub annum vigesimumsecundum ab ipso scriptum, maturiorem olim desiderasset ætatem; quando audacia minor est, exactius judicium, atque aliena colligendi selectio prudentior: quod usque adeo vacasset impense rebus, etiam eruditis, a Jurisprudentia tamen dissitis, 2 ut meruerit a Decio Ciceronianus appellari; & dignus, qui ex albo Jurisconsultorum expungeretur: 3 quod denique, judicio Duareni, in futilibus versatus magis, quam in subtilibus qua-

stion-

1 Hæc igitur de Alciato palam jactantur, quod opus Dispositionum, & Paradoxorum (etc.) Ita Claudius Minos in Vita Alciati. Duodecim post annos cum Crovili Pontificis Juris professoris insignibus donatus esset; Paradoxa, & Dispositiones in publicum emisit: opus, ut ipse dicit, elaboratum horis subsecivis, & a candidato adhuc & tirone. Quoties enim ea, quæ a suis Doctoribus acceperat, studio ipse secum perpenderet, si qua essent, quæ probabilibus argumentis digna refutatione viderentur, ne quod occurreret, memoria

protinus excederet, quibusdam quasi adversariis describere consueverat: quæ omnia tum in manus accepta cum paullo accuratius expoliisset, in codicem, verasque tabulas referenda duxit; tandemque studiosis omnibus communicavit.

2 Ut meruerit a Decio Ciceronianus appellari;] Refertur a Bodino in Meth. Histor. cap. 4.

3 Quod denique, judicio Duareni, in futilibus versatus magis,] In Oratione ab ipso Duareno recitata die 15. D. cemb. 1551. in cooptatione Nicolai Buguerii.

siunculis fuisset. Sed Duarenus, qui Alciatum momoderat, eundem impingit in scopulum; & suspicor, ad ejus aures illud jam pervenisse, 1 quod de tractatu suo *de Jure accrescendi* Censor, a nonnullis probe edoctus, judicat; ita nimirum eum scripsisse, ut in quæstionibus studium collocaverit totum, quæ melius decuissent bonum Grammaticum, quam Philosophum politicum, de ratione & æquitate loquentem. 2 Non aliter idem est prosecutus argumentum Antonius Goveanus: & hac profecto de causa in eandem incidit censuram. Sed vir cum sit, 3 de quo uno desideretur, plura scripsisse, de aliis vero, pauciora, forte quia, testimonio Antonii Fabri, *felix ingenio, naturæ viribus tantum consideret, ut diligentiae laudem sibi non necessariam, minus etiam honorificam putare videretur*; hac gratia, & favore plurimorum, vitium, siquod habet leviculum, obtexit. 4 Barnabas Brissonus hæc omnia vitaret, utpote eruditis apprime carus, 5 nisi jam vulgatum esset Josephi Scaligeri judicium, quo apud omnes constat, *Nihil antiquius habere Brissonium, quam veterum testimonia congerere, ut volumen procederet; nihil tam metuere, quam ne liber brevis foret: plus laboris in libris suis deprehendi, quam industriæ; & nullo defectu bona pauca malis plurimis commiscere*. 6 Claudius Salmasius,

1 *Quod de tractatu suo de Jure accrescendi Censor, a nonnullis probe edoctus, &c.*) Franciscus Hotomannus in Antitriboniano cap. 6.

2 *Non aliter idem est prosecutus argumentum Antonius Goveanus,*) Idem Hotomannus ibidem.

3 *De quo uno desideretur, plura scripsisse, de aliis vero pauciora,*) Jacobus Cujacius tanti fecit Goveanum, ut magnam ejus ingenii felicitatem, eximiamque doctrinam admiratus, a Jure tractandq. aliquando deterritus fuerit; ma-

M 4 ut
gisque porro extimuisset, si plura diligentiae adjumenta ad leges interpretandas Goveanus adhibuisset.

4 *Barnabas Brissonus hæc omnia vitaret, &c.*) Lipsius inter innumeros alios hæc de Brissonio scribit lib. 11 Epist. Quæst. epist. 17. *Quis Musas novit, & Brissonium non novit.*

5 *Nisi jam vulgatum esset Josephi Scaligeri judicium?* Quod habetur Epistol. lib. I epist. 9.

6 *Claudius Salmasius, &c.*) Nicolaus Heinsius in Not. ad Ovid.

ut sese reprehensioni subtrahat, valde, sed frustra obnititur: quippe qui immodicus sui aestimator, aliorumque contemtor, omnisque sententiæ, cuius ipse auctor non sit, inimicus, odium sibi comparat quamplurimum, qui Censori mox denunciarunt, in quo per Salmasium peccatum sit maxime: & præterquam tumultuarius sit ille in rebus suis; ostendunt, quantum argumenta, quæ tractat, tædio legentium protrahat in immensum; in quot res, nulla necessitate, diffuat nunc hac, nunc illac, actus intemperatis omnia dicendi, quæ legerat, ut monstret, legisse multa. Quod vitium vel ipsummet olim adegit ad suscipiendas aliquando partes excusatoris sui ipsius: quas frigide magis an ambitiose impleat, in incerto esse, hi palam efferunt; jactantque, productiora isthæc, & quasi immoderatus excurrentia, sapere juvenilem redundantiam, & ab omnibus repudiari; ac proinde doctissime 1 a Cicerone scriptum legi, *Nimum quod est, offendit vehementius, quam id, quod videtur parum*. Nulla profecto erat de Petro Fabro suspicio. Quis enim aliquid contra virum lectissimum effutiret? Sed inventus est idem, qui pepercit paucis, Josephus Scaliger, quique, quasi solus, 2 ut a Græcis dicitur, *ὀπίθεν κεφαλῆς ὀμμεται ἔχῃ*, in occipitio oculos haberet, siquam profert laudem, statim veneno conspergit. Is Fabrum doctissimum nuncupare non dubitat: displicet, quod addit, 3 *compilatorem* esse merum, & præstare nihil in dijudicando. Sed acre rigidumque Scaligeri dictum, visum forte quibusdam non omnino falsum, Censor, ut mihi fertur, blandule temperat, nequid summo tanti Scriptoris honori detrahatur. Utinam implacabilis Scaligeri rabies hic sisteret, nec in alios furens excurreret. For- san Franciscus Hotomannus, qui plures in admirationem doctrinæ suæ adduxit, illud in præsens, a Censore objici, suis non audiret ingratis, quod ex officina Scaligeri prodiit:

Ovid. inquit: *Salmasius nemini suorum temporum. litterato pepercit: nemo omnium, qui ætate nostra claruere, virulentum eius dentem evasit.*

2 A Cicerone scriptum legi,] In libello ad M. Brutum, in-

scripto, Orator.

2 Ut a Græcis dicitur,] Quod dictum a Græcis ad Latinos traductum est; illudque usurpat Plautus in Aulularia. 3 *Compilatorem esse merum,* &c.] In Scaligeran. posterior.

diit: 1 Latine scribere satis bene, pollere eloquentia non parum, sed ei ingenium esse nimium vulgare, parumque aut nihil perspicax. Eguinarii Baronis famam, uti conjecto, illud apud Censorem non leviter lædit, quod de ejus libro *de Jurisdictione* 2 scripsit olim Goveanus, qui hæc habet. *In prima parte tuam, Eguinari, in conquirendis colligendisque scriptorum locis, qui ad hanc rem pertinent, diligentiam probavi. In secunda vero, in qua sententiam tuam nobis exponis, dicam libere & ingenue, nulla mihi littera visa tua est; hoc est, docti hominis & eruditi. Ex tertia & postrema parte, otio te valde abundare, non dicam abuti intellexi; quæ ab Accursio ordiens, omnium, quæ quæstionem hanc vel explicavimus, vel attigimus, opiniones confutes.* Et sane præter hæc, quid non congerit super hoc argumento adversus Eguinarium Goveanus, cum aut acerbe illum arguit, aut false deridet, aut solide oppugnat? Eguinarius accepta ab hoc adversario vulnera, & a Censore palam exposita, parte ex aliqua videtur lenire, cum ipsum videat Goveanum censuræ obnoxium; & suas utrique virtutes, quibus laudetur, sua, quibus reprehendatur, vitia non deficere: quodque humanum est, in aliqua re peccare, ut omnibus, ita ipsis esse commune. 3 Antonius Augustinus, si, ubi est optimas, non foret nimius; in libris nimirum Emendationum, in quibus amplius centum & triginta loca, negatione addita, vel ablata, corrigit; quod illi Censor objiceret, haberet nihil. Quid, si integri operis instaurationem, quam moliebatur, perfecisset? Dareturne mihi, qui tanti patiens laboris actædii parum osor, serena facie has lucubrationes evolveret? Hugo Donellus Biturigibus docuit, non sine laude; redigendoque in artem Juri Civili

va-

1 *Latine scribere satis bene, pollere &c.*) in Scaligeran. prior.

2 *Scripsit olim Goveanus,*) In libro primo de Jurisdictione.

3 *Antonius Augustinus, si, ubi est optimus, non foret nimius, &c.*) Breneman in Hist. Pand. l. IV. c. 4. ait: *Sunt tamen, quæ in*

Augustino (in lib. Emend.) reprehendantur; adeo enim humanum est, labi. Andr. Scotus scribit, quod exiguus liber sit; si molem spectes; si rerum utilitatem ponderumque momenta æstimes, dignus, ut si nuosis aliorum voluminibus anteponatur.

vacavit, &, uti contendunt plerique, haud infeliciter: 1 *Struvius tamen vulgat, nescio, an ex æquo, solere in eo sæpe nervum, non raro acumen desiderari. Non liquet, in quam partem inclinet Censor. Autumant non pauci, quæ Donello objecta sunt, velle Censorem exactius perpendere; & ab hac opinione ego minime discedo. Franciscus Connanus, is, qui ex uberioribus Juris Civilis locis, ordine digestis, commentarios sapienter contextuit, a quamplurimis honorifice extollitur, 2 præterquam a Cujacio, qui ejus doctrinam cæteris odoratur in rebus, in Jure non item; existimatque, prorsus ab iis tempus profundi, qui hisce operam dant legendis commentariis. Huic acerbo aliquantulum judicio 3 Ludovicus Regius, propugnator acerrimus famæ ac gloriæ Connani, sese viriliter opponit; & quæ olim in illius commendationem longa recensuit oratione, iterum affert; nec illud addere veretur, quod facile Scriptorum omnium, qui ante se floruerunt, nomen dignitatemque non modo stili felicitate adæquasset, sed vicisset etiam diligentia, si haud immaturo fato e vivis sublatus, tantum in opere universo curam industriamque adhibuisset, quantam in tribus prioribus adhibuit libris; quos adeo limavit accurate, ut minime dedignatus sit & ter & quater manu propria illos describere. Censor subortam hanc spectans contentionem, ne Cujacii judicium parvis facere videretur, neve ostenderet, Ludovici Regii defensionem inconsulto rejicere; Franciscum Connanum quasi imprudenter præterit. Nulli profecto negotium succedit felicius, 4 quam Æmilio Ferretto: nam ex quo Simon Cravetta semel post illius obitum suo periculo expertus est, quanto strepitu ac tumultu excepissent cuncti initium orationis suæ, quo defuncti Æmilii famam cœpit perstringere; ita, ut non modo schola sed etim urbe fuerit expul-*

1 *Struvius tamen vulgat, nescio, an ex æquo, [9c.]* Cap. 5. §. 18. in Historia Jur. Justinian.

2 *Præterquam a Cujacio,]* Cujacii judicium refertur ab Everardo Ottone in ejus *Papiniano* cap. 9. §. 3.

3 *Ludovicus Regius, propugnator acerrimus famæ ac gloriæ*

Connani,] In ejus Epistola ad Fr. Olivarium, ubi vitam Connani describit.

4 *Quam Æmilio Ferretto:]* Quæ hic de Oratione Cravettæ narrantur, habes apud Guid. Panzirolum de Clar. leg. Interpr. lib. 11 cap. 167.

expulsus; neque ipse, neque alii, eodem timore ducti, in hac Republica aliquid contra hunc Jurisperitum audent efferre. Jacobus Cujacius, sive quia omnes Præceptoris loco eum venerantur, seu demum quia aut raro peccavit, aut cum decore, si quando accidit, peccavit; terrorem incutit omnibus, ne de se, scriptisque suis maligne apud Censorem differant. Cæteri Jurisconsulti ex eruditis, seu verius, collectores rerum non inutilium, uti plerumque sunt pene omnes, si aliquos ex iis, quos recensui, excipias, vel palam, vel subterfuge notati sunt, quos longum profecto esset singillatim enumerare. Verum enim vero non est adeo parcus laudum Censor, ut illos a multis virtutibus non commendet, quos, pro munere suo, ubi deficiunt, objurgat; testaturque magnifice, quantum posteritas debeat viris hisce, a quibus suo est restituta nitori collapsa jam, & pene moribunda Jurisprudentia.

Haftenus T. Herminius. Quia tamen de iis, quæ a plebejo Censore gerebantur, nullum ille verbum adjecerat; C. Nautius, is, qui cruciatur libidine cognoscendi omnia, præsertim ubi sermo incidat sibi non ingratus, rogat Herminium, ut si qua de Censore plebejo teneret, pro sua humanitate in medium afferret. T. Herminius non abnuic; & Tibi satisfaciam, inquit, hospes elegantissime; atque e rebus quamplurimis, quas modo possem exponere, istas accipe. Collega Censoris Patricii, opera sua iners non est, quamvis alii precibus, donis alii, nonnulli gratia & auctoritate potentiorum judicium de se scriptisque suis declinare contendant. Sed hoc tentatur frustra; quippe Martinus Fami Fortunæ, ubi vidit, quam sese exactissime Cato gerat, suo ducit pudori, illius vestigia non sequi, & tanto exemplo non adhærere. Scriptorum tamen præterit facem: nam, ubi putidarum rerum cloacam reperiens, nonne operam perdes, siquid velis perscrutari diligentius? 1 Roffredus ante alios objurgatus est, qui præter opus libellorum, aliud edidit, cui titulum insuavem ac illepidum appinxit, *Quæstiones Sabbathinae*. Prusitu speciosi, ac novitatem præferentis tituli forte tactus a Bar-

1 Roffredus ante alios objurgatus est,] De Quæstionibus Sabbathinis Silva Nuptial. lib. III. sub num. 7.

2 Bartholomeus Brixien- sis &c.] Vid. Guid. Panzirol. in cit. nuper libello, lib. III. cap. 7. & 19.

Bartholomæus Brixienſis fecit & ſuas *Quæſtiones Venercales, & Dominicales*. Fecit & *Mercuriales* Joannes Andreæ. Superis grates, quod non eo, ſi bene memini, progreſſa eſt inſana libido, ut haberemus ab aliis *Quæſtiones Lunares, Martiales, & Jovianas*; queis totum impleretur, quantum eſt, curriculum dierum. Sed ferendi eſſent iſti homines cum his ſuis nugis & ineptiis, & ni Jacobus a Ravanis Lotharingus majorem bilem moveret illa ſuperba nimis & ambitioſa inſcriptione, quam ſub fronte ſui *Diſtionarii* uncialibus literis appoſuit, *Lumen ad revelationem gentium*. Tunc Atilius, data ſibi occaſione, inquit: Profecto non pauci ſunt iſti delirantes, fumo ac inaniis turgentes, qui hujuscemodi portenta titulorum in libris ſuis ridicule præferunt; miſeri! quam infeliciter neſciunt, inſcriptiones Operum ab eſſræni arbitrio inventas, animi eſſe figmenta, parum ad ſaniora inſenti; cum illæ eſſe debeant non inanes pompæ, non futillia ornamenta, non etiam obſcura ænigmata, ſed ſimpliſſima rerum tractatarum indicia. Ah pudor recentiorum ætatum! quot in hanc Rempublicam nonnullis abhinc annis libri fuerunt allati, in quorum vestibulo Auctor, quandoque etiam non inelegans,

Projicit ampullas, & ſeſquipedalia verba.

En tibi; 2: *Jus in nuce*: 3 *Trismegistus Legalis*: 4 *Anatomia Juris*: 5 *Alvearium Juris*: 6 *Argutiæ Juris Civilis* 7: *Necnomantia Jurisperiti*: 8 *Jurisprudentiæ Juſtinianæ Sol reſplendeſcens*:

1 *Ni Jacobus a Ravanis Lotharingus*] Ex ejuſdem Panziroli libello, lib. II cap. 38.

2 *Jus in nuce*] Edit. lib. Ratisbonæ 1716. auct. Chriſtophoro Denhoffer.

3 *Trismegistus Legalis*] Edit. lib. Genevæ 1673. auct. Jacobo Philippo Maſſola.

4 *Anatomia Juris*] Edit. lib. Francofurti 1605. Auct. Giphanio.

5 *Alvearium Juris*] Edit. lib. Lugduni 1650. auct. Boreo.

6 *Argutiæ Juris Civilis*] Edit. lib. Linci 1679. auct. Joan. Ferdin. Behamb.

7 *Necnomantia Jurisperiti*] Edit. lib. Lugduni 1549. auct. Stephano Forcatulo.

8 *Jurisprudentiæ Juſtinianæ Sol reſplendeſcens* Edit. lib. Golini 1677. auct. Henr. Petr. Haberkonio.

scens: 1 Parascevamata Prudentiæ Civilis: 2 Prædia Jurisprudentiæ: 3 Justitia vulnerata, Christiane, Juridice, & Politice curata. Sed quid plura? An de hisce libris jure merito illud dici potest, 4 quod ajunt Græci, Σὺν αὐτῷ τοῦ σκῆπτρου Umbra pro corpore; ut præter titulum & spes meas nihil inde auferas? Isthæc sane apud Veteres non legimus; sed puros putos, ac ingenuos titulos: hujuscemodi sunt, Quæstiones, Responsa, Notæ, Tractatus. Atque eo dignati sunt docti homines hunc fucum, ut ne probaverint quidem, 5 quod Cicero orationes contra M. Antonium appellaverit Philippicas, eo nomine, ut Demostheneas imitaretur, quas ille magnus Græciæ Orator in Philippum Macedoniæ Regem habuerat. Profecto ita se res habet, cum cœptum est minus sciri, ad ostentationem plus accedere cœpit sapientia: & ubi desit solida doctrina, pullulavit ambitiosa: utque est hominum ingenium, gloriæ cupidum; cum satis non esset veteres æmulari pari virtute, ivit ad hæc novitatis inanias. Fateor, quod sentio: obstinatus sum, & huic proposito firmiter hæreo, ut, siquis mihi detur liber, cui sit appictus hujuscemodi adulterinus & meretricius aspectus, statim, ne mihi lectio nauseam creet, claudio atque e manibus abjicio, aliisque evolvendum, qui cupiant, trado: nec satis inducor, ut credam, boni aliquid plerumque continere eos codices, qui sub vestibulo externas hæc oculis proponunt ineptias. Hæc Atilii dicta cuncti aure attenta excipiebant, facillique nutu probabant. Herminius vero, ad quem os oculosque nos omnes convertimus, ipsum, ut ad ulteriora pergeret, tacite rogari præsentens; minime precibus nostris ex facili ingenio suo expectatis, ita sermonem prosequitur. 6 Martinus

1 *Parascevamata Prudentiæ Civilis*] Edit. lib. Giesfæ 1700. auct. Joan. Henrico Mollembecio.

2 *Prædia Jurisprudentiæ*] Edit. lib. Halb. Sax. 1675. auct. Joach. Mart. Unverfarth.

3 *Justitia vulnerata, Christiane, Juridice, & Politice curata.*] Edit. lib. Coloniae 1657. Auct. Stephano Nathen.

4 *Quod ajunt Græci,*] Di-

ctum mutuo sumtum ab Æsopica fabula de Cane, qui, dum umbram carnum; quod ea major appareret, captat, veras amisit carnes.

5 *Quod Cicero orationes contra M. Antonium appellaverit Philippicas*] Ex Apiano IV. Civil.

6 *Martinus Gofia, (æc.)* Ex Odofredo in l. 4. §. 5. D. De His, qui notant. infam.

tinus Gofia, hospites clarissimi, tenax propositi, & in defendendis opinionibus suis perditæ accensus, in hoc peccat, de hoc culpatur, quod æquitatem sibi fingat obstinate, cum aperto jure pugnantem. Quæ de re non semel lepidè accidit, spectante Censore, ut æmuli, prolatis libris contra ea, quæ pertinax ac litigiosus respondet, cogant illum rubore suffundi, non sine omnium, qui adsunt, risu ac contemptu. Vinci, non semper indecorum est; & victrici cedere rationi, plus prudentiæ sapit, quam ignominia. 1 In Baldo sane non pauca sunt, quæ reprehenduntur. Abit sæpe, contrarius sibi, in partes diversas: non raro hæriolatur: fingit ex arbitratu multa: si quando ratione aut auctoritate destituitur, ad ea excurrit, quæ profunt nihil: ubi nervo ac acumine opus est, languet ac flaccescit: contendit vero insudatque, ubi ociosa sunt omnia. 2 Bartolus ejus præceptor ipsissima hac utitur fortuna; & de eo hoc potissimum videtur Censor indignari, quod, rigido armatus genio, acerbius, quam par fuerat, in fontes scripserit; quodque sententiam fuerit secutus interdum mollem ac effœminatam. 3 Philippus Decius, cui non justî natales, Jasonis opera, quem ille, invidia corrosus, cavillationibus oneraverat, a Censore palam, nec immerito, objurgatur: sententias enim Interpretum ad sui libitum, quod vult, distorquet: in citandis vel scriptoribus, vel legibus,

fal-

1 *In Baldo sane non pauca sunt,*] Hæc de Baldo, & plurima alia colligere quis poterit ex Paulo Castrensi in l. 3. in fin. C. Si adversus rem jud. In l. 7. C. de In integr. restit. minor. & in Conf. 99. Ex Jafone in l. 8. §. ult. D. de Leg. 1. Ex Alexandro in l. 18. D. de Acq. possess. Ex Anton. de Buttr. in c. consultat. col. 11. de Refcr. Ex Angelo in §. 7. in fin. Instit. de Rer. divis. Ex Barb. in c. Uno delegatorum. 42. col. pen. De Off. & pot. Jud. deleg. Ex Silva nuptial. aliisque Scriptoribus.

2 *Bartolus ejus præceptor ipsissima hac utitur fortuna;*] Vid. Sign. Homod. in Conf. 252. & Cæpol. in Cautel. 245. Bald. in Conf. 477. l. 1. Jaf. l. 14. sub num. 7. D. de Reb. cred. & in l. 27. C. de Pact. Bol. in Auth. Habita 35., Ne fil. pro pat. Alexan. in l. 6. §. 1. in fin. D. de Re jud. Barb. in c. 11. x. de Foro compet.

3 *Philippus Decius, &c.*] Quæ referuntur de Decio, vid. in apostill. ad Conf. 208. Ancar. Reg. 9. 12. in fin. in 2. parte.

falsitatis nota laborat sæpissime: & in utramque partem discedendi, ut scenæ inserviat, est supra cæteros peritissimus. 1 Paullum Parisium Consentinum, forte fortuna dignitate gale-ri quo fuit insignitus, Censor notare prætermisisset; sed quia importuni homines ac invidi defunt nunquam, qui contineri nequeunt, quin, quod alterius nomen lædat, statim diffundant; idcirco illud per ora vulgi fertur, nec Censor dissimulat, Parisium Jurisprudentiam sordidius tractasse; quippe qui consulentibus singulas Responforum paginas vendere non erubuit: cujus pessimo exemplo via subinde nonnullis patuit, qua ad emungendam pecuniam, pro brevibus Respon-sis ingentia redderent volumina. Mitior profecto benignior-que 2 Bartholomæo Cæpolæ Veronensi Censor foret, nisi, nescio quibus ille furiis exagitatus, tot captiosas ad illuden-das, leges excogitasset cautiones; quarum misero apparatu apud graves viros probitatis famam sibi minutam videt potius, quam auctam, ut sperabat, doctrinæ gloriam. 3 Bartholo-mæus vero Socinus non adeo acrem ac severum, ut rumor in-crebuit, Censorem expertus est: & id timere quamquid maxi-me debebat; nam alex præcipiti mirum quant um deditus, non modo legendi munere olim vivens quandoque fraudavit audito-res, sed infomnes etiam noctes egit turpiter; paternisque hac via opibus consumptis, & universa, quam docendo & de jure respondendo plurimam coegerat, pecunia effusa, ad extremam deductus inopiam, quod vel funeri suppeteret, reliquit post obitum profecto nihil: atque hac unice de caussa semper egens, ac novi conquirendi æris intemperanter avidus, in prævaricationis dilapsus ignominiam, non raro mutatis dum-taxat

1 *Paullum Parisium Con-sentinum, &c.*] Guld. Panzi-rol. de Clar. leg. Interpr. lib. II cap. 158.

2 *Bartholomæo Cæpolæ Ve-ronensi &c.*] Vid. Panzirol. in eod. lib. II cap. 113.

3 *Bartholomæus vero Socinus*] Quod hic Socino objicitur, eidem olim Bononiæ do-centi occultis verbis objecit Decius, ut ex ejus Comm. in

l. 8. sub. n. 4. C. de Impub. & aliis substit. Addit Panzirolus in libello nuper laudato cap. 126. Quod, cum Socinus studiis occupatus ludere non poterat, alios prope ludentes libenter audiebat; & ubi pinguem victoriam, aut perplexum eventum esse sentiebat, viden-di cupidus, ut se expectarent, increpabat.

taxat litigatorum nominibus, utrique parti consuluisse deprehenditur. Dum hæc commemorabat Herminius, nescio quis supervenit, & venia benigne petita, clam ad ejus aures loquitur. Herminius post exceptum tacite sermonem, ad nos conversus, *Parcite*, inquit, sodales amantissimi, si verba ulterius facere definam: alio vocor; & invitusa vobis disjungor. Me res insperato suborta a dulcissimo consortio vestro subtrahit repugnantem. Cæterum illud moneo, Martinum Fani Fortunæ, in notandis ex ordine suo Scriptoribus Marco Mantua potissimum fuisse usum, qui omnia ad ipsum accurate, ac bona fide pertulit, quæ ab hiscemet Scriptoribus edita palam fuerant, ut sese mutuo dilaniarent; quæque ipse Mantua, post suam virorum illustrium epitomen, diligenter in unum collegerat. Nos Herminio discedenti grates maximas & fronte hilari, & grata oratione agimus. Dein, officii causa, cum Gn. Lentulo paullo amplius immoramur; cui & loci indolem, & situs amœnitatem, & elegantiam rerum satis abunde commendavimus, non sine tacita ac ingenti ipsius Lentuli voluptate. Tandem, vale vicissim dicto, illinc commigravimus.

Dum in reditu ad tectum nos ferebamur, & nox jam prope impendebat, periter Rutilium, adolescentem nobis carissimum, invenimus: qui rogat, ut una secum ad ædes suas pergamus: & Coena, inquit vos primum, quantum amicitia nostra fert, excipiam; subinde carmen vobis recitabo lepidissimum, quod nuperrime mihi traditum, & a me avidè lectum, vobis reticendum minime censeo. Nos parvum amato adolescenti, & illius sequimur vestigia. Pulsat Rutilius fores: adest ancillula, gratiofa & venustula: inconsulto januam pandit; & ad aspectum hospitem, cum domino suo advenientium, ut erat in curam domesticam operosa, crinibus discincta, & subucula circa lacertos complicata, perque lumbos succincta ad facilitatem servitii palla, quasi non satis bene composita, nec decenter præ suo genio ornata, modestiam intra verecundum risum componit; & nescio quid tacite proferens, fugit. Rutilius illam objurgat; & ad nos oculos convertens, ait; Habeo domi puellulam istam, quam vidistis, argutulam nimis: Vetula, sive mater seu nutrix ea sit, in cujus tutela est, somno obsita & vinosa, ut plerumque est, pa-
rum

rum evigilat in nata moribus. Quamobrem juvencula ad jocum & risum unice videtur facta; cætera curat parum aut nihil. Nos ad hæc subrilissimus, & una confedimus. Paulo post non insuavibus nec rustice paratis cibis Rutilius nos refecit; & promissa elegorum recitatione animum mirifice recreavit: erant enim elegi a nescio quo false & acute exarati, qui pessimam ac veluti assiduam oblatricem nactus uxorem, de ea non falso nec infacete in hunc ferme modum querebatur.

*Est mihi grande malum, nimis intolerabilis uxor;
Uxor, quæ affligat nocte dieque domum.
Vivo miser sine pace; nec est, qua sublever, ulla
Seu spes, seu tanto promta medela malo.
Vanum consilium; vana est prudentia: nescis,
Quid facias: nescis, quis dare possit opem,
Pænituisset, nihil prodest: Et cælibis ori,
Pæna est, transactos commemorare dies.
Ferre libenter onus superest; nam discimus usu,
Ferre minus, qui scit ferre libenter onus.
Sed qui proposito bis, ter, quater hæreat isto,
Hærebitne tenax ulteriore vice?
Difficile est durare: suos patientia fines
Servat, si est leviter, non stimolata nimis.
Ecce tibi, qui sint mores, quibus utitur uxor;
Ecce in perniciem quid struat illa meam,
Non est ulla dies, non ulla est protinus hora,
Quæ vel abit placide, vel sine lite redit,
Non vult illa, quod ipse volo. Cur? Non quia vero
Non vult; sed quia idem me quoque velle, sciat.
Quod tento, quod ago, spectat; quo tentet, agatque
Oppositum ingenio quod putat esse meo.
Non alia, ut monui, de causa, quam quia gaudet,
Quod nec amor, nec pax, nec sit in ade quies.
Si vigilo, vigilare nequit: dormire recusat,
Si me dormitum forsitan ire videt.
Si placeat mansisse domi, fremit aspera; clamans;
Assidue lateri vir mihi sutus adest.
Si procul abscedo, nostra est absentia crimen;
Meque domo atque a se semper abesse dolet.*

Si letor , censet latum insanire maritum :
 Si queror , indocilem nuncupat illa virum .
 Si loquor , ah ! inquit , laceras mihi futilis aures :
 Si taceo , Insulsi quid meditaris ? ait .
 Dî nolint , & me eernat conviviva amicis
 Instruere ; en , inquit , ut male fundit opes .
 Dî nolint , aliquam innocuo de more salutem ;
 Fractam jam metuit suspiciosa fidem ;
 Et jam prodor , ait , jam sum male visa ; medullas
 Infidi exercet jam nova flamma viri .
 O pulcra , o dulcis concordia ! Quis mihi detur ,
 Vita qui possit commodiore frui ?
 Non tamen his solum ornatur virtutibus uxor :
 Sunt alia , quibus est semper amanda magis .
 Prodiga in expensis , proprium quas patrat in usum :
 Usus ubi talis desit , avara nimis .
 Annulus , aut torques , aut gemma , aut vestis emenda est ;
 Sint , non sint nummi , non videt ; inquit , eme .
 Commoda sunt domui , vel sunt mihi forte paranda ;
 Non opus his , inquit : differ , & inde para .
 Ut peccat crines , ut sese vestibus ornet ,
 Ut faciem minio perfricet , annus abit .
 Si doleam : mora parva mihi prohibebitur , inquit ;
 Ergone sordida sim , sim male comta , jubes ?
 Cetera nil curat ; totus vel corruat Orbis ;
 Immota est , rebus prospicit una suis .
 Quid referam , quæ lis oritur , dum tempus edendi est ;
 Tunc , cum præcipue lite carere juvat .
 Ah caveas & sit pauxillo tardior hora ,
 Et superet medium vel semel illa diem ;
 Tange , inquit , vir inepte , vide nam frigida tactu
 Prandia sint : stomachum jam mihi cuncta movent .
 Olla diu , quæ jam mihi putet , ab igne remota est ;
 Jamque calet , cum sit nix liquesacta , merum ;
 Ad prunas exusta caro est ; sartagine fixa
 Extæ bovis , dudum sicca , sapore carent .
 Tum sedet ad mensam , tacito truculentior ore ;
 Rixandi causam , re levioe caput .
 Immundas queritur patinas ; non apta bibendo
 Pocula ; non positum salque piperque bene ;

Sordida purgandis manibus data lintea monstrat :
Monstrat & apta parum findere cultra dapes .
Si, tantis miser enectus cruciatibus , itam
Explico , tunc solito durius illa furit :
Non tibi pauper , ait , non est ignobilis uxor ,
Ut tete hoc pacto , vir sine mente , geras :
Respice quam dederam dotem ; non parvula , non est
Dos promissa tibi , sed numerata statim .
Respice natales : ordo generosus avorum
Est mihi , cui famuli non potes esse loco ,
His dictis , qua forte dabis responsa ? Tacebis :
Hac in re pugni , non mala verba juvant :
Quam non flectis enim solidis rationibus , illa
Flecti dehebit asperiore modo ,
Hac mecum : sed si mecum mox iurgia cessent ;
Jurgandi in famulas causa parata cito est .
Pensa dat immitti vultu , exactosque labores
Poscit , perfecte jussa peracta volens .
Siqua est , qua mutit , vel qua non protinus audit ,
Aut qua servitio est forte parumper iners ;
Verberibus scapulas , faciemque & pectora tundet ,
Atque exossatas lassa relinquet humi ,
Nulla illam pietas , nulla excusatio , nulla
Aut lacrima , aut lacrimis mixta querela movet .
Si solor famulas , irascitur : en ait , uxor
Posthabita est famulis : has amat , hisce favet ;
Me miseram ! hoc decrat , quod iniquo a conjuge spreto ,
Vilius a famulis sperneret ipsa meis .
Ah ! qualis vobis fors nostra videtur , amici ?
Quisnam , qui nostri non miscretur , adest ?
Credite , dulce magis , torreret corpus ab igne ;
Dulce magis , medio ferre pericla mari .
Credite , triste minus , lacerari a tigris artus ;
Atque pati a canibus vulnera , triste minus ;
Quam duram , indomitam , cerebrosum , atque omnibus actam
Uxorem furis substituisse domi .

Dum isti recitabantur elegi , ægre risum vel tertio quoque
 versiculo nos continere potuimus , ubi tam verè , ubi tam
 lepide , ubi tam minute infelicis mariti æcerbos casus , nec
 injustas describi querelas cognovimus . Quare , contenti so-

latio ab his tam jucunde percepto, discessimus, & domum nos recepimus.

Diebus proxime insequentibus, nequaquam animum ab iis, quæ per Censorem gesta sunt, avertimus: &, inter plures, qui nobis obijciuntur, rerum eventus, ille nobis accidit perjucundus, quem non piget referre. Suo videbatur Patricius Censor deesse muneri, nisi Francisco Duareno, Gallo, satisfaceret, qui ne latum quidem unguem ab ipso discedebat, & nescio qua die domum salutandum accerferat, ¹ tradita quadam epistola acri ac perpolita, ubi in Plagiarios, & scriptorum alienorum Compilatores solide, & pro re tam gravi multa congefferat erudite; & sæpius agebat: Quidam in me ardens fervet spiritus perdendi enecandique homines, furtis ac rapinis alienorum laborum Jurisconsultos repente factos: nam aut dolet, diuturnis me vigiliis id assecutum, quod illi, somniculose se agentes, obtinent extemplo; aut poenitet, non hoc ipsum tentasse me, quoties hi scelus hoc ferunt impune, & sui flagitii præmium sperant & assequuntur, in contemptum eorum, qui longo studiorum curriculo in id pro virili parte incumbunt, ut, nullis circumscriptis angustiis, ingenuarum artium extendant fines, nobilitentque feliciter progressus; moti ² Senecæ dictis, qui inquit: *Agamus bonum patrem familia, Faciamus ampliora, quæ accepimus. Major ista hereditas a me ad posteros transeat. Multum adhuc restat operis; multumque restabit: nec ulli nato post mille sæcula præcludetur occasio aliquid adhuc adjiciendi.* Tuæ igitur erunt partes, Censor ornatissime, ut hosce plectas, ac prorsus ab hac Republica expellas Plagiarios, ne posthac illud in ludibrium sapientiæ jactitent,

Conveſtare juvat prædas, & vivere rapto.

Cato, demas, inquit, hanc tibi curam: voti fies brevi compos: honesta petis; & desinerem Catonem esse, si honesta petenti honeste non assentirer. His vocibus Duarens erectus, in spem contundendi multorum insolentiam, amicos compellabat; &, quid apud Censorem effecerat, tam-

¹ Tradita quadam epistola ad Franciscum Balduinum. la acri ac perpolita,] Quam ² Senecæ dictis] in Epistola 64.
Franciscus Duarens scripsit

tamquam suo desiderio potitus, lætus ordine suo retegebat. Plerique rem aut ex omni parte non probabant, aut aperte refellebant, futuramque periculi plenam non falso aspiciabantur. Ad Cujacium, & eruditos alios rumor pervenit; qui, moræ impatientes, ad Duarenum se contulere. Domum petunt: non inveniunt: servum rogant, ubi sit: negat hic scire: adeunt loca pleraque, ducti suspitione assuetæ ejus frequentia: operam perdunt: desperati vias diversas singuli collustrant, & si uni aut alteri non succedat eventus, sit aliquis, quem non fallat diligentia. Reperitur tandem a Cujacio ante porticum Martini Fani Fortunæ, plebei Censoris, quem etiam ea de causa Duarenus convenerat, ut in sensus suos flecteret, & facilem Catoni pararet. Cujacius, accepta Duareni dextera, & inter utramque manum suam tenaci vinculo custodita; Quid profecto agis, quid paras, amice, inquit. Retrahe quæso te ab incepto: parce ebullienti in perniciem tuam, nec fat tuto juvenilis animi consilio. Profecto non tenes, non ante oculos obversatur, quid tibi contigerit, ubi in hac Republica 1 epistolam, a te Andree Guillarto scriptam de Ratione docendi discendique Juris, nonnulli tui amatores vulgaverunt? Illico animi in discordiam excitati; senes quidam, suarum rerum tenaces, in te diras multas cumulare, & audaciam tuam multis argumentis ostendere: Opiniones enim veteres statim & aperta vi eradicare, difficile sane negotium est; contra illos præsertim, qui, diuturna successione, imperium ineptiarum sibi vindicarunt. Ad hæc, primum hæsit Duarenus: credidit, loqui Cujacium candide: sed domum receptus, remque, ut sit, iterum secum maturius volvens; Sane, inquit, hoc non bene convenit: suspecta mihi Cujacii diligentia est: rogat, suadet, ut ab incepto abstineam. Quid hoc ad se? Malum meo jumento mihi accerso. Esto: nihil hoc illi commune. Tantane mei cura tenetur, ut sua, quæ aliena sunt, existimet pericula? Ni falsus animi sum, video, quorsum hæc tendant. Timet Cujacius, ne, si, opera mea, conquirendis furibus Censor vacet, aliquid capiat detrimenti nomen suum, cæteroquin egregium: non enim

N 3

me

1 *Epistolam, a te Andree Guillarto scriptam*) Cui, ea, tradidit ac communicavit. quæ voce super hoc argumen-

me latet, ipsum non ita fuisse scrupulosum, ut ab alienis accurate rapiendis, inque rem suam vertendis, manus ar-
cuerit. Sed minus hoc illi culpæ verterem, ni & illud ac-
cederet, quod plerumque, ingrati animi vitio, eos aut ta-
cite aut aperte contemnat, a quibus mutuaverat non pau-
ca. Id fieri ex industria, plane cognosco: sed improba
calliditas semper laude caruit: Saltem illos silentio præte-
risset; imitatus Plinium seniore, ¹ qui Dioscoridis,
cujus omnia fere scripta sine pudore suis intermiscuit, nul-
libi meminit. Non omni quidem indignus venia dolus fo-
ret; nec, iniquitatis accusata, coargueretur industria. Quæ
secum una Duarenus recensebat, ubique palam vulgabat,
nec satis bene Cujacii famæ consulebat. Nemini tamen id
mirum visum est: pro comperto enim omnes habebant,
veteres nec obscuras ² inter Duarenum & Cujacium
iterum revixisse similitudines; &, ea de causa, Duarenum
ad has discordias lubentius devenisse. Interea nobis renun-
ciatum est, inertem ac ociosum minime sese Cujacium
gerere; &, resecta Duareni sententia non flectendi animum
suum ab instituto, aliud atque aliud tentare. Timebat pro-
fecto non parum, ne in aliorum concederet manus tractus
ille

¹ Qui Dioscoridis, *cujus*
(c. c.) Bilibald. Pirckheim. in
Respons. ad Ecolampad. de
Ver. Christi carne, A. 4.

² Inter Duarenum &
Cujacium iterum revixisse si-
militudines) Frider. Jac. Lei-
ckher. in Notis appositis vi-
tæ Jac. Cujacii, a Massono
scriptæ, hæc memorat: Ha-
bit Cujacius acres contentio-
nes cum Duareno; quem alio-
quin in Epist. ad Margaritam,
Ducem Sabaudia & Bituri-
gum, sine exemplo maximum
Jurisprudentia decus prædicat,
teste Thuano lib. 23. Histor.
Ex eoque non obscuras simul-
ates inter auditores exortas

esse; ita ut schola Bituri-
censis in partes scinderetur:
ob idque majus periculum im-
mineret, nisi cessisset Cuja-
cius, & Valentiam migra-
visset. Quo nomine postea se
Duareni memoriæ plurimum
debere prædicabat; *cujus emu-
latione factum esset, ut Ju-
ris professionem, quam tunc
juvenis, seu præpostero pa-
rentum consilio, seu ætatis
levitate deferere potuisset,
semel apprehensam mordicus
retinuisset; & ad eam exor-
nandam, tam sedulam &
assiduam operam tota vita
impenderet.*

ille Dialogi sexti Alberici Gentilis , 1 ubi sua furta manifeste deteguntur. Quamobrem in ædem suam invitat præstantissimos olim discipulos suos P. Fabrum , P. Pithœum , Gulielmum Maranum , Janum Acoſtam ; eosque , 2 non

N 4

imme-

1 Ubi sua furta manifeste deteguntur) Hæc habet Albericus Gentilis in Dialogo sexto , nuncupato *Antipater* circa finem : *Quid tento ? Antiquorum sententias antiquis reddo , & a Cujacio vindico : doceo , quæ , quantaque sua sint . An legatum in extranei voluntatem transferri possit ? Magna , ait , quaestio est : sed omiſſis Interpretum traditionibus &c. Tu vide meos Interpretes ad leg. Captatorias 70. D. de Hered. instit. & ad l. Captatoria 64. D. de legat. 1. & si Cujacius quidquam ex se dicit , mentiar ego in æternum . Mentiar , si Cyni , & Jasonis non sunt , quæ dicuntur adversus illam expositionem &c. Mentiar , si Baldo non vindicabitur ratio solutionis ad l. pen. C. de Pact. si Jasoni ipsa solutio . At ex Cassiodoro multas ipse apponit lineas multarum margaritarum . Mentiar , si eidem Jasoni non restituo pleraque omnia , quæ scribit Cujacius cap. 11. lib. 2. Obs. Accursio , reliquis , & illis ipsis commentariis ad §. Callimachus , de quo agitur ; sed & aliquid Patergis Alciati . Siminus Cuj-*

acio , quæ ex Tertulliano docet , & Plutarcho ; quæ ex Catone alibi , & Arnobio . Quantæ vero cosmographica , & historica in cap. 13. , ille adolescens , qui scit , an voluerit homini dicere , quæ a nobis audiret , aliena esse pleraque , quæ sua facit ? Quæ de pactis rarissima ? Jason scilicet non dixit in §. Quinimmo , & in §. Ideo l. Jurisgentium ? Nec Baro ? Quæ de diebus continuis , & utilibus , annoque utili sublato ? Nemo videlicet tenet Accursianus . Sed l. 2. D. de Reb. cred. male usque ad Cujacium a Latinis accepta ; ipse initium ad eum , qui per Deum pejerat , referendum putat . Audi vel Bartolum , Primo loquitur de eo , qui juravit per Deum &c. Qui igitur isti Latini , qui referunt ad eum , qui pejerat per Principem ? Immo sunt . Duarenus est in Disputationibus anniversariis lib. 2. cap. 37. Jam intelligo Cujacium &c.

2 Non immemor munificentiae , quam vivens apprime coluit ,) Ita Papirius Massonus in vita Cujacii : Interdum vero , omiſſis studiorum labo-

immemor munificentiae, quam vivens apprime coluit, excipit honorificentissime: postea omne Duareni aperit institutum; & in hæc verba familiariter loquitur. Dilectæ mihi & Musis animæ, quid aliud est, quod tam avidè exoptat Duarenius, quam nostram omnemque literariam Rempublicam juvenili quadam audacia, subvertere? Quorum, per vestram fidem, furta vult insequi? Doctissimorum virorumne? an turpis Scriptorum facis? Videte hominis insipientiam! Primos si infectetur, maxima injuria est: si posteriores, inutilis procul dubio conatus. Ergone (ut de primis loquar, & deinde ad posteriores deveniam) ergone in hoc discrimen adducet 1 Platonem, 2 Aristotelem, de quibus nec pauca nec levia memorantur furta? Porto quem præter hos non inveniet, cui notam hanc non inuret, aut ex veteribus, aut ex recentioribus, quos colimus, & veneramur? 3 An ex Terentio illud non tenet Duarenius?

Nullum est jam dictum, quod non dictum sit prius.

Quare æquum est vos cognoscere, atque ignoscere,

Qua veteres factitarant, si faciunt novi.

Sane eo res hac via perveniet, ut adolescentuli e nupero fœtu, impudentissime facti egregiorum operum castigatores, si aliud, quod dicant, non habeant, huc confugiant; &, oborto naso, auctores ita maligne laudent, ut optima esse quæ feribunt, fateantur; propria esse, cum plausu & cachinno negent. I, quæso, & hanc opinionem evellas, si potes. Quæcumque afferes solida & vera, speciem præferre frigidæ excusationis omnes putabunt, & illis nos velle imponere credent obstinate. Sin vero ad comprimendos Scriptores notæ infimæ insolenter se Duarenius convertit, ludit ope-

laboribus, relaxabat animam curis; atque epulabatur lautus, sumptibus etiam suis, cum selectissimis Auditoribus, idque ruri.

1 Platonem). Thom. de Plag. num. 522. & 523.

2 Aristotelem). Hen. Corn. Agripp. cap. 54. de Vanit. Scient. ait: *Hic ille est*

Aristoteles &c. qui veterum dicta compilatus, maligneque interpretatus, ingenii laudem facto ac calumnia quæsit.

3 An ex Terentio illud non tenet Duarenius?) In Prologo Eunuch., ubi Comicus purgat se ab adyertariorum objectis.

operam suam. Anne inter minores horum hominum ineptias furandi licentia locanda est? Quæcunque enim hi ab aliis excerptunt, aut optima sunt; & rebus addita futilibus, ridiculum prorsus, non absolutum nobis exhibent auctorem: aut pessima; & nihil ex his commodi ineptus fur capit, nisi quod invisam pudendorum laborum suorum molem augeat, qua, si furto parceret, minus indigne gravaretur. Rogo vos igitur, ut malo paullatim nascenti una mecum fidem ac prudentiam vestram objiciatis. Per amicos, socios, clientes in antecessum, priusquam iners ac tarda vulnere accedat medela, palam vulgate, opus non esse, exagitari fures; ipsos se suo crimine prodi; decere hac in re magis negligentia uti, quæ concordia faveat; quam, quæ turbas concitet, nocua importunaque solertia. Hæc Cujacius: solutoque congressu, quisque domum se recipit. Postera die, vacant omnes implendis Cujacii jussis: &, ut negotium succedat profpere, ex compacto statuunt, curandum, ut rumor hic ad illorum potissimum aures perveniret, qui maxime hac culpa tenebantur: facillime enim hos sibi ipsis prospecturos, sperabant; atque ita, omnibus expulsis timoribus, rem fore in vado salutis. Jamque sermones publice privatimque hac super re diffunduntur. Nescio quis Baldum congredditur, refert, quæ palam jactantur. Baldus ira percitus, Quid novi, inquit, imberbes audacesque juvenes machinantur? Efficiam ut ipsos instituti poeniteat. Multum enim ille animo discruciabatur; 1 quippe qui Jacobum Palliarensem, præceptorem suum probe corraferat. Quamobrem hoc accepto nuncio, factus est omnium miserorum miserrimus. Gulielmus Durantus, is, qui librum edidit, titulumque indidit, *Speculum*, 2 cum plurima a Joanne Blasco, & Joanne Fasolo, Pisano, imperterritus in rem suam eripuisset, factus Duareni consilii particeps, metuit, ne quid mali sibi accideret; & diu, quo se verteret, fluctuavit cogitabundus. Tandem in-preces descendere, & utrosque sibi conciliare decrevit. Pergit ad eorum tecta: rogat, ne quæ ipse ab iis exce-

1 Quippe qui Jacobum Palliarensem, præceptorem suum probe corraferat) Guid. Panzirolus de Clar. leg. Interp. lib. II cap. 70. 2 Cum plurima a Joanne Blasco, & Joanne Fasolo Pisano &c.) Id. Panzirolus ibidem lib. II cap. 33. & 38.

exceperat, palam exponerent. Ambo, dissimulata injuria, jubent, æquo animo illum discedere: sed ostentatam insperato occasionem putant non amittendam; & nescio cui negotium dant, ut in medium Gulielmi crimen proferat, proprio veluti instituto, ne qua suspicio in vulgus manaret, ab ipsis impelli. Joannes Andreæ, is, qui nonnulla Durante speculo addidit, stare tutiore loco, videbatur, ubi hæc rescivit: 1 quamvis enim responsa Oldradi de Ponte ad sua transtulisset commoda; 2 nihil ab adversario, moribus qui fuerat præditus impudentissimis, veritus est: quippe Oldradus clientes prodidit non raro; & a Pontifice Romano, in Senatu, perfidiæ nomine objurgatus, mœrore affectus, diem turpiter clausit extremum. Quamobrem ea in regione, insensus pene omnibus, clam domi plerumque se continebat. 3 A Baldo tamen, qui olim furti eum accusavit, timebat profecto parum; cum, illum eodem versari in periculo cognovisset. Prodire in publicum non videbatur Bartolus: opinabantur nonnulli, in amœnum fortasse collem, uti habebat in deliciis, cum ociosus scribendo vacaret, secessisse. Quidam vero suspiciosi homines & invidi, Bartoli absentiam alio referebant; ad verecundiam nimirum, quam ægre in publico sustinuisset, si forte ab aliquo, uti metuebat, audiret, 4 ipsum a Francisco Tigrino Pisano plurima surripuisse: Sed, qui hanc conjecturam refellerent, non desuere; eo potissimum moti argumento, quod difficili negotio Bartoli furta deprehendi possent; 5 cum Tigrini scripta, teste

1 *Quamvis enim responsa Oldradi de Ponte ad sua transtulisset commoda*) Panzrolus eodem libello, lib. II cap. 52.

2 *Nihil ab adversario, moribus qui fuerat &c.*) Pau. Castr. in l. 17. C. ex quib. caus. inf. irrog.

3 *A Baldo tamen, qui olim furti eum accusavit &c.*) In addit. ad Spec. de Concess. præb.

4 *Ipsam a Francisco Ti-*

grino Pisano plurima surripuisse) Joannes Fichardus in Vita Bartoli id refert, additque, quod *veterum quoque nomina tacuerit Bartolus*, & illorum inventa sibi sumserit, præcipue autem Nicolai de Matarellis Mutinensis antiqui Doctoris; *cujus permultas opiniones sibi adscripserit.*

5 *Cum Tigrini scripta, teste Angelo, jamdiu periissent*) Marcus Mantua in Epit. Viror. illust. num. 102.

teste Angelo, jamdiu periissent. Ridiculum interea spectaculum exhibuit bellum hac super re repente exortum tres inter Jurisconsultos, Alexandrum Tartagnum, Ludovicum Romanum, & Jasonem Mainum; qui sua invicem referare furta contendebant: quippe illud verissimum est, 1 quod græco versiculo concluditur,

Ἐγὼ δὲ φῶρ πὶ φῶρα, καὶ λῦκαὶ λῦκαν.

Furemque fur cognovit, & lupum lupus.

Cum primum enim contra Plagiarios rumor increbuit, passim plurimorum querelæ reboabant; nullusque Civitatis angulus cœtu feriatorum hominum, ligna flammis, uti dicitur, suggerentium, vacabat. Ludovicus, ætate, ut erat, fervida, trigésimum pene agens annum, quo pestilentia fuerat abreptus, indigno ferebat animo, 2 Alexandrum, auditorem suum, plurima ab operibus suis diripuisse. Idem egisset Joannes Imola, 3 quem æque bene expilaverat Alexander: sed ab hoc sese abstinuit, ne sibi illud objiceretur, 4 quod sortis esset obscuræ, & cognomen a regione, ubi natus est, non a familia, quam nullam habuit, desumeret. Ad Alexandrum sero hujus querelæ fama pervenit, 5 quippe qui musicæ & venationi mancipatus, curas omnes molestiasque abjecerat; postea vero quam hæc a nonnullis accepit, primum, utpote vir singularis modestiæ, prudenter injuriis pepercit. Denique cum nimium lædi ætimationem suam præsentiret; ne ab eâ auctoritate, quam summam obtinebat, decederet, defensionem suam aggressus est: nec enim, turpe reputari, aiebat, ab alienis scriptis aliquid mutuo accipere, cum fiat id caute sapienterque: difficile in Jurisprudencia profum esse, non adhærere peculiariter scriptis alicujus, qui doctrina excellat: & ad

1 *Quod græco versiculo concluditur*) Hunc senarium citat Aristoteles lib. VII Moralium Eudemiorum.

2 *Alexandrum, auditorem suum, plurima ab operibus suis diripuisse*) Panzirol. ibid. ut sup. lib. II cap. 112.

3 *Quem æque bene expilaverat Alexander*) Ut in ci-

tato libro, & capite Panzirol.

4 *Quod sortis esset obscuræ*) Ex ipsomet Panzirolo cap. 88. laudati libri II.

5 *Quippe qui musicæ, & venationi mancipatus*) Traditur a Panzirol. cap. superius notato 112.

latio ab his tam jucunde percepto, discessimus, & domum nos recepimus.

Diebus proxime insequentibus, nequaquam animum ab iis, quæ per Censorem gesta sunt, avertimus: &, inter plures, qui nobis obijciuntur, rerum eventus, ille nobis accidit perjucundus, quem non piget referre. Suo videbatur Patricius Censor deesse muneri, nisi Francisco Duareno, Gallo, satisfaceret, qui ne latum quidem unguem ab ipso discedebat, & nescio qua die domi salutandum accerserat, ¹ tradita quadam epistola acri ac perpolita, ubi in Plagiarios, & scriptorum alienorum Compilatores solide, & pro re tam gravi multa congesserat erudite; & sæpius agebat: Quidam in me ardens fervet spiritus perdendi enecandique homines, furtis ac rapinis alienorum laborum Jurisconsultos repente factos: nam aut dolet, diuturnis me vigiliis id affecutum, quod illi, somniculose se agentes, obtinent extemplo; aut poenitet, non hoc ipsum tentasse me, quoties hi scelus hoc ferunt impune, & sui flagitii præmium sperant & assequuntur, in contemptum eorum, qui longo studiorum curriculo in id pro virili parte incumbunt, ut, nullis circumscriptos angustiis, ingenuarum artium extendant fines, nobilitentque feliciter progressus; moti ² Senecæ dictis, qui inquit: *Agamus bonum patrem familia. Faciamus ampliora, quæ acceperimus. Major ista hereditas a me ad posteros transeat. Multum adhuc restat operis; multumque restabit: nec ulli nato post mille sæcula præcludetur occasio aliquid adhuc adjiciendi.* Tux igitur erunt partes, Censor ornatissime, ut hosce plectas, ac prorsus ab hac Republica expellas Plagiarios, ne posthac illud in ludibrium sapientiae jactitent,

Convectare juvat prædas, & vivere rapto.

Cato, demas, inquit, hanc tibi curam: voti fies brevi compos: honesta petis; & desinerem Catonem esse, si honesta petenti honeste non assentirer. His vocibus Duarenius erectus, in spem contundendi multorum insolentiam, amicos compellabat; &, quid apud Censorem effecerat, tam-

¹ Tradita quadam epistola acri ac perpolita,] Quam ad Franciscum Balduinum.

Franciscus Duarenius scripsit

² Senecæ dictis] in Epistola 64.

tamquam suo desiderio potitus, lætus ordine suo retegebat. Plerique rem aut ex omni parte non probabant, aut aperte refellebant, futuramque periculi plenam non falso aspiciantur. Ad Cujacium, & eruditos alios rumor pervenit; qui, moræ impatientes, ad Duarenum se contulere. Domum petunt: non inveniunt: servum rogant, ubi sit: negat hic scire: adeunt loca pleraque, ducti suspicione assuetæ ejus frequentię: operam perdunt: desperati vias diversas singuli collustrant, & si uni aut alteri non succedat eventus, sit aliquis, quem non fallat diligentia. Reperitur tandem a Cujacio ante porticum Martini Fani Fortunæ, plebei Censoris, quem etiam ea de causâ Duarenus convenerat, ut in sensus suos flecteret, & facilem Catoni pararet. Cujacius, accepta Duareni dextera, & inter utramque manum suam tenaci vinculo custodita; Quid profecto agis, quid paras, amice, inquit. Retrahe quæso te ab incepto: parce ebullienti in perniciem tuam, nec sat tuto juvenilis animi consilio. Profecto non tenes, non ante oculos obversatur, quid tibi contigerit, ubi in hac Republica¹ epistolam, a te Andræ Guillarto scriptam de Ratione docendi discendique Juris, nonnulli tui amatores vulgarunt? Illico animi in discordiam exciti; senes quidam, suarum rerum tenaces, in te diras multas cumulare, & audaciam tuam multis argumentis ostendere: Opiniones enim veteres statim & aperta vi eradicare, difficile sane negotium est; contra illos præsertim, qui, diuturna successione, imperium ineptiarum sibi vindicarunt. Ad hæc, primum hæsit Duarenus: credidit, loqui Cujacium candide: sed domum receptus, remque, ut fit, iterum secum maturius volvens; Sane, inquit, hoc non bene convenit: suspecta mihi Cujacii diligentia est: rogat, suadet, ut ab incepto abstineam. Quid hoc ad se? Malum meo jumento mihi accerso. Esto: nihil hoc illi commune. Tantane mei cura tenetur, ut suæ, quæ aliena sunt, existimet pericula? Ni falsus animi sum, video, quorsum hæc tendant. Timet Cujacius, ne, si, opera mea; conquirendis furibus Censor vacet, aliquid capiat detrimenti nomen suum, cæteroquin egregium: non enim

N 3

me

¹ Epistolam, a te Andræ Guillarto scriptam) Cui, ea, to edisseruit, scriptis mandata tradidit ac communicavit. quæ voce super hoc argumen-

me latet , ipsum non ita fuisse scrupulosum , ut ab alienis accurate rapiendis , inque rem suam vertendis , manus ar-
cuerit . Sed minus hoc illi culpæ verterem , ni & illud ac-
cederet , quod plerumque , ingrati animi vitio , eos aut ta-
cite aut aperte contemnat , a quibus mutuaverat non pau-
ca . Id fieri ex industria , plane cognosco : sed improba
calliditas semper laude caruit : Saltem illos silentio præte-
risset ; imitatus Plinium seniore , 1 qui Dioscoridis ,
cujus omnia fere scripta sine pudore suis intermiscuit , nul-
libi meminit . Non omni quidem indignus venia dolus fo-
ret ; nec , iniquitatis accusata , coargueretur industria . Quæ
secum una Duarenus recensebat , ubique palam vulgabat ,
nec satis bene Cujacii famæ consulebat . Nemini tamen id
mirum visum est : pro comperto enim omnes habebant ,
veteres nec obscuras 2 inter Duarenum & Cujacium
iterum revixisse similitudines ; & , ea de causa , Duarenum
ad has discordias lubentius devenisse . Interea nobis renun-
ciatum est , inertem ac ociosum minime sese Cujacium
gerere ; & , resecta Duareni sententia non flectendi animum
suum ab instituto , aliud atque aliud tentare . Timebat pro-
fecto non parum , ne in aliorum concederet manus tractus
ille

1 Qui Dioscoridis , *cujus*
C. c.) Bilibald. Pirckheim. in
Respons. ad Ecolampad. de
Ver. Christi carne , A. 4.

2 Inter Duarenum &
Cujacium iterum revixisse si-
militudines) Frider. Jac. Lei-
ckher. in Notis apposis vi-
tæ Jac. Cujacii , a Massono
scriptæ , hæc memorat : Ha-
bit Cujacius acres contentio-
nes cum Duareno ; quem alio-
quin in Epist. ad Margaritam ,
Ducem Sabaudia & Bituri-
gum , sine extemplo maximum
Jurisprudentiæ decus prædicat ,
teste Thuano lib. 23. Histor.
Ex eoque non obscuras simul-
ates inter auditores exortas

esse ; ita ut schola Bituri-
censis in partes scinderetur :
ob idque majus periculum im-
mineret , nisi cessisset Cuja-
cius , & Valentiam migra-
visset . Quo nomine postea se
Duareni memoriæ plurimum
debere prædicabat ; *cujus æmu-
latione factum esset , ut Ju-
ris professionem , quam tunc
juvenis , seu præpostero pa-
rentum consilio , seu ætatis
levitate deferere potuisset ,
semel apprehensam mordicus
retinuisset ; & ad eam exor-
nandam , tam sedulam &
assiduam operam tota vita
impenderet .*

ille Dialogi sexti Alberici Gentilis , 1 ubi sua furta manifeste deteguntur. Quamobrem in ædem suam invitat præstantissimos olim discipulos suos P. Fabrum, P. Pithœum, Gulielmum Maranum, Janum Acoltam ; eosque , 2 non

N 4

imme-

1 Ubi sua furta manifeste deteguntur) Hæc habet Albericus Gentilis in Dialogo sexto , nuncupato *Antipater* circa finem : *Quid tento ? Antiquorum sententias antiquis reddo , & a Cujacio vindico : doceo , quæ , quantaque sua sint . An legatum in extranei voluntatem transferri possit ? Magna , ait , quæstio est : sed omittis Interpretum traditionibus &c. Tu vide meos Interpretes ad leg. Captatorias 70. D. de Hered. instit. & ad l. Captatoria 64. D. de legat. 1. & si Cujacius quidquam ex se dicit , mentiar ego in æternum . Mentiar , si Cyni , & Jasonis non sunt , quæ dicuntur adversus illam expositionem &c. Mentiar , si Baldo non vindicabitur ratio solutionis ad l. pen. C. de Pa& . si Jasoni ipsa solutio . At ex Cassiodoro multas ipse apponit lineas multarum margaritarum . Mentiar , si eidem Jasoni non restituo pleraque omnia , quæ scribit Cujacius cap. 11. lib. 2. Obs. Accursio , reliquis , & illis ipsis commentariis ad §. Callimachus , de quo agitur ; sed & aliquid Parergis Alciati . Siminus Cuj-*

acio , quæ ex Tertulliano docet , & Plutarcho ; quæ ex Catone alibi , & Arnobio . Quantaque vero cosmographica , & historica in cap. 13. , ille adolescens , qui scit , an voluerit homini dicere , quæ a nobis audiret , aliena esse pleraque , quæ sua facit ? Quæ de pactis rarissima ? Jason scilicet non dixit in §. Quinimmo , & in §. Ideo l. Jurisgentium ? Nec Baro ? Quæ de diebus continuis , & utilibus , annoque utili sublato ? Nemo videlicet tenet Accursianus . Sed l. 2. D. de Reb. cred. male usque ad Cujacium a Latinis accepta ; ipse initium ad eum , qui per Deum pejerat , referendum putat . Audi vel Bartolum , Primo loquitur de eo , qui juravit per Deum &c. Qui igitur isti Latini , qui referunt ad eum , qui pejerat per Principem ? Immo sunt . Duarenus est in Disputationibus anniversariis lib. 2. cap. 37. Jam intelligo Cujacium &c.

2 Non immemor munificentia , quam vivens apprime coluit ,) Ita Papirius Massonus in vita Cujacii : Interdum vero , omissis studiorum labo-

immemor munificentiae, quam vivens apprime coluit, excipit honorificentissime: postea omne Duareni aperit institutum; & in hæc verba familiariter loquitur. Dilectæ mihi & Musis animæ, quid aliud est, quod tam avidè exoptat Duarenus, quam nostram omnemque literariam Rempublicam juvenili quadam audacia, subvertere? Quorum, per vestram fidem, furta vult insequi? Doctissimorum virorumne? an turpis Scriptorum facis? Videte hominis insipientiam! Primos si infectetur, maxima injuria est: si posteriores, inutilis procul dubio conatus. Ergone (ut de primis loquar, & deinde ad posteriores deveniam) ergone in hoc discrimen adducet 1 Platonem, 2 Aristotelem, de quibus nec pauca nec levia memorantur furta? Porro quem præter hos non inveniet, cui notam hanc non inuret, aut ex veteribus, aut ex recentioribus, quos colimus, & veneramur? 3 An ex Terentio illud non tenet Duarenus?

Nullum est jam dictum, quod non dictum sit prius.

Quare æquum est vos cognoscere, atque ignoscere,

Qua veteres facitarent, si faciunt novi.

Sane eo res hac via perveniet, ut adolescentuli e nupero factu, impudentissime facti egregiorum operum castigatores, si aliud, quod dicant, non habeant, huc confugiant; & oborto naso, auctores ita maligne laudent, ut optima esse quæ feribunt, fateantur; propria esse, cum plausu & cachinno negent. I, quæso, & hanc opinionem evellas, si potes. Quæcumque afferes solida & vera, speciem præferre frigidæ excusationis omnes putabunt, & illis nos velle imponere credent obstinate. Sin vero ad comprimendos Scriptores notæ infamæ insolenter se Duarenus convertit, ludit ope-

laboribus, relaxabat animum curis; atque epulabatur lautius, sumptibus etiam suis, cum selectissimis Auditoribus, idque ruri.

1 Platonem) Thom. de Plag. num. 522. & 523.

2 Aristotelem) Hen. Corn. Agripp. cap. 54. de Vanit. Scient. ait: *Hic ille est*

Aristoteles &c. qui veterum dicta compilatus, maligneque interpretatus, ingenii laudem furto ac calumnia quasivit.

3 An ex Terentio illud non tenet Duarenus?) In Prologo Eunuch. , ubi Comicus purgat se ab advertariorum objectis.

operam suam. Anne inter minores horum hominum ineptias furandi licentia locanda est? Quæcunque enim hi ab aliis excerpunt, aut optima sunt; & rebus addita futilibus, ridiculum prorsus, non absolutum nobis exhibent auctorem: aut pessima; & nihil ex his commodi ineptus fur capit, nisi quod invisam pudendorum laborum suorum molem augeat, qua, si furto parceret, minus indigne gravaretur. Rogo vos igitur, ut malo paullatim nascenti una mecum fidem ac prudentiam vestram objiciatis. Per amicos, socios, clientes in antecessum, priusquam iners ac tarda vulneri accedat medela, palam vulgate, opus non esse, exagitari fures; ipsos se suo crimine prodi; decere hac in re magis negligentia uti, quæ concordia faveat; quam, quæ turbas concitet, nocua importunaque solertia. Hæc Cujacius: solutoque congressu, quisque domum se recipit. Postera die, vacant omnes implendis Cujacii jussis: &, ut negotium succedat prospere, ex pacto statuunt, curandum, ut rumor hic ad illorum potissimum aures perveniret, qui maxime hac culpa tenebantur: facillime enim hos sibi ipsis prospecturos, sperabant; atque ita, omnibus expulsis timoribus, rem fore in vado salutis. Jamque sermones publice privatimque hac super re diffunduntur. Nescio quis Baldum congregitur, refert, quæ palam jactantur. Baldus ira percitus, Quid novi, inquit, imberbes audacesque juvenes machinantur? Efficiam ut ipsos instituti pœniteat. Multum enim ille animo discruciabatur; ¹ quippe qui Jacobum Palliarensem, præceptorem suum probe corraserat. Quamobrem hoc accepto nuncio, factus est omnium miserorum miserrimus. Gulielmus Durantus, is, qui librum edidit, titulumque indidit, *Speculum*, ² cum plurima a Joanne Blanasco, & Joanne Fasolo, Pisano, imperterritus in rem suam eripuisset, factus Duareni consilii particeps, metuit, ne quid mali sibi accideret; & diu, quo se verteret, fluctuavit cogitabundus. Tandem in preces descendere, & utrosque sibi conciliare decrevit. Pergit ad eorum tecta: rogat, ne quæ ipse ab iis
exce-

¹ Quippe qui Jacobum Palliarensem, præceptorem suum probe corraserat) Guid. Panzirolus de Clar. leg. Interp. lib. II cap. 70.

² Cum plurima a Joanne Blanasco, & Joanne Fasolo Pisano &c.) Id. Panzirolus ibidem lib. II cap. 33. & 38.

exceperat, palam exponerent. Ambo, dissimulata injuria, jubent, æquo animo illum discedere: sed ostentatam insperato occasionem putant non amittendam; & nescio cui negocium dant, ut in medium Gulielmi crimen proferat, proprio veluti instituto, ne qua suspicio in vulgus manaret, ab ipsis impelli. Joannes Andreæ, is, qui nonnulla Duranti speculo addidit, stare tutiore loco, videbatur, ubi hæc rescivit: 1 quamvis enim responsa Oldradi de Ponte ad sua transtulisset commoda; 2 nihil ab adversario, moribus qui fuerat præditus impudentissimis, veritus est: quippe Oldradus clientes prodidit non raro; & a Pontifice Romano, in Senatu, perfidiæ nomine objurgatus, mœrore affectus, diem turpiter clausit extremum. Quamobrem ea in regione, insensus pene omnibus, clam domi plerumque se continebat. 3 A Baldo tamen, qui olim furti eum accusavit, timebat profecto parum; cum, illum eodem versari in periculo cognovisset. Prodire in publicum non videbatur Bartolus: opinabantur nonnulli, in amœnum fortasse collem, uti habebat in deliciis, cum ociosus scribendo vacaret, secessisse. Quidam vero suspiciosi homines & invidi, Bartoli absentiam alio referebant; ad verecundiam nimirum, quam ægre in publico sustinuisset, si forte ab aliquo, uti metuebat, audiret, 4 ipsum a Francisco Tigrino Pisano plurima surripuisse: Sed, qui hanc conjecturam refellerent, non desuere; eo potissimum moti argumento, quod difficili negotio Bartoli furta deprehendi possent; 5 cum Tigrini scripta, teste

1 *Quamvis enim responsa Oldradi de Ponte ad sua transtulisset commoda*) Panzrolus eodem libello, lib. II cap. 52.

2 *Nihil ab adversario, moribus qui fuerat &c.*) Pau. Castr. in l. 17. C. ex quib. caus. inf. irrog.

3 *A Baldo tamen, qui olim furti eum accusavit &c.*) In addit. ad Spec. de Concess. præb.

4 *Ipsam a Francisco Ti-*

grino Pisano plurima surripuisse) Joannes Fichardus in Vita Bartoli id refert, additque, quod veterum quoque nomina tacuerit Bartolus, &c. illorum inventa sibi sumserit, præcipue autem Nicolai de Matarellis Mutinensis antiqui Doctoris; cujus permultas opiniones sibi adscripserit.

5 *Cum Tigrini scripta, teste Angelo, jamdiu perisissent*) Marcus Mantua in Epit. Viror. illust. num. 102.

teste Angelo, jamdiu periissent. Ridiculum interea spectaculum exhibuit bellum hac super re repente exortum tres inter Jurisconsultos, Alexandrum Tartagnum, Ludovicum Romanum, & Jasonem Mainum; qui sua invicem referare furta contendebant: quippe illud verissimum est, 1 quod græco versiculo concluditur,

Ἐγὼ δὲ οὐρ σὺ οἶον, καὶ λύκατ' λύκαν.

Furemque fur cognovit, & lupum lupus.

Cum primum enim contra Plagiarios rumor increbuit, passim plurimorum querelæ reboabant; nullusque Civitatis angulus cœtu feriatorum hominum, ligna flammis, uti dicitur, suggerentium, vacabat. Ludovicus, ætate, ut erat, fervida, trigessimum pene agens annum, quo pestilentia fuerat abreptus, indigno ferebat animo, a Alexandrum, auditorem suum, plurima ab operibus suis diripuisse. Idem egisset Joannes Imola, 3 quem æque bene expilaverat Alexander: sed ab hoc sese abstinuit, ne sibi illud objiceretur, 4 quod sortis esset obscuræ, & cognomen a regione, ubi natus est, non a familia, quam nullam habuit, desumeret. Ad Alexandrum sero hujus querelæ fama pervenit, 5 quippe qui musicæ & venationi mancipatus, curas omnes molestiasque abjecerat; postea vero quam hæc a nonnullis accepit, primum, utpote vir singularis modestiæ, prudenter injuriis pepercit. Denique cum nimium lædi ætimationem suam præsentiret; ne ab eâ auctoritate, quam summam obtinebat, decederet, defensionem suam aggressus est: nec enim, turpe reputari, aiebat, ab alienis scriptis aliquid mutuo accipere, cum fiat id caute sapienterque: difficile in Jurisprudencia prorsum esse, non adhærere peculiariter scriptis alicujus, qui doctrina excellat: & ad

1 *Quod græco versiculo concluditur*) Hunc senarium citat Aristoteles lib. VII Moralium Eudemiorum.

2 *Alexandrum, auditorem suum, plurima ab operibus suis diripuisse*) Panzirol. ibid. ut sup. lib. II cap. 112.

3 *Quem æque bene expilaverat Alexander*) Ut in ci-

tato libro, & capite Panzirol.

4 *Quod sortis esset obscuræ*) Ex ipsomet Panzirol. cap. 88. laudati libri II.

5 *Quippe qui musicæ, & venationi mancipatus*) Traditur a Panzirol. cap. superius notato 112.

& ad comprobanda ejus dicta 1 illud ex Terentio afferebat :

*Nam quod rumores distulerunt malevoli,
Maltas contaminasse Græcas, dum facit
Paucas Latinas : factum hic esse id, non negat;
Neque id se pigere; & deinde facturum autumat.
Habet bonorum exemplum; quo exemplo sibi
Licere id facere, quod illi fecerunt, putat.*

Porro, relaxata paullum modestia, nam, 2 ut recte monet Phædrus, *Homo simul ac venit in magnum periculum, effugium reperire alterius quærit malo*, addebat, multo pejus factum ab Jafone Maino; 3 qui ex instituto nedum Hieronymi Torti Papiensis, & aliorum laboribus libenter fruebatur; 4 sed integrum ipsius Alexandri tractatum de *Actionibus* sibi ipsi adscribere, & in lucem edere, minime erubuit. Ignominiam suam subodoratus Jason, furore correptus est, & contumeliis habenas laxavit. Alexandri objecta primum obstinate negat: postea ex industria rem omnem involvit, uti fit, cum cætera deficiunt omnia: jactat denique audacter, se lapidem omnem moturum, ut Alexandro de hac maxime doleret injuria. Horum, quæ Jason in vulgus ferebat, certior factus Alexander, ridens, agebat: Delirat hic homo; 5 & uti fuerat olim mentis impos, profecto non aliter se in hac Republica gerit: contundenda est illi media capitis vena, nec aliud est huic opportunius morbo remedium. Tentarunt multi hos Jurisconsultos inter se conciliare. Panormitanus, Ludovico Romano singulari amicitia conjunctus, eidem suadebat, ut de hoc verbum in posterum faceret nullum: dedecere virum fama celebrem, ad has querelas tam inverecunde excurrere.

1 *Illud ex Terentio afferebat*) In Prologo Heautont.

2 *Ut recte monet Phædrus*) Lib. IV fab. 8.

3 *Qui ex instituto nedum Hieronymi Torti Papiensis, & aliorum &c.*) Panzirolus lib. II cap. 127.

4 *Sed integrum ipsius Alexandri tractatum de Actio-*

nibus) Apostil. ad Conf. 62. & 163. Decii.

5 *Et uti fuerat olim mentis impos, profecto &c.*) Panzirolus proxime laudato capite 127. ubi hæc: *Ferunt, cum senio confecto delirasse: & sæpe a Com. Hippolyto ex fratre nepote pugnis casum fuisse.*

currere. Alexandrum Tartagnum lenibant Joannes Anania, & Gaspar Arengherius, Præceptores olim sui, iisdem fere argumentis: & res prospere successit. In placando Jafone durior provincia: 1 e tenui enim sordidaque ad amplio- rem honorificamque evectus fortunam, illo maculatus est vitio, familiare quod est hominibus farinæ hujuscemodi, ut insentur opinione sui, despiciant cunctos, superbo se gerant vultu; nec ab aliis suaviter flecti, & manu veluti medica curari patiantur. Verum, ut usu solet plerumque evenire, inveniunt hi insensos contemtores facillime; potissimum cum res adversæ eunt; & velint, nolint, tunc maxime ridentur & conculcantur. Jasoni non secus accidit. Palam omnes, arrepta per has discordias occasione, illum non solum latrociniiis rapinisque incumbere, vulgarunt, sed deteriora objici posse, contendebant: 2 nimirum, non multum ingenio acutum, ob ancipites mentis fluctuationes, a se expositos juris articulos non decidisse; male percepta aliorum argumenta non semel recitasse; ac in referendis receptis opinionibus nonnunquam fuisse deceptum. Hic sparsus diffususque rumor animum Jasonis acerbe perculit, qui coepit elatos spiritus ac superbientes remittere; & ad preces, quarum fuerat insolens, excurrere. Invidebat Accursio, qui jamdiu e Republica secesserat; quique in hisce calamitatibus pessime forsan de se audiret; & fur alienarum glossarum per ora vulgi differretur. Hac igitur de causa Jason paulum anceps hæserat, & quid consilii caperet, diu animo versavit. Placebat, hanc Rempublicam deserere; sed tam præcipitanter hanc rem tentare, non sat decorum censuit. Statuit mentem suam amicis aperire, & maturius negotium perpendere. Interea forensium Jurisconsultorum natio parvi hæce faciebat controversias: & quod mirum erat, quidam de furtis suis impudenter gloriabantur. Resque eo pervenit, ut is optime de foren-
rensi

1 *E tenui enim sordida-
que ad amplio-rem &c.*) Andreotus Mainus ex ancilla Annete concubina Jasonem filium suscepit; qui paullo fordidius, uti non legitimo natus matrimonio, educatus

est. Rip. in c. In cæteros 4. in prin. x. de Rescript.

2 *Nimirum, non multum ingenio acutum,*) Habes omnia hic descripta apud Panzirolum, sæpius memorato capite
127.

rensi disciplina videretur meritis, qui integros in opera sua transcripisset Auctores: sæpe enim in hisce libris vix unum invenias aut alterum verbum, quo ad colliganda diffita Auctorum loca, homines parum delicati de suo utantur. Sed quia hic Scriptorum ordo nihil curabatur; exceptis melioribus, quos habet Forum, reliquos in eorum infamia immorari, & dignos commiseratione, falsa gloria infeliciter pasci, sinebant Magistratus. Hactenus eruditos Interpretes nemo impetere, furti nomine, ausus est; sive, quod maiorem cultum obsequiumque elegantia suarum lucubrationum sibi illi conciliaverint; sive, quod æmuli putassent, operam suam ludere cum viris emunctæ naris, qui facili negotio tueri non sine decore & gloria propriam causam valerent. Nihilo tamen minus non paucos timore affectos aspicebamus: compertum sane experientia est, etiam iis, quibus firmiores sunt ad pugnandum vires, belli apparatus animos perturbare; placuitque semper vel parum speciosa pax, quam periculosum dubiæ victoriæ certamen. Alciati pectus inter alios hic præcipue metus occupavit; probe enim noverat ille acrem ac incitatam Francisci Robortelli indolem, qui (1 ut lepide describitur a nonnullis) parem ferre olim non poterat, turgida mentis agebatur ferocia, & civilis auræ cupiditate: quamobrem nullus aut in secundis Robortello elatior, aut infractor in adversis est inventus. Dubitabat idcirco cum isto manus conferere Alciatus, ne quis crederet, 2 vere ab hoc plurima desumisse, uti superbe Robortellus vulgavit. Sed Alciatus aliunde non parum timebat: iactaverat enim ipse in contemptum veterum Interpretum e schola Accursii, & Bartoli, 3 quod horum nemo, suarum conscius virium, aggredi ausus fuerit commentarium tituli Pandectarum de *Verborum Significatione*; in quo uno interpretando fuisse quammaxime

1 Ut lepide describitur a nonnullis) Præsertim a Menchenio in sua Charlataneria, qui allatam de Robortello descriptionem ab Imperiali Vicentino mutuo, ut ipsemet testatur, accepit.

2 Vere ab hoc plurima desumisse) Vide Car. Sigon. lib. I Emend. advers. Robort. cap. 17. & 47.

3 Quod horum nemo, suarum conscius virium, &c.) Ita Alciatus in præfatione ante libr. de Verbor. Sign.

maxime necessaria cultissimæ humanitatis studia, quorum fuerant illi prorsus inopes ac jejuni. Bartolus, Baldus, Alexander, Angelus, alique ex hac gente, in vindictam hujus probri, sæpius ea, & sane non pauca, quæ ab ipsis Alciatus, commentator princeps ac illustris illius tituli, decerpserat, 1 plaudentes digito monstrabant: atque ita suo consuluerunt honori, reddideruntque Alciatum minus, quo fieri posset, elatum in rebus suis tam gloriose ac magnifice commendandis. Proinde non immerito verebatur Alciatus, ne acerbiores adsurgerent adversarii, ubi itihæc parata ipsis tam fausta foret occasio ac opportuna. Petrus Faber, & Hotomannus, ignari, uti suspicati sumus, hujus paulatim serpentis mali, alio animum convertebant: sed eorum amici e re nata conjectabant, facillime futurum, ut denuo acerrimæ inter hos egregios viros contentiones suborirentur, modo ad illos harum rerum fama pervenisset; pugnarentque, 2 uter eorum foret plagiarius: & e Brissonio nescio quid in emendatione cujusdam legis Julii Pauli

1 *Plaudentes digito monstrabant*) Albericus Gentilis Dialogo II, qui inscribitur, Paullus, hæc habet: Ipse Alciati commentaria legi; ad unumquodque verbum offendo Bartoli, Accursii, Baldi, Alexandri, Alberici, Angeli, Socini, Jasonis, cæterorum nomina. An quia refutantur istorum sententiæ? Rarum id factum comperi: sed laudat passim eos omnes Alciatus, ad suas interpretationes asserendas; laudat in auctores suarum interpretationum. Miror itaque, quod dicat, diffusum viribus suis Bartolum, & alios non esse ausos plene ad illum titulum scribere; si ita apparet, ipsum ex illis pleraque omnia congexisse.

2 *Uter eorum foret plagiarius, & e Brissonio &c.*) Thomas de Plag. ait: Petrus Faber, cum legem quamdam Paulli Jurisconsulti emendasset, in eaque re Brissonium, qui jam anno 1588. emendationem hanc ipsi præiverat, nominavisset, non item Hotomannum, cui quindecennio post idem placuerat; ab hoc ideo accusatus plagii, sic se defendit, ut neget se plagiarium, quippe qui sua Brissonio rescripserit. De Hotomanni vero consensione nihil sibi tum ait constituisse: quam si maxime notam habuisset, taciturnum se fuisse tamen, ne simul necesse haberet, ejus e Brissonio, qui prior scripserat, plagium prodere.

li Jurisconsulti subdole rapuisset. Verumenimvero de Petro Pithæo vulgo credebatur, hos ipsi nascentes conflictus plane non esse obscuros, eundemque læta fronte magnum animi mororem dissimulare: 1 cruciabatur enim conscientia rerum a Gilberto Cognato subtraharum; quamquam, si quid sinistrum, & minus pro voto sibi accidisset, paratus dicebatur ad se defendendum, imperterritè accusaturus furti ipsum Gilbertum, quasi is a se, non autem ipse ab eo quidquam foret mutuatus; uti sane nec levis hæc, nec paucorum fuerat suspicio. Præterea 2 nisi auctoritate ac prudentia Jani Lascharis contentio inter Gulielmum Budæum, & Leonardum Porcium olim exorta, confopita fuisset; rursus in hac Republica in iram accensi, ut erat opinio sagaciorum hominum, arma in mutuam ignominiam viriliter moverent; certarentque vehementissima animi contentione, ut liquido constaret, Budæusne, an Porcius inventor esset operis, quod scripserat uterque de *Assè*, ut quisque a se parum honorificam furis notam averteret. In tanta rerum perturbatione illi ex eruditorum ordine magis agitantur irrequieti, qui de Juris Civilis origine progressuque scribere aggressi sunt. In immensum sane plerisque abhinc annis hujus scriptionis crevit libido; ut, si velis, integram ac prægrandem bibliothecam, ex hisce libris compactam,

1 *Cruciabatur enim conscientia rerum a Gilberto Cognato subtraharum*) Frider. Jac. Leickherus in notis ad vitam Petri Pithœi, scriptam a Josia Mercero, hæc habet: *Ea tamen se apud Pithæum lib. 1. Advers. cap. 3. legere scribit Dn. Thomasius p. m. de Plagio literat. §. 210. quæ totidem pene apicibus, & apud Gilbertum Cognatum leguntur; neutra interim alterius mentionem faciente. Uter alterum vel anticipaverit scribendo, vel describendo sit scilicet, juxta eum ignavis scio.*

2 *Nisi auctoritate ac prudentia Jani Lascharis &c.*) Qui amicitia erat conjunctissimus tam Gulielmo Budæo, quam Leonardo Porcio. Hujus autem memoratae contentionis causam attulit Baptista Egnatius, apud Italos id temporis omni liberali ingenuaque doctrina florens; qui, editis in Suetonium annotationibus, præclari inventi laudem nunc Budæo, nunc Porcio tribuens, & utrique gratificari cupiens, ambos inter se commiserat.

pactam, vel ad fastidium habebis; sive quia infinitus in re non admodum difficili est concursus; sive quia rem prius aut derelictam, aut cultam parum, plurimorum pietas excitavit; & alter alterum feliciter exscribendo, & colore vario, situque diverso idem pingens argumentum, parens fit & spectator partus speciosi. Verum jam homines sanioris palati stomachari palam, & exprobrare acerbum in modum turpes ac inverecundas rapinas coepere: neque satis desierunt ¹ importunum Jo: Doviattii desiderium mirari, qui a Menagio accuratissimum, ejusque exquisita eruditione dignum de origine Juris commentarium, quasi intentatum aliquod opus, & insperata novitate egregium, expectabat. Janus Vincentius Gravina fufius, & quadam elegantiori methodo tractatum hunc peregit, fervidisque adolescentibus præcipitanter in scientiis superbire cupientibus, facillimam per prima studiorum exordia viam stravit. Sed in hac Republica plausu, quem ipse pro suo pruritu sperabat immensum, si non omni prorsus caruit, votis tamen longe minore usus est: hostem enim, sane non contemnendum, nactus est, Jacobum Gothofredum, qui ² omnia ab operibus suis subtracta commemorabat. Adversarii Gravinæ, ³ forte quia ab eo olim appellati *sax litteratorum*, Gothofredi querelam magnifice extollebant; propriamque aliena auctoritate ulcisciebantur injuriam. Gravina, hoc accepto nuncio, non multum indoluit, sive ut patientia adversarios molliret, ac veritati cederet; cui vim inferre non feliciter succedit; sive, ut suspicor, ne quem alium exciteret, qui amarulento carmine ipsum, ut olim evenerat, truculentior impeteret.

Interea loci dum hæc vel ab aliis relata accipimus, vel nosmet observamus, nescio qua die, quave occasione domi moram agentes, Atilius, ut sermone erudito pro suo more

O

more

¹ *Importunum Jo: Doviattii desiderium mirari*] In Historia Juris Civilis Romanorum cap. 1.

² *Omnia ab operibus suis subtracta commemorabat*] Præsertim ab eo libello, qui inscribitur *Manuale Juris*, seu

Parva Juris Mystéria, atque ab alio, cui titulus *Fontes quatuor Juris Civilis in unum collecti*.

³ *Forte quia ab eo olim appellati sax Litteratorum*] In libro *Originum Juris Civilis* num. 180.

more otium falleret, incipit sic edisserere. Amici, nullum, inquit, ut opinor, Jurisconsultorum genus ad furtum magis egregie natum mihi videtur, quam eorum, qui super Institutionibus commentarios edidere. Estne inter vos, qui fures cognoverit istis impudentiores audacioresque? Horum profecto partem maximam, exosam jam in hac Republica, quinimmo in ipso Orbe universo, in majore famæ discrimine in præsens versari existimo. Fecerat (ut quisque vestrum probe tenet) ex lectissimis veterum Jurisconsultorum Institutionibus suas Justinianus, concinnas ac planas: consuluit brevitati: easque libris quatuor conclusit: ordinem appinxit elegantissimum; ut, quem in aliis libris Juris deesse, plurimi contendunt, in hoc uno convenire, omnes docti viri affirmant, 1 præter Hotomannum, & siqui sit, qui cum Hotomanno ludere cupiat ingeniose. Omne interpretandi genus prolixum, ut a cæteris libris, ab his quoque, pro majestate Imperii, ejiciendum statuit; ut opus per se conspicuum ac nitens, alienis aut ineptiis aut cavillis minime gravaretur. Græci, qui post Justinianum, manus ad Jurisprudentiam admoverunt, in nullo sese opere religiosius gessere, quam in Institutionibus: nam sive per invidiam & æmulationem, sive quæ alia causa fuerit, libri Pandectarum, & Codicis, ex libidine Imperatorum, qui post Justinianum floruerunt, in formas fuere varias redacti, ac veluti novum ex iis opus conflatum. Institutiones vero, præter latiore quamdam Theophili versionem, seu potius paraphrasim in Græcum sermonem, nullam vim passæ, pristinum suorum natalium servarunt splendorem. Renata per Italiam Jurisprudentia, primum Interpretes hoc apud posteros laudis meruerunt, quod brevibus eorum notis si minus lepide illustrarunt Institutiones, levarunt tamen; quod vel gratiæ loco habendum est, fastidium ac tædium legentium, contracto scribendi genere. Ire postea nonnulli ad commentaria prolixiora cœpere. Indulsit inter primos fusiori calamo Joannes Faber. 2 Is a pluribus laudatur maxime;

1 *Præter Hotomannum*,
O. c.] Vid. Albericum Gen-
tilem in Dialogo VI nuncupa-
to, *Antipater*.

2 *Is a pluribus laudatur*]

Videndus Joach. Mynsinger.
a Frundeck in epistola nuncupatoria præfixa suis ad
IV lib. Inst. Jur. Civil. Sche-
liis.

xime. Utinam, quæ ab ipso incepit, desivisset in ipso tam late commentandi libido. Post Fabrum, per Angelum, & annis procedentibus, heu! quanta per alios constructa est misera execrandaque commentariorum moles, in quibus, si furta demas, reperies nihil. 1 Viglius Zuichemus Frisius, post incultos scriptores, summa, qua erat præditus, ingenii felicitate, in explicandis, non sine luculenta dictione, exactoque judicio, Institutionibus excelluit; quamquam, an furti nomine sit infimulandus, dubio superest locus. Æmilius Ferrettus per ea circiter tempora, 2 efflagitante Antonio Goveano, notas ad Institutiones scripsit; ut illum, tunc maxime amœnioribus litteris vacantem, ad Juris studium blandule incitaret; a quo nil, præter illiberalem Interpretum scriptionem, averterat; in quibus nullus flos, nulla gratia, ac venus orationis nulla, sed perpetua ac inepta consuetudo huc & illuc aliud ex alio sine lepore ac sine ordine miscendi ac remiscendi. Eleganter has compegerat notas Ferrettus, quo Goveani delicatulum animum cultiorisque doctrinæ amantem, placide lætaret, ac sensum irretiret; & in hoc prævenerat Cujacii sententiam, qui aliquot post annos huic hæserat opinioni, gravari nimirum Institutiones alio quovis commentario, præter breves notas ac dilucidas. Judicium Cujacii oppugnare conati sunt graves,

O 2

1 Viglius Zuichemus Frisius] Ita Guid. Panzirol. lib. II cap. 174. de cl. leg. Interp. de Viglio: Anno MDXXXII Patavii in Professorum ordinem relatus, tanta ingenii felicitate, & facundia Justiniani Institutiones explicuit, ut ante se alios longe superaverit. Siquidem candidissima eloquentia, exactoque judicio singula exponens, nihil ultra desiderandum reliquit. Præter luculentissimam hanc interpretationem, etiam Institutiones a Theophilo græce conscriptas, magno studiofo-

rum commodo in lucem emisit; quas ille, dum Constantinopoli Jus nostrum proferebatur, non paucis latius explicatis, in græcum idioma verterat; ut Græcis latine legentibus Romanorum mores, & consuetudo, penitus innotescerent; prout Angelus Politianus opinatur.

2 Efflagitante Antonio Goveano] Uti patet ex Epistola Æmilii Ferretti, ad Goveanum scripta, quæ extat in vestibulo Institutionum, per notas a Ferretto explicatum;

ves, nec pauci Scriptores. Inter hos, qui ejus fuerat perpetuus hostis, Albericus Gentilis ¹ Hotomannum, late sese in adornandis Institutionibus diffundentem præ Cujacio magnifice extulit; quid ni & ipsum Joannem Fabrum? ² Julius Pacius & ipse non nimis Cujacio favet, contenditque longa oratione, tanti viri sententiam funditus evertere. ³ Non alia sane prurigo Arnoldum Vinnium invasit, cui plane Cujacius non benè satisfacit. Fortunam nactus est Interpretis suis ad Institutiones Commentariis ac Notis nec sibi ingrati, nec ab aliis, multo fortasse majore merito, occupatam: visus est enim omnium ante se gloriam prævertere; Qua de re illud vel ab ore vulgi quisquis accipiat, uni esse Vinnio adhærendum, siqua danda sit Institutionibus opera; sive quod candidum esse, ac cultum in dictione, studeat; sive quod multa ex ordine congerat; sive quod eruditionem solidis rebus suaviter intermiscat. Juventus adeo hujus Scriptoris est perditæ amans, ut eum deosculetur, celebret, extollat; & quandoque eo dementiæ deveniat, ut etiam ii, qui sunt parum natura idonei ad ea dignoscenda, quæ Commentator alioquin accuratus recenser, sectatores Vinnii se faciant ac venditent, ne diligentia & bonæ indolis laude careant. Janus Vincentius Gravina non constans de Vinnio judi-

¹ Hotomannum, late sese in adornandis Institutionibus &c.] Hæc in citato Dialogo Antipater habet Alber. Gentilis de Cujacii notis ad Institutiones: *Notæ quid aliud ad Institutiones? Sed Interprete non indiget nitidissimus libellus: inscitia superiorum commentariorum vel has notas extorsit; audacia posteriorum abutitur lenitudine Jacobæa. Quid ait? Non si quater ipse totus consurgat, Fabro veteri Interpreti pilum movebit. An novis? An Hotomanno? Is vel*

in eo uno opere plus præstitit omnino, quam in suis omnibus Cujacius præstare possit.

² Julius Pacius & ipse non nimis Cujacio favet] In Epistola ad Nic. Fabricium D. de Calas, & de Peirets, ante suam Instit. Imperial. Analyfim.

³ Non alia sane prurigo Arnoldum Vinnium invasit] In præfatione ad Jurisprudentiæ studiosos, præfixa suis ad Instit. Imper. Commentariis.

judicium tulit; 1 alibi laudat, 2 alibi maligne se agit; atque, ut Institutiones suas, quas promittebat, commendaret, Vinnio nescio quam notam inurit, illumque importunis fuisse usum intercisionibus testatur. Sed nihil horum curæ erat Vinnio: videbat jam seponi Scriptores alios quoscunque, licet absolutissimos, qui huic operi valde infudarunt, neque hos amplius librariorum industriam excitare ad iterum eorum opera excudenda; ipsum solum expeti; ipsam a Præceptoribus anteponi cæteris omnibus; ipsum commendari, & nec semel nec uno in loco recudi. Cujacii sectatores, ubi tantum audaciæ, tantum superbi cujusdam spiritus in Vinnio conspicati sunt; & non solum ab illo sententiam tanti viri de illustrandis per notas, non autem per commentarios Institutionibus, aperte impugnari; verum etiam ab eodem inverecondis passim dictis Cujacium impeti; nimirum; 3 *Hic falsus est Cujacius*. 4 *Hoc a Cujacio inconsiderate dictum*., quibus, dulci veluti condimento, opus aspergit suum; in furias acti, nullam aliam tentare viam rectissime autumant, quam occulta illius latrocinia referare; quamobrem, prætermisiss aliorum operum furtis, prolatis tantum Gerardi Tuningii Institutionibus, ostendebant, hercle, non pauca ab hoc

O 3

Scri-

1 *Alibi laudat*] In lib. I Orig. Jur. Civil. num. 183. ait Gravina: *Arnoldus Vinnius, vir lectissimus, cujus Commentariis Institutionum, omnium ante se opera vincitur; cujusque in Notis earumdem brevis mure cum perspicuitate conspirat.*

2 *Alibi maligne se agit, &c.*] In principio nuper laudati operis, ad cupidam legum Juventutem scribens, pariter ait: *Quin, & nos Institutiones nostras nondum editas ita contexuimus, ut, vitatis intercisionibus illis importunis, quibus utitur Vin-*

nus, & alii Commentariorum Auctores, qui contextus verba e continenti suo divellunt, continuata oratione Justinianorum paragraphorum ordinem servamus; & obscuriora illorum breviter in cursu orationis exponimus.

3 *Hic falsus est Cujacius*] Vinn. lib. II Inst. tit. de Militar. testam. in princ. num. 5. & alibi.

4 *Hoc a Cujacio inconsiderate dictum*] Id. lib. II Inst. tit. Quib. alienar. lic. vel non lic. §. 2. num. 4. & parum absumuli formula alibi.

Scriptore , sæpe etiam ipsissima verba temere nimis expal-
 lasse , sane consilio parum cauto , nam ipsum eundem Au-
 ctorem , ¹ quem ipse in lucem edidit , tam improbe cor-
 rasit . Quid Vinnius egisset in hoc suæ famæ discrimine ,
 profecto me latet ; nam diligentia usus sum nulla , ut ali-
 quid rescirem . Quod teneo , illud est , semper apud saga-
 ciores rerum æstimatores potioem fuisse Cujacii sententiam .
 Sed statim ac fusiori interpretationi brevis anteposita est ,
 morbus e remedio succrevit ; & optima sententia , impor-
 tune a multitudine arrepta , ivit ad odium execrationem-
 que hominum literatorum . Post nonnullos , Volsius sua
 scripsit Erotemata , non ingrate excepta , sæpius recusa .
 Accessit & Antonius Perezus ; & sua , cæteroquin politissi-
 ma , vulgavit . An non satis hæc erant , ut pro bono pu-
 blico huic modus , huic requies scriptioni posset imponi ?
² Cum illud , e Græcis tractum , novo cuicumque Inter-
 preti

¹ *Quem ipse in lucem edi-
 dit*] Ita Arnoldus Vinnius in
 Epistola dedicat. , apposita in
 vestibulo Institutionum Ger-
 Tuningii : Hunc itaque com-
 mentarium (super Institu-
 tionibus) cum vir clarissimus
 Jo: Tuningius , Principi Hen-
 rico Nassavio a secretis , hu-
 jus nostri frater , nobis exhi-
 buisset , quasivissetque , dignus-
 ne esset factus , qui lucem aspi-
 ceret ; perlecto , atque cum
 multis doctis viris communi-
 cato opere , visum fuit non
 posse non bono publico hunc
 partum edi ; atque ut ma-
 turaretur editio , multi , qui
 memoriam Auctoris adhuc co-
 lunt , desiderabant . Opus erat
 typis nondum destinatum , sed
 rude adhuc & imperfectum :
 plura in margine adjecta ,

quam in serie textus posita .
*Deerat , qui ea , quæ incon-
 dite Auctor congesserat , in
 ordinem redigeret , quadam
 etiam rescicaret , reliqua autem
 ita disponderet , ut ne lectorem
 offenderet male consarcinata
 multarum rerum congeries .*
*Sensi , id onus mihi ab omni-
 bus imponi , tamquam debi-
 tum Manibus ejus viri , qui
 & præclare de me meritis es-
 set , & quem totum quinquen-
 nium audiissem . Suscepta igi-
 tur provincia , non tam ar-
 dua atque difficili , quam
 ignobili atque molesta , operam
 dedimus , ut opus , quoad fieri
 potuit , tersum atque politum
 exiret , &c.*

² *Cum illud , e Græcis
 tractum , novo cuicumque In-
 terpreti &c.*] Cui simile est
 di-

preti dici posset ; *Λύχρον ἐν μεσημβρίᾳ ἄρτους* , *Lucernam accendis in meridie* . Fallitur , qui ita animatus est . En Jo: Arnoldus Corvinus , & nova dat *Erotemata* . Sed præter mixturam rerum , non ibi tractandarum ; quæ recens , quæ recondita in his doctrina , quæ lectores vel instruat opportunius , vel suavius alliciat , vel solidius confirmet ? Verum enim vero postquam tanta Interpretum varietate Institutiones oppressæ sunt ac penitus sauciatae , suos etiam Forenses Scriptores amor incessit , palam edendi suos commentarios ; in quibus nihil nisi horridum pudendumque furtivarum rerum acervum inveniet quisquam . Student hi forenses disciplinam omnem , consuetudines , ac quæstiones Curiae infinitas in hoc argumentum abnormi quadam libidine inducere ; & primam Juris doctrinam , pudicam & virgineo quodam nitentem flore , aut ineptissimo aut senticoso disputationum tractu ridicule conspurcare ; ita ferme , ut in ipso Jurisprudentiæ vestibulo non tam formare aggrediantur ingenia adolescentium , prona ad cognoscenda hujus Disciplinæ prima veluti rudimenta ; quam statim , & aperta vi fingere impudentem *Causidicum* , *Rabulam loquacem* , *Fori pestiferum Oblatratorem* . His ineptiis juvenus enutrita insequentem studiorum cursum , pollutæ originis vitio , coinquinat : *Siquidem* , 1 scribit Fabius , *Leonides Alexandri pædagogus* , ut a *Babylonio Diogene* traditur , quibusdam cum vitiis imbuat , quæ robustum quoque , & jam maximum Regem ab illa institutione puerili sunt profecuta . En , Amici , quod de vario interpretandi genere super Institutionibus placuit edisserere , non tam ut eos dementiæ damnarem , qui ocio abutuntur ; nosco enim dicta me , ut inquit Plautus , in pertusum ingerere dolium ; neque ut meam his dictis iram erga hos Scriptores explicarem ; longa enim patientia occallui ; habentque apud me , ut a Plinio verba mutuem , hunc finem assiduæ querelæ , quod queri pudet ; sed ut vos in antecessum monerem , maximum quidem fu-

O 4

turum

dictum Quintiliani lib. V Instit. Orat. ubi de usu argumentorum tractat , *Eum Soli lumen inferre , qui rem , per se evidentissimam , conatur argumentationibus probare* .

1 Scribit Fabius] Institutionum Oratoriarum libro primo , cap. primo ; ubi de prima puerorum institutione agit .

turum inter hos Interpretes prælium, si exagitandis furibus Censor interque operam sit daturus : illorum enim nemo , ut a se culpam ignominiamque depellat , inertem ac ociosum se geret ; verum lapidem movebit omnem , ut , siquod suum est dedecus , sive per fraudem , sive per ingenium , in alios convertat . Nos placide omnia , non sine oblectamento ab Atilio accepimus ; & subinde , majore accensi desiderio , vacavimus dignoscendis hisce super plagio Scriptorum controversiis , quæ longe lateque in Republica quotidie adulescebant .

Tantæ discordiæ , tanti per omnium pectora diffusi timoris auctor Franciscus Duarenus , hac rerum perturbatione nedum commoveri , visus est nequaquam ; sed lætari , & elatum ferre vultum , & sereno supercilio hos circumspicere tumultus . Et quamquam metuere aliquid poterat a Cujacio , qui audax consilium exagitandi literarios fures ab eo evellere conatus fuit ; timore omni deposito , securus in portu navigabat ; conscius judicii ejusdem Cujacii , qui inter quatuor Franciscos , Duarenum , Connanum , Hotomannum , Balduinum , eadem ætate , eandem scientiam profitentes , unum Duarenum sibi placere , ceteros Jus tantum deglutire dixerat . Quamobrem ad alterutrum Duarenus , ubi maledicta a Cujacio accepisset , sese paraverat ; ut eum , aut inconstantiam argueret , si ex animi mobilitate in contemptum verteret laudes ; aut invidiam , si , ulciscendi causa , ad ignominiam adversarii , quem laudaverat , excurreret ; nec enim ignorabat senarium illum , qui est apud Græcos

Τὸν αὐτὸν αἰνεῖν , καὶ ἰσμεν αἰνέσας κακῶ .

Laudare eundem carpereque , viri est mali .

Jam Censores Edictum vulgari , jusserant , quod in hæc verba , religiosam quamdam redolentia vetustatem , conceptum est .

BONVM • FACTVM • EST • EDICTA • VT • SINE
FRAVDATIONE • SERVETIS • NOSTRA
QVIA • HOMINIBVS • MALIS • IVVAT
OBSTRIGILLARE • ATQVE • HOSTIRE
CONTRA • SIQVIS • ENDO • HAC • REPUBLICA
ESCIT • QVI • ALIENA • ACCEPSIT • ET • SVA
DICASSIT • ESSE • ALIISQVE • VT • SVA
TRANSDVIT • INTRA • PROXIMOS • DIES
XX • AB • VRBE • AC • POMERIO • PEDEM
STRVAT •

STRVAT · DONICVM · PAREAT · CVICVMQVE
 LICITVM · SIET · IMPVNE · IN · EMEM
 OBVAGVLATVM · IRE · ET · OLLI · CARMEN
 OCCENTARE · SI · VERØ · QVIS · CALVET
 AVT · QVO · CALVANTVR · CENSORIA
 IVSSA · OPERAM · DVIT · CAPITAL · ESTO

Proposito Edicto, irritati statim animi multorum sunt. Verum res, unde potius recrudescente tumultus debebat, insperatum subortæ contentioni finem feliciter imposuit. Inter Gallos & Italos Jurisconsultos & vetus & non incelebris fuerat semper, nobilitata ex ingenii laude, concertatio. Pugnabant invicem non ignaviter pro gloria suæ gentis. Itali sibi tribuebant, quod cultior cœpisset apud ipsos florere Jurisprudentia. Galli, non aliunde, quam ab ipsis fluxisse felices hujus artis progressus & incrementa, generose contendebant. Alternatim & illis hi & his illi egregios suos objiciebant alumnos. Res eo processit, ut non raro, ubi alia deesset, quæ pro sua causa efferrent, iverint minus prudenter ad dicteria, & non leviter mutuq se se morderent. In hac igitur pugna, fremebant Itali, quod juvenis Gallus, Duarenus, hisce rebus tentatis, tam ferox superbiret; ille, qui, Italix præsidium ac decus, Principem eruditorum Jurisconsultorum, Andreæ Alciatum, præceptorem etiam suum, pessimum in modum impetivit. Cocunt una simul: dant sibi hoc negotii, ut inveniant viam, qua Duarenus a cœptis sese non abstinere solum, sed sui poeniteret consilii. Variis dictis sententiis, illa fuit potior visa, illa in rem præsentem conducibilior, quam nescio quis ex horum numero in medium attulit. Mihi, ait, suppetit locus e Dialogis Alberici Gentilis, 1 ubi Du-

1 Ubi Duareni furta palam fiunt] Albericus Gentilis in Dialogo VI ita scribit: Quid possum ad Duarenum? An Accursius Caji epigraphen non aproscit l. Qui neque sequantur 48. D. de Verb. Sign.? An illas Interpretationes non

habet, quas tradit Duarenus? Redde Alciato, quod de peregrinis, & peregrinitate doces, Duarene, ab interpretibus non animadversum, ut scribis: redde Alciato intellectum l. Mævio 41. D. de Leg. 2. nam ejus est, quiqui sit, & est

Duareni furta palam fiunt ; & ea præsertim , quæ ab Alciato erasit , in lucem proferuntur . Quæso locum hunc , bona fide transcriptum , ad Duarenum , si lubet , mittamus , addita epistola , in qua libere sensus nostros aperiemus . Eveniet fortasse , ut sese reum jam liquido compertum ejusdem criminis , quod aliis ingerit , spectans , sibi , prout sciat melius in rebus perturbatis , consulat prospiciatque . Placuit inventum , laudatumque est communi approbatione . Quærentur tabellæ : dicto citius adductæ sunt . In his transcribitur Alberici Gentilis locus ; & in hunc modum exarata est epistola .

ITALI JURISCONSULTI FRANCISCO DUARENO GALLO
S. P.

*Arduum ne sit , an ridiculum , quod in furum
literariorum ruinam , aggredieris , Duarene , dijudi-
care , nostra non interest ; & quamquam interes-
set , nolumus ; ne tibi aliena fides suspecta sit , ubi
tua sufficit , integra modo esse velit . Cura tamen ,
quod est in rem tuam , ne talis sis , quales tibi dis-
plicent alii ; ne , quod in reliquis damnas , in te
facinus recidat ; pœnasque sentias , quas injuste mi-
naris : in quo minime nostro indiges consilio , si tua
utaris*

*est aliquis in lege omnium dis-
ficillima , quamque nec subtilis Bellapertica percipit , &
oëties est interpretatus . Redde ,
quod tractas de Kalendario ,
cui ? Accursio , Jasonique , cu-
jus totum est ad l. Divortio
D. Sol. matr. Accursio suam
famam redde , nam is Pompo-
nii distinctionem vidit in l. i.
D. de Aq. quot. & est. , &
socrus est tua calumnia : redde
& Glossario , & ceteris ferme
omnibus imminutam per te &*

*stimationem , dum scribis de
civili & criminali judicio ,
quæ receptissima jamdudum
sunt , & tua facis , & alia
vis illi appingere . Et tu ad-
versus Plagiarios scripsisti epi-
stolam ? Nulla te cautio ab
his liberabit , ex tam multis ,
quas pro Plagiariis adhibes .
Duarenus fere nullibi auctor
est . Verum est . Auctores non
nominat , ut juvenes abstinean-
tur ab eorum lectione , &c.*

utaris prudentia. Quid? Negas te furtis maculatum? Rem difficilem tentas, & non assequeris. In hoc tua opus non est confessione; nostra quidem sat est diligentia. Nullo indiget teste, quod ex se ipso proditur; nec probandum est, quod oculis deprehenditur. Una hac defuit semper furibus felicitas, quod non ita facile condunt, quod surripiunt facillime. Sed mittamus isthac. Lege, nisi erubescas, quæ ex Alberico Gentili transcripsimus. Nonne tua in his furta vides apertissime? Quid igitur respondeas, quo pacto te purges, ac solide defendas, plane non cognoscimus. Da proinde te victum; aut nobis sensum omnem adime, ut quæ tua non sunt, tua credamus esse: quorum alterum sicuti a te non speramus, qui tanta tui opinione inflaris; ita tu alterum a nobis nequaquam spera, qui unice gaudemus, parcere subjectis, & debellare superbos. Vale.

Epistolam, & transcriptum Alberici Gentilis locum, obsignant. Duareni famulo tradunt, ut domino afferat: ita fit. Accepto Duarenius fasciculo, aperit, legit, non parum turbatur: sane nescit, quo se vertat: videt, quo res suæ mox inclinabunt: artificem sui seipsum infortunii agnoscit: difficilemque præstari aditum putat ad sese ab hisce ambagibus extricandum; & tunc serio meditatur, quam sapienter moneat Juvenalis,

Loripedem rectus derideat, Ætiopem albus.

Sed quia ipse assiduo ad Censores accessu, & quotidiana consuetudine, & lectissima sua, quam cuncti admirantur, doctrina eos devinxerat; credidit, illud fore malo medicamen opportunius, si, uti illos prius ad exagitandos fures facile impulerat, ita in præsens ab hoc retraheret instituto: Quod tentat; nec male succedit. Hac de causa cognorunt omnes, parum de his rebus sermones feri: a Censoribus aut nulla aut nimis exigua animi contentione operam dari, ut servaretur edictum; & quorundam iracundiam per ipsum Duarenium, qui prius exasperaverat, leniri.

leniri. Interea felix ac fausta occasio omnem hujus discordiæ memoriam visa est prorsus consopire, celebritas nimirum Ludorum Sæcularium, quæ in id tempus opportune incidit.

Eo loci, præter Sæculares, non erat aliorum ludorum infrequentia: quidam vero non adeo solennes: intermissi etiam nonnulli; inter quos, 1 Florales præcipue, impudicitia rituum detestabiles: hisce enim memoria Accæ Tarutizæ, scorti non obscuræ famæ, per spurcas meretricum lascivias recalebatur impurissime. Nuditas obscœna, saltatio incompressa, joci & gestus salaces, & omnis in venerem ebrietas, totus erat pompæ inverecundæ apparatus. Interpretatione varia fuerat horum ludorum intermissio accepta. Conjectabant multi, quod gravitatem læderent Jurisconsultorum. Id tamen apud omnes non constabat; 2 quippe nulli erat incognitum M. Porcii Catonis exemplum, qui cum olim vivens ludis hisce, quos Messius Ædilis faciebat, interesset, populus præsentia viri gravissimi percussus, ut mimæ nudarentur, postulare erubuit. Ille, ne consuetudinem spectaculi impediret, inspecta populi verecundia, abiit; ratus, recepta usu solennia, utut ea sunt, non debere intermitteri. Melius alii opinabantur, hoc effectum opera Cujacii, qui ne ultra ederentur, ab Senatu tacite impetravit. Causa neminem latebat: 3 de sua enim filia

1 *Florales præcipue, impudicitia rituum detestabiles*] De his ludis Ovidius lib. V Fastorum ita cecinit:

Quarere conabar, quare lascivia major

His forte in ludis, liberiorque jocus?

Sed mihi succurrit, Numen non esse severum,

Aptaque deliciis munera ferre Deam.

2 *Quippe nulli erat incognitum M. Porcii Catonis exemplum*] Ex Valerio Maximo lib. II cap. 10.

3 *De sua enim filia cruciabatur*] Ant. Teisser. in Elogiis Viror. eruditorum scribit, quod præclarus vir ille Cujacius hac ærumna percitus est, quod filiam genuerit tam nefariæ prostitutioni deditam, ut de vitio suo gloriaretur; & alta voce prædicaret, se sibi non minorem famam ex impudicitia quaesituram, quam parens suus eruditione illustris erat.

filia cruciabatur ; timebatque , ne illuc non sine suo ludibrio ac ærumna accederet ea , quæ tantum olim in effræni gloriabatur impudicitia , quantum pater in cultu elegantiaque studiorum . Sæculares itaque Ludi in hunc ferme modum acti . 1 Primum laureati Quindecemviri sacris faciundis ante templa pro suggestu confidentes , piamina populo divisere ; tædas , sulphur , & bitumen . Dein , instar Cereris Initiorum , fieri pervigilia cœperunt . Antequam festus advenisset dies , triduum trinoctiumque sacrificiis publice vacatum est , Jovi , Junoni , Apollini , Latonz , Dianæ , Cereri , & Parcis , & Diti , & Proserpinæ . Aræ in elegantem formam constructæ . Victimæ non sine religiosa pompa cæsæ . Passim accensi ignes . Ubique hymni recitati ; & domi & in foro lætitiæ & josi , & in gaudium effusi omnium vultus . In theatro autem non idem semper mos servatus . Tragœdiæ sæpe , sæpe etiam habitæ Comœdiæ , Jurisconsultorum genio & hæ & illæ non prorsus ingratae ; in utrisque enim non pauca , quæ ex ipsorum arte sunt , observant , rimantur , inveniunt : quippe nemo est , qui non videat perspicue , arcanam & veluti ex industria abditam , in Comicis , ac Tragicis inesse morum Philosophiam ; consummataque Juris peritia eos minime carere . Privatum Jus apprime callent priores , quod mirum quantum in domesticis ac familiaribus obversatur negociis . Publicum alteri , quod in fortuna Principum , ac discrimine populorum longe lateque dominatur . Sed in his recentioribus Ludis nova res ac speciosior ad exhilarandos animos sese obtulit . Hospes politissimæ eruditionis , & Musarum cultor eximius ab Andrea Alciato Ædili , ludos curante , petiit , ut , loco alterius spectaculi , liceret ipsi in omnium ordinum consessu Poema recitare , in quo vetusta Populi Romani Jura , ea , qua decebat , majestate , elegantiaque , lenociniis permixta , concluderat . Libenter id hospitii concessum ; immo grates eidem actæ quammaximæ , & præmia & plausus promissi , si argumentum concinne ac graviter , uti res postulabat , tractaretur . Ubi autem hic rumor coepit sese diffundere , qui in Poësim studio flagrabant,

1 *Primum laureati Quindecemviri &c.*] Solennia , & ritus Ludorum Sæcularium

descriptos habes passim apud Script. Antiq. Rom.

bant, lätari, palam novum consilium commendare, spondere rei, adhuc intentatæ, faustum felicemque successum. Summo enim erat in honore apud Optimates hujus Reipublicæ Poësis, Noverant cuncti, ¹ has duas potissimum res cæteris omnibus antiquiores fuisse, Leges & Poësim; & vicissim alteras alteri famulari pro regendis excolendisque, rudibus adhuc & agrestibus animis. Constat profecto, peritorum consensione, primam Poësis materiem Leges fuisse, primum legum veluti condimentum, Poësim: ex carminum enim illecebris nescio quæ in ipsa etiam impolitarum gentium pectora suavitas illabatur, qua, siquis in legibus adfit rigidus ac acer spiritus, seu quædam necessaria nec illiberalis servitus, mitis redditur ac amabilis, libenter accipitur, & diutissime servatur: quippe natura hominum, cæteroquin obtemperandi impatiens, ab utilitate, severa pletumque & vultuosa, qua non raro leges nituntur, non ita facile capitur, nisi sua quædam accedant oblectamenta, & dulces aurium insidiæ, quas parit colligata oratio, ubi flexus, depressiones, elationes, recessus, lux, umbra, quæ omnia dulciter vellicant, sapienter docent, movent fortiter, persuadent utiliter. Sane omnis, quanta est, civilis disciplina Religionem complectitur, Politicem, ac Economicen; quibus ordo rerum ita perfecte constat ac disponitur, ut sua sit Civitatibus, privatisque domibus summa ac perennis concordia, qua faulse nascuntur, optime adolescunt, durant feliciter. Verum hæc omnia, priusquam ab aliquo scriptum de Jure sit uspiam, non aliunde, quam ab antiquis Poëtis (Mosen unum si excipias) profecta sunt: tunc, cum nulla Porticus, ubi auditorum ferveret concursus; Philosophus nullus, a quo excitata fluere doctrina; nulla disputatio, quæ, inter controversias jactata, mentes erudiret ac instrueret; sed omnis in fabulas ab inventoribus suis conjecta Sapientia, & carmine ornata, populis tradebatur; ut inde ad nepotes non ingrata traduceretur. Iis propterea temporibus ² præstiterunt in Theologicis Orpheus, &

Am-

¹ *Has duas potissimum res cæteris omnibus antiquiores fuisse, Leges & Poësim*] Et proinde sunt, qui contendunt a primis Legislatoribus leges

fuisse populis propositas metris adstrictas.

² *Præstiterunt in Theologicis &c.*] Julius Cæsar Scalliger lib. I Poetic. cap. 2.

Amphion, in Politicis Solon, & Tyrteus, in Economicis Hesiodus; & qui cuncta complexus, instar omnium fuit, Homerus, a quo, 1 ut non ineleganter scribit Gravina, *longa peregrinatione omnis omnium Gentium sapientia ex universo terrarum Orbe contracta fuit, atque in Iliadem, & Odysseam immortali artificio traducta, . . . Quem vatem insignem, ut alibi monet, nonnisi is satis admirabitur, qui ad judicii maturitatem, & sapientia pervenerit culmen: tum enim ea extollet plurimum, quæ stultis atque imperitis, Homerum inauspicato legentibus, risum plerumque movent.* In duplici enim, quod mirabiliter adornat, argumento, Jus omne concinne, & sub dulci fabularum involucri digessit. In Iliade publici status summam, belli ac pacis regimen: in Odyssea vero rem domesticam, & privatæ sortis gubernaculum doctissima structura est prosequutus. Hinc factum, ut egregius vates, nedum Oratoribus, Philosophis, Historicisque omnibus esset veluti fax; sed ipsis præcipue Jurisconsultis, 2 qui tanto viro testimonium denunciant, tamquam doctrinarum, legum, & sapientiæ, ut Plinius eum vocat, parenti; id, quod 3 eruditissimo viro Scipioni Gentili placuit latius ostendere. Et quoniam, pruritu novi argumenti, qui in re quaque statim tractatum compingant, non desunt; hæc de causâ Petro Fermato Tholosano in mentem venit, singularem de Auctoritate Homeri apud Jurisconsultos dissertationem in lucem edere. Sed, nescio quo fato, meliora quæque suis non carent adversariis. In hac communi Optimatum lætitia emerferant nonnulli, qui, hac re cognita, mussare primum, deinde apertius conqueri, tandem excitare turbas cœpere; nec contenti, nomen dignitatemque Poetarum proscindere, operam tumultuosi dabant, ut illi e Republica, tamquam utibile parum, immo nocuum genus hominum, ejicerentur: & quo magis eorum conatus, qui erat impudentissimus, honestior videretur, quamvis barbari & ineruditi vix nomine

1 *Ut non ineleganter scribit Gravina*] In Oratione secunda.

2 *Qui tanto viro testimonium denunciant*] Patet ex

iis, quæ in Pandectis ex Homero referuntur.

3 *Eruditissimo Viro Scipioni Gentili*] In quibusdam suorum Parerg. capitibus.

mine tenus Platonem noverint, ¹ hujus magni philosophi præceptis perperam utebantur, quibus exigendos e Republica recte instituta Poetas contendeabant. Julius Cæsar Scaliger, is, qui fortunam expertus est variam, monachus primum, inde miles, medicus denique; quique, ut nil suæ deesset inconstantiae, in hanc se contulit Rempublicam, animo, ut opinor, cognoscendi Jurisprudentiam (licet ea non foret e re sua) puram, ac ineptiarum expertem, quam prius in operibus suis factam ex matrona meretricem deplo-
raverat; ubi subortam hanc vidit discordiam, atque in perniciem Poetarum, (quos licet dilexerit multum, imitatus est parum prospere) audiverat Platonem laudari, ira percitus, & ut erat in omnes, maledicentior, plus quam occasio, & Platonis fama patiebatur, in illum investus est ² eadem plane sententia, quam in libris suis expresserat, in quibus Platoni objicit, *Minus recte, ac non sat bona fide id ab eo scriptum, qui ad suorum argumentorum confirmationem recitat sæpius Poetas: satius facturus, si in operibus suis ineptas ac spurcas fabellas, Græcicum scelus olentes, prætermisisset, nec Symposium, & Phædrum, atque alia monstra reliquisset, qua opera pretium foret, numquam legisse.* In hæc verba excurrebat, furore percitus, Julius Cæsar Scaliger. Cæterum alii, placidiore animo præditi, & in Platonem, ut par erat, modestiores, huic hac super re adversabantur, non quantum iracundia improvide suadebat, sed quantum veritas amice postulabat. Mirari ipsos, aiebant, quo pacto, arcendi, Platone auctore, e Republica Poetæ forent, cum ipse ad Poetas tam propius accederet illa sua eloquendi facultate, divina quidem, & Homerica, ut inquit Quintilianus, *qua multum supra prosam orationem, quam pedestrem Græci vocant, assurgit.* Quidam vero sagacius rem explorantes, eo Platonis odium in Poetas referebant, quod Musæ parum feliciter ipsi arrisere, tragœdiasque, quas minus lepide scripsit, ³ ab Euripide, æmulo suo victus, combussit. Sed, nescio a quo omnis suborta

¹ Hujus magni philosophi præceptis perperam utebantur] Quæ extant in lib. Politic.

² Eadem plane sententia,

quam in libris suis &c.] In sua Poet. cap. 2.

³ Ab Euripide, æmulo suo victus, combussit] Vid. Jan. Vinc. Grav. Orat. 1.

suborta contentio, non sine plausu, ac gaudio totius urbis extincta est. Dederat hic sibi negocium, ostendendi, Jurisconsultos non paucos 1 *Poesi minime ignaviter vacasse*: addebat, 2 *illa prorsus eadem Poetas cecinisse*, quæ in suis Jurisconsulti habent, seu Quæstionibus, seu Responsis; atque alia hujuscemodi ornatu non infacete, allatis, quæ sunt vulgo gratiora, exemplis, quibus paullatim capi reluctantes Jurisconsulti cœpere. Quamobrem eorum in exagitantis Poetis ardor aliquantulum insperato deferbuit. Sedando huic etiam tumultui conduxit plurimum id, quod nec frustra, nec sine inventi gloria, aggressi sunt quidam e familia Eruditorum. Hi enim in quocunque urbis angulo, præsertim ubi adessent parum probatæ elegantiz Jurisconsulti, Accursium magnifice extollebant. Hujus facile in Poetas ingenium summa laude commemorabant; qui tam sæpe 3 *selektorum Poetarum testimonio opportune utitur*. Hic rumor veluti inconsiderate sparsus, sed nimium per ora totius populi diffusus, causam Poetarum extulit quam maxime: nam exinde ipsos proletarios Jurisconsultos pudit, in Poetas, Accursio tam bene acceptos, bellum movere. Rebus ita dispositis, prima festa die itur ad theatrum, ubi erat Poema recitandum. Frequenti concursu oppleta sunt subsellia: in sedendo nulla Ordinibus irrogata injuria: servatus religiose mos Majorum; sed, ex decreto Senatus, digniores quædam sedes nonnullis Poetis hospitibus illustris ac prægrandis famæ destinatæ sunt. Ædilis proinde in curuli sella ante vestibulum, ut hos honorificentissime exciperet, assidebat. Omnium primus e numero Poetarum hospitum, qui accesserat, fuit Virgilius Maro, præstantissimi ingenii gloria cunctis gratissimus. Ubi ejus adventus renunciatus est, hilari tumultu fremuit theatrum; & jam quis-

1 *Poesi minime ignaviter vacasse*] Inter quos Trebatius, & Marcellus, Horatio Flacco amicitia conjunctissimi, Modestinus, alique.

2 *Illa prorsus eadem Poetas cecinisse, quæ &c.*] Patet ex collatione nonnullorum locorum Poetarum cum

legibus Corporis Jur. Civil. quam collationem aggressus olim fuit Franc. de Petr. in suis Festiv. Lection.

3 *Selektorum Poetarum testimonio opportune utitur*] Ut ex ipsius glossis cuicumque palam sit.

quisque accurrere, illum noscere, ac consalutare cupiebat avidissime. Sed, ne quis e suo loco discederet, iussit Ædilis. Nos, qui forte fortuna propiores fuimus, egregium vatem ad votorum nostrorum satietatem conspeximus; 1 erat enim colore subfusco, & veluti ad mæstitiam composito, & in reddendis excipiendisque cum Ædili officiis, tardo ac pene familiari utebatur sermone. Docemur, quæ de causâ in hæc Rempublicam paullo ante ille advenerat: putabat enim merito inter Jurisconsultos sibi locum fieri; cum & ipse causam semel in Foro egisset. Nec verebatur, quin ipsum probe Jus callere crederent omnes, 2 cum ad Romani Juris normam, si quando locus & occasio tulit, scripserit exactissime. Ovidius Naso, facilitate argutissimæ venæ Poeta admirabilis, post hunc supervenit; is, qui regionem hanc præter spem omnium expectationemque incolebat, cum in dulcissimo Musarum gremio olim recubans, nihil magis, quam Leges & Forum, 3 frustra reluctante genitore, est averfatus. Sed quia 4 nonnullis agendis causis aliquando vacaverat; secum una opinatus est, non male de civili re fuisse meritum; & habere, quo sibi gratiam apud Jurisconsultos conciliaret, præsertim leticissimo illo opere *Fastorum*, ubi neque leviter neque inconcinne plurima attingit, quæ Romanam Jurisprudentiam & extollunt & illustrant. In medium quoque sese obtulit Silius Italicus, & opportunius in hac Republica immorari visus est; quippe qui 5 Virgilii & Ciceronis æque amans,

non

1 *Erat enim colore subfusco &c.*] Uti describitur in ejus Vita.

2 *Cum ad Romani Juris normam &c.*] Servius docet in Commentariis.

3 *Frustra reluctante genitore*] Ipsemet Ovidius lib. I Tristium

*Sæpe pater dixit: Studium
quid inutile tentas?*

Mæonides nullas ipse reliquit opes.

4 *Nonnullis agendis causis aliquando &c.*] Id. Ovid. lib. II Tristium:

*Nec male commissæ est nobis
fortuna reorum,*

Usque decem decies inspicienda viris.

5 *Virgilii, &c. Ciceronis æque amans*] Martialis lib. VII epigramm.

*Sacra cothurnati non attigit
ante Maronis,*

Implevit magni quam Ciceronis opus.

non adeo animum Musis tradidit, ut a Foro sese abstinere-
ret. Sed ipse Cicero (o vel doctissimorum hominum inani-
s pruritus!) qui meliorem præcipuumque locum sibi in-
ter Jurisconsultos hujusce Reipublicæ vindicabat, gaudebat
non raro accedere ad Poetas, & in eorum cœtu connume-
rari, & versari inter eos, cupidine sese hoc pacto Poetam
ostentandi; licet infelici successu operam non levem huic
studio adolescens dedisset, nec nimis feliciter vertere e Græ-
co latinis versibus Aratum Poetam tentasset. Horatius Flac-
cus, festivissimum corpusculum, non deerat; qui, ut con-
jectabant plerique, illuc sese tulit, 1 invisendi causa fami-
liarissimum suum Jurisconsultum Trebatium Testam: sed
mox discedere parabat, nihil enim palato gratum suo ea
in urbe invenerat, ubi omnia seria ac severa, nihil ludi-
crum, nihil voluptuosum, quod foret ex ingenio suo: por-
ro timebat, ne Galbæ, & Fabio Jurisconsultis innotesceret,
2 quos adulterio deprehensos olim arguerat. Accessere his
& aliæ causæ, ne forte verba cum Stoicis, qui ibi fre-
quentes aderant, commutaret, 3 contra quos aliquando
fervide disputaverat: denique, ne sibi obviam occurreret
4 Alphenus, quem, non sine injuria, prædicaverat factum
ex sutore Jurisconsultum. M. Annæus Lucanus, adolescens
ferventis spiritus, Poetarum numerum auxit adventu suo;
invitis tamen non paucis, 5 quorum judicio Historicus
est, non Poeta. 6 Sed eos ridebat Julius Cæsar Scaliger,
stomachatus hisce Grammaticorum nugis, qui frigido
cavillo Poetæ gloriam Lucano detrahunt. Anceps erat ad-
ventus Lucani in Rempublicam causa. Vulgo existimaba-
tur huc se contulisse, salutandi gratia Hugonem Grotium,

P 2

cui,

1 *Invisendi causa fami-
liarissimum suum Jurisconsultum
Trebatium Testam*] Tre-
batus nimis honorifice ab
Horatio in Satyris appellatur.

2 *Quos adulterio depre-
hensos olim arguerat*] Lib. I
Satyra 2.

3 *Contra quos aliquando
fervide disputaverat*] Lib. I
Satyra 3.

4 *Alphenus, quem &c.*] Eadem Satyra.

5 *Quorum judicio Histori-
cus est, non Poeta*] Servius
ad Virgil. lib. I Æneid. v. 281.
Jo: Sarisberienf. lib. II Poli-
crat. cap. 19.

6 *Sed eos ridebat Julius
Cæsar Scaliger*] Lib. I Poetica
cap. 2.

cui, pro docto in suam Pharsaliam commentario, grates erat redditurus; tum etiam pro nimia istius erga se benevolentia, qui in elaboratissimo Opere Juris Belli ac Pacis, ¹ nulli Poetarum æque adhæreat ac Lucano, propter sententiarum acumen, & pondus civilis prudentiæ. Sed opinio illorum videbatur tutior, qui putabant, Lucano tum in mentem venisse, hæc loca adire, cum a Thoma Farnabio, sui Poematis interprete, exceperit, non abunde intellectum ab Eruditis, sed varie explicatum illud, quod initio Pharsaliæ habet, *Jusque datum sceleri canimus*. Quamobrem ipse Jurisconsultorum sententiam cognoscere statuit, utrum recte necne dictionem *Jus* pro instituto suo usurpaverit. Alii Poetæ deerant, sive rebus aliis præpediti, sive vacantes adhuc pingendis amoribus potius, quam Jurisprudentiæ colendæ. Postquam oppletum fuit undique theatrum, occupata omni ex parte subsellia, in medium sese tulit hospes, recitaturus elatiore loco Poema, quo vetusta Jura Reipublicæ Romanæ complexus fuerat; quodque prima die incepit, & proximo biduo, eadem frequentia ac plausu, profecutus est. Ædilis Præconi jussit, ut faceret silentium, hac formula: *FACE IAM NVNC PRAECO OMNEM AVRTVM POPULUM*. Et hospes lectissima voce, ac gestu & spiritu, quo erat præditus, fervido ac amabili, ita exorsus est, cui silentium ipsa etiam conciliavit expectatio.

VETUS

¹ *Nulli Poetarum æque adhæreat, ac Lucano*] Comment. Jo: Henrici Boecleri in Hug. Grotii Jus Belli ac Pacis. Schilterus in Præfatione ante

VETVS NOMOΘEΣI'A

S. P. Q. R

Illa, ubi Romana spatietur gloria Gentis.
 Ultra avum fatique vices, uberrima Legum
 Materies, qua se visa est extollere tanti
 Majestas Populi, & fastigia summa tenere
 Imperii, totum supra feliciter Orbem,
 Præterita immerito latius hucusque Camænis,
 Expedienda mihi est. Novus hic mea perculit ardor
 Pectora, cum puduit, sublimi ab origine nata,
 Causidicos inter versari Jura tumultus,
 Et curis servire Fori, precioque clientum;
 Digna triumphali, ac tantis natalibus aqua
 Sorte frui, immensæque sua effullescere luce.

Musæ, grande decus vatum, quos nectare dulci
 Pascitis, ignavique super commercia vulgi
 Evehitis, lauroque comas florente revinctos,
 Sub vestra excipitis tutela nobilis umbram,
 Mirari, cessate, suum si oblita Poësis
 Ingenium, tractet musato seria vultu;
 Quæ fuerat pridem per amores sueta vagari,
 Spirans ornato molles in carmine sensus,
 Dum lustrat Veneris seu regna Cupidinis, horum
 Viatrices celebrans palmas, & opima tropæa,
 Ac debellatas utroque ab Numine gentes.
 Cernite: mente nova sum actus: jam dulce periculum est,
 Insuetam tentare viam, exsuccamque liquore
 Castalio largam Legum perfundere mensem.

Ut rerum primæva Diis data semper origo
 Relligione hominum; sic Leges Orbe repertas
 Munere Divorum tradunt. Tam nobile pignus,
 Par erat, ut longe egregios agnosceret ortus
 In commune bonum: nec enim mortale putandum est
 Humana columnen vitæ, quo flectitur omne
 Bellorum arbitrium, quo Pacis amica fovetur
 Ociæ, & in tuto regnat concordia Mundo.

PRIMA
 LEGUM
 ORIGO.

P 3

Tu.

Ceres *Tu, veneranda Ceres, tu diceris inclyta sanæ*
 inven- *Monstratrix fortuna: a te mirabile donum*
 trix Le- *Rettulit acceptum non mendax fama, vetustæ*
 gum. *Testis fida rei, nec adultera nuncia facti:*

Ah! ne sint ingrata tuis oblivia nostra
Muneribus; neu prætereant sine honore potentis
Erga nos benefacta Deæ; reserabimus omnem
Inventi seriem; & satis latabimur ipsis,
Felici quorum ductu, fausto omine natas,
Quævis sponte sua Leges exceperat atas.

Postquam Diva flagrans studio, mortalibus ægris
Auxilium properare suum, ditaverat agros
Frugibus, ignavosque dedit flavescere campos
Non prius inspectis, projecto semine, aristas:
Mente valens, alio sese converterat: Et cur,
Impigra dixit, in his imbellibus immoræ ausis
Segniter, atque animos non ad majora revolve?
Surgat opus multo generosius: exuat Orbis
Vivendi genus incaltum: sub Legibus acres
Expoliat mores, & liber serviat uni
Imperio rationis, & hanc veneretur, & olli
Submittat frontem, præceptaque semper adoret.

Dixerat hæc; aperitque suam imperterrita mentem
Concilio Superum. Cali fremit aula: recepta est
Affensu vario nova res. Pars obstat aperte;
Contorto sese pars continet ore, negantis
Subtacite fingens vultum; nam gloria, nasci
Quæ poterat de re tanta, indignantibus orsus

Oratio *Invidiam peperit. Tunc Juppiter, ipse tacerem,*
 Jovis ad *Inquit, si concors, tacito Jove, vestra voluntas*
 Superos *Effet, ut esse velim. Sed cum sententia votis*
Fluctuet imparibus, studia in contraria volvens
Discordes animos; me rege & me patre dignas
Suscipiam partes; & agam me munere utroque,
Qualem & amasse patrem, & regem timuisse soletis;
Remque omnem expendam paucis, advertite, dictis.
Quid velit alma Ceres, quis ei faveatque, negetque
Affensum; quis in ancipiti se parte tacentem
Contineat, video: nec in hoc discrimine possum,
Quin doleam: Curnam Cereri tam justa petenti
Obstandum? Quid, nonne Dea est? Patietur ab-ipsis

Illæ

*Illa Diis, quorum pars est, neglecta repulsam?
 Hac sua quæ nunc est, erit hæc injuria quondam
 Vestra: pari par & referet; tempusque locumque
 Captabit, quibus ulcisci contenta studebit:
 Exemplo id faciet vestro, & fecisse putabit
 Jure, uti quo vos in eam potuistis, eodem.
 Sed mitte hæc, quamvis non sint leviora: ferat
 Ista, sino, si ferre placet, si ferre juvabit:
 Quod timeo magis, inque mei, vestrique paratur
 Perniciem decoris, dubio procul, illud habendum est,
 Quod noster vilescet homines mortalibus; olli
 Ut noscant, Cererem terris afferre volentem
 Auxilium, vestro indigne ab livore repressam:
 Quid non de Superis? Quantum suspecta videri
 Incipiet, quantum illorum insidiosa saluti
 Nostra fides? Quisnam nostrum venerabitur aris
 Numen? Quis sacro pia tura accendet in igne?
 Hoc videam? Hoc patiar? Socordia tanta supremo
 Objienda Jovi, rerum cui tradita summa est?
 Non ita. Sed mea quæ super hoc sit opinio, quodque
 Pro gravitate rei, pro majestate Tonantis,
 Pro vestra inter vos recolenda pace, jubendum est,
 Accipite; & nutu jussus firmate secundo.
 Mortales habeant Leges; se Legibus urbes
 Conformet: harum inventrix, quæ invenerat una
 Ante alios, mihi docta Ceres laudetur; & ista
 Laude, velut digna inventi mercede, fruatur.*

*Dixerat; assensusque aliorum deinde secutus
 Extemplo Superum, quorum reverentia non est
 Ausa gravi Jovis imperio se opponere contra.*

*Jam desiderii compos Dea, lata per oras
 Sparserat Egypti primarum semina Legum.
 Egyptus doni memor, acceptoque superba
 Munere, majorum Divam hanc in sede locavit
 Cælicolum; erectaque in hororem Numinis ara,
 Quosque recensabat sacris solennibus annos.*

*Sunt alii, quæ mens alia est; ducuntque priorum
 Ab Lyciæ antiquo Legum cunabula Regno,
 Quas recti custos dederat Rhadamantus, in Orco
 Lectus ob id Judex, ubi, sontum crimina pendens,
 Tartareo in solio sedet implacabilis ore.*

P 4

Hinc

Ægy-
ptus pri-
mo Le-
ges ac-
cipit.

Rhada-
mantus
legisla-
tor.

Alii le- *Hinc sensim populis, usu poscente, satores*
 gislato- *Inveni legum. Scythia sua Jura Zamolxine*
 res. *Instituisse ferunt. Numerat sibi Græcia plures*
Insignes Legum auctores: cui jussa Lycurgi
Cognita non fuerunt? Vel quem latuere Draconis
Horrenda Leges, sitibunda sanguinis, atra
Mente requisita, inque hominum crudelius orta
Pernicem, exacta repetentes lance vel uso
Longe majorem levior e crimine pœnam?
Quasque Solon fecit, versis immitibus ausis
In melius, populo acceptas; nomenque paravis
Immortale sibi, quo jure Argiva superbit
Historia, in proprias aliquin prodiga laudes.

ORIGO *Unde tamen Romam fluxit prudentia Juris,*
 LEGUM *Quæ parva in cunis, late incrementa recepit,*
 ROMA- *Facta tot egregiis longe se major alumnis,*
 NARUM *Quæis Ars tanta suo speciose asserta nitori est,*
Nunc canere aggredior. Mihi rideat augur Apollo
Ad nutus facilis: Pindi de colle sereno
Felices afflent auræ; dum, viribus impar,
Argumentum ingens se magnificentius offert
Ante oculos: quis enim, licet audax, paupere cultu,
Insigni gravidam rem majestate decenter
Expleat, & cœpto affeclet sperare labori
Premia, ni Numen vati præsentius adsit,
Atque imbecillam regat ad sublimia mentem?

Leges *Roma, ortus tenues primos sortita sub annos,*
 Regiæ- *Cum Deus exigua coleretur ligneus ade,*
Paullatim in tantam crevit celeberrima famam,
Ut dominam sese totius viderit Orbis,
Et parere suis Orientis litora votis,
Occiduasque omnes pendere a nutibus oras.
Romulus huic auctor; qui fossa ac pariete postquam
Cinxerat, exiguamque Urbem firmaverat armis,
Quæ dabat impavido paupertas provida Regi,
Dicitur ante alios populum de Lege rogasse;
Ut non pace minus, quam gens foret incluta bello;
Militiaque domique, novæ succresceret Urbis
Gloria, tantorum gestis superanda Nepotum:
Is sanxit, quæ sint in Natos jura Parentum;
Et, quo delectu, statui connubia possent

In

*In Cives. Dein, qui sequitur, pietate verendus,
Pompilius studuit Sacris. Ipse ultima sortis
Humana officia, & miseros post funera honores
Promovit; nonnulla ferens, ne sorte sepulchri
Religio violata foret, quod credidit umbras
Defunctas colere, & placido requiescere somno:
Ipse etiam armari placenda cade virorum
Visus, quo scelus hoc scelera inter maxima princeps,
Qua posset, pona, procul ipsa averteret Urbe.
Inde suas Tullus curavit tradere Leges
Famore, delictisque super, nexuque gravatis;
Contractusque fidem civilem induxit in usum.*

*Hæc sunt nascenti Populo data Jura Quirino:
Rebus in his, primo exiguis, præludere gaudens
Splendida tot Legum series, qua mole superba
Crevit in immensum; ut frustra nunc sedula speres
Posteritas, harum immensas perquirere causas.*

*At Regum imperium in favos excurrere mores
Incipiens, Populus non ad servilia natus,
Sed libertatis sublimi accensus amore,
Expulit: huic operi valde conduxerat illa
Tarquinii Regis Nati malefana cupido,
Qua vi, quaque metu, quaque artibus omnibus ausa est,
Cederet ut victa impura Lucretia flamme.
Hæc, vitæ impatiens, generosa morte piavit
Dedecus illatum: facinus tam grande vel Orbe
Toto spectari dignum, spectante peractum est
Hinc patre, & hinc sponso, frustra prohibentibus ictum;
Queis moriens, nulla vili percussa timore,
Sic matronali sub majestate locuta est.*

*En morior, tua nata, parens; tua sponsa, marite:
Deprecor, inque mea posco solatia mortis,
Tu, natam, genitor, tu, sponsam ulciscere, conjux.
Communis causa est; odia implacata reposcit
Me pudor invita audacter violatus; utrumque,
Ne finite, ut factio gaudens, irrideat auctor;
Perfidiaque sua inflatus, mea fronte superba
Opprobria, ah! spectet, vestra sibi tutus ab ira.
Occidat is: crimen per vos mihi diluat: ecce,
Fœmina, quod sexu tentare illustrius ipso
Debueram, aut posui, tentavi: cernite nostra,*

Tra.

Occasio
Regum
ejicien-
dorum.
Lucre-
tiæ pu-
dicitia
violata.

Oratio
Lucre-
tiæ ad
Patrē,
ac Ma-
ritum.

Tractato impavide ; lacerata hæc pectora ferro :
 Audax consilium, maculam hanc arcere paranti,
 Rupta fides ac latus honor dedit : impigra dextra
 Arripuit ; firmo arreptum perfecerat ore ;
 Amissamque uno samam reparavimus ictu.
 Hac ego vel mulier . Vos vos vestigia sexus
 Imbellis calcate viri : experiatur adulter
 Post nostros obitus, Patre vindice, vindice Sponso,
 Parta sibi de me quanti victoria constet ;
 Vincere si tamen est , membris, non mente potiri ;
 Quo nil jactabunt nostra speciosius umbræ .

Dicitur , hæc extrema addens , cecidisse decore
 Ante patris , sponsique pedes : amplexus uterque
 Dulces exuvias anima tam fortis , amaris
 Largius aspergunt lacrimis : Et, videntur, ajunt,
 Et spiramus adhuc , nec tecum nos quoque morti
 Tradimur, ut tumulo miseri condamur eodem ?
 Si nos forte tuis , conceptis pectore , votis
 Implendis superesse cupis ; superesse juvabit :
 Est hic est animus , caput objectare periclis,
 Irrita ne tua sit , Lucretia casta , voluntas .
 Occidet inventor sceleris , non longius ibit ;
 Atque tuos proprio placabit sanguine manes .
 Per tua nos juramus , adhuc fumantia ab ictu,
 Vulnere, per nostrum , cruciat qui corda, dolorem,
 Per, si quis latus Deus assidet ultor honoris,
 Perfectum hoc reddemus opus : laus ista manebit
 Et patrem & sponsum ; tanta pro laude lubentes,
 Nos, & fortunas, vitamque paciscimur ipsam .

His dictis accensi animi , mora nulla , revellunt
 Extincta e gremio ferrum , jam jamque recenti
 Sanguine adhuc sparsum ; hoc ferro hoc indice ferro,
 Causa peroranda est , ajunt ; populoque gementes
 Spectandum præbent . Singultibus interclusa
 Vox hæsit primum ; tum per suspiria cæpit .

Oratio Hac in verba loqui genitor : Quid acerbius umquam
 Patris Imminet a Regum imperio, si tuta nec ipsa
 Lucre- Sancta pudicitia est ? Nil jam , nil triste timendum
 tiæ ad Ulterius : sumus experti , quod meta malorum est
 popu- Ultima : mors superest : hanc inveniemus & ipsi .
 lum. Inferri illorum non expectemus ab ira ;

Posse

*Posse mori, nostrum ius est; non auferet illud
Regia vis. Moriemur: erit minus aspera sors hæc,
Mortem magnanimam vitæ præferre pudenda.
En ferrum, aspiciat, en, cives, quo extrema secuta est
Filia, ut hoc probro sese purgaret: eodem
Hoc ferro tentemus idem, quod & illa; sit unus,
Communisque obitus sponso, nateque, patrique.*

*At memores estote, o vos qui adestis, inulto
Hoc scelere, & sine vindicta crudelibus ausis
Præteritis tacite ac ignaviter, exitus idem,
Atque eadem vestris domibus fortuna paratur;
Stupra triumphabunt; fietque Urbs tota lupanar:
Tunc & erit, tunc tutus honor, cum explebitur omnis,
Si queat expleri, Regum tam insana libido.*

*Spectaculo moti cives, fletuque loquaci,
Ac desiderio tacti subducere tandem
Servili sua colla iugo, regale repente
Destituunt regimen; Regesque & nomina Regum,
Et Leges tollunt, ipsis laboribus, oras.*

*Non secus ac leo, qui tenero divulsus in ævo
Matris ab uberibus, vinclis servire coactus,
Quæ domini arbitrium injecit, dum in pectore torpet
Imprudens dominandi animus; si creverit ætas,
Conscius invisa sortis, factasque pudendi
Hostis servitii; ingratiq; diutius oti
Impatiens, tumide erigitur, natalibus asper
Magnanimos volvens oculos; fractisque catenis,
Ad libertatem generoso convolat ore,
Adstantes vultu timidos post terga relinquens;
Quos in ludibrium discedens lumine spectat
Obliquo, audaci sic carpens præmia facti.*

*Suffragio Populi tunc liberiore creatus
Imperii geminus suscepit Consul habenas;
Quos voluere (foret quo sic reverentia major)
Licitorum turbam, ultricesque præire secures:
Hi componebant jussu privata supremo
Judicia: hi merita plectebant crimina poena.*

*Sed passim incipiens Populus succrescere, Legum
Quærere præsidium studuit, quo tutior esset,
Ac tranquilla domi vivendi forma; nec ultra
Inconstans regimen dubio sub Jure maneret.*

Reges
ejecti,
& corū
leges
abroga-
tæ.

Consu-
les cre-
antur.

ORIGO
LEGUM
XII TA-
BULA-
RUM.

Con-

Consensu unanimi placuit, tres mittere Athenas
 Delectos ex Urbe viros; quæis plurima cordi
 Cura foret, Leges, Græcorum e more fluentes,
 Accipere, acceptas tabulis transcribere ahenis
 Bisquinis; quæis dein geminas junxere Quirites,
 Addita ubi nonnulla usu tollenda frequenti,
 Reliquiaque iterum Regali e Lege petita.
 Pro rostris tabula apposita (quo cuique facultas
 Cernendi fieret) solenne in carmen ubique
 Evasere; Foroque olim addicenda juvenus
 Curabat retinere memor: sic Romula primum

PRU- Gens cœpit scriptis paullatim Legibus uti.
 DEN- Sape tamen cura studioque Interpretis æcri
 TUM Indiguit Lex scripta; & sensus lege repostos
 INTER- Fas erat erueri, & Latio traducere mori.
 PRETA- Hinc admissa Foro Prudentum industria, quorum
 TIO • Ingenio, obscuræ sententia reddita Legi est.
 LEGIS Sed non tam facilis Legum se præbuit usus
 ACTIO- Vestibulum ante ipsum. Passim labentibus annis
 NES. Multa tulit tritura Fori, qua fluxit agendi
 Formula, sub varia specie concepta loquendi,
 Propositi varia pro conditione negoti.

Frag- Qua tamen ad nostras veteris vestigia Legis
 menta Pervenere manus, quamvis non integra, quamvis
 XII Ta- Forte suo plerisque locis difformia ab ortu,
 bularū. Et placito auctorum, nostro sic reddita sæclo,
 Fas mihi, sublata veteri ferrugine, luci
 Edere, Musarum dulci condita lepore:
 Et primum a Patrio desumam exordia Jure.

DE JU. (1) Immensum Patris arbitrium, & suprema potestas
 RE PA- In sobolem fuerat: magnum, ac sublime Latine
 TRIO. Indolis inventum, reliqui quæ moribus Orbis
 Posthabitis, genio pectus percussa superbo,
 Quæ Populi fuerat solius publica causa,
 Jus necis ac vite, voluit pendere Parentum
 Judicio; ut privata domus compescere posset
 Atrox Natorum ingenium; lethique minister
 Impavidus Patris rigor in sua viscera factus

Ju-

(1) ENDO • LIBERIS • IVSTIS • IVS • VITÆ • NECIS
 VENVDANDIQVE • POTESTAS • PATRI

*Judicis impleret partes, oblitus amorem
 Et patrii pietatem animi. Quid? Nonne reposci
 Vidimus a patribus natos, quos plectere letho
 Sese accingebant cives? Exempli decora
 Olim Roma dedit; cum fortis Horatius, unus
 In decreturo duplicis certamine summo
 Fortunam imperii, gemitu jam fratre perempto,
 Incolumis, sub fraude fuga, tres vicerat hostes,
 Innectens virtute dolum; victorque redibat,
 Devicta gentis spoliis pondere onustus.
 Is patrium tangens limen, tot publica vidit
 Gaudia, tot plausus, gemitu lacrimisque sororis
 Turbari immerito, qua sponsi percita letho,
 Cujus in exsuviiis (quas fecerat ipsa) recentem
 Sanguine conspersis, obtutus fixerat omnes
 Semianimis. Frater vero, pietatis iniqua
 Osor, inops animi, & calida re, nescius uti
 Consilio meliore; latus qui cinxerat, enssem
 Nudat; & hoc stricto germane in viscera, vitam,
 Ore furens, adimit: Sic, inquit, quare sub umbras,
 Quo pergit, sponsum, fraterni nominis hostis,
 Hostis lætitiæ communis, & una tot inter
 Nostrates inventa, mihi quæ munera vitæ
 Invidens, sortem rediviva luceat Urbis.
 Atrox hoc visum scelus est, & morte piandum;
 Provocat ad Populum victor reus. In sua jura
 Assurgit Pater: Et meus est, meus, inquit, hic heros;
 Per quem nec servi sumus, & dominamur, & illo,
 Stare loco famam læta jam fronte videmus,
 In quo Majores multo posuere cruore.
 Ergo, i, lixor, ubique para, vel in Urbe, vel extra,
 Supplicium nato, nullos ubi forte triumphos,
 Nullaque tam grandis spectes vestigia facti:
 Stringe manus, quæ munita virtute sagaci
 Jam desperatam Roma peperere salutem.
 Haud mora: perge, caput ferro submittere, dignum
 Mille coronari quasitis sanguine fertis.
 Quid tamen ista loquor? Mihi jus servate, Quirites,
 Ut seu mors, seu vita, meo (quod more receptum est)
 Pendeat a nutu: mea sit sententia: vivat,
 Seu pereat, nostri qui pars est maxima, natus.*

Unius
 Horatii
 de tri-
 bus Cu-
 riatii
 victo-
 ria.

Hora-
 tius so-
 rorem
 interfici-
 cit.

Patris
 postula-
 tio ad
 Popu-
 lum.

Voci-

*Vocibus his motus Populus, rem pascere patrem
Credidit, haud equidem insuetam, cui tradere natum,
Vinclis exutum, voluit. Non defuit aequo
Judicio unanimes plausus; visumque paterno
Jus Populi minus, & victoria crimine major.*

Jus Pa- *Hoc etiam Patri licitum est, ut vendere prolem,*
tris vē- *Si cupiat, possit; praterquam filius esset,*
dendæ *Cui quasita thoro, genitore volente, sit uxor;*
prolis. *(Lege Numa cautum) ne forte invita subires
Servilem nova nupta statum, hunc subeunte marito;
Neve per hanc fortasse viam, connubia passim,
Sevitia patris, cum nato averteret uxor.*

Jus Pa- *(1) Bis quoque permissum prolem reddibere parenti,*
tris bis *Sed terna demum se venditione paterno*
redimē- *Abdicat imperio genitor, dominusque fit emtor;*
dæ pro- *A quo si fuerat libertas tradita nato,*
lis. *Hic plena fit jure suus. Sic saepe receptum est,
Ut fide genitor natum ter venderet, ut se
Juribus exueret patriis. Sed cultior ætas,
Tam sevos capit cum Roma remittere mores,
Jus immutavit Patrium, frangumque paterno
Indidit arbitrio; jussitque, ut plectere natos
Dumtaxat patri pœna leviori liceret.*

DE TU- *Hactenus hic vulgata patris sunt Jura, vel ipsa*
TELIS. *Morte super duranda, suis impuberis avi*
Testa- *Natis Tutorem dum deligit illo, paternas*
menta- *Cui mandat supplere vices, sokolemque tenellam*
ria. *Auxilio regere, & mores formare decoros,
Præceptisque juvare animum, rationis egentem,
Et bene tractandis se totum addicere rebus,
Quois impar longe est puerorum infirmior ætas.*

Legiti- *(2) At si deficiat patris restata voluntas;*
ma. *Provida Lex, durum tutela munus obire
Agnatos cogit; quo compensata sit ipfis*

Spes

(1) SI . PATER . FILIVM . VENVMDVIT . FILIVS
A . PATRE . LIBER . ESTO

(2) SI . PATERFAMILIAS . INTESSTATO . MORITVR
CVI . IMPVBES . SVVS . HERES . ESCIT . AGNATVS
PRÓXIMIOR . TVTELAM . NANCITOR

Spes intestato succedere posse puello.

*Si non Agnatus, patris nec iussa supersunt;
Inquirente prius tutela a Iudice manat.*

(1) *Non solum cura dubia lanuginis aetas
Indiget; huic etiam dandus Curator (ut extat
Legibus his cautum) cui mens est, obta furere;
Vel cui consilium gelidus super abstulit omne:
Dandus & huic etiam, qui res profundit avitas,
Et cui cura sui, & rerum interdicta suarum est.*

(2) *Quod male si Tutor se gesserit, & sua desit
Incorrupta fides, iactura nominis ille
Plectitur, infamemque sibi traducere vitam
Cogitur; ac etiam, quando tutela peracta est,
Subtracti solvit duplum, ut sine salva puelli
Commoda, Tutorisque trahat compendia pœnis.*

(3) *Iura Patrum attulimus. Nunc, quæ sunt jura Patronis
Debita, prosequimur. Cum primum tollere frontem
Roma triumphalem cepit, plebs tota potentum
Se Patrum dedit auxilio; quos ære juvare,
Officiis colere, & donis cumulare solebat;
Ut sibi Patricii, cum posceret usus, adessent:
Hinc immane nefas visum, si forte Patrono
Fraus innexa foret: qua de re criminis hujus
Quisquis sit macula affectus, sacer esse jubetur.*

(4) *Post hæc, me revocant ad se Connubia, quæ plebs
Primum non habuit Patribus communia: forte*

Nullus

Dativa.

DE CU-
RATO-
RIBUS.
Furiosi,
Fatui,
Prodigi.
Pœna
Tutoris
impro-
bi.

DE JU-
RE PA-
TRONA
TUS.

DE JU-
RE CON-
NUBIO-
RUM.

(1) SI • FURIOSVS • AVT • PRODIGVS • EXISTAT
AST • EI • CVSTOS • NEC • ESCIT • AGNATORVM
GENTILIVMQVE • IN • EO • PECVNIAQVE • EIVS
POTESTAS • ESTO

(2) SI • TVTOR • DOLO • MALO • GERAT
VITVPERATO • QVANDOQVE • FINITA • TVTELA
ESCIT • DVPLIONE • LVITO

(3) PATRONVS • SI • CLIENTI • FRAVDEM
FAXIT • SACER • ESTO

(4) PATRIBVS • CVM • PLEBEIS • CONNVBI
IVS • NEC • ESTO

Nullus in auspiciis fuerat quia mutuus usus,
 Queis ineunda forent. Sed, lata hac lege, tumultus
 Sapius exciti studia in contraria scindunt
 Plebejos animos, tali discrimine tactos;
 Donec Lex tandem, Canulejo auctore, resedit,
 Qui sic Romano est plebi pro more locutus.

Oratio

Canulæi

Trib.

Pleb. ad

Populū.

Ergo a Patriciis patientia nostra, Quirites,
 Contemni sinit ulterius? Quandone pudebit
 Immemores nostrum vixisse diutius? En quo
 Perducti sumus, ut prorsus cum sanguine nostro
 Commiscere suum veniant. Nos, fax, sumus Urbis;
 Lux, illi. Nos, ludibrium: flos primulus oli.
 Et velut exculti diversis moribus essent,
 Diversa nati patria, nos nostraque semper
 Obliquis spectant oculis. Quid pejus ab illis
 Expectemus adhuc? Num diripuisse vel ipsam
 Hanc lucem, hanc auram, queis secum vivimus una,
 Ut reliqua, audacter tentabunt? Hoc quoque tentent:
 Hoc dabitur. Noscunt nos ocia ducere inertes,
 Ad nutum parere sibi, timidumque fovere,
 Indecoremque animum; solisque laboribus aptos,
 Servitio miseram ac obscuram vivere vitam.
 Et tamen his sat eris, fructus legisse sub umbra,
 Quos manibus nostris, nostro sudore, periclo
 Attulimas nostro. Qua tanta superbia mentem
 Occupat, ut posthac cives nos esse negabunt?
 Ah! cur præ nostro illorum præstantior Ordo?
 Num florent opibus? Sed opes defendimus ipsi,
 Et tutas per nos, nostras contendimus esse:
 Consilione valent? Nos pectore, nosque valemus,
 Quod plus est, opera. Quod honor si dandus incerni
 Consilio est, magis egregio stat gloria facto.
 Non ego, qui vobis præsum de plebe Tribunus,
 Nosque, Patresque inter patiar discrimen haberi.
 In corpus Plebs & Patres coalescimus unum:
 Romani Patres, Romani dicimur ipsi;
 Et melius Patribus, Romano nomine digna,
 Et facere, atque pati, dextraque animoque parati
 Et sumus & fuimus. Cur nunc patiemur inulti
 Connubii injuste communi jure repelli?
 Ah! potius nos hic linquamus vivere; in illa
 Vivamus

*Vivamus regione, in qua sunt mutua vita
Commoda, non discors tenor, atque equalia Jura,
Cunctandum non est. Vobis vestraque futura
Innocua proli, cui injuria tanta paratur,
Hanc maculam remove, precor. Monstrate, Quirites,
Hic, hinc donatos nos libertate morari;
Regibus injectas non plus gestare catenas;
Et posse ad primos merito conscendere honores.
Ah! ne vos vobis desitis turpiter: ipso
Sanguine rem tantam perfectam reddite, & ipsa
Vita jactura; modo sit jactura vocanda
Mascula vis animi, & melioris adoptio vita,
Quam nostrum supra paritura est gloria lethum.*

*Dixit, & his animos dictis ita moverat, ut Plebs
Jure suo ferret Legem; qua cuique liceret
Plebejo, sibi Patriciam conjungere sponsam;
Sic, declinata Roma discriminis hujus
Invidia, amissam connubia mutua pacem
Plebei studio jam restituere Tribunus.*

(1) *Sed sua sunt, qua mox referam, data jura Marito, DE JU.
Cui par, ac patri, in sponsam concessa potestas; RECON,
Si de more tamen sit facta coemptio, & Uxor JUGUM.
In Sponsi est conventa manus: nam saepe solebat
Uso Nupta capi, cum labitur integer annus,
Atque loco uxoris, thalamoque retenta jugali est;
Nec tres per noctes, quibus interrumpitur usus,
A Sponsi propriis longe penetralibus absit.
Hic adhibendus erat ritus, quo Nupta Mariti
Tota potestati plene subjecta maneret,
Hoc quoque jus Vir habet, non fidam impune necandi
Uxorem, quoties male custos illa pudoris,
Sacra maritalis violasset fœdera lecti;
Inter & amplexus, inter, qua præbet adulter,
Oscula iniqua, Viro tacito spectante, reperta:
Vel si, cauta minus, vino temulenta studeret,
Quo solet incendi stimulo persæpe libido.*

Q

Me-

(1) MULIERIS . QUE . ANNUM . MATRIMONI
ERGO . APUD . VIRUM . REMANSIT . NI
TRINOCTIVM . AB . EO . VSVRPANDI . ERGO
ABESCIT . VSVS . ESTO

Divor-
tia.

*Mecenni, mihi, tu testis, lacrimabilis uxor,
Non alio vinum precio, quam morte, bibisti:
Ah! misera, ah! nimis est caro levis emta voluptas;
Ipso facta rea es, quo te vir novit, odore;
Hoc satis, ut caderes tam tristis victima fati.*

(1) *Ipsæ, quæ tali statuunt connubia forma,
Romanæ plerumque sinunt Divortia Leges;
Ut, caussa ex aliqua, præsertim si male forsam
Sit servatus honor, sponsi discedat ab ade,
Atque alio sibi sorte locum, quem polluat, uxor
Quærat, ut offensæ fidei læsique pudoris,
Conjugis aspectum fugiens, luat improba pœnas:
Cui discedenti verbis consueverat uti,
Quæ sunt Prudentum studio concepta, maritus.
„ Sponsa, meam non esse, scias: mihi facta molesta es;
„ Teque tuosque satis damnat conscientia mores.
„ Redde meas, res tolle tuas: hinc te ocius aufer.*

*Non tamen hac eadem Uxori concessa potestas,
Ut sibi, cum vellet, discedere posse, liceret
A Sponso, si forte alio is traducat amores,
Conjugiique fidem fallat, legesque jugales:
Quippe pudicitia magis est recolendus ab ipsa
Flosculus, & famæ custodia major habenda;
Ne prolis vilescat honos, nomenque Mariti,
Concubitu externo, vulgi lanietur ab ore.*

DE
PAR-
TU XI
MEN-
SIUM.

(2) *Postquam Connubii formas, Divortia postquam
Diximus, intererit jam nunc disquirere, Partus
Qui sit legitimus, sponsi dum morte solutum
Conjugium est, sobolemque utero conceperit uxor:
Atque ideo intererit, ne forsam adultera proles
Externas affectet opes, & crimina velet
Non præservatæ mulier lasciva pudoris.
Hinc justus, qui sub decimo, non justus habetur,
Mense sub undecimo qui in lucem postumus exit:*

Scili-

(1) SI • MULIERI • REPVDIVM • MITTERE
VOLET • CAUSSAM • DICITO • HARVMCE • VNAM

(2) SIQVIS • EI • IN • X. MENSIBVS
PROXIMIS • POSTVMVS • NATVS • ESCIT • IVSTVS
ESTO

*Scilicet hæc nimis est proli mora longa gerenda.
Heu quoties inter gemitus, quos impia promit
Mæstitia; in viso ac suspecto languida luctu,
Mentitur fletum, & fictis singultibus uxor
Dilaniat crines, deturpatque unguibus ora;
Occulto interea misere dum pascitur igne,
Atque alios, accensa animum, meditatur amores,
Fraudum inventricis sibi grata silentia noctis
Molliter expectans, implendis commoda votis;
Ludit & offensas irati conjugis umbras;
Dum genio favet impuro, & nova gaudia querit;
Atque sue parvi pendet dispendia famæ,
Quam cautos rimata dolos vicinia mordet.*

[1] *Sed si vitales fœtum dum mater in auras
Gignit, ab humana dissentiat ille figura,
Et monstrum referat, naturam expertus ævaram,
A qua deformem membrorum acceperit usum,
Qui miseram turpemque lucem spectantibus offert;
Legibus invisam prohibetur ducere vitam,
A proprio jussus citius genitore necari.*

*Nunc quis in Urbanis situs Ædibus, & quis in Agris,
Cultus, & a cautis Jura observata Colonis,
Expediam: parent nam prædia Legibus; & sunt
Rustica, sunt Urbana etiam servire coacta.*

[2] *In primis, quicumque novas sibi construit Ædes;
Non, ut ei magis arridet, valet indere formam
Ædibus: est rebus suus his modus, omnibus aque
Servandus; nec enim, quidquid velit, esse repostum
Privato putet arbitrio; sed testæ paratus
Condere, cautus in hoc sit maxime, ut ambiat ades
Circuitus, spatium, quod pes sextertius implet,
Latus; & hinc illinc omni sit ab objice liber;
Implicitus circum ne transitus obstet eunti:
Et simul ut passim, tali posita intervallo,
Testæ sibi removere præcul vicina valerent*

DE
PARTU
MON-
STRO-
SO.

DESER
VITU-
TIBUS
PRAE-
DIO-
RUM
UR-
BANO-
RUM.

Spa-
tium vi-
cinarum
Ædium.

Q 2

Bac-

[1] PATER . INSIGNEM . OB . DEFORMITATEM
PVERVM . CITO . NECATO

[2] AMBITVS . PARIETIS . SEXTERTIVS . PES
ESTO

Bacchantem late furiis immanibus ignem .

RU- [1] *Speſtat ad Urbanos fundos, quod diximus : illud,*
STICO- *Diſturi quod deinde ſumus, ſpectabit ad Agros :*
RUM . *Et primum via [qua datur ire , daturque redire*
Cuidam ex compacto, aut jumentum, aut ducere currum]
Via la- *Porrectum in totum pedibus protenta ſit octo ;*
titudo . *Lataque in amfracto, curvus qua ſectitur axis ,*
Sit duplici hoc ſpatio ; quo ſint expertia damni
Conſita, præſertim tenero lætencia culmo ;
Nec miſere excuſſu nimio calcata premantur .

[2] *Quod ſpiſſis ſi ſorte ſatis Ager undique ſectus,*
Cui datus eſt, facilem ſpatiandi haud commodet uſum ;
Is, quacumque volet, per prata licentius ibit ;
Atque impune ſeret, ſi fundum læſerit : ipſum
Culpet ſe fundi dominus, quod nulla relicta eſt
Semita, ſervitio pateat qua pervia dando .

De A- [3] *Mox ad Aquas, qua lege regi, quove ordine duci*
qua plu- *Debebunt, protero . Non eſt cura ultima docti*
via ar- *Agricolæ, utilibusque frui, & vitare nocentes :*
cenda . *Utilibus florent, marcentque nocentibus arva .*

Ante alia id moneo ; abſtineat quicumque, receptas
Rure ſuo lymphas (quarum ſtatione gravetur)
Flectere in alterius fundum ; hunc admittere cogens ,
Quos natura loci, ſitus ipſe repudiat, imbres ;
Et ſua quo fugiat, vicino incommoda querat .

Sæpe per id tempus res accidit, horrida quando
Ex inſperato tempeſtas ingruit, & ſe
In pluviã, rapide effuſam, denſata reſolvunt
Nubila : tunc agris ea vis inſenſa ; cavendum
Tunc magis ; & tunc eſt ſolertia major agreſti
Expectanda viro . Ah ! felix, qui poſſidet arva ,

Tata

[1] VIA . IN . PORRECTVM . VIII. PEDVM
 IN . AMFRACTO . XVI. PEDVM . ESTO

[2] SI . VIA . PER . AMSAGETES . IMMVNITA
 ESCIT . QVA . VOLET . IVMENTVM . DVCITO

[3] SI . AQVA . PLVIVIA . MANV . NOCET
 PRAETOR . ARCENDAE . AQVAE . ARBITROS . TRES
 ADDICITO . NOXAEQVE . DOMINO . CAVETOR

*Tuta situ meliore, nihil quibus ira procella
 Officit; a nocuo custodiat illa propinquo:
 Hunc timeat; solet is furtiva impellere cura
 In rus vicinum nimias, quas excipit, undas;
 Et timidis oculis delusa pericula spectat,
 Fraude sua, alterius propiori impendere ruri.
 At Prætor curam mandat tribus, ut data noscant
 Damna; & cui forsân data sint, reparentur eidem.*

*Fert secum hoc etiam Legis sententia, ne quis
 Compressis rapidam mage reddat fontibus undam,
 Quæ teneras lambit, discurrens segniter, herbas:
 Illa etenim, frangi impatiens, dum forte coacta
 Libertate caret, vim colligit; atque ubi cursum
 Invenit, egreditur præceps, atque explicat iram,
 Quam duras angusta moras conceperat inter.*

*Hoc pariter vetitum, ne quis, qua rivulus ibit
 Vicini, atque riget sitientia providus arua;
 Nonnullas, alio inductas, occultius illac
 Intromittat aquas, & cursus augeat æstum,
 Majori qui mole fluens, decus omne virescens
 Polluat, & dulces pompas pessumdet agelli.
 Dic mihi; parvus ager, cultu nitidissimus, unda
 Lactari cupiens, quæ lento interfluat amne,
 Fractaque per cursum molli crispetur ab aura,
 Ut flores, sensim exculti, per gramina risus
 Concilient, vario pingentes prata colore,
 Nonne ruit misere, & proprio spoliatus honore,
 Infelix languet, cum lymphæ immanius illum
 Occupet, & juvenis fortunam corruat anni?
 O ubi repperies, caput extollentia prato
 Lilia; gelsiminosque suo candore moventes
 Floribus invidiam, caltham, violamque, rosamque,
 Et qui sunt alii vario sub nomine flores,
 Qui belle insidias oculis in gramine nectunt?
 Exitium vobis timeo, vestramque ruinam,
 Ah pietas! specto, tenero quæ crescitis herbæ
 Caule, quibus corpus nimis imbecille paravit
 Terra parens; misera! si lapsa ferociet unda,
 Sors erit hæc extrema: peribitis: inscius humor
 Parcere, convellet vos e radicibus imis;
 Nativumque solum coget crudeliter omnes*

Quod
 ex ipsa
 laudata
 Lege
 deduci-
 tur.

*Deferere, atque alio mæstum invenire sepulchrum:
Vos quæsitum ibit frustra pecus, infremet hujus
Jejunus labor, & crebris balatibus usa
Ægra fames, languente gradu, atque errore frequenti
Acta diu, seram in noctem præsepia lustrer.*

DE
ARBO-
RIBUS
CÆDEN-
DIS.

(1) *Hæc ab aquis veniunt incommoda. Sed neque desunt,
Credè mihi, aut paria, aut illis affinia; siqua,
Luxuria foliorum, umbras arbuscula nocentes
Diffundant; agro res est ea dura propinquo:
Utilitas olli nam quæ speranda, negatus
Cui sit ubique patens, & apertior aëris usus?
Non illam, non illam, inquam, damnabimus umbram,
Quam mollem pignit, sensim crescentibus visis,
Pampinus: hæc grata est, & amabilis: hæc tibi plantas,
Dilectas mage, & in tuta mage parte repostas,
Queis nimius calor, aut nimia est inimica procella,
Defendit placide, æstivumque refrigerat æstum
Fessis agricolis, faciles quærentibus auras.
Illa erit, illa nocens, quæ mole exuberat alta;
Atque omnem cingit nigra caligine campum:
Hæc solis radios, quando his terra indiget; imbres
Hæc vetat, imbre cupit cum terra exusta rigari:
Hoc sine præsidio, frutices quid præter inertes,
Squalidiore situ natus, suspiria messor
Cum lacrimis miscens, exacto colliget anno?
Huic damno præsto Lex est; nimiumque patentes
Falce, jubet, qua parte nocent, compescere ramos,
Atque pedes alte viginti quinque recidi.*

DE
GLAN-
DE LE-
GENDA

(2) *Inter vicinos illud quoque contigit agros,
Ut, vento moti, fructus, vel sponte cadentes
Maturi, pergant in non sua prædia, quando
Curva solo alterius ramis impendeat arbor:
Tunc aditum domino, fructus legisse volenti,
Æqua præscribunt Leges non esse negandum;
Ne damno alterius lucrum sibi comparet alter.*

Non

(1) SI . ARBOR . IN . VICINVM . FVNDVM
IMPENDET . XV . PEDES . ALTIVS . SVBLVCATOR

(2) SI . GLANS . IN . EMEM . CADVCA . SIET
DOMINO . LEGERE . IVS . ESTO

Agre-
stis fa-
bella.

Non autem fuerat Lex hac incognita in agris ;
Siquid habet veri, nostras quod venit ad aures.
Rusticus Arcadia saltus & pingua prata,
Dulci pace fruens, inopi sub sorte colebat:
Huic humilis domus, huic paruum as, & inutilis uxor,
Mater anus, rixarum alitrix, ipsissima pestis,
Tota genas corrosa, animamque ignaviter afflans
Vinosam, & muco labrum spurcata cadente,
Semisepulta toro, nocturne diuque fremebat:
Filius, ereptus juvenili flore, levamen,
Quod dabat, evertit: nimis extenuatus agellus,
Care conductus, victum prestabat, & ipsi
Mercedem domino vix sufficiebat avaro.
Unum, quo felix potuit meruitque vocari,
Unum erat; hoc uno reliqua ipse incommoda leta
Pensabat facie; pulcherrima scilicet, atque
Unice ad invidiam muliebri condita sexus,
Filia: bis octo, non plus, flos comitior, anni
Huic fuerant: color huic ipsum lac, liliū & ipsum,
Succo permixtum roseo, & vivace amaranto;
Lati humeri, graciles lumbi, frons lata, capilli
Quodam neglecto sparsi per colla decore,
Atque excurrentes ad risum semper ocelli.
Olli dos erat ista (patris quam angusta ferebat,
Et tenuis fortuna) sinus pro tegmine, pannus
Versicolor, bene texta subucula, lanea vestis,
Tum fusus, pecten, colus, instrumenta laboris
Feminei, & qui erat dilectior, urceus, annos
In plures servatus, & ad sponsalia factus.
Non tamen inde minus fuerat paupercula Virgo
Optata efflictim multis rivalibus, urunt
Qui sese, nitido aspectu, nitidisque ligati
Formae blanditiis, & simplicitate venusti
Sermonis, nocturne oculorum suave micanti.
Illa supercilio fastum referente, flagrantem
Palpat amatores, & sub pietate superba,
Et risu, & verbis, & spe solatur inani.
Coepit & amari eadem est Divis ab agrestibus. Illa
Leta dolensque simul, gaudet, timet, ardet, & odit;
A Divis quod ametur, amat; non audet amare,
Ne suus illustres amor hic offendat amantes:

Q 4

No-

Noscit se natam misero de patre, labore
 Substentare suas vires, sub vilibus umbris
 Et male defensis, sumosi ignobilis antri,
 Neglectam, curisque gravatam vivere vitam:
 Quare est infelix inter felicia sortis
 Munera, & ingenti videt infortunia ab ipsa
 Nasci Fortuna, inque odium se vertere amores.
 Verum e tot Divis unum non abstinet, uni
 Est infensa hic est deformior ore: Priapus:
 Hirsuti crines, cervix rugosa, lacerti
 Abnormes, horrendæ aures, oculique minaces
 Implent illius tenerum formidine pectus.
 Totum contorquet sese male visus amator;
 Blandule ad insidias solers parat ire: precatur:
 Flet quandoque etiam: sed pulcra puellula Numen
 Spernit, & illudens inimico conspuat ori.
 Turpiter ejectus Deus infremit: ardet ab ira:
 Ulcisci meditatur; & huc se vertit & illuc;
 Omnem aditum explorans, quo non inglorius ipsum
 Deludi videat: nec enim potul absuit, & re
 Oblata casu, quem respuit hostis amantem,
 Infestum ultoremque Deum est experta puella.
 Forte hæc carpendis pomis operosa vacabat,
 Æstivo fervente die: nitidissimus ibat
 Per frontem sudor, vultus non parva rubentis
 Gratia, & ingenui pars non postrema leporis:
 Cumque in agrum sua conspiceret delapsa propinquum
 Poma, moræ impatiens, celer huc venit: orat amice
 Ingressum; rem non insuetam orare, putabat.
 Custos, quem multis devinxerat ante Priapus
 Muneribus, negat hoc animo presente: minatur
 Tristis nescio quid, ni se maturius illinc
 Eripiat, nec contra aliquid mutire coëgit.
 In lacrimas, arma imbellis pauperrima sexas,
 Erumpit Virgo; & multo perculsa timore;
 Alma Pales, inquit, tibi si campestria semper
 Supplex dona tuli, semper si floribus aram,
 Quæsitis avide, & contextis suavibus herbis,
 Ornavi; succurre malis, quibus opprimor; & te
 Vindice, fas mihi sit violati sumere pœnas
 Juris, & immerito acceptæ superesse repulsa.

Dixit,

*Dixit, & his facilem precibus Dea prestitit; & vix
Una dies fuit inde, lues cum dira latensque,
Custodem aggreditur, miserosque exulcerat artus.
Nescius is, quæ causa mali sit, protinus omnes
Tentat, sed frustra, medicis conatibus artes.
Pergit ad Oraculum tandem, cui hæc reddita vox est.
Divæ tibi placanda Pales, sua poma volentem
Carpere rure tuo, cur es prohibere puellam
Ausus, & ad gemitus fletumque cogeris illam
Ire, Deamque suis pronam exorare querelis?
Audiit, & dictis cito paruit; ac duo lactis
Pocula plena, recens pressi, versaverat ante
Templa Dea; votique reus se obstrinxerat, inde
Ingressum, si contigerit, se sponte daturum.
Ex illo, mos hic servari ceptus ubique est
Agricolis, idemque pavor concusserat omnes.*

DE
INTER-
STITIO
SEPIŒ.

(1) *Sed quia conjunctis sua sunt Confinia fundis;
Quinque pedum spatium pateant hæc pervia cuique,
Præsertim sociis vertentibus arva colonis
Proxima, quæ incumbit onus, superesse parandis
Ad cultum agrorum, & vivendi commoda rebus:
Nec spatium hoc ullo præscribi tempore, Leges
Constituunt; ne forte suo id conjungere ruri
Quis studeat, facilemque viam intercludat eunti.*

DE FI-
NIBUS
REGUN-
DIS.

(2) *Sed vos (nosco equidem) vos, qui vicina tenetis
Prædia, non rato contenditis; aut ubi fines
Arvuli, aut ubi sint diversa sede locati.
Ah! rixas prohibete: dabit quærentibus ultro
Auxilium Prætor, qui tres, rem prorsus agrestem
Edoctos, leget ille viros, quæis mandet, ut ortas
Compescant lites: per eos curabitur, ut quod
Forte sit ereptum, constet discrimen in agris.
Omnia tunc facile in tuto, tunc jurgia longe,
Tunc placati animi, atque in fœdus utrimque redacti.*
Nunc

(1) INTRA . QVINQUE . PEDES . VSVS
AVCTORITASQVE . NEC . ESTO

(2) SI . IVRGANT . AFFINES . FINIBVS . REGVNDIS
PRAETOR . ARBITROS . TRES . ADDICITO

DE U- (1) Nunc id erit dignum expendi, quo denique pacto
 SUCA- Jura sinant, bona præscribi; ne fluctuet inter
 PIONI- Eventus dubios rerum possessor, acerba
 EUS Obstrictus sorti, ut fortunis nesciat uti.
 Rerum Huic sunt fræna malo; nam quæ retinemus in alto
 stabiliũ. Fixa solo, duplici excursu præscribimus anno:
 Illaque, quæ moveant sese, aut sint apta moveri,
 Mobili- Et quorum est jactura gravis minus, unius anni
 lium. Plene nostra facit brevior mora: tempus in omne
 Post tuti sumus; & nullus locus inde timori,
 Ut nostra possint res e ditione revelli.

Res (2) Verum condicio non est par insita rebus,
 furtivæ Furto quasitis temere: tam invisa pueret
 nõ usu- Crimina tutari, & fraudes donare benigno
 capiunt- Invento Legum: generis res hujus, iniquum est,
 tur. Præscribi, longum quamvis excurrerit ævum,
 Ex quo surripuit solers audacia furum.
 Res neque præscribi poterunt, quas abstulit hostis,
 Et manet in domino repetendi æterna potestas.

DE TE- Jamque alio trahor. Ah! lacrimæ ne sitis inertes:
 STA- Ah! vos nescio cur faciles quandoque placeris.
 MEN- Communem vobis æque, nostrisque Camænis,
 TIS. Materiam ingredior. Morientum jussa suprema
 Post obitus servanda cano. Lenimus acerbi
 Vim fati, nostrique aliquid superesse putamus,
 Cum, quæ præcipimus, curant facienda Nepotes.

Qui te- (3) Hinc cuique est civi veteri data Lege facultas,
 stamen- De re posse sua tabulis legare supremis,
 tum fa- Ut velit, ut jubeat; patrio modo jure solutus,
 cerepos- Consilii compos, bis septem expleverit annos.
 sunt.

Si

(1) VSVS . AVCTORITAS . FVNDI . BIENNIVM
 CAETERARVM . RERVM . ANNVVS . VSVS . ESTO

(2) FVRTIVAE . REI . AETERNA . AVCTORITAS
 ESTO . ADVERSVS . HOSTEM . AETERNA . AVCTORITAS
 ESTO

(3) PATERFAMILIAS . VTI . LEGASSIT . SVPER
 PECVNIAE . TVTELAEVE . SVAE . REI . ITA . IVS
 ESTO

(1) *Si tamen e vivis migraverit, atque voluntas Ultima, qua rebus dentur moderamina, desit; Nullaque testata mancant vestigia mentis, Vel si, quae mancant, non sint solennia, Legum Orba patrocínio, quæ est data forma supremis De genere hoc tabulis; heredis jura subibit Ante alios, cujus sunt fortia vincula, Natus; Natura partes tunc suscipiente paternas, Quæ vocat hunc, statuens olli moderamina rerum, Non collata recens, verum e natalibus ipsis Acquisita prius; sed quæ reverentia Patris, Producentis adhuc vitam, restrinxerat ante. Sic humana fluunt: sic continuata Parentum In Natos protedit opum successio; & Orbis, His vicibus varius, semper se præbet eandem.*

Præterea, Natis non existentibus, heres Lege fit Agnatus, morienti proximus. At si Desit & hic; qui defuncto est de gente propinquus Jus heredis habet, rebusque atque ære potitur.

(2) *Sed succedendi datus est morientibus ordo Libertis, qui prole carent. Hi, si nihil usquam Testentur, Patronus erit, vel filius heres: Et recte; quis enim melius succederet? Annon Istis accepta pro libertate tenentur Liberti, re non tenui, nec munere parvo?*

(3) *Quod si non unus fit Lege, aut scribitur heres, Hos*

DE
SUC-
CESSIO-
NE AB
INTE-
STATO,
Filio-
rum,

Aгна-
torum,

Genti-
lium,
Patro-
norum,

DE DI-
VISIO-
NE HE-
REDI-
TATIS.

(1) AST . SI . INTESTATO . MORITVR . CVI
SVVS . HERES . NEC . ESCIT . AGNATVS . PROXIMVS
FAMILIAM . HABETO . SI . AGNATVS . NEC . ESCIT
GENTILIS . FAMILIAM . NANCITOR

(2) SI . LIBERTVS . INTESTATO . MORITVR
CVI . SVVS . HERES . NEC . EXTABIT . AST
PATRONVS . PATRONIQUE . LIBERI . ESCINT . EX
EA . FAMILIA . IN . EAM . FAMILIAM . PROXIMO
PECVNIA . ADDVCITOR

(3) NOMINA . INTER . HEREDES . PRO
PORTIONIBVS . HEREDITARIIS . ERCTA . CITA
SVNT

*Hos inter (ne sit ratio violata cuique)
 Nomina, delatus queis est obnoxius axis,
 Heredum pro parte ratâ Lex dividit; ut sic
 Partitum sit onus, partitumque utile cunctis;
 Inque vicem indemnes socii servantur; utrique
 Quisque patens sorti, seu commoda sentiat actor,
 Seu res accepta subeat pro lite periculum.
 Quod reliquum est, si forte velint, commune manebit.
 Verum si renuant, Prætor tres deligat: acri
 Horum iudicio conceditur, ut dare partes,
 Et dandas æqua studeant distinguere lance.*

*Post hæc nunc locus est Contractibus; & quod in illis
 Discrimen, quæ cuique sua est vis insita, quanta
 Utilitas ex hoc manat non ultima fonte,
 Dicam, nec qua sint inventi atate, tacebo.*

ORIGO
 CON-
 TRA-
 CTUUM

*Nulum sub prisco Contractum noverat ævo
 Simplicitas hominum, dum se Saturnus agebat
 Pacifer in terris, atque aurea sæcla fluebant.
 Solus erat pro Lege Pudor: non Iudice Rectum
 Indiguit, quod, sponte sua, Natura docebat:
 Et timor, & timida conjuncta modestia fronti
 Felicem vitam præcul omni a fraude regebant.
 Præter se, nullam sceleris conscientia pœnam
 Poscebat, satis ipsa animum torquebat iniquum:
 Haud aliquis tristem fallendi invenerat artem;
 Integritas morum, famæ rigidissima custos,
 Et Ratio, nondum misere intercepta tenebris,
 Humanorum operum summum moderamen habebant.
 Reddiderat sacrosancta fides commercia tuta,
 Servabatque suum, atque alienum abjecerat ultro:
 Non erat aut precium, aut merces; sed gratia tantum
 Mercedis præciique vices supplebat; & uni
 Quod deerat, genio tactus sufficeret alter:
 Non dominum communis ager cognoverat unum,
 Nunc hos, nunc illos usus faciebat honestus;
 Diversaque manu gaudebat in arbore fructus*

Decr-

SVNT • CAETERARVM • FAMILIAE • RERVM • ERCTO
 NON • CITO • SI • VOLENT • ERCTVM • CITVM
 FACIVNT • PRAETOR • AD • ERCTVM • CIENDVM
 ARBITROS • TRIS • DATO

Decerpi, semper gustanti innoxius ori.

*Sed postquam, atatum vitio, dolus ingruit; Orbi
Non eadem facies, nec idem decus: excidit omnis,
Qua pax, qua nutritur amor, concordia morum.
Ad fraudes ventum est: sacra lex violata pudoris:
Quæsitum sceleri precium; simulataque vultu
Religio; & celata imo fallacia corde.*

*Cederet hisce malis hominum sors victa, faveret
Ni presens Numen. Cælo duce, & auspice Cælo,
Hanc inter tantam scelerum segetemque malorum
Invenire viam tandem, qua fœdera possent
Inter se populi tractandis rebus inire;
Contractusque statuta fides, cui postea formas,
Ut melius visum est, Civilia Jura dedere.*

(1) *Et prius est caute prospectum Emptoribus; ut qui
Mancipium faciat, quidquid promittat, omenti
Inficias non ire velit; pactisque negatis,
Unde suum est robur Contractibus, omne revellat
Conventum: qui forte secus modo faxit, iniquam
Quam celat, fraudem, precii duplicatione, piabit.*

DE
MAN-
CIPA-
TIONI-
BUS.

(2) *Quod si præterea rem quisquam vendat, & emptor,
Tradita cum fuerit sibi res, numerare moretur,
Quod fecere rei præcium, si venditor olli
Nolit habere fidem, res est invendita, rursus
Ad dominum rediens, a quo discesserat ante.*

(3) *At quia vendentes cōiunt plerumque sodales
In cœtum, velut Artifices, spectantia ad artem
Forte suam, privata sibi conscribere Jura,
Nil detrimenti capiant modo publica, possunt.*

DE
COLLE-
GIIS, ET
SODA-
LIBUS.

Sed.

(1) QUOM • NEXVM • FACIET • MANCIPIVMQVE
VTI • LINGVA • NVNCVPASSIT • ITA • IVS • ESTO
SI • INFICIAS • IERIT • DVPLIONE • DAMNATOR

(2) RES • VENDITA • TRANSQVE • DATA
EMTORI • NON • ADQVIRITOR • DONICVM
SATISFACTVM • ESCIT

(3) SODALES • LEGEM • QVAM • VOLENT • DVM
NE • QV'D • EX • PVBLICA • LEGE • CORRVPANT
SIBI • FERVNTQ

DE Sed Fœnus, quique est in Fœnore, maximus usus,
 FOE- Expediam. Non hoc alium magis esse receptum
 NORE. Jamdudum a priscis contractum novimus annis:

Scilicet is, luxu qui res absumsit avitas,
 Querit inops, unde auxilium sibi comparet, & qui
 Forte aditus vitiis olli referantur alendis.
 Consilii inventrix, nec pauper mentis egestas
 Poscit opem alterius, rogans sub fœnore credi,
 Qui defuncto, nummos; & quæ sunt parva labore,
 Devovet usuvis, & sese continet arte;
 Ut terra, æstivo quæ pulverulenta calore,
 Mille cicatrices, ab Sole ardente reclusas,
 Monstrat, difficilemque ab avaris nubibus imbrem
 Postulat, ut teneris herbæ ab radicibus ustæ
 Substineant fugientem animam, vitæque cadenti
 Præsidium querant miserabile. Sed quid acerba
 Gutta siti prodest? Iterum exsiccata calefcet
 Fortius, accensoque recens cruciabitur igne.

Hinc bene formatis Fœnus procul urbibus errat,
 Quo ruere in præceps hominum privata videmus
 Commoda, ab alterius misere lacerata rapinis.

(1) Romana Leges hanc exercentibus artem
 Ex æquo posuere modum frenumque, cavendo,
 Ne plus credenti nummos pro sorte quotannis
 Solvatur, quam pars, quæ sit centesima sortis.
 Qui, desiderio pectus stimulatus avaro,
 Usuram miseris graviolem extorserit, istum
 Damnari statuunt quadruplo, ut majoribus actus
 Sis pœnis, quam sur, pendis qui crimina duplo.

DE JU- (2) Sic venere prius, sic & crevere subinde
 REJU- Contractus; sed sæpe suo diversus ab ortu
 RANDO. Exitus est; expere fidem, quam mordicus ante
 Servabant homines, avo violare sequenti
 Hanc sacramento stabilem consueverat usus
 Reddere, ut, accitis fidei pro robore Divis

In

(1) SIQVIS . VNCIARIO . FœNORE . AMPLIVS
 FœNERASSIT . QVADRVPLIONE . LUITO

(2) PERIVRI . POENA . DIVINA . EXITIVM
 HVMANA . DEDECVS . ESTO

*In testes, procul a vero non ullus abiret.
 Quod si mens iusto non hoc percussa timore,
 Sacrum contemnat vinctum, Superisque negare
 Audeat obsequium, insignes subit improba pœnas,
 Exitium a Superis, & ab omni dedecus Orbe.
 Relligio scelere in tanto pia præsidet ultrix,
 Cui spretæ dextra famulantur vindice Leges.*

*His, quæ jam retuli, succedunt Crimina, & ipsæ
 Criminibus pœnæ, offensa a ratione statuta.
 Quis novus aspectus! scelerum quæ horrenda paratur
 Ante oculos facies! rorantia sanguine circum
 Supplicia offerri aspicio; pendere secures
 Indigna cervice super; pietatis inertis
 Oblitam Themidem, nudato immitius ense,
 Et mente immota, & rigido consistere vultu:
 Non secus ac ductus per florida culta viator,
 Hic ubi sub facili viridique errore viarum
 Lenta frondescent vites, hederaque sequaces
 Affixæ arboribus pendent, placidaque fremendo
 Neglecta labuntur aqua, & sata lata coronant:
 Post, verso aspectu, per inhospita compita pergat,
 Pallida ubi rerum effigies, ubi nubila condunt
 Immensa rupes, annosis querciubus omne
 Circum expellentes lumen; vallesque profunda
 Subtus præcipitem horrendumque minantur hiatum;
 Nullus ubi flatus, sed opaca silentia, silva
 Mæsta & lugentes, atque umbra simillima spectris;
 O quantus miserum pavor occupat! aret in imo
 Pectore, vix captans vitales spiritus auras.*

*Tu mihi, tu in primis, ah quisquis es, impie Nate,
 A quo nex illata Patri est, oneraberis usque
 Dirarum cumulo; male caute, potesne peractò
 Hoc scelere, huic ultra sceleri superesse? Nec in te
 Convertis patrio maculatam sanguine dextram?
 Sed vivas, opto, tibi tu crudelior hostis;
 Teque tui pascas odio; vitamque perosam
 Ducere spe quavis lethi cogaris adempta,
 Assidueque mori miser experiri, paternis
 Quo pergas, sisas ubicumque, agitatus ab umbris.
 Jura diu siluere: dixi sua pœna nefando
 Subtracta huic sceleri est, quam subtraxisse juvabat,*

Ne

DE
 CRIMI-
 NIBUS,
 ET Pœ-
 NIS.

DE
 CÆDE
 PAREN-
 TUM.

No pœna fieret scelus istud notius Orbi:
Sed mens insedit diversa Quiritibus; eheu
Quid sanctum invenies, quid religionem verendum,
Quod modo non violet perversa audacia mentis?
Rectius hi, pœna arcendum haud levioꝛe putarunt
Hoc immane nefas, quo nil deformius; ut quos
Non Patri obsequium, aut reverentia continet, illos
Supplicii gravitas tantis avertat ab ausis,
Cujus hic infelix fuit horrendusque paratus.

Pœna Parricidii. (1) Culleus instruitur: velata fronte, revinctis
Post humeros manibus, Natus, miserabile cunctis,
Invisumque simul spectaculum, hæc clauditur; una
Clauduntur comites, gallus, canis, effera vultu,
Simia, & atra furens inimico vipera morfu;
Qui pressi inter se, ac spatio breviorē retenti,
Sensim concipiunt rabiem, accensique molesta
Angustoque situ, acceptoque in membra calore
Insueti, fontis miseros crudelibus artus
Dilaniant furiis; & multo sanguine mixtam
Divellunt animam; æumnis quæ affecta supremis,
Ignorat quæ parte queat se effundere in auras.
Culleus his pompis, hoc ritu instructus acerbo,
Insano maris arbitrio committitur: unde
Excipiunt gremio invite execrabile pondus,
Atque hac atque illac jactant immitius; ut quod
Mortali pietas nulli negat, hoc quoque desit
Ingrata proli, solamen dulce sepulchri.

DeHominis Cæde. (2) Hæc de Cæde Patris; sed si quis forte paratis
MINIS Enecet insidiis Civem; aut sua polluat attris
CÆDE, Ora Veneficiis; magicasque exerceat artes,
ET VENEFI- Quæ adimat mentes, & carmine fascinet artus;
CIIS. Sive dolo faciat, seu tecta fraude propinet

Incau-

(1) QVI . PARENTEM . NECASSIT . CAPVT
OBNVBITO . CVLLEOQVE . INSVTVS . IN
PROFLVENTEM . MERGITOR

(2) SIQVIS . LIBERV . HOMINEM . DOLO
SCIENS . MORTI . DVIT . QVIVE . MALVM . CARMEN
INCANTASSIT . AVT . MALVM . VENENV . FAXIT
DVITQVE . PARRICIDA . ESTO

*Incauto nocuis quæ pocula miscuit herbis ,
Plectendus letho venit ; ut non impare gressu ,
Quam quo præcessit facinus , pœna inde sequatur .*

(1) *Olli etiam pœnæ mors est , qui ductus iniquo
Impete , frumento opuletas incenderit ædes ;
Verberibusque humeros cæus , datur igne cremandus :
Ut , damni artifices , extinguat crimina flammæ .
Si casu res everiat , reparabitur ære
Noxia ; cum tanti non est , in corpore mitem
Exsolvit pœnam , qui damni creditur auctor .*

(2) *Non fugit has pœnas , quæstu corrupta pudendo ,
Judiciæ integritas ; si quando ab Iudice litem ,
Frustrati in longum , varioque colore retenti ,
Oblata miseri redimunt mercede clientes ,
Invisæ quo tanta moræ fastidia vitent :
Quapropter merito justas exasperat iras
Alma Themis , purgatque isthac molimina letho .*

(3) *Est quoque , par scelerei , falsi mendacia Testis ,
Supplicium vobis ; Et morte ferocius ipsa ,
Vos mortis genus invadit , quod Jura minantur :
Quippe is , qui falsis rem coram Iudice dictis
Explicat , infelix , saxo demissus ab alto ,
Exspirat miserandam animam ; ultoremque furorem
Turpiter abjectæ fidei fraus improba sentit .*

DE IN-
CENDIO

DE PE-
CUNIIS
RAP-
TUNDIS

DE
FALSIS
TESTI-
BUS .

DE TE-
STE DE-
SERTO-
RE .

(4) *Non solum qui falsa refert , sed vera fateri .*
R Qui

(1) QVI . AEDES . ACERVVMVE . FRUMENTI
AD . AEDES . POSITVM . DOLO . SCIENS . INCENSIT
VINCTVS . VERBERATVS . IGNI . NECATOR . AST
SI . CASV . NOXIAM . SARCITO . SI . NEC . IDONEVS
ESCIT . LEVIVS . CASTIGATOR

(2) SI . IVDÈX . ARBITERVE . IVRE . DATVS
OB . REM . DICENDAM . PECVNIAM . ACCEPSIT
CAPITAL . ESIO

(3) SI . FALSVM . TESTIMONIVM . DICA SSIT
SAXO . DEHICITOR

(4) QVI . SE . SIRIT . TESTARIER
LI .

*Qui renuit , testis dum forte interfuit , & rem
Dum tenet , hanc nolit liquido reservare latentem ,
Plectitur : huic ergo est infamia tristis inusta ,
Huic a Lege omnis testandi ablata potestas .*

DE TA- (1) Talio præterea fuit haud ignobile poena
LIONE. Inventum ; & membrum qui fregit , frangitur olli
*Hoc ipsum : ut similis , quam perfidus intulit , in se
Irruat offensa : hinc , exemplo vindice , visus
Nunc illi pes abscissus , nunc lumen ademptum ,
Abscidit qui forte pedem , vel lumen ademit :
Sed poterat redimi poena hæc asperissima pacto .*

DE IN- (2) Qui tamen os quodvis genitali e sede revellat
JURIIS. Ingenuo , tercentum aris pro crimine pendit ,
*Dimidium servo : (3) verum si impegerit , ista
Audaci , aut alapam aut pugnum temerarius ori ,
Quinque & viginti persolvere debuit aris .
Sed parva ac mitis poena hæc , atroce subinde
Major ab eventu facta est ; ne pigra tueri
Hæc posset vindicta scelus : cognoverat olim
Hoc grave Roma nefas , tunc cum Neratius , ille
Improbis egregie , quos inveniebat euntes ,
Percutere in quoddam ingenii solamen acerbi
Assuevit ; nummisque ibat impune solutis ,
Quos servus se pone sequens de more ferebat ,
Flagitium Domini præsto purgare paratus :*

DE FA- (4) Si vero , invidia misere præcordia tactus ,
MOSIS Quis
LIBEL-
LIS.

LIBRIPENSVE . FVERIT . NI . TESTIMONIVM
FARIATVR . IMPROBVS . INTSTABILISQVE . ESTO

(1) SI . MEMBRVM . RVPSIT . NI . CVM . EO
PACIT . TALIO . ESTO

(2) QVI . OS . EX . GENITALI . FVDIT . LIBERO
CCC . SERVO . CL. AERIS . POENAE . SVNTQ

(3) SIQVI . INIVRIAM . ALTERI . FAXIT
XXV . AERIS . POENAE . SVNTQ

(4) SIQVI . CARMEN . OCCENTASSIT . QVOD
ALTERI . FLAGITIVM . FAXIT . CAPITAL . ESTO

Quis secum alterius studeat perstringere famam,
Et plena occentes maledictis carmina, civemque
Ante ejus verbis petulanter differat aedes,
Prostituatque bonum sua per convicia nomen,
Tradetur morti, quam tristi fronte reposcant,
Fama custodes alienae, aequissima Jura.

Et furtis sua poena manet, non omnibus una;
Pro graviore gravis, levis est levior statuta.
Ponere fas erat in tuto sub vindice Lege
Fortunas hominum, & longe remove re rapinas,
Quas morum corrupta fides scelerumque patrona,
Et solers vitiorum alitrix, audacia nutrit.
Nam ea mens tenuit Lacademona: furtis merebant
Praemia in hoc populo: craves ad bella paratos
Sic fore credebant melius, quibus ante per artem
Furandi quaesita animos industria promissos
Fraudibus efficerent belli, & virtute sagaci
Militiam in furti speciem exercere valerent.

Ipsa tamen merita voluit depellere poena
Gens Romana malum, semper quae causa maiorum
Larga fuit: nec enim strages, incendia, rixae
Ullo fonte magis, quantum ista ab origine manant.

(1) Et quia majus ubi minitantur furti periculum,
Poena fit asperior, nocturnos perdere fures
Lex ideo sinit; ut tanta formidine tactum
Hoc hominum genus invisum, se prorsus ab isto
Abstineat scelere, & procul a terrore, quieta
Reddita sint timida taciturna silentia noctis.

(2) Haec de nocturno: Sed fur interdus, alii
Cui faciat furtum, furto deprensus in ipso,
Verberibus casus dat poenam, additus amaro
Servitio ejusdem, spoliatus protinus omni
Libertate suae, & civili sorte minutus.

DE
FUR-
TIS.

Fur no-
cturnus.

Fur in-
terdus.

R 2

Quod

(1) SI . NOX . FURTVM . FAXIT . SI . IM
ALIQVIS . OCCISIT . IVRE . CAESVS . ESTO

(2) SI . LVCI . FURTVM . FAXIT . SI . IM
ALIQVIS . ENDO . IPSO . CAPSIT . VERBERATOR
ILLIQVE . CVI . FURTVM . FACTVM . ESCIT
ADDICITOR

- Servi furtum. (1) *Quod si Servus erit furti reus, est sua Servo Major pœna; miser tergo qui verbera passus, Mittitur in præceps Tarpeja a culmine rupis: Si Servi Dominus furti sit conscius, illud Lex cavet, ut noxæ Servus pro crimine detur.*
- Jus occidendi furem, telo se defendentem (2) *At quia fur capientis amat plerumque tenaces Evasisse manus, & se defendere telo; Tunc prodest alte clamare, fidemque Quiritum Poscere in auxilium: quod si violentia juris Non cedit, furem jus est impune necandi.*
- Furtum per lancem, & licium. (3) *Si tamen hic visus non sit, cum subripit, aut cum Subreptum ducit, nec in ipsa fraude retentus, Duplo punitur: (4) verum si condita præda Forte domi, aut alibi, soleanni more, reperta est, (Quod Veteres olim per lancem, & licia furtum Conceptum dixere) velut manifestius æque Hoc foret, in pœnam quadruplo reus incidit auctam. Unica permessa est tamen indulgentia furi, Ut, si de damno forsitan transegeris, omne Actori ulterius secum jus tollat agendi.*
- (5) *In Campos plerumque etiam malesana cupido Excurrit*

(1) SERVVS . VIRGIS . CAESVS . SAXO
DEHICITOR . SI . SERVVS . SCIENTE . DOMINO
FVRTVM . FAXIT . NOXIAMVE . NOXIT . NOXAE
DEDITO

(2) SI . SE . TELO . DEFENSIT . QVIRITATO
ENDOQVE . FLORATO . POST . DEINDE . SI . CAESI
ESCINT . SE . FRAVDE . ESTO

(3) SI . ADORAT . FVRTO . QVOD . NEC
MANIFESTVM . ESCIT . DVPLIONE . DECIDITO

(4) SI . FVRTVM . LANCE . LICIOQVE
CONCEPTVM . ESCIT . AQVE . VTI . MANIFESTVM
VINDICATOR . SI . PRO . FVRE . DAMNVN . DECISVM
ESCIT . FVRTI . NE . ADORATO

(5) QVI . FRVGEM . ARATRO . QVAESITAM

*Excurrit furum : hi segetes in flore virentes
Non sat maturo , quæ dant cultoribus amplam
Ventura spem lætitiæ , & dulcissimas pondent
Præmia sudorum , evellunt : hi ex arbore fructus ,
Mox expectantis ditissima vota coloni
Facturos , rapiunt ; querentes sæpe sub atra
Nocte patrociniû sceleri , tum , cum obsita somno ,
Cauta suis minus est domini custodia rebus :
Invisam resecant illis suspendia vitam ,
Quam merito tibi devotam voluere Quirites ,
Alma Ceres , frugum inventrix , & provida Diva
Agrorum , per quam monstratas rusticus artes
Callidus exercet , gaudetque in qualibet anni
Parte , suo terram docilem parere labori .*

DE AR-
BORI-
BUS
FURTIM
CEASIS,
ET FRU-
GE SE-
CTA.

Pœna
Impu-
berum.

Cura
rerum
agrestium
apud
Roma-
nos .

(1) *In Pueros , rerum ignara qui ætate tuentur ,
Non aequæ fertur Lex aspera : verbere cædi
Hos jubet , arbitrio Prætoris ; & omnia duplo
Damna ab eis refici , quæ sunt illata colonis .*

(2) *Verum arbusta aliquis si aliena inciderit , æris
Quinque & viginti pro quavis arbore pendit .*

*Ruris enim in Latio quanti cultura fuisset ,
Quem fugit ? Hujus erat par pene ac ipsius Urbis
Servandæ studium : namque huc & amabilis illa
Prisci simplicitas ævi , spoliataque fuco ,
Atque optata quies genio invitabat amico
Cives egregios : ubi mens oblita parumper
Curarum , satis ipsa sui contenta , laborum
Præmia secreto placide capiebat in agro .
Illic tranquilla lætabant ocia vitæ
In bello firmatum animum ; rurisque paterni
Dilectum hospitium , rediens jam victor ab hoste ,*

R 3 Visibat

FURTIM . NOX . PAVIT . SECUTIVE . SUSPENSUS
CERERI . NECATOR

(1) IMPUBES . PRAETORIS . ARBITRIO
VERBERATOR . NOXIAMVE . DUPLIONE . DECERNITO

(2) SI . INIVRIA . ALIENAS . ARBORES . CAESIT
IN . SINGVLAS . XXV . AERIS . LIVIO

Visibat Consul, suspirans molliter umbras,
 Quas vitreae prope murmur aqua contexuit arbos.
 Nonnumquam hic manibus, lauro victrice refertis,
 Rumpebat glebas avidae; & jam rusticus ipse
 Immemor obtenta per multa pericula fama,
 Brachia nudatus, grave pondus adibat aratri.
 Quam pulcrum visu! impavidum quem gloria nudat
 Contrahostilem aciem, & per tempora pulvere sparsum
 Sanguineo, forti tractantem pectore ferrum,
 Obtulerat; parva ac humilis nunc sortis amantem,
 Dedere se huic operi, & colere accuratius arua!
 Ipsa prius cultum callosi experta bubulci
 Terra, triumphali gavisae est vomere findi:
 Et tanto agricola quasi facta superbior, anni
 Messiem exoptatam spe non frustrabat inani.
 Saepius huic, operis sociam, se adjunxerat uxor,
 Tam fortunati pro voto facta mariti,
 Cara pudicitiae custos; quae sole perusta,
 Nec speciosa minus, minus inde venustula, curam
 Suscipiens ruris, nunc sub ferventibus horis
 Colligit, & purgata suo de cortice, servat.
 Cautior ad plures siccata legumina menses:
 Nunc autumnali sub tempore, seu rubra mala,
 Seu pyra per tabulas disponit in aede paratas,
 Seu lassae jam decerptas e vitibus uvas
 Sub trabe suspendit, quo sit reparata futura
 Paupertas hiemis; dulcesque industria reddat
 Densa nube dies gravidos, pluviisque madentes,
 Et Borea furiis, ac tempestatibus actos.

Hic vita tenor, haec fuerant meliore sub aëvo
 Deliciae gentis Latinae, cum mascula virtus
 Grande sibi precium, populari nescia plausu
 Nutrir, frontemque suam affectare superbam,
 Otio, & hac cara taciti dulcedine ruris

DEDO-
 LO IN
 RE DE-
 POSITA

Pensabat curas, exantlatosque labores
 Inter difficilis dubia experimenta Gradii.

(1) Fraus in Deposito ac fallacia, proxima furto est;
 Dissat

(1) SIQVVD • ENDO • DEPOSITO • DOLO • MALO
 FACTVM • ESCIT • DVPLIONE • LVITO

*Distat quippe parum, quod res sit rapta, vel illa
Alterius fidei commissa, sit inde negata.
Duplum huic poena dolo est; poenæ terrore, datarum
Tutior est rerum custodia, suntque timenda
Insidiæ minus, atque minus commercia languent.*

(1) *Ille etiam est furi similis, qui, quæ sua non sunt
Tigna, suos, non absque dolo, convertat in usus,
Vel quando tollat, vel quando fulciat aedes,
Aut passim ruri errantes struat ordine vites.* DE TI-
GNO IN-
JUN-
CTO.

*Id qui tentat, erit per eum, tigni vice, duplum
Solvendum: nec enim divelli tigna, placebat,
Ædi conjuncta, ut domino tradantur. At illa
Si divulsa ferent, vel adhuc non ade locata,
Jure sibi dominus reddi a raptoribus instet.*

(2) *Publica Privatis succedunt Crimina, quorum
Præcipue reus est, pacis violator, iniquos
Per noctem cætus agitans, quibus ocia turbet
Dulcia, communemque evertat in urbe quietem:
Quique in perniciem patriæ crudelibus ausis
Proscissos odiis impellat ad arma rebelles;* DE PU-
BLICIS
CRIMI-
NIBUS.

*Aut civem in miseram ditionem mancipet hostis.
Ab! male caute, ah! quid speras tibi? Perfide, vitam
Desere, qui indignus vita es; cineresque nefandos
Longe disperdant auræ; nomenque scelestum
Aut oblivisci, aut fumante cruore notatum,
Curent historiæ seclis mandare futuris.*

*Jam de Criminibus, Damnis jam de omnibus actum
Fraude datis: nunc, quæ dantur sine fraude, supersunt:
Hisque super damnis generatim Jura cavebant,
Ut, quod deterius factum est, sit cuique resectum.* DE DA-
MNIS
SINE
INJU-
RIA IL-
LATIS.

R 4

Qua-

(1) TIGNVM • IVNCTVM • AEDIBVS • VINEAEVE
CONCAPES • NE • SOLVITO • AST • QVI • IVNIT
DVPLIONE • DAMNATOR • TIGNA • QVANDOQVE
SARPTA • DONEC • DEMA • ERVNT • VINDICATO

(2) SIQVI • IN • VRBE • COETVS • NOCTVRNOS
AGITASSIT • PERDVELLEM • CONCITASSIT
CIVEM • PERDVELLI • TRANSDVIT • CAPITAL
ESTO

(1) *Quapropter siqui quadrupes correptus ab ira,
Aut calida accensus vi luxuriantis amoris,
Pauperiem faciat; dominus vel pendere damni
Æstimiam, aut animal debebit tradere noxæ;
Servatum hoc ipsum est, siquod laxetur in agros
Jejurum pecus, atque alienas demetat herbas.*

DE JU- Nunc, quæ Iudiciis sua sit data forma, quis ordo
DICIIS. Servandus veniat [res est non parva, nec inter
Romanos Fastos minus extollenda] docebo.

Ordo (2) *Atque ea principio contendere jure volentis
Judicio- Cura sit actoris, litem cui moverit, in Jus
rum. Compellare reum. Is si accedere sorte recuset,
Dextra recusantem rapiat; colloque retorto,
Ante Magistratum ducat cito: Testibus uti,
Ne sit in eis, atque [ut mos est] his vellicet aures;
Res peragenda palam, nec enim clam sorte peracta,
Suspitione caret: nam cui præstanda, remoto
Spectatore, fides, nam se bene gesserit actor,
Num justæ leges servaverit ille pudoris?*

(3) *Quod si conventus tardis ægrotet ab annis,
Et curvos humeros trahat, & cervice remissa
Spectet humum, gressuque sub unoquoque sepulchrum
Quærat in auxilium tardæ exosæque senectæ;
Vel si febricula vicium corroserit artus,
Aut aliud forsitan morbi genus occupet; olli,
Quo relevetur iter, jumentum comparet actor.
Subsidium renuat si tale, negatur eunti*

Molliter

(1) SI • QVADRVPE • PAVPERIEM • FAXIT
DOMINVS • NOXAE • AESTIMIAM • OFFERTO
SI • NOLIT • QVOD • NOUIT • DATO • QVI
PECV • ENDO • ALIENO • IMPESCIT

(2) SI • IN • IVS • VOCAT • ATQVE • EAT
NI • IT • ANTESTAMINO • IGITVR • EM • CAPITO
SI • CALVITVR • PEDEMVE • STRVIT • MANVM
ENDO • IACITO

(3) SI • MORBV • AEVITASVE • VICIVM
ESCIT • QVI • IN • IVS • VOCABIT • IVMENTVM
DATO • SI • VOLET • AR CERAM • NE • STERNITO

Molliter ornatu constructus divite currus.

Judicii intemeratus honos excludit inanes,

Quas colit ambitio fastu plenissima, pompas.

(1) *Sed licuisse reo, compertum accepimus, ipsum*

Subtrahere actoris manibus, dum a vindice sisti

Spondetur, cum poscet opus: pro divite dives

Debuit esse tamen, quivis pro paupere vindex.

(2) *Tum siquid per iter placeat fortasse pacisci*

Actoremque reumque inter; sub Judice causa

Ad pacti leges est decernenda receptas.

(3) *Quod si nil per pacta reo transegerit actor;*

Ante, polo medium quam sol pervenerit axem,

Lis peragenda Foro est: ubi rerum pondera Judex

Pendens, & partem auditis in utramque Patronis,

Ipse suo adstantum componit jurgia jussu.

(4) *Si tamen ulterius sol sit progressus, & alter*

Forte cliens absit, praesenti addicere litem,

Jura volunt. Sole occaso, suspensa filebunt

Judicia, & foribus cessabit Curia clausis

Mille per ambages studia exagitare clientum.

(5) *Verum si sponsor vadimonia deserat, & quem*

Promisit

(1) SI . EN . SIET . QVI . IN . IVS . VOCATVM

VINDICET . MITTITO . ASSIDVO . VINDE

ASSIDVVS . ESTO . PROLETARIO . CVIQUE . VOLET

VINDEX . ESTO

(2) ENDO . VIA . REM . VTI . PACVNT . ORATO

(3) NI . ITA . PACVNT . IN . COMITIO . AVT

IN . FORO . ANTE . MERIDIEM . CAVSSAM

CONSCITO . CUM . PERORANT . AMBO . PRAESENTES

(4) POST . MERIDIEM . PRAESENTI . STLITEM

ADDICITO . SOL . OCCASVS . SVPREMA . TEMPESTAS

ESTO

(5) IVDICE . ARBITROVE . ADDICTO

VADES . SVEVADES . DANVNTO . VADIMONI

DESERENDI . VTI . PACVNT . POENA . ESTO

EXTRA

*Promisit offerre reum, non offerat inde
Judicibus; pœnam, voluit qua forte teneri,
Persolvit: ni ipsum sub tecto fontica caussa
Impediat; vel ni suscepta negocia tractans
Publica, ob id, patria longe discesserit urbe:
Vel voto vacet implendo, vel ab hoste trahatur
In Jus, forte die tum intercedente statuto.*

DE
OBVA-
GULAN-
DO. (1) Non raro tamen eveniet, quod copia desit
Horum, qui valeant testari, qua petat actor
Judicio; ternis tunc clamans ille diebus
Ob portum, & proprias convento obvagulet aedes:
Si reus actori nolit rem tradere, fraudemque
Obstinet; accitis clamorum testibus, actor
Irruet in tectum, & partes rimabitur omnes,
Remque suam abducat, latebra quacumque repertam.

DE
VINDI-
CIIS. Nunc ad Vindicias pergo: cognoscere præstat,
Judiciis, qua de caussa, & cui dentur, & harum
Usus qui sit, & huic etiam sua qua sit origo.

(2) Lis plerumque Foro multarum indagine rerum
Exacte explenda est; tunc cum vocat omnia Judex
Ad trutinam prudens; nec enim qua postulat actor,
Obtinet extemplo, nisi plenius omnia consent:
Vindicia interea, Prætoris jubente, dabantur
Convento, qui rem, non vi, non possidet astu,
Donec eam liquido sibi non spectare, probetur.

Si

EXTRA . QVAM . SI . MORBUS . SONTICVS . . . VOTVM
 . . . ABSENTIA . REIPVE . ERGO . AVT . STATUS
DIES . CVM . HOSTE . INTERCEDAT . SIQVID
HORVM . EVAT . VNVM . IVDICI . ARBITRIØVE
REOVE . EO . DIE . DIFFENSVS . ESTO

(1) Cui . TESTIMONIUM . DEFVERIT . IS
TERTHS . DIEBVS . OB . PORTVM . OBVAGVLATVM
ITO

(2) SIQVI . IN . IVRE . MANV . CONSERVNT
VTRISQVE . SUPERSTITIBVS . PRAESENTIBVS
SECUNDVM . EVM . QUI . POSSIDET . AST . SIQVI
SIQVEM . LIBERALI . CAVSSA . MANV . ADSERAT
SECUNDVM . LIBERTATEM . VINDICIAS . DATO

*Si Libertatis, cuius favor exitit ingens,
Causa sit, hoc cautum, ut pro Libertate tuenda
Dentur Vindiciae, quas frustra est poscere vixus
Possessor dominus, spoliari jure coactus
In servam, quando sub Iudice queritur, utrum hic
Servus revera, an potius sit liber habendus.*

*Qui tulit hanc Legem, Legis vim frangere tentat
Appius, incauto qui captus ab igne puellae
Virginiae, in casus misere est prolapsus iniquos.
Virgo, materna rigide enutrita sub umbra,
Tanto pulchra magis, quanto magis ore modesta,
Respuit indignos, animo presente, rogatus.
Nil prorsus valere mina, preciumque precesque,
Arma, quibus muliebre nequit se opponere pectus:
Sed super illa fuit precio, precibusque, minisque;
Forte pudicitia scutum, mens nescia flecti,
Restitit, et major sexu imperterrita vixit.
Ardet amans, et amore perit: quos querere, quos vult
Explorare aditus, septos videt esse pudore:
Ibat enim ante oculos formae excellentis imago,
Splendida majestas, risu permixta decenti,
Et grata timidus rubor, et qui suavis ardet
Spiritus, atque, oriens ab honore, superbia frontis.
Quid faciat; quo se vertat; quid, sanctus ictu,
Consilii capiat, toties ab amore repulsus,
Infelix nescit. Sed, desperantibus unum,
Quod superest, adhibere dolos, et necere fraudes,
Aggreditur. Vincamus, ait, nec vincere turpi
Poenitet exemplo: quodcumque in crimen eundum est;
Crimen enim quodcumque meo ignoscetur amor:
Curandamque viro totam rem detulit, omni
Qui fuerat scelere insignis, fraudumque magister
Famosus, nomen cui Marcus Claudius: illum
Sic satur, tales fundens e pectore sensus.*

*Marce, o, quem arumnis juvat appellare supremis,
Quo meliorem alium frustra reperire laboro;
A te magna peto. Vetus est tua gloria, magna
Perficere: est votis in te solertia major;
Tamque tibi facile est, agere, atque implere petita,
Ardua, quantum aliis dulce ac proclive jubere.
Altum est jam prorsus de me, si tu mihi desis:*

Affer

Vin-
diciae se-
cundum
Liberta-
tem dā-
tur.

Appius
Clau-
dius De-
cemvir
captus
amore
Virgi-
niae.

Appius
Clau-
dius ne-
gocium
Marco
Claudio
dat, ut
Virgi-
nia po-
tatur.

*Affer opem : tu redde animum, lethumque propinquum
 Tu remove. Ah! Amor est, qui me nunc conficit, & quod
 Influxit vulnus, nulla possum arte mederi.
 Virginia hoc posset: sed respuit effera; quodque
 Humanum est, nostri misereri, ingrata recusat.
 Tu succurre: sita est in te spes nostra: levabis,
 Ut poteris, curam: fac, quaeso, ut molliat atrox
 Ad lacrimas nostras, nostra ad suspiria, pectus
 Virgo, causa mali. Dic, qua dictu optima reris:
 Observa, qui sit dexter modus: excipe tempus,
 In quo forte sciat nostris mansuescere poenis.
 Ora, si oranti facilem se praestet: in iras
 Assurge, irato si se tibi dedat, & harum
 Si via nulla patet, cuius non parce labori:
 Quemque move lapidem: tenta, meditare quod usquana est.
 Fas, & Jura ruant, fraudes excurrere per omnes.
 Fac, ut ego vivam; atque mori, si fata jubeant,
 Cara inter, fac, inveniam sua brachia mortem.
 Sic neque vita ferox, neque erit mors aspera nobis.
 Posce operis quodvis precium tibi: meque paratum
 Ad quodcumque voles, habeas; tantumque fatebor,
 Me debere tibi, quantum depingere verbis
 Non possum: potero, ut spero, persolvere factis.
 M. Clau Claudius ista diu secum mandata revolvens,
 dius im- Res uti erit tractanda, docet; spondetque secundum
 probum Eventum fraudi. Subito vocat ecce puellam
 consiliū In Jus: atque palam vultu contendit iniquo,
 exequi- Virginiam sibi deberi: de matre retenta
 tur. Sub ditione sua natam, furtoque subinde
 Exemptam fingit. Sedit ipsemet Appius hujus
 Flagitii Judex, fuerat qui perfidus auctor.
 Ergo quid, cernente suam sub iudice causam,
 Infelix speret Virgo? Se maesta decoro
 Tutatur fletu. Dicit, sibi deesse Patronum;
 Dicit, abesse patrem: sed & hic, & inutilis omnis
 Conatus. Nocet aspectus, quo fit rea: causam,
 Pulcra minus, multo meliorem tuta foveret;
 Et magis illa dolens, magis est culpabilis: aucta est,
 Populus Quo magis possit amans incendi, forma dolore.
 commo- Interea pietas adstantum excita, pudori
 vetur. Duxit, iners ultra, pavida, ac ingrata videri.
 Ipsa*

*Ipsa palam, ipsa audax cepit defendere inermem,
Auxilii que inopem, solam, timidamque puellam:
Una clamatum est, crudelem ac prorsus acerbam
Rem fore, damnari natam, cum ignorat, & absens
Sit genitor: jam jam facturos protinus ipsos,
Ut veniat; rebusque suis pro jure paterno
Prospiciat præsens: sed, re pendente, puellam
Vindicias merito pro libertate rogare.*

*Appius exposita tali sub imagine rerum
Obstupuit primo: dein sic decrevit, ut ipsi,
Temporis interea, tradatur virgo petenti;
Judicium differre tamen maturius inde
Patris in adventum. Decreti asperrima valde
Conditio novitate sua perculsit acerba
Adstantes animos. Sed, qui mox inde maritus
Virginie tradendus erat, sese obtulit; & quid,
Quid, Judex, decernis, ait: sacra Numina testor,
Hoc tacitum non ipse feres, quod mente revolvit
Impura: talem lecto mihi jungere posco
Virginiam, qualem fecit natura, pudicam:
Hanc cavam, hanc dulcem pater ad connubia natam,
Non illam ad stuprum servat: tua cæca libido
Discat fræna pati; nec, quæ collata potestas
Est tibi, in alterius famæ est vertenda ruinam.
Nunc, quid agas, meditare. Vide, quod quidquid agendū est,
Me stante hic, Populo Romano teste, & eodem
Vindice, ages: pœnam expecta: dabis, improbe, pœnam:
Undique habes hostes, nec habes quo evadere possis.*

*Appius, ancipiti mentis jactatus ab æstu,
Propositum retinere, timet; revocare decorum
Non putat; atque magis credit sua crimina pandi.
Censuit hoc tutum, sumtis sponzoribus, ipsam
Mittere Virginiam. Præstat clementius, inquit,
Me gerere, & potius pessumdare jura petentis,
Quam causam exacta rigide perpendere lance:
Concedo spatium patri, quo possit in Urbem
Quamprimum remeare, suum si tardius ille,
Protrahat adventum, frustra differre petenti
Judicium speret. Postquam has dedit ore loquelas,
Tunc omnes arrecti in spem: qui cuncta reserret,
Ad patrem mittunt. Tempus breve fluxit, & ecce*

Appius
Claudius vin-
dicias
dat se-
cūdum
servitu-
tem.
Sponsus
Virgi-
niæ de-
stinatus,
Appio
contra-
dicit.

Appius
spatium
cōcedit,
ut pater
in Jus
veniat.

Se

Pater *Se tulit in medium genitor: Quænam poscitis, ausum,*
 Appio *Dixit: Nata mea est, mea sunt hæc viscera, pars est*
 loquitur. *Hæc mihi cara mei. Quid tu, nos absente, pudenda,*

Claudii, (quem, qui sis, scimus) mendacia fingis?
Quid matrem memoras servam? Fuit illa, (quis horum,
Qui sunt hic, nescit?) fuit, inquam, libera. Quæso,
Quis novus hic aditus, rapiendi a patre puellas,
Quem reperire studeas? Posthac optare juvabit,
Prole carere patres, cum tam prociue cuique est,
Abripere a patribus propria inter brachia natos.
Addere nescio quid, crescente dolore, volentem
Abrumpit Marcus; factusque licentius audax,
Esse ut debuerat, qui causam ipsius agebat.
Judicis, excurrit nunc huc, nunc subdolanus illuc;
Ornat mentito quamplurima falsa colore:

Appius *Heu miserum! his fictis, facili sub Iudice, dictis*
 decernit *Virginiam obtinuit. Stupuit pater, omnis in æstrum*
 servam. *Sese composuit luctum, mirata ferocem*
 Claudii *Turba modum. Cur esse patrem, mihi fata dedistis,*
 esse Vir- *Infelix pater exclamat: me cogitis ergo,*
 giniam. *His oculis, his inquam oculis, fœdissima nata*
 Patris *Stupra videre mea? Pro cive assurgite cives:*
 quæstus. *Arma pudicitia precor arma movete tuenda:*

Extremis adhibete malis extrema malorum;
Et pensate scelus scelere, atque opponite tantæ
Servitiæ, in toto quodcumque est savius Orbe.
His ubi nequidquam est expertus vocibus, iram
Exiit, & fingit sese excusare. Dolori
Concedas, inquit, dicta imprudentius, Appi:
Sed tamen hoc oro, hoc unum perмите parenti,
Cum nata, ac nutrice loqui, quocumque remoto:
Ne quæso hoc prohibe. Veniam largitur amice
 Appius. *At genitor fundens de pectore quæstus,*
 Quo potuit, *per tam breve tempus, talia fatatur.*

Oratio *Nata, olim mea nata, olim mea sola voluptas,*
 patris *Per vim nunc crepta mihi, nunc causa doloris;*
 Virgi- *Eheu dividimur, quo tu ibis, me ire negatur:*
 niz ad *Quod video, extremum; extremum quod te alloquor, hoc est.*
 eandem. *Ah! saltem patri, tunc, cum patrem esse relinquo,*
 Funestum, dic, nata, vale. Solabere tristem

Discessum

Discessum teneris his vocibus: has tibi voces,
Spero equidem, nullus tam atrox ex ore revellet.
Oscula, & amplexus peterem, sed perfida patri
Sors prohibet: non hæc vestigia dulcia, non hæc
Cara mihi monumenta tuæ pietatis habebō.
Sed quod, nata, tuum est, vis quod non auferet ulla,
Ipsa mei (nec enim dubito te velle) memento:
Namque tui, dum vita manet, dum spiritus imas
Lustrabit sedes, non me meminisse pigebit.
Nec potero non esse memor. Suspiria, luctus,
Singultus, lacrimæ, quibus hoc, quodcumque superfit
Vitæ infelicis, pascō, mea viscera, natam
Ante oculos, natam in somnis, natam undique monstrans.
Ergo discedam? Sed quid? Discedere, nata
Deserta, patiar? Quo pergam solus? An ades,
Unde abiit mea nata, nec est reditura, revisam?
Ah! dolor! ah pietas! ah lenta in funera nostra
Immites Parca! ah crudelis inertia patris!
Ah nata fera conditio! ah sine vindice dextra
Securum scelus! ah Romana ignavia gentis!

Hæc dicens, ardore novo correptus, & ipso
Se major, tacito stimulat ab impete, cultum,
(Olli quem præsto dederat vicina taberna)
Abripit, & natam necat; ac generosus inquit:
Hoc, quo forte potest genitor, carissima nata,
In libertatem illustri te vindicat ictu:
Quamque dedit vitam, ne dein sit turpis, ademit.
Hoc caput, hanc animam tibi, fumantemque cruentam, super
Sancte Pudor, sisto: pœnas tu deinde repose. filix
Egi digna patre. Id quoties rursus esset agendum, cada-
Rursus agerem: facti non pœnitet: hoc docet unum, vere.
Me patrem esse, nec esse patrem his in rebus inertem:
Crudelis videar, sed non spectator inultus
Criminis; ut servem decus, obliviscar amorem;
Præstat, & hoc patris est, salvo saviere pudore.
Illa solo cecidit, proprioque in sanguine mersa,
Et flavas turbata comas, & languida vulnū,
Et subclausa oculos, & voce & motibus orba,
Et tota a seipsa, atque suo diversa lepore
Visa, cheu quanta a populo suspiria traxit.
Ut flos, qui ingenio casus, non arte magistra,

Non

Pater
filiam
necat.

Ejusdē
patris
Oratio

super
filix

cada-

*Non cultrice manu, viridis sub margine ripæ
Prætereuntis aquæ, nativa sorte superbus,
Nascitur, atque aliis non invidet inter apricas
Areolas multo agricola sudore paratis:
Post ille, ab fatum inconstans! eheu breve formæ,
Atque exile decus! pressus pede, sive puellæ,
Illic incaute currentis, sive rotarum
Pondere concisus, misere quam languet! & ipso,
Qui fuerat, languore notat, turbatque videntes;
Hosque sui cogit dulci pietate moveri.*

*Nobile consilium patris, & mors inclita nata
Æternum factò nomen dedit, atque ea nostro
Immortalis adhuc perdurat gloria sæclo.*

De his, (1) *Nunc, quod Vindiciis reliquum est, hic illud oportet,*
qui fal- *Ut moneam, ne se tutum putet ille, probatum*
sas Vin- *Per quem sit falso, quod rem possedit. Inanis*
dicias *Nihil adjumenti pariet victoria: frustra*
ferunt. *Vindicias sub fraude ferat, cum emerserit astus:
Irritus est quicumque dolus; rem amittet, & auctos
In duplum, evictos cogetur reddere fructus.*

DE SEN- (2) *Quod sequitur, postquam Iudex decreverit, hoc est,*
TEN- *Ut victus, quamvis durum sit, pareat: equo*
TIA, ET *Est animo, quod fert litis fortuna, ferendum.*
RE JU- *Quod si confessi, aut decreti debitor æris,*

Impar

TA.

(1) SI . VINDICIAM . FALSAM . TVLIT
PRAETOR . REI . SIVE . STLITIS . ARBITROS . TRIS
DATO . EORVM . ARBITRIO . FRVCTI . DVPLIONE
DECIDITO .

(2) AERIS . CONFESSI . REBVSQVÈ . IVRE
IVDICATIS . XXX . DIES . IVSTI . SYNTO . POST
DEINDE . MANVS . INIECTIO . ESTO . IN . IVS
DVCTO . NI . IVDICATVM . FACIT . AVT . QUIPS
ENDO . EO . IN . IVRE . VINDICIT . SECVM . EDVCITIO
VINCITO . AVT . NERVO . AVT . COMPEDIBVS
XV . PONDO . NE . MAIORE . AVT . SI . VOLET
MINORE . VINCITO . SI . VOLET . SVO . VIVITO
NI . SVO . VIVIT . QVI . EM . VINCTVM . HABEBIT
LIBRAS . FARRIS . ENDO . DIES . DATO . SI
VOLET . PLVS . DATO

*Impar solvendo est, primo non impete cogi
Lex jubet: est olli spatium triginta dierum,
Quo solvat. Si nec facilem mora reddet; eundum
In Jus denuo erit: tractus quo debitor, unum,
Quod juret, expectet, siqui sit forte paratus,
Accedens qui sponsor, cum sibi vendicet; expers
Hujus si sit opis, Legum indulgentia major
Nulla quidem speranda: aut vincolo, aut compede vincus
Olli tradetur, cui debet; sed neque vinculum,
Nec compes gravior pondo fit quinque decemque:
Huic misero victum dat creditor, unaque farris
Quorvis libra die vires sustentat: at illam,
Si cupit, augebit; quid enim clementia frantum
Accipiet? Vetitum est refecare: ablata tenaci est
Libertas genio cruciandi, ut vellet, avaro
Exiguoque magis victu, quos aere gravatos,
Obstrictosque sibi tenet. At si debitor, unde
Possit ali de sese habeat, sibi debet alendo
Consulere, angustis ut sors jubet aspera rebus.*

(1) *Hoc pacto infelix privato in carcere tentus
Sexaginta dies, si nil cum actore pacisci
Ipse potest, si nulla oritur concordia, nullus
Solvendo facilis pateat modus, est opus, illum
Vendi. Vendendo sunt hac servanda: Citabit
Creditor ante forum ternis mercatibus illum,
Cum Roma sit concursus, quo rustica pubes,
Vicinis properans agris, contendit, emendi,
Et vendendi ergo, quod vita postulat usus.
Hic in conspectu Populi, accurrentis in unum,
Clamans aestimiam decreti prædicat aris,
Quanti conventum venundare Jura sinebant.*

(2) *Sed si adstrictus erat non uni debitor; hujus*

S

In

(1) NI . CVM . EO . PACIT . LX . DIES . ENDO
VINCVLIS . RETINETO . INTERIBI . TRINIS
NVNDINIS . CONTINVIS . IN . COMITIVM
PROCITATO . AERISQVE . AESTIMIAM . IVDICATI
PRAEDICATO

(2) AT . SI . PLVRES . ERVNT . REI . TERTIIS
NVN-

Spatii
solven-
do sta-
tutum.

Debitor
credito-
ri addi-
ctus.

Victus
Debitor-
is.

Vendi-
tio De-
bitoris.

Conci-
sio cor-
poris
Debitor-
is.

*In partes misere conciso corpore, (dictu
Res absurda nimis!) membrum sibi quisque viritum
Tollebat: plus sive minus fortasse secarent,
Hoc impune fuit. Verum si hunc vendere vellent,
Trans Tyberim peregre facta est a Jure potestas.*

DE JU- Jus, ad Privatos spectans, jam exegimus; illud,
RE PU- Fulget ubi ac residet Majestas Publica, dicam.
BLICO, Et primum soli Populo concessa potestas,
ET LE- Cum poscebat opus, condenda legis; ut uni
GISLA- Serviret docilis sibi gens invicta, recusans
TIONE. Non sua jura pati, atque alieno flectere frontem
Imperio; cum jam sedis Regina superba
Mox evasuram dominam se agnosceret Orbis.

*Sed, vario quia labuntur mortalia casu,
Nec rerum series, & inextricabilis ordo
Uno stare loco, atque diu consistere possunt;
Miscentur suprema imis, atque ima supremis,
Multa cadunt, surgunt alia, & nonnulla novantur
In melius: par est etiam data Legibus isthæc
Conditio; plures retro ire, emergere plures;
Vidimus in Latio: nec enim semel inclyta Roma
Jura sibi diversa tulit, veterique recentem
Substituit Legem, nova cum sese obtulit olli
Utilitas, vel res aliter conversa sit usu.*

(1) *Hinc, quod postremum Populus pro jure cavebat,
Jussit id esse ratum, huic uni parere Quirites.*

DE CA- (2) *Verum ubi, decerni fuerat quandoque necesse
PITE De Civis capite, & summo discrimine vita,
CIVIS Publicus hoc etiam voluit status Urbis, ut hujus
ROMA- Judicii, Populus, campo collectus in uno,
NI. Arbiter, & sapiens culpæ scrutator adesset:*

Tanta

NVNDINIS . PARTES . SECANTO . SI . PLVS
MINVSVE . SECVERINT . SE . FRAVDE . ESTO . SI
VOLENT . VLS . TYBERIM . PEREGRE . VENVM DANTO

(1) QVOD . POSTREMVM . POPVLVS . IVSSIT
ID . IVS . RATVM . ESIO

(2) DE . CAPITE . CIVIS . ROMANI . NISI
PER . MAXIMVM . COMITIATVM . NE . FERVNTO

*Tanta molis erat, Romanum evertere germen,
In quo resplendet Latii incorrupta propago
Sanguinis, & prisca veneratur originis omen.*

(1) Hoc etiam pacto, fas Privilegia civi
Largiri, cum vel lenitur poena, vel isthæc
Redditur asperior, seu cuiquam præmia dantur:
Id nulli, præter Populum, sancire, tributum est;
Et merito, ne forte odio privata laborent
Vota, quibus, justo major, se exasperet ira,
Vel se plus solito mitem clementia præstet.

(2) Porro spectat & hoc ad publica commoda, ut ille,
Qui liber nexu est, dimissus carcere, duris
In quo constrictum vinculis custodit arcte
Creditor; e servo, qui mox fuit, in sua prisca
Jura revertatur, sit rursus civis, & omni
Servili exutus macula, potiatur amica
Libertate sua; & veteres assumat honores.
Non secus ac victæ debellataque Latino
Hostiles animæ ferro, si forte superbum
Demisere caput tristes, & supplice voto
Obtineant veniam, a Latia virtute petitam;
Ipso, quod primum servabant, jure fruuntur,
Nullaque deturpat primævum infamia nomen.

Jam dandus Sacris locus est: pars sunt ea Juris,
Publica ubi viget utilitas; sed Ritibus ipse,
Et numero, longe immenso, titulisque Decorum
Tot describendis vellem si incumbere, longum
Id foret, atque ingens mihi rerum assurgeret ordo.
Ecquis nam referet Divos altaribus auctos,
Quaque effræna hominum finxit simulacra cupido,
Ut dignos viciis sibi quæreret illa Patronos?
En Mars, sanguineas ad facta horrentia mentes
Accendens: en quæ fervens in pectus amantum
Molle tenet Venus imperium: en qui vindice dextra
Torquet agens fulmen, discindens Juppiter auras;

S 2

Latii-

DE
PRIVI-
LEGIIS
NON IR-
ROGAN-
DIS.

DE
INDUL-
GEN-
TIA IN
HOSTES

DE JU-
RE SA-
CRO.

(1) PRIVILEGIA • NE • INROGANTO • NISI
MAXIMO • COMITIATV

(2) NEXO • SOLVTO • FORTI • SANATI
SIREMPS • IVS • ESTQ

*Promisit offerre reum, non offerat inde
Judicibus; poenam, voluit qua forte teneri,
Persolvit: ni ipsum sub tecto fontica caussa
Impediat; vel ni suscepta negocia tractans
Publica, ob id, patria longe discefferit urbe:
Vel voto vacet implendo, vel ab hoste trahatur
In Jus, forte die tum intercedente statuto.*

DE
OBVA- (1) Non raro tamen eveniet, quod copia desit
GULAN- Horum, qui valeant testari, quae petat actor
DO. Judicio; ternis tunc clamans ille diebus
Ob portum, & proprias convento obvaguelet aures:
Si reus actori nolit rem tradere, fraudemque
Obtinet; accitis clamorum testibus, actor
Irruet in tectum, & partes rimabitur omnes,
Remque suam abducat, latebra quacumque repertam.

DE Nunc ad Vindicias pergo: cognoscere praestat,
VINDI- Judiciis, qua de caussa, & cui dentur, & harum
CIIS. Usus qui sit, & huic etiam sua quae sit origo.

(2) Lis plerumque Foro multarum indagine rerum
Exacte explenda est; tunc cum vocat omnia Iudex
Ad trutinam prudens; nec enim quae postulat actor,
Obtinet extemplo, nisi plenius omnia consent:
Vindicia interea, Praetore iubente, dabantur
Convento, qui rem, non vi, non possidet astu,
Donec eam liquido sibi non spectare, probetur.

Si

EXTRA • QVAM • SI • MORBUS • SONTICVS ... VOTVM
• • • ABSENTIA • REIPVB • ERGO • AVT • STATVS
DIES • CVM • HOSTE • INTERCEDAT • SIQVID
HORVM • EVAT • VNVM • IVDICI • ARBITRIOVE
REOVE • EO • DIE • DIFFENSVS • ESTO

(1) Cui • TESTIMONIUM • DEFVERIT • IS
TERTHS • DIEBVS • OB • PORTVM • OBVAGLATVM
ITO

(2) SIQVI • IN • IVRE • MANV • CONSERVNT
VTRISQVE • SUPERSTITIBVS • PRAESENTIBVS
SECUNDVM • EVM • QUI • POSSIDET • AST • SIQVI
SIQVEM • LIBERALI • CAVSSA • MANV • ADSERAT
SECUNDVM • LIBERTATEM • VINDICIAS • DATO

*Si Libertatis, cuius favor extitit ingens,
Causa sit, hoc cautum, ut pro Libertate tuenda
Dentur Vindiciæ, quas frustra est poscere usus
Possessor dominus, spoliari jure coactus
In servam, quando sub Judice queritur, utrum hic
Servus revera, an potius sit liber habendus.*

*Qui tulit hanc Legem, Legis vim frangere tentat
Appius, incauto qui captus ab igne puellæ
Virginie, in casus misere est prolapsus iniquos.
Virgo, materna rigide enutrita sub umbra,
Tanto pulchra magis, quanto magis ore modesta,
Respuit indignos, animo presente, rogatus.
Nil prorsus valere mina, precumque precesque,
Arma, quibus muliebre nequit se opponere pectus:
Sed super illa fuit precio, precibusque, minisque;
Forte pudicitia scutum, mens nescia fletu,
Restitit, & major sexu impeterrida vicit.
Ardet amans, & amore perit: quos querere, quos vult
Explorare aditus, septos videt esse pudore:
Ibat enim ante oculos formæ excellentis imago,
Splendida majestas, risu permixta decenti,
Et græte timidus rubor, & qui suaviter ardet
Spiritus, atque, oriens ab honore, superbia frontis.
Quid faciat; quo se versat; quid, saucius ictu,
Consilii capiat, toties ab amore repulsus,
Infelix nescit. Sed, desperantibus unum,
Quod superest, adhibere dolos, & necesse fraudes,
Aggreditur. Vincamus, ait, nec vincere turpi
Pœnitet exemplo: quodcumque in crimen cundum est;
Crimen enim quodcumque meo ignoscetur amori:
Curandamque viro totam rem detulit, omni
Qui fuerat scelere insignis, fraudumque magister
Famosus, nomen cui Marcus Claudius: illum
Sic satur, tales fundens e pectore sensus.*

*Marce, o, quem arumnis juvat appellare supremis,
Quo meliorem alium frustra reperire laboro;
A te magna peto. Vetus est tua gloria, magna
Perficere: est votis in te solertia major;
Tamque tibi facile est, agere, atque implere petita,
Ardua, quantum aliis dulce ac proclive jubere.
Alium est jam prorsus de me, si tu mihi desis:*

Affer

Vin-
diciæ se-
cundum
Liberta-
tem dā-
tur.

Appius
Clau-
dius De-
cemvir
captus
amore
Virgi-
niæ.

Appius
Clau-
dius ne-
gocium
Marco
Claudio
dat, ut
Virgi-
nia po-
tietur.

*Affer opem : tu redde animum , lethumque propinquum
 Tu remove. Ah! Amor est , qui me nunc conficit , & quod
 Influxit vulnus , nulla possum arte mederi.
 Virginia hoc posset : sed respuit effera ; quodque
 Humanum est , nostri misereri , ingrata recusat.
 Tu succurre : sita est in te spes nostra : levabis ,
 Ut poteris , curam : fac , quæso , ut molliat atrox
 Ad lacrimas nostras , nostra ad suspiria , pectus
 Virgo , causa mali. Dic , qua dictu optima reris :
 Observa , qui sit dexter modus : excipe tempus ,
 In quo forte sciat nostris mansuescere pænis .
 Ora , si oranti facilem se præstet : in iras
 Assurge , irato si se tibi dedat , & harum
 Si via nulla patet , cuius non parce labori :
 Quemque move lapidem : tenta , meditare quod usquam est.
 Fas , & Jura ruant , fraudes excurre per omnes .
 Fac , ut ego vivam ; atque mori , si fata jubebunt ,
 Cara inter , fac , inveniam sua brachia mortem .
 Sic neque vita ferox , neque erit mors aspera nobis .
 Posce operis quodvis precium tibi : meque paratum
 Ad quodcumque voles , habeas ; tantumque fatebor ,
 Me debere tibi , quantum depingere verbis
 Non possum : potero , ut spero , persolvere factis .*
 M. Clau Claudius ista diu secum mandata revolvens ,
 dius im- Res uti erit tractanda , docet ; spondetque secundum
 probum Eventum fraudi . Subito vocat ecce puellam
 consiliū In Jus : atque palam vultu contendit iniquo ,
 exequi- Virginiam sibi deberi : de matre retenta
 tur . Sub ditione sua natam , furtoque subinde
 Exemptam fingit . Sedit ipsemet Appius hujus
 Flagitii Judex , fuerat qui perfidus auctor .
 Ergo quid , cernente suam sub iudice causam ,
 Infelix speret Virgo ? Se mæsta decoro
 Tutatur fletu . Dicit , sibi deesse Patronum ;
 Dicit , abesse patrem : sed & hic , & inutilis omnis
 Conatus . Nocet aspectus , quo fit rea : causam ,
 Pulcra minus , multo meliorem tuta foveret ;
 Et magis illa dolens , magis est culpabilis : aucta est ,
 Quo magis possit amans incendi , forma dolore .
 Interea pietas adstantum excita , pudori
 Populus commo- Duxit , iners ultra , pavida , ac ingrata videri .
 vetur .

Ipsa

*Ipsa palam, ipsa audax cœpit defendere inermem,
Auxiliiq; inopem, solam, timidamque puellam:
Una clamatum est, crudelem ac prorsus acerbam
Rem fore, damnari natam, cum ignorat, & absens
Sit genitor: jam jam facturos protinus ipsos,
Ut veniat; rebusque suis pro jure paterno
Prospiciat præsens: sed, re pendente, puellam
Vindicias merito pro libertate rogare.*

*Appius exposita tali sub imagine rerum
Obstupuit primo: dein sic decrevit, ut ipsi,
Temporis interea, tradatur virgo petenti;
Judicium differre tamen maturius inde
Patris in adventum. Decreti asperrima valde
Conditio novitate sua perculsit acerba
Adstantes animos. Sed, qui mox inde maritus
Virginie tradendus erat, sese obtulit; & quid,
Quid, Judex, decernis, ait: sacra Numina testor,
Hoc tacitum non ipse feres, quod mente revolvis
Impura: talem lecto mihi jungere posco
Virginiam, qualem fecit natura, pudicam:
Hanc cavam, hanc dulcem pater ad connubia natam,
Non illam ad stuprum servat: tua cæca libido
Discat fræna pati; nec, quæ collata potestas
Est tibi, in alterius famæ est vertenda ruinam.
Nunc, quid agas, meditare. Vide, quod quidquid agendū est,
Me stante hic, Populo Romano teste, & eodem
Vindice, ages: pœnam expecta: dabis, improbe, pœnam:
Undique habes hostes, nec habes quo evadere possis.*

*Appius, ancipiti mentis jactatus ab æstu,
Propositum retinere, timet; revocare decorum
Non putat; atque magis credit sua crimina pandi.
Censuit hoc tutum, sumtis sponzoribus, ipsam
Mittere Virginiam. Præstat clementius, inquit,
Me gerere, & potius pessumdare jura petentis,
Quam causam exacta rigide perpendere lance:
Concedo spatium patri, quo possit in Urbem
Quamprimum remeare, suum si tardius ille,
Protrahat adventum, frustra differre petenti
Judicium speret. Postquam has dedit ore loquelas,
Tunc omnes arrecti in spem: qui cuncta referret,
Ad patrem mittunt. Tempus breve fluxit, & ecce*

Se

Appius
Clau-
dius vin-
dicias
dat se-
cūdam
servitu-
tem.
Sponsus
Virgi-
niæ de-
stinatus,
Appio
contra-
dicit.

Appius
spatium
cōcedit,
ut pater
in Jus
veniat.

Pater *Se tulit in medium genitor: Quam poscitis, adsum.*
 Appio *Dixit: Nata mea est, mea sunt hac viscera, pars est*
 loquitur. *Hac muge cura mei. Quid tu, nos absente, pudenda,*
Claudi, (quem, qui sis, scimus) mendacia fingis?
Quid matrem memoras servam? Fuit illa, (quis horum,
Qui sunt hic, nescit?) fuit, inquam, libera. Quaso,
Quis novus hic aditus, rapiendi a patre puellas,
Quem reperire studes? Posthac optare juvabit,
Prole carere patres, cum tam proclive cuique est,
Abripere a patribus propria inter brachia natos.
Addere nescio quid, crescente dolore, volentem
Abrumpit Marcus; factusque licentius audax,
Esse ut debuerat, qui causam ipsius agebat.
Judicis, excurrit nunc hic, nunc subdolos illuc;
Ornat mentito quamplurima falsa colore:
Clamat; quique malis mos est, perjuria miscet.

Appius *Heu miserum! his fictis, facili sub Iudice, dictis*
 decernit *Virginiam obtinuit. Stupuit pater, omnis in atrium*
 servam. *Sese composuit luctum, mirata ferocem*
 Claudii *Turba modum. Cur esse patrem, mihi fata dedistis,*
 esse Vir- *Infelix pater exclamat: me cogitis ergo,*
 giniam. *His oculis, his inquam oculis, fedissima nata*
 Patris *Stupra videre mea? Pro cive assurgite cives:*
 quaestus. *Arma pudicitia procor arma movete tuendae:*
Extremis adhibete malis extrema malorum;
Et pensate scelus scelere, atque opponite tanta
Servitiae, in toto quodcumque est saevius Orbe.
His ubi nequidquam est expertus vocibus, iram
Exiit, & fingit sese excusare. Dolori
Concedas, inquit, dicta imprudentius, Appi:
Sed tamen hoc oro, hoc unum permitte parenti,
Cum nata, ac nutrice loqui, quocumque remoto:
Ne quaso hoc prohibe. Veniam largitur amice
 Appius. *At genitor fundens de pectore quaestus,*
Quo potuit, per tam breve tempus, talia fatatur.

Oratio *Nata, olim mea nata, olim mea sola voluptas,*
 patris *Per vim nunc erepta mihi, nunc causa doloris;*
 Virgi- *Eheu dividimur, quo tu ibis, me ire negatur:*
 niae ad *Quod video, extremum; extremum, quod te alloquor, hoc est.*
 eadem. *Ah! saltem patri, tunc, cum patrem esse relinquo,*
Funestum, dic, nata, vale. Solabere tristem
Discessum

Discessum teneris his vocibus: has tibi voces,
 Spero equidem, nullus tam atrox ex ore revellet.
 Oscula, & amplexus peterem, sed perfida patri
 Sors prohibet: non hæc vestigia dulcia, non hæc
 Cara mihi monumenta tua pietatis habebo.
 Sed quod, nata, tuum est, vis quod non auferet ulla,
 Ipsa mei (nec enim dubito te velle) memento:
 Namque tui, dum vita manet, dum spiritus imas
 Lustrabit sedes, non me meminisse pigebit.
 Nec potero non esse memor. Suspiria, luctus,
 Singultus, lacrimæ, quibus hoc, quodcumque superfit
 Vitæ infelicitis, pascō, mea viscera, natam
 Ante oculos, natam in somnis, natam undique monstrans.
 Ergo discedam? Sed quid? Discedere, nata
 Deserta, patiar? Quo pergā solus? An ades,
 Unde abiit mea nata, nec est reditura, revivam?
 Ah! dolor! ah pietas! ah lenta in funera nostra
 Immites Parca! ah crudelis inertia patris!
 Ah nata fera conditio! ah sine vindice dextra
 Securum scelus! ah Romanæ ignavia gentis!

Hæc dicens, ardore novo correptus, & ipso
 Se major, tacito stimulatus ab impete, cuturum,
 (Olli quem præsto dederat vicina taberna)
 Abripit, & natam necat; ac generosus inquit:
 Hoc, quo forte potest genitor, carissima nata,
 In libertatem illustri te vindicat ictu:
 Quamque dedit vitam, ne dein sit turpis, ademit.
 Hoc caput, hanc animam tibi, fumantemque cruerent,
 Sancte Pudor, sisto: pœnas tu deinde reposce.
 Egi digna patre. Id quoties rursus esset agendum,
 Rursus agerem: facti non pœnitet: hoc docet unum, vere.
 Me patrem esse, nec esse patrem his in rebus inertem:
 Crudelis videar, sed non spectator multus
 Criminis; ut servem decus, obliviscar amorem;
 Præstat, & hoc patris est, salvo scire pudore.

Illā solo cecidit, proprioque in sanguine morsa,
 Et flavas turbata comas, & languida vultu,
 Et subclausa oculos, & voce & moribus orba,
 Et tota a seipsa, atque suo diversa lepore
 Visa, cheu quanta a populo suspiria traxit.
 Ut flos, quæ ingenio casus, non arte magistra,

Non

Pater
 filiam
 necat.

Ejusdē
 patris
 Oratio

super
 filiz

cada-

Non cultrice manu, viridis sub margine ripæ
 Prætereuntis aque, nativa sorte superbus,
 Nascitur, atque aliis non invidet inter apricas
 Areolas multo agricolæ sudore paratis:
 Post ille, ah fatum inconstans! eheu breve formæ,
 Atque exile decus! pressus pede, sive puellæ,
 Illic incaute currentis, sive rotarum
 Pondere concisus, misere quam languet! & ipso,
 Qui fuerat, languore notat, turbatque videntes;
 Hosque sui cogit dulci pietate moveri.

Nobile consilium patris, & mors inclita nata
 Æternum factò nomen dedit, atque ea nostro
 Immortalis adhuc perdurat gloria seculo.

De his, (1) Nunc, quod Vindiciis reliquum est, hic illud oportet,
 qui fal- Ut moneam, ne se tutum putet ille, probatum
 sas Vin- Per quem sit falso, quod rem possedit. Inanis
 dicias Nihil adjumenti pariet victoria: frustra
 ferunt. Vindicias sub fraude ferat, cum emerferit astus:
 Irritus est quicumque dolus; rem amittet, & auctos
 In duplum, evictos cogetur reddere fructus.

(2) Quod sequitur, postquam Iudex decreverit, hoc est,
 DE SEN- Ut victus, quamvis durum sit, pareat: equo
 TEN- Est animo, quod fert litis fortuna, ferendum.
 TIA, ET Quod si confessi, aut decreti debitor aris,

RE JU-
DICA-
TA.

Impar

(1) SI . VINDICIAM . FALSAM . TVLIT
 PRAETOR . REI . SIVE . STLITIS . ARBITROS . TRIS
 DATO . EORVM . ARBITRIO . FRVCTI . DVPLIONE
 DECIDITO .

(2) AERIS . CONFESSI . REBVSQVÈ . IVRE
 IVDICATIS . XXX . DIES . IVSTI . SVNTO . POST
 DEINDE . MANVS . INIECTIO . ESTO . IN . IVS
 DVCITO . NI . IVDICATVM . FACIT . AVT . QUIPS
 ENDO . EO . IN . IVRE . VINDICIT . SECVM . EDVCITO
 VINCITO . AVT . NERVO . AVT . COMPEDIBVS
 XV . PONDO . NE . MAIORE . AVT . SI . VOLET
 MINORE . VINCITO . SI . VOLET . SVO . VIVITO
 NI . SVO . VIVIT . QVI . EM . VINCTVM . HABEBIT
 LIBRAS . FARRIS . ENDO . DIES . DATO . SI
 VOLET . PLVS . DATO

*Impar solvendo est, primo non impete cogi
Lex jubet: est olli spatium triginta dierum,
Quo solvat. Si nec facilem mora reddet; eundem
In Jus denuo erit: tractus quo debitor, unum,
Quod juvet, expectet, siqui sit forte paratus,
Accedens qui sponsor, cum sibi vendicet; expers
Hujus si sit opis, Legum indulgentia major
Nulla quidem speranda: aut vinclo, aut compede victus
Olli tradetur, cui debet; sed neque vinculum,
Nec compes gravior pondo fit quinque docemque:
Huic misero victum dat creditor, unaque farris
Quovis libra die vires sustentat: at illam,
Si cupit, augebit; quid enim clementia frantum
Accidiet? Vetitum est rescare: ablata tenaci est
Libertas genio cruoandi, ut vellet, avaro.
Exiguoque magis victu, quos are gravatos,
Obstrictosque sibi tenet. At si debitor, unde
Possit ali de sese habeat, sibi debet alendo
Consulere, angustus ut sors jubet aspera rebus.*

Spatium
solven-
do sta-
tutum.

Debitor
credito-
ri addi-
ctus.

Victus
Debitor
ris.

Vendi-
tio De-
bitoris.

(1) *Hoc pacto infelix privato in carcere tentus
Sexaginta dies, si nil cum actore pacisci
Ipse potest, si nulla oritur concordia, nullus
Solvendo facitis pateat modus, est opus, illum
Vendi. Vendendo sunt hac servanda: Citabit
Creditor ante forum ternis mercatibus illum,
Cum Roma sit concursus, quo rustica pubes,
Vicinis properans agris, contendit, emendi,
Et vendendi ergo, quod vita postulat usus.
Hic in conspectu Populi, accurrens in unum,
Clamans aestimiam decreti praeedicat aris,
Quanti conventum venumdare Jura sinebant.*

Conci-
sio cor-
poris
Debitor-
ris.

(2) *Sed si adstrictus erat non uni debitor; hujus*

S

In

(1) NI . CVM . EO . PACIT . LX . DIES . ENDO
VINCVLIS . RETINETO . INTERIBI . TRINIS
NVNDINIS . CONTINVIS . IN . COMITIVM
PROCITATO . AERISQUE . AESTIMIAM . IVDICATI
PRAEDICATO

(2) AT . SI . PLVRES , ERVNT . REI . TERTIIS
NVN-

*In partes misere conciso corpore, (dictu
Res absurda nimis!) membrum sibi quisque viritum
Tollebat: plus sive minus fortasse secarent,
Hoc impune fuit. Verum si hunc vendere vellent,
Trans Tyberim peregre facta est a Jure potestas.*

DE JU- Jus, ad Privatos spectans, jam exegimus; illud,
RE PU- Fulget ubi ac residet Majestas Publica, dicam.
BLICO, Et primum soli Populo concessa potestas,
ET LE- Cum poscebat opus, condenda legis; ut uni
GISLA- Serviret docilis sibi gens invicta, recusans
TIONE. Non sua jura pati, atque alieno flectere frontem
Imperio; cum jam sedis Regina superba
Mox evasuram dominam se agnosceret Orbis.

*Sed, vario quia labuntur mortalia casu,
Nec rerum series, & inextricabilis ordo
Uno stare loco, atque diu consistere possunt;
Miscentur suprema imis, atque ima supremis,
Multa cadunt, surgunt alia, & nonnulla novantur
In melius: par est etiam data Legibus isthæc
Conditio; plures retro ire, emergere plures;
Vidimus in Latio: nec enim semel incluta Roma
Jura sibi diversa tulit, veterique recentem
Substituit Legem, nova cum sese obtulit olli
Utilitas, vel res aliter conversa sit usu.*

(1) *Hinc, quod postremum Populus pro jure cavebat,
Jussit id esse ratum, huic uni parere Quirites.*

DE CA- (2) *Verum ubi, decerni fuerat quandoque necesse
PITE De Civis capite, & summo discrimine vite,
CIVIS Publicus hoc etiam voluit status Urbis, ut hujus
ROMA- Judicii, Populus, campo collectus in uno,
NI. Arbitr, & sapiens culpæ scrutator adesset:*

Tantæ

NVNDINIS . PARTES . SECANTO . SI . PLUS
MINVSVE . SECVERINT . SE . FRAUDE . ESTO . SI
VOLENT . VLS . TYBERIM . PEREGRE . VENVM DANTO

(1) QVOD . POSTREMVM . POPVLVS . IVSSIT
ID . IVS . RATVM . ESIO

(2) DE . CAPITE . CIVIS . ROMANI . NISI
PER . MAXIMVM . COMITIATVM . NE . FERVNTO

*Tanta molis erat, Romanum evertere germen,
In quo resplendet Latii incorrupta propago
Sanguinis, & prisca veneratur originis omen.*

(1) *Hoc etiam pacto, fas Privilegia civi
Largiri, cum vel lenitur poena, vel isthac
Redditur asperior, seu cuiquam præmia dantur:
Id nulli, præter Populum, sancire, tributum est;
Et merito, ne forte odio privata laborent
Vota, quibus, justo major, se exasperet ira,
Vel se plus solito mitem clementia præstet.*

(2) *Porro spectat & hoc ad publica commoda, ut ille,
Qui liber nexu est, dimissus carcere, duris
In quo constrictum vinculis custodiit arcte
Creditor; e servo, qui mox fuit, in sua prisca
Jura revertatur, sit rursus civis, & omni
Servili exutus macula, potiatur amica
Libertate sua; & veteres assumat honores.
Non secus ac victæ debellataque Latino
Hostiles animæ ferro, si forte superbum
Demisere caput tristes, & supplice voto
Obtineant veniam, a Latia virtute petitam;
Ipso, quod primum servabant, jure fruuntur,
Nullaque deturpat primævum infamia nomen.*

*Jam dandus Sacris locus est: pars sunt ea Juris,
Publica ubi viget utilitas; sed Ritibus ipse,
Et numero, longe immenso, titulisque Deorum
Tot describendis vellem si incumbere, longum
Id foret, atque ingens mihi rerum assurgeret ordo.
Ecquis nam referet Divos altaribus auctos,
Quæque effrena hominum finxit simulacra cupido,
Ut dignos viciis sibi quæreret illa Patronos?
En Mars, sanguineas ad facta horrentia mentes
Accendens: en quæ servens in pectus amantum
Molle tenet Venus imperium: en qui vindice dextra
Torquet agens fulmen, discindens Juppiter auras;*

S 2

Latii-

DE
PRIVI-
LEGIIS
NON IR-
ROGAN-
DIS.

DE
INDUL-
GEN-
TIA IN
HOSTES

DE JU-
RE SA-
CRO.

(1) PRIVILEGIA • NE • INROGANTO • NISI
MAXIMO • COMITIATV

(2) NEXO • SOLVTO • FORTI • SANATI
SIREMPS • IVS • ESTQ

Latitiaeque dator, vinoso accensus in ore,
 Bacchus, Neptunusque maris moderator aquarum:
 Janus, Saturnus, Juno, Berecynthia, Pallas,
 Quotque pius fecit timor impia nomina Divum:
 Hi structa e pario repetebant marmore templa,
 Ad quorum limen fumabat victima, multo
 Sanguine sparsa suo, & florum redimita corona:
 Hic quoque pendeabant populorum dona: videri
 Hic poterant spolia e victis erepta, superbis
 Parietibus magno suspensa nitescere fastu.
 Ipsi etiam (quod nos vel risu excepiimus) ipsi
 Humane facti vitæ crudelius hostes,
 Et Labor, & Febris, & Pestis, suprema malorum,
 Et votis fuerant placata, & supplice ture,
 Ac madidis oculis, noctu exorata, diuque.
 Horum relligio longum excurrerebat in ævum,
 Privatis constans domibus; pietasque parentum,
 Atque fides ab avis, & tot majoribus orta

Sacra Ad seros ibat sancte observata nepotes;
 Privata. Quam colere in propria, certis sub ritibus, ara,
 Et per verba, pio cultu concepta, solebant.
 Atque ita posteritas, exemplum nobile spectans,
 Sacra ministeria in laribus peragebat avitis,
 Felix antiquæ & generosior æmula famæ.

DE RE- (1) Hic animadverto, Superis non posse dicari
 BUS LI- Rem lite affectam; fieri quod sæpe solebat;
 TIGIO- Cum quis, de re aliqua conventus, donet eandem
 SIS. Cælicolis, falsæque sua pietate petentem
 Deludat: fraudi Lex intemerata resistit;
 Nec tolli Jus cuique suum mendacibus hisce
 Obsequiis voluit: numquam defendit iniquum
 Relligio: numquam improbitas sub Numine tuta est.
 Quare consultum est Superum, ut debetur, honori,
 Hisque datum quod erit, nequidquam aufertur; & ipsi
 Prospectum est etiam actori, cui tradere duplum
 Conventus, quo sit fraudi sua pœna, tenetur.

Nunc qua post obitum sit debita pompa Sepulchro,
 Qui vanus rerum ornatus, qui luxus ademptus,
 Edoceam:

(1) SIQVI • REM • DE • QVA • STILS • SIET • IN
 SACRVM • DEDICASSIT • DVPLIONE • DECIDITO

Edoceam: hic ea sunt tractanda; est scilicet horum Publica cura, nimis ne hos profundantur in usus Divitiæ. Non urbs, non ætas ulla reperta est, Quæ Manes hominum non summo efferret honore. Sed tamen, ut mos est, vel in ipso funere crevit Ambitio, tumulumque secuta superbia, adesse Visa inter lacrimas, miseroque tumescere fastu.

Quid referam elato ferientes vertice calum Pyramides, variis quid marmora sculpta figuris Arte laboratis? quid fultas mille columnis, Et mille ornatas vanis insignibus urnas; In quibus exigui cineres, pars una superstes Humana sortis, sumtu conduntur inani?

(1) Roma, quod hisce super cognovit inutile rebus, Abstulit, & statuit solers, ut simplice cultu, Atque humili, & parca curarent funera pompa. Non ornare rogam, non ligna polire dolabra, Funus non fieri sivit, semel ante peractum.

(2) Nec variis dispersa locis inquirere membra: Præterquam si quis sub aperto Marte decoram Oppetiit mortem, & patriæ generosius ipsam, Non ullo percussam animam terrore, sacravit; Cui facere exequias, ritusque dicare supremos, Tamquam argumentum clara virtutis, & ingens Calcar ad egregios decreverat illa triumphos.

(3) Præterea triplici cingendum veste cadaver, Mandavit: nulli, plures adhibere, licebat: Esse decem jussit, comites qui funeris irent, Instantes de more tubas, ne ingentior ordo Istorum masto sonitu perstringeret aures.

S 3

Dila-

(1) SVMTVS . ET . LVCTVS . A . DEORVM
MANIVM . IVRE . REMOVETO . HOC . PLVS . NE
FACITO . ROGVM . ASCIA . NE . POLITO . VNI
PLVRA . FVNERA . NE . FACITOR

(2) HOMINI . MORTVO . OSSA . NE . LEGITO
QVO . POST . FVNVS . FACIAS

(3) TRIBVS . RICINIIS . AC . X . TIBICINIBVS
FORIS . EFFERRE . IVS . ESTO

DERE-
LIGIO-
SIS ET
SUMTI-
BUS FU-
NERUM

(1) Dilaniare genas, largos effundere fletus,
 Imbelles quæsus, & femineos ululatus
 Edere, tristitiæ mæstissima signa, vetabat :
 Quippe sagax vidit, laxata hæc fræna dolori
 Emollire animos, assuetæque pectora bello,
 Impavide objectis semper durata periclis,
 Sub duræ aspectu tristi languescere mortis;
 Et frangi ad tanti spectacula domestica lusus.

(2) Nulli præterea concessum condere in Urbe
 Reliquias hominum exanimes; seu accendere flammæ,
 Extructoque cremare rogo : fatale, supremum,
 Triste ministerium, fieri permittitur agris :

(3) Omnes sunt epulæ ablata, ac convivia, & omnis
 Ablata effrenis circumpotatio vini :

Extincti super ossa effundi unguenta negatum est ;
 Busta negatum etiam murrato aspergier imbre .

Et turis ferre oppletas fumantis acerras :

Ornando tumulo impendi non debuit aurum .

Id vero permissum, ut, quos industria motos

Auro devinxit dentes, sic urere vinctos,

Sic vinctos posset, qui vellet, condere busto .

Dura videbatur, nimiumque exosa propinquis

Conditio, forti dentes dissolvere nexu,

Dum tristes lugent, dum verba novissima fundunt

Ante rogam, dum corde trahunt suspiria ab imo .

Hoc etiam in pompæ frænum pro lege statutum est

Ne longas vario contextas flore coronas

Excipiat

(1) MULIERES • GENAS • NE • RADVNTO
 NEVE • LESSVM • FVNERIS • ERGO • HABENTO

(2) HOMINEM • MORTVVM • IN • VRBE • NE
 SEPELITO • NEVE • VRITO

(3) SERVILIS • VNCTVRA • OMNISQVE
 CIRCVPOTATIO • AVFERITOR • MVRRATA • POTIO
 NE • INDITOR • NE • LONGAE • CORONAE • NEVE
 ACERRAE • PROFERVNTOR • NEVE • AVRVM
 ADDITO • AST • SI • CVI • AVRO • DENTES • VINCTI
 ESCINT • IM • CVM • ILLO • SEPELIRE • VREREVE
 SE • FRAVDE • ESTO

*Excipiat tumulus : (1) soli sed facta potestas
Virtuti, hunc, precium meriti excellentis, honorem
Adscivisse sibi, cum quis sibi ferta paravit ;
Aut servus tali fuerit donatus honore ,
Victor olympiaci rediens certamine ludi,
Totius resonis onoratus plausibus Urbis :
Nec tantum hac cadunt victori præmia : magnum,
Immortale decus, natum e virtute, vel ipsum
Transit ad patrem. In partem succedere fama
Natorum, genitor debet : communis utrique
Gloria succrescit ; nec enim semel ipsa vetustas
Ante pias, patriis erectas manibus, urnas,
Spectaculo gaudens, longas pendere corollas,
Egregio nati ac fausto sudore redemptas,
Vidit, in umbrarum solatia cara parentum.*

*(2) Porro Lex in eo non est improvida, parcens
Designare locum quo sit posuisse sepulchra ,
Conveniens, ut damni expers sit quisque : cavetque
Ut rogos, aut tumulus vicina distet ab æde
Sexaginta pedes ; ne noxius ætæ fætor
Occupet, aut volitans late imperiosius ignis
Officiat domibus. (3) Cavet hoc quoque, ne loca possint
Præscribi, quæ Religio sibi fecerat : horum
Non est, vel longi post cursum temporis, usus.*

*Et jam difficile, & plenum tot syrtibus æquor,
Æquor tentatum nulli, sulcavimus. Aura,
Seu vos de Pindo, seu vos aliunde, benigna
Venistis, grates reddo ; vestrisque perennem*

S 4

Spondeo

(1) QVI. CORONAM. PARIT. IPSE. PECVNIAEVE
EIVS. VIRTUTIS. ERGO. ARGVITOR. ET. IPSI
MORTVO. PARENTIBVSQVE. EIVS. DVM. INTVS
POSITVS. ESCIT. FORISQVE. EFFERTVR. SE
FRAUDE. ESTO

(2) ROGVM. RVSTVMVE. NOVVM. ALIENAS
AEDES. PROPIVS. LX. PEDES. SI. DOMINVS
NOLET. NE. ADICITO

(3) FORI. RVSTIVE. AETERNÆ. AVCTORITAS
ESTO

*Spondeo fortunam meritis, nam etate futura
Dicitur, vestro in portum me munere ductum.*

*Verum, siquid inest raris sublimibus ausis,
Aut laude, aut venia dignum, debetur utrumque
Hoc mihi: laus genio grandi, non viribus aequis
Debetur venia. Assurgam sed latus utraque
Sorte mea. Dulcis venia est, laus est quoque dulcis:
Illa levamen erit, merces erit ista laborum.*

Ubi hospes Poëmati recitando coronidem fauste ac feliciter imposuit, in plausum ab ordinibus cunctis consurrectum est. Hilaris tunc Poetæ omnes, quamquam in re sua cauti, ne suspecti forent, alienas potius laudes spectare, quam suas effundere maluerunt. Palam tamen communi gaudio jactabatur, rem novam, & insolitam festos dies ornasse; nec rigida in posterum ac severa Jura esse nuncupanda, postquam ea poeticis apparuere adumbrata perbelle coloribus. Interea præ cæteris a lætitia minime sese poterat continere M. T. Cicero: judiciumque suum nequaquam valuit coercere, quin identidem & laudaret hospitis egregium opus, & sæpius repeteret, quæ in Poetarum commendationem 1 in Oratione pro Archia scripserat eleganter; & siquem inveniret, parum suæ obsequentem opinioni, statim ea, aut his affinia, irato vultu objiceret, 2 quæ adversus M. Antonium habet in Philippica secun-

1 In oratione pro Archia scripserat &c.] Hæc ibi Cicero: Atque sic à summis hominibus eruditissimisque accepimus, cæterarum rerum studia, & doctrina, & præceptis, & arte constare; Poetam natura ipsa valere, & mentis viribus excitari, & quasi divino quodam spiritu afflari. Quare suo jure noster ille Ennius sanctos appellat Poetas, quod quasi Deorum aliquo dono atque munere commendati nobis esse videantur. Sit igitur, Judices, sanctum apud vos, humanissimos homines, hoc Poetæ nomen, quod nulla umquam barbaria violavit. Saxa, & solitudines voces respondent, bestia sæpe immanes cantu fleantur, atque consistunt: nos, instituti rebus optimis, non

Poetarum vocē moveamur? Homerum Colophonii civem esse dicunt suum; Chii suum vendicant; Salaminii repetunt; Smyrnei vero suum esse confirmant: itaque etiam delubrum ejus in oppido dedicaverunt. Permulti alii præterea pugnant inter se atque contendunt. Ergo illi alienum, quia Poeta fuit, post mortem etiam expectant; nos &c.

2 Quæ adversus M. Antonium habet in Philippica secunda] Cicero objurgatus ab Antonio, quod illos versus fecisset, Cedant arma toga, respondet in hæc verba: Nec vero tibi de versibus plura respondebo. Tantum dicam breviter, neque illos, neque ullaste omnino literas nosse: me nec Rei-publicæ, neque amicis umquam de-

secunda, in qua impensos a se in Poesi labores tutatur.

Celebratis jam non sine delectatione Ludis sæcularibus, Senatus legationibus exterorum audiendis vacavit. Multas de Triboniano, quæ ex omni Orbis angulo proficiscebantur, querimonias excepit. Res erat nec nova, neque aliàs sine tumultu vulgata; immo, nisi huic auctoritate sua confunderet malo Senatus, discordiæ & periculi plena. Non deerant tamen, qui pro Triboniano acerrime starent, nec pauci nec contemnendi: inter quos si alii deessent omnes, omnium instar erat ¹ Hubertus Giphanius, creditus a plerisque non immerito Cujacius Germaniæ; & jamdiu anceps erat illud ac incertum in Republica, majorne esset favorum Triboniani, an hostium numerus. Qui perditæ Tribonianum peribant, præter laudes, quas in eum congregabant, sane non exiguas; clamabant palam, mirum non esse, tot passim in hunc virum egregium obrectatores exoriri; cum dudum foret experientia compertum, homines, rebus arduis ac pene desperatis manus primitus admoventes, numquam odio & invidia caruisse. ² Suidæ acre ac acerbum de illo judicium, semper ab Eruditis dilaniatum, hos non adeo nimis urgebat; putabantque cum Alciato, nullam illepedo Grammatico, seu verius, pecori aureum vellus gestanti (uti Suidam appellaverunt nonnulli) fidem esse incaute præstandam; præsertim ³ cum aliud longe senserit Procopius, melioris notæ scriptor, & quod magis congruit, Triboniano cœvus: quamquam apud adversarios, qui

desuisse; & tamen omni genere monumentorum meorum perfecisse operis subscevis, ut meæ vigiliæ, meæque literæ, & juventuti utilitatis, & nomini Romano laudis aliquid adferrent.

¹ Hubertus Giphanius, creditus a plerisque non immerito Cujacius Germaniæ] Hunc Giphanio titulum appinxit Jo. Strauch. ad tit. C. de Beryto, cap. 4. num. 11.

² Suidæ acre ac acerbum de illo judicium &c.] Quod extat Græce transcriptum in prima parte Pandectarum, quas edidit Antonius Contius, addita Gulielmi Budæi interpretatione.

³ Cum aliud longe senserit Procopius Triboniano cœvus] Floruit enim sub Justiniano Imperatore anno DXXVII. Suidas vero, ut receptor est opinio, circa an. MLXXXI.

qui se minime inertes gerebant, nihil prorsus evincebat hic ipse Procopius; ¹ cujus historiæ, ubi de Justiniano, Tribonianoque sermo est, tam ipsorum quam etiam aliorum sententia, nugæ sunt ac mendacia. Albericus Gentilis, qui probe cognoverat, omnem contumeliam in Tribonianum a quibusdam & numero recentium eruditorum interpretum in primis oriri; ut erat ex ingenio in hos nimium insensus, arrepta occasione, publice conquerebatur, parum abesse, quin suum fieret Jurisprudentia interitum; cum, ita misere proscisso Triboniano, inveniretur jam nemo, qui Juris Corpus evolveret, cujus auctor tam pessime sit habitus, ac vilissime spretus. Jacobus Cujacius reputabatur inter alios Triboniani maxime amans, qui laudibus illum ornat amplissimis, ² nec hercle uno in loco; sed, qui Triboniani partes impensius tuebantur, auctoritate summi viri, Cujacii, adversus æmulos parcius verecundiufque utebantur: quippe timebant, & quidem ex sua prudentia, ne ea omnia in vulgus manarent, ³ quæ sæpius contra Tribonianum ille accurate simul ac ingenue observaverat. Quot enim in corpore Juris vitia ac nævi sunt, repletiones inanes,

¹ *Cujus historiæ, ubi de Justiniano, Tribonianoque &c.]* Videndus Francisc. Florid. Sabin. in lib. de Jur. Civil. Interpretibus.

² *Nec hercle uno in loco]* Præsertim in Comm. Cod. tit. Comm. de legat. Et omnes, ait ille, Constitutiones Justiniani sunt eruditissimæ, utpote conditæ a maximo Jurisconsulto Triboniano, qui fuit alter Papinianus, studiosissimus Juris: sine quo periissent omnes libri veterum Jurisconsultorum, quorum ille copia solus abundabat ætate Justiniani. Alibi in epistola præfixa Paratitlis addit. *Qui earum vim tenet* [nempe Constitutionum Imp-

perialium] *hunc ego facile sim habiturus pro doctissimo J. C. ac pene pari Triboniano ipsi. Quo ego tandem cognito pondere earum Constitutionum, quas suo Imperatori cum persuasisse certo certius est, mihi gaudeo, quod cognoverim eam ætatem non tulisse excellentiorem in Jure Civili, quod utique & sine illius ope curaque intercideret.*

³ *Quæ sæpius contra Tribonianam &c.]* In lib. 9. Quæst. Papin. ad L. Lucius Titius 24. Depos. vel cont. In Comment. ad tit. de Legat. 3. L. 22. In Comm. ad tit. Cod. de Rebus cred. super L. prima, & secunda, & plurimis aliis in locis.

nes, verba humilia ac inepta, barbaræ locutiones, exosæ prolixitates, & non pauca, aut sine ordine congesta, aut 2 sua origine male deducta, ea prorsus omnia Triboniano, & fortasse sine injuria, tribuuntur a Cujacio: cujus celeberrimi Interpretis exemplo, Scriptores alii delicatuli passim in hoc argumento pompas ingenii explicantes ambitiose. Ist hæc revera multo displicebant magis favitoribus Triboniani, quam alia, quæ de eo ferebantur. 1 Nam, quod Religionem ac pietatem, honestatemque coleret parum, quod assentator esset improbus, fallaciarumque artifex callidissimus, parvipendebant; cum id mores argueret perditos, non autem ingenium (quod unice in rem præsentem cadebat) imbecille ac vulgare. Verumenimvero qui Tribonianum acriter insectabantur, æquiores fortunam nacti sunt. Ordo enim veterum Jurisconsultorum, de quibus erat ille pessime meritis, potentiores hos fecerat; quippe illi multo, diuturnoque animi cruciatu angebantur dolebantque, se ipsos procul dubio fuisse a Triboniano vel maligne suppressos, vel improbe concisos. Justinianus, qui ista in regione degebat, & exutus tot nomina titulosque, quibus ad memoriæ impatientiam se olim oneraverat, privata utebatur fortuna, Quæstori suo suppetias ferre, omnibus ferme illius socordiam mirantibus, minime conatus est; qua potissimum de causa, ignorabatur. Multi opinabantur, hanc noluisse provinciam suscipere Justinianum, non ignarum, sibi id parum prospere successurum; cum in contemptum pene omnium abjisset 2 vir creditus literarum omnino experts, & ventri olim perditæ obediens quamquimaxime. Sed hæc conjectura ab aliis refellebatur, quibus nedum constans non visus est rumor de illius imperitia ac fatuitate; sed ab ipsis, non sine risu tamen cordatiorum hominum, 3 celebratus est, utpote

1 *Nam, quod Religionem &c.* Hæc vitia, quæ ad mores pertinent, ducta ab Suidæ elogio, passim habes apud Scriptores.

2 *Vir creditus literarum omnino experts, &c.* Rhodiginus Lætion. Antiquar. lib. XXV. cap. 12.

3 *Celebratus est, utpote singularis Jurisperitus, &c.* Id leges apud Konig. additurque ab eo, Justinianum, ob has ingenii dotes, *Sapientissimi Principis* elogium a Theodahado, Gothorum Rege, obtinuisse.

utpote singularis jurisperitus, Philosophus, & Theologus egregius; fama vero de nimio gulæ studio erat profecto incertior; & falso id ei appictum quidam putabant, argumento sane non enervi: 1 nam neque Procopius, neque ipsemet Alemannus, is, qui omnia ad hujus ignominiam Principis acquisivit accurate, quidquam protulere, quod huic faceret criminationi fidem. Accedebat illud ad similitudinem veri, Justinianum iratum esse Triboniano, qui ridicule ipsi persuaserat, minime interiturum; cum alia omnia Justinianus expertus fuisset, & communi fato, ut cæteri mortales omnes, nescio invitius magis, an magis delusus, paruisset. Itaque isthæc controversia diu in hunc modum lente potius ac segniter, quam acriter atque aspere ducta per mutuam altercationem est: neque fortasse ulterius fuisset progressa, nisi ad Senatum perlata rursus forent a Legatis querelæ, & opera sua Hotomannus effecisset apud hunc ordinem amplissimum, ut in animadversionem Triboniani judicium constitueretur. Sane acerbiorum Francisco Hotomanno nullum habuit Tribonianus adversarium; nam, etsi Franciscus Balduinus veneno & aculeis non caruit; fuit tamen Hotomanno parcius, nec adeo in contumeliis prolixior: reliqui vel contenti unum Suidæ testimonium exscribere, & huic adhærere, vel aliquid de suo afferre, leviter illum sunt infectati. Nemo tamen, uti Hotomannus, negocium sibi dederat, integrum conscribendi libellum in dilaniando Triboniani nomine, cui inditus titulus est, *Antitribonianus*. In eo ille aliquantulum invidie omnia congerit, quæ ineptissimum Juris Romani, ejusdemque perturbatorem Tribonianum ostendant, Anceps itidem fuerat olim, & varium de hoc libello Eruditorum judicium, Probaverant plerique, præsertim quibus non est insuavis maledicendi lepos. 2 Placuit idem magno Gallix lumini, Hospitalio, qui

1 Nam neque Procopius, neque ipsemet Alemannus, (etc.) Notat Carol. Andr. Dukerus in notis suis, appositis libello de Latinitate Jurisconsultorum, pag. 25.

2 Placuit idem magno Gal-

lix (lumini, Hospitalio,) Scriptus est hic libellus ab Hotomanno (ut refert Frider. Jac. Leickerus in notis ad elogium Franc. Hotomanni exaratum a Petro Nauclero Doschio J. C.) scriptus est, inquam, Gallice

qui illum avide legit, & fufius commendavit : quod mirum nemini vifum , cum ad ejus mentem fuiffet fcriptus . Alii tamen in diverfam fententiam abibant , & creditus eft ab ipsis hac in re iniquior Hotomannus : aiebant namque , hoc minime in eo ferendum , qui tamdiu his libris , a Triboniano compactis vacaverat , illosque interpretationibus luculentiffimis ornaverat eximie . Et quoniam opinione nonnullorum in dubium fuerat revocatum , effet necne Hotomannus hujus libelli auctor ; 1 Joannes filius ejus rem ex obscura certam fecit , patrique illud opus aperte tribuit : damnatum quod fuit maxime a quibufdam Hotomanni familiaribus ; qui putabant melius famæ celeberrimi Jurisperiti confultum , fi illius artifex libelli in posterum latuiffet . Utut tamen res fefe habuit , odium , quo in Tribonianum ferebatur , numquam exiit Hotomannus ; & in hac Republica illum exagitare omni vel improbo tentabat conatu . Conveniebat quotidie , & domi , & in Foro , ut fibi vifum eft opportunius , vetuftos illos Jurifconfultos , ingentia Romæ olim ornamenta Reipublicæ , qui ante Augufti imperium , aut paulo post florere . Hos eloquentia comiffima , qua pol-

Gallice ad mentem Hofpitalii , Gallicæ Cancellarii ; editusque eft anno 1605. post obitum Auctoris : ex Gallica autem in Latinam linguam vertit hunc Anonymus quidam anno 1645. sub titulo *Antitribonianus* , five *Differtatio de Studio Legum* . In hoc libro ait Hotomannus , exiguum aut nullam effe illorum hominum felicitatem , qui melioris ætatis partem in studio librorum Juris , a Triboniano compositorum confumunt ; quorum maxima pars aut abrogata , aut extra ufum eft , aut perturbationis , &

confufionis plena ; aut contrarietatibus , & antinomiis referta ; aut vitiis , & erratis infecta ; aut per contentiones , & mutationes , quæ ut plurimum fiunt , in dubium & controverfiam vocatur : neque artis excellentia , neque voluptate , quæ ex illa percipitur , homines ad hæc studia excitari , fed fola fpe commodi & lucri .

1 Joannes filius ejus rem ex obscura certam fecit ,] In Epiftola , ab eo fcripta ad Nicolaum Brulart. Sillerium ; uti notat nuper laudatus Leicckerus eodem loco .

pollebat plurimum, 1 quamque a Tullio, sibi familiarissimo, exhauserat uberrime, hortabatur, acuebat, impellebatque, ut poenas sumerent de Triboniano, homine nequissimo; qui, quidquid ab ipsis fuerat perfectum ingenio, industria elaboratum, impie ausus est Orbi subtrahere, ac posteris furari. Porro, ut stimulos adderet vehementiores, in hanc rem commemorabat, 2 per manus omnium versari Orationem, ab Antonio Schultingio exaratam, qua & ibat inflator, & nescio quam in vultu grandiore præferbat audaciam Tribonianus: ratus fortasse, per hunc Scriptorem, optime seipsum ab iis omnibus purgari criminatibus, quæ sunt ei insigniter appictæ, & cumulatissimis simul laudibus, utpote singulare Jurisprudentiæ præsidium ac decus extolli. Hæc identidem, & non languide, nec infacete dicta, offensosque animos veterum Jurisconsultorum, quibusdam occultis igniculis commoventia, plurimos ad vindictam irritarunt, præsertim Servium Sulpitium, Senatus Principem, qui exortam jam non levem seditionem, ac late sese diffundentem circumspiciens, ut trepida res postulabat, extra ordinem in Templo Fidei Senatum, ad explicandum grave negotium, per præconem indixit. Convocantur Patres de more: itur, ritu majorum, ad Templum Fidei: novitate rei non incuriosæ moti pene hospites cuncti accurrunt: nos quoque turbam accurrentium augemus; & ante vestibulum, donec locus justo impleretur Senatorum numero, gradum sistimus. Nec oblectatione caruit mora; vidimus enim huc accedere viros illos eximios, antiquis ornatos moribus, vultu & totius corporis habitu verendos, ad æquitatem natos, ad prudentiam, ad privatam publicam.

1 *Quamque a Tullio, sibi familiarissimo, exhauserat uberrime;*] De assidua lectione operum M. T. Ciceronis, cui vacabat Hotomannus, mentio fit in citato Elogio, & alibi a Scriptoribus.

2 *Per manus omnium versari Orationem, ab Antonio Schultingio exaratam,*] Quæ dicta est publice prid. Id. Mart.

1695. cum ordinariam Juris possessionem in inclyta Frisiorum Academia solenniter ipse auspicaretur; & in ea disquiritur, *Culpandusne sit Tribonianus, quod Jurisconsultorum, qui, stante libera Republica Romana, claruere, scripta suppresserit: ac posteriorum, qui sub Imperatoribus floruerunt, Responsa in Pandectas retulerit?*

camque felicitatem, Sex. Papyrium, Ap. Claudium, Q. Mucium Augurem Tiberium Coruncanum, Scipionem Nasicam, M. Junium, Rutilium Rufum, Q. Tiberonem, Sex. Pompejum, Coelum Antipatrum, Q. Mucium Scævola, Balb. Lucium, Sex. Ælium Drusum, A. Cæcellium, Antistium Labeonem, & alios ac alios, quos longum sane foret singillatim enumerare. Illud tamen admirationem nobis iniecit maximam, quod potissima Jurisconsultorum pars, quorum nomina in Pandectis recensentur, absuit. Plurimi habebant, quo se excusarent. Salvius Julianus, totum qui se studiis impense dederat, Senatum raro frequentabat ¹; nam, etsi alterum in sepulchro pedem habuisset, vel adhuc addiscere se velle olim magnifice professus est. Herennius Modestinus domi plerumque detinebatur, voluptate captus conscribendi versus: cum enim in Virgilium argumenta, ligata oratione, vivens scripsisset; quoniam ea falso nonnulli tribuerant Ovidio; novum aliquid conabatur effingere, ut sibi famam Poetæ, quam deperibat efficitum, constabiliret. Æmilius vero Papinianus, ut palam rumor erat, majori premebatur cura, quippe qui pro virili ² refellendis Jo. Bodini cavillationibus incumberebat, qui gloriam celeberrimæ illius morti detrudere, quodammodo visus est; dum probare enixe studuit, Papinianum adversus Caracallam fortiter magis, quam sapienter se gessisse. In aliis vero nulla videbatur honesta absentiae causa, nisi leves quædam conjecturæ, & minus probabiles in vulgus sparsæ. Sed nescio quis acuti vir ingenii scrupulum nobis evellit; Et non interveniunt, inquit, recentiores ab Hadriano Jurisconsulti, nam Triboniano sunt procul dubio obnoxii: ipsos enim non æque ac reliquos veteres Jurisconsultos pessumdedit, eorumque potius memoriam in Digestis, si non integre, aliqua saltem ex parte conservavit,

¹ *Nam etsi alterum in sepulchro pedem habuisset &c.*] Hæc sententia ab Juliano prolata, annum agente septuagesimum octavum, refertur a Pomponio in L. 20. D. de Fideic. libert. Quamquam Guid. Panzirol. putat, hanc senten-

tiam non Juliani esse, sed alterius, qui Pomponium consuluit.

² *Refellendis Jo. Bodini cavillationibus &c.*] Quas congerit lib. III. de Republica cap. 4.

vavit; qua de re, ne essent viro, de ipsis benemerenti, injurii, nolunt in Senatu adesse: ubi aut male grato silentio contumelias in Tribonianum & audire, & ferre debuissent; aut, aperta contentione, sese adversarios Senatoribus amplissimis, & summæ auctoritatis, non sine periculo constituerent. Postremus omnium, sociis comitatus, accessit Tribonianus. Visus est vultu facilis, & moribus suavis, & qualem depinxerant plerique: sed erant, qui hoc fraudi tribuebant; asserbantque, non raro homines inveniri, qui sub placido humanissimoque aspectu malitiam ac scelera astute obtegant. Alii, præsentī fortunæ hoc corporis habitu illum consuluiſſe, e re nata credebant; nam qui in secundis ferociunt, plerumque misere vileſcunt in adversis. Hotomannus, ut cujusque Senatoris ingredientis manus preſaret, ac in ſua conciliaret vota, omnium adventum anteiverat; ac prima Templi limina, lingua, & opera factioſus, occupabat. Ubi vero Tribonianum aspexit, suffuſus rubore, qualis hostem hostis videt, oculis humi declinatis, terga tacitus vertit, petiitque ſubſellia. Jam Senatorum juſto adſtante numero, Sulpitius in pedes erectus, ita Orationem ſuam, eâ libertate ac ardore, quem cauſa poſtulabat, exorſus eſt.

T

Qui

1 *Qualem depinxerant plerique,*] Inter quos Catellianus Cotta, Mediolanensis Jurisconsultus, in sua Jurisperitorum Recensione.

laudamur, extollimur, commendamur quadam incognita posterorum pietate: qui nostrorum operum tacti ac accensi desiderio, de tam acerba quotidie jactura queruntur; & quasi amico fletu memoriam nostram colunt ac observant. Profer te igitur in medium, Triboniane, excusa te, si potes, advoca in tui patrocinium e Frisiiis disertissimos tuos Schultingios, & siquid, quo tua honesta appareat caussa, babes [nam nihil prorsus prater summam impudentiam te habere sentio] ne ultra palam adducere cuncteris. Quæso, quid tu homo sapiens, ac considerate, dicis? Ad alterutrum excurras, mi decipior, necesse est; aut ad te nostra minime traducta fuisse scripta; aut forte traducta, tanti a te illa non æstimata, ut posteritati conservares: quorum alterum improbum te ac mendacem, quod nemini mirum; alterum facit te invidum ac dementem, quod fatentur universi. Scripta nostra ad te non pervenere? Qua fronte, quo spiritu id asseris, cum prater te, aut tui defensorem, nemo ausus sit usquam hoc aut scribere aut asserere? Non probasti? Quo furore percitus ac temeritate instructus, id affirmas, & quam a cunctis adprobationem constanter nacti sumus, per insaniam conteris ac dilanias? Jam quo te volvas, quid auxilii capias, non habes, non invenis; & nisi ad dolum ac fraudem, tua non insueta præsidia, confugas, victas manus dare turpissime coactus es. Sed ne ego videar summis quodammodo attigisse labiis, quod aliquantulum fuisse pertractari caussa postulat; neve argumenta, quæ per partes suas sunt perspicue diluenda, nimis celeriter ac inconsiderate præteream; venio ad ea, quæ Tribonianus, quæque ipse non pauci assentatores, ad repellendam ab ipso culpam criminationemque, cumulant ineptissime.

Putas

Putas igitur, homo diligentissime, temporis injuria id mali nobis accidisse, nullaue tua fraude, nostras miserrime perisse lucubrationes. Si ita sese res habeat, jam non amplius tecum ulla concertatio est, tecum profecto injurie agendum non est: libero te omni metu: accusabimus, ut par est, fari inconstantiam; conversasque in damna nostra lugebimus fortunæ vices: Et erit in propatulo causa, cui nostrum infortunium, nostra adscribetur infelicitas. Sed disertissimis verbis nos edoce, quod asseris: probanda sunt, quæ dicis, non fingenda: utere argumentis; non arbitrio; Et nobis persuade, quæ jactas, non autem vanissimo ludas rerum apparatu. Verum nescio quid conturbatus mihi videris: intelligo: proclive tibi non esse, ea probare, quæ nullo prorsus negotio vales tam citissime fingere. Et sane nugæ sunt istæ ac inania, quæ a te in medium afferuntur. Ætate enim, qua viximus, non uni nos literis bonarumque artium studio incubuimus. Refulsit Philosophia: floruit dicendi peritia: emicuit Poësis: Historia exculta est. Qui hasce tradidere Facultates, supersunt, per omnium manus teruntur, a temporis obsequio conservantur. Nos vero soli, Judice te, inter tenebras obscuri; nos inter oblitteratas memorias delitescentes; nos a temporis injuria extincti ac consepulti. Cohærentne ista? An sunt manifesto pugnancia? Si nos e manibus hominum excessimus, labentium annorum vi improba ac fatali; excessissent Et illi prorsus omnes, qui in reliquis Disciplinis doctiores habiti ad posteros tanta gloria ac dignitate devenere. An non unum Et commune fatum omnibus esse debuerat? Si, Jurisprudentiæ dumtaxat, suisque sectatoribus comparatum fuisse hoc incommodum dicis; reliquas vero facultates salvas incolumesque.

severa meditatio, qua, quid iustum sit, quid aequum, quid iniustum, quid iniquum, exacte expendimus ac sapienter metimur? Id assequimur ea ratione summa, quæ a natura nobis insita est, & docta diuturnaue exercitatione perficitur, quæ æterna est, nec ullo variabilis fato, quæque nec annorum extinguitur cursu, nec perturbatione rerum confunditur, nec Regnorum conversione extenuatur. Semper hæc iisdem nititur regulis: iisdem semper mordicus inhaeret vestigiis; nec unquam falsa adulteratur novitate, nec potenti victa cedit arbitrio. Huic igitur arti, quæ firma habet omnia ac solida, nos viriliter incubuimus: hoc studium non ignaviter professi sumus, quod nihil habet, nisi perenne ac immortale. Non enim e discordia morum discors emergit Jurisprudencia; uti, te quoque non discrepante, diversum non est aurum, quod in diversos conflaturus; nec diversa lux, quæ diversos animat colores. Ergo & qui legeremur semper, & qui semper coleremur digni fuimus; non quia res tractamus, fortasse aliquando ab uso remotas, sed quia ex arte tractamus. Siquod a nobis disputatur, quandoque non juvat; juvabit disputandi ordo, genus, ac ratio; & quod iners ac ociosum ex præsentis consuetudine reputatur; vi ac lumine sententiarum grande est ac speciosum. Sed satis hæc. Veniamus ad alia; quæ enim hactenus dixi, petita sunt ex ipsamet causa; quæ dicturus sum, petam a teipso. Dic quæso, Triboniane, tua supererant tempestate, Papiniani, Pauli, Ulpiani? Ita sane; quis est qui dubitet? ex his enim corpus Juris tam sedulo compegisti. Cur igitur, rogo, hi, qui non multo temporis spatio a nobis distant, & susceptam a nobis in

Iure

Jure operam, nulla prorsus intermissione, veluti per manus acceptam continuarunt, apud te supererant, nos vero non item? Qua igitur de causa non æqua sors inter nos & illos? Quæ rerum vicissitudo intercessit, quæ studiorum dissentio, ut nos consepulti, illi incolumes; nos invisi, illi honorificentissime excepti? Video, quod ad hæc miserrime hæres; valde commotum te ac æstuantem intueor: Judas, palles, neque enim adeo ignarus es, ut liquido non explicaris, quanto acriora sint ac pene intolerabilia ea vulnera, quæ manibus nostris nosmet in nostra viscera præter spem incaute inferimus. Verumenimvero, missis his omnibus, quæ per se clara sunt, illud quod sequitur, expendamus, an tenue munus nostrum ac exiguum revera fuerit, quamobrem merito contemni ac repudiari debueramus. Lataris hoc loco, ut opinor: credis enim, alterum a me negare non posse, cum ex Tullio depromptum sit; alterum sua natura consequens esse ac certissimum. Quid si, Triboniane, primum negem, posterius male consequi, adseverem? Clamabis? Irasceris? Frustra tentas hæc omnia; iis enim, quæ sum dicturus, non habes, quod solide opponas. Tullius non totum Jurisconsulti munus facit tenue ac exiguum, sed partem eam, quæ ad privatum Jus spectat; quamvis & hanc, revocato veluti iudicio, paulo post iisdem extollat in libris gloriose nimis ac splendide, dum ait, sit ista res magna, sicut est: quem locum aut improvide præterieras, quod parvæ diligentiae est; aut ex industria occultaveras, quod est summæ fraudis. Porro, ideo partem hanc privati Juris exiguam facit Tullius ac tenuem, ut opportunius evebat nobiliorem alteram, de qua ipse ibidem disputat egregie, id est,
de

de Jure publico. Quid igitur hoc ad rem nostram? Nonne sumus nos utrumque complexi, privatam nimirum Jus, ac publicum? Si in illo tenues, in illo fuimus exigui, (modo verum id sit, & non immo manifesto falsum) altero in hoc grandes fuimus ac egregii. Quo igitur pacto, vir inconsiderate, ab hisce te rebus feliciter extrices? An, uti soles, ad alias ibis cavillationes inverecunde? aliquid novi impudenter mediteris? Sed totum munus nostrum tenue sit, ut dicis, ac exiguum; vide quam sim tecum plus æquo facilis ac proclivis: quæ sit, ut hac ratione contemnemur? Non raro tenue aliquid ac exiguum, & utile est & necessarium; & illud conservari ac custodiri publice privatimque expedit. Hoc tuis debueras efficere argumentis, ut artem nostram inutilem probares, atque minime necessariam; tunc, & quod sperni, & repudiari facile posset, procul dubio sequeretur. Sed id tibi tam prospere ac fortunate succedet, quam illis, qui vel uno digito Orbem sustinere, vel uno haustu mare ingurgitare lepide somniarunt. Verum hoc loco Tribonianus vult famæ suæ consulere: videt ratione nihil assequi posse, ad auctoritatem confugit. Attendamus quid afferat: indulgendum homini victo, ut extrema experiatur; ut, omni moto lapide, fileat, ac cedat inglorius. Pomponius, inquit, qui sub DD. Fratribus Antonino & Verocentum circiter ac septuaginta post extinctam ac consepultam Pop. Rom. libertatem, & trecentis fere ac sexaginta ante Justinianum annis floruit, nonnullos recenseret ex illis ipsis Jurisconsultis, qui non admodum diu Julii Cæsaris tempora præverterunt; eorumque scripta nec ab omnibus expeti, nec amplius versari inter manus hominum commemorat. Hoc decessat,

deerat, Triboniane, ut pro auctoritate, quam expectabamus, non aliud re ipsa tu dares, non aliud nos acciperemus, nisi tuas fallacias ac dolos. Diu innotuit, diu nobis renunciatum est, cujus ea lex sit, quam sub titulo de Origine Juris, Pomponii nomine, venditas, unde deprompta sunt ista, quæ in medium affers. Tua sunt omnia, tua sunt, inquam, vitiis hercle pudendis admixta, quæ ibi aperte leguntur. Nihil in ea dignum Pomponio, hoc est, viro summo ac lectissimo: totum te tuoque ingenio dignum, hoc est, turbido & lutulento. An isthæc temere inficiaris? Nescio, an tantum audeas; cum dicendi genus plerumque barbarum, & minime Romanum, temporum ordo non raro præposterus, mentio inconsiderata Jurisconsultorum, ætate Pomponii recentiorum, quæ eo loci deprehenduntur, te, non Pomponium, faciunt legis illius auctorem. Et hoc est, homo nequam, quod pro tua defensione restabat, ut nobis per hasce fraudes tam serena fronte imponeres: sanum profecto ac novum defensionis genus, causam tutari dolis, & perfidiam malitia celare.

Sed de his satis. Ex his, quæ diximus, scripta nostra ad te pervenisse, constat dilucide. Oportet nunc cognoscere, num contemnendi a te, ac repudiandi, penitusque extinguendi. Hic tu assurgis, & nescio quomodo arroganter ac superbe jactas, quod tu ætate tua perfeceris, quod olim Pompejus, Sylla, J. Cæsar, Tullius desiderio complexi sunt, (hercle, quæ literarum lumina!) nemo autem eorum, rei difficultate summa deterritus tentaverat, ut conflato, optimeque disposito in unum corpus Jure, ex recentioribus Jurisconsultis decerpto, cætera omnia, præsertim monumenta nostra, quæ in posterum aut obscuritatem consu-

sionem.

fionemque operi tuo ; aut fastidium laboremque ,
 ipsorum mole , nepotibus paverent , rejiceres ac
 damnares . Hoc consilio factum esse credis , ut ,
 majori alacritate , non desperata amplius Juven-
 tus Jurisprudentiam arriperet ; tantisque amputa-
 tis involucris & ambagibus , ars ista certos suos
 fines ac limites , pristino ab onere relevata , co-
 gnosceret . Desine , quæso , Triboniane , magnifice
 gloriari : jamdiu nauseant homines in perlegendis ,
 audiendisque tot tuis deliramentis , quibus ambitio-
 se ac sordide te nomenque tuum extollis . Quan-
 tum diversus ab hac opinione abires , si judicia
 prudentiorum hominum ad te essent delata : tu-
 mor iste , ac fastus ex animo excideret ; ac serio
 meditari inciperes ; non te Jurisprudentiæ restau-
 ratorem , sed perturbatorem everforemque a lite-
 ratis eruditisque viris haberi , ac publice denun-
 ciari . Tullius , ac Cæsar , & siqui sunt alii , Ju-
 ris doctrinam non tumultuarie , nulloque , præter
 titulorum discrimen , ordine , rebus hinc inde mi-
 nus accurate collectis , congerere ac aliis tradere
 cupiere ; sed perspicue distincteque illam dispo-
 nere ac explicare . Non id tu arripueras : id tu
 non perfeceras ; neque huic adornandæ provinciæ
 sat esse poterat paucorum annorum spatium , quos
 tanto operi festinanter impenderas ; quodque tua
 minime cedit gloriæ , ut falso putas , sed potius
 dedecori ac ignominia . Sed quo imprudens deve-
 ni ? Nihil hac ad nos . Videamus , quod nostra in-
 tereſt , num sis honeste excusandus ; nostra quod
 opera perdideris : tu tibi de fama tua tuoque no-
 mine prospicias . Et , prob Superum fides ! quæ
 pietas tua tam nefaria ac crudelis , ut nullo , præ-
 ter excidium nostrum , remedio , & consulere &
 favere posteritati fueris aggressus ? Tu ergo Ju-
 dex ,

dex, tu arbiter nostrorum laborum? Tu venientium atatum magister, tu supremus Legislator, jubens, vetansque, quid nepotes amplecti, quid respuere debuissent? Ergo nos inutiles ac onerosi, reformata per te, ut tibi melius collibitum fuit, Jurisprudentia, nocumento ac tædio posteris essemus futuri? Vide, vide quæso, quanta robustiore improbitate prædita sit tua audacia! Intellige tamen, & accipe a me tandem aliquando, quod nos gloriose præstavimus; in quo alios juvare non leviter potueramus, si nostra extarent monumenta. Ad opus tuum quicumque appellant, quid, nisi Jurisprudentiam, qualis tua florebat ætate, & noscunt & contemplantur? A quibus tamen iidem, sine nostrorum scriptorum lumine ac præsidio, dilucide ac perfecte natam adultamque sub libera Republica hanc nobilissimam discant exhauriantque facultatem? Quid juvat, inquis, hæc noscere? Jus, quo utimur, non quo usi sunt Majores & perscrutari & callere, nostrum est. Ocio abutitur, qui, quæ statim dediscere cogitur, discere conatur acerrime; & ea creditur insanæ proximæ diligentia, quæ in rebus, nullum fructum parituris insudat ac laborat. Tota re, & miserum in modum erras, Triboniane. Quid juvat, inquis, hæc noscere? Juvat, ut faustissima hujus Scientiæ exordia, quam arrepturi forent, suo veluti in fonte, posterì cognoscerent: juvat, ut animo late comprehenderent grandem ac sublimem doctæ Vetustatis imaginem: juvat, ut propius disquirerent, quale nostrum fuerit rectum ac constans in definiendo acumen, omni spoliata furo prudentiam in cavendo, æquitatem in judicando, nullo aut odio aut amore deturpatam. Accedit præterea lucubrationibus nostris incorrupta ac
natura

nativa latina linguae suavitas, ac virgineus pudor;
quæ dos una, si cætera deessent omnia, quæ pro-
fecto non desunt, cunctis nos amice conciliaret:
Hunc enim scribendi candorem elegantiamque
nos non ignaviter in domina totius Orbis civitate
adepti sumus jure natalium; adepti per ea tam
fortunata tempora, quibus supremum suum acce-
pit hæc lingua splendorem ac incrementum;
adepti denique pro iis studiis amplissimis, quæ
neque coli, neque augeri sine hoc adjumento ac
praesidio potuissent. Tentas adhuc, Triboniane,
atque sine ulla animi perturbatione audes, isthæc
calumniari? Tentas equidem, atque audes; &
hanc dotem aut subridens parvipendis; aut tanti
habendam non esse, existimas, ut ipsa nos tutos
incolumesque diutius servaret; illamque commu-
nem facis cæteris hujus aurei sæculi Scriptoribus;
a quibus, si minus a nobis, hæc sermonis veneres,
ac lepores, essent posteri procul dubio uberrime
accepturi. Sed quod primo loco existimas, non
miror; homo tu barbarus, ac Græculus, incondi-
tæ dictionis ac verbosæ amans; & sanæ niti-
daque loquelæ delicias persentiendi nescius, meri-
to hunc linguae cultum atque elegantiam conte-
mnere, tam impudenter videris. Plus tuo palato
sapiunt Ulpiani, Papiniani, Modestini, alique,
[quos tamen, honoris causa nomino; quamquam,
quæ in iis culpanda sunt, non reticeo] plus, in-
quam, bi sapiunt, plus a te bi diliguntur, pere-
grini homines, quique in scribendo, quasi vel
summa sit Latii paupertas, aut quædam major
fulgeat in exteris nobilitas, usurpant non pauca
Græca, atque non raro Judaica didendi genera,
quæ adhuc in Pandectis tuis leguntur, & conges-
sit, uti fertur, vir diligentissimus, nuperrime in
nostrum

*nostrum ordinem adlectus, Antonius Augustinus. Sed nimirum, ut quidam, morbo aliquo, & stupore sensus, suavitatem cibi non sentiunt; sic homines tumultuariæ eruditionis, puræ locutionis gustum aut nullum habent, aut sane exiguum. Sed in hoc non multum immoror; refellam ego, quod posteriore loco dicis: & profecto dos isthæ culti elegantisque sermonis communis sit Scriptoribus aliis, ut voles; qua tamen fronte colligis, inde fieri, ut negligeremur? Nonne viliores fabellæ, minuta quædam, ac etiam dissita ineptiarum fragmenta, quæ lepos dumtaxat, & linguæ castimonia commendat, tanti habita semper fuere, ut ad se studia juvenum, doctiorum commentaria, exscribentium curam converterint? Quanto igitur nos potiore jure id repetere debueramus, qui nedum nitide, apte, eleganterque scripsimus, sed ii fuimus, qui quantum habent siue utilitatis in addiscendo, siue necessitatis in tractando, siue in explicando difficultatis humanæ res ac divinæ, opera nostra effecimus, ut cum delectatione addisceretur, tractaretur cum dignitate, ac denique explicaretur summo cum ordine ac perspicuitate? Quamobrem scito, non quod communis res sit, minoris forsân æstimari; sed, si usu ac præstantia valeat, majorem gloriam ac plausum mereri, & sese late diffundendo, vires ac immortalitatem consequi. Verum si quæ dicis, Triboniane, serio perpendas, facile cognosces, peculiarem nostram esse, non cum aliis communem dotem hanc nitidæ ac cultæ scriptio-
 nis pro ea parte, quam mox explicabo. Duo sunt dicendi genera: spectat alterum ad quotidianam vitæ consuetudinem, & hoc profecto commune est, quo unusquisque nostrum, in mu-*

tuo hominum commercio, quod sua interest, patiturque locus & occasio, non inculte nec infuaviter exponit. Hoc qui velit attente rimari, non a nobis solum, verum ab aliis plerisque excipere posse, nemo est, qui in dubium revocet, aut temere inficietur. Alterum est genus, proprium artis nostrae, Scriptoribus reliquis non familiare, & ut ita dicam, incognitum, in qua docta facultatis arcana sapienter ac magnifice includuntur. Dic, quaeso, a quibus statutos ac certos Sacrorum ritus; solemnes ac mysteriis gravidas in actibus legitimis verborum conceptiones; obstrictas suis veluti cancellis sive contrabentium in obligationibus, sive litigatorum in iudiciis formulas, conflatas tam prudenter supremarum voluntatum dictiones, & hujuscemodi alia sane non pauca, habere poterant nepotes, nisi a peritis, qui id diligenter, id accurate, id ex artis praeceptis, non e trivio peritis, optime persecuti sunt ac egregie? Quod si forte opinaris, Triboniane, haec omnia a recentioribus desumi posse Jurisconsultis, quibus tu adhaeseras; surdis fabulam canis. Ecquis non probe novit, tunc ad interitum quasi effœminatam jam inclinare Jurisprudentiam, veteremque aspectum, atque illam augustam, ut ita dicam, religionem ac majestatem amittere sensim cœpisse? Quamobrem, & si quaedam, quod minime negem, ab his recentioribus, quos memoras, exhauriri possent; non tamen omnia, & quod precipuum est, non, uti sua fuerant ab origine, integra & incorrupta, ac suo splendore magnifice stipata.

Quae cum ita sint, aut commiseratione dignus eris, Triboniane, aut supplicio. Si culpam fateberis, si ingenii tui levitatem accusabis, si te

tuorum

tuorum scelerum poenitebit; commiserabimur: Fovet amplissimus hic Ordo indolem adeo generosam, ut victos, quos posset opprimere, non alio iudicio, quam sua ipsorum conscientia damnatos dimittat. Sin obstinatus, perfidus, duræ frontis, ac infractæ audaciæ velis adhuc esse, ut semper fuisti; hinc procul abi: fuge conspectum nostrum: linque locum hunc, hos parietes, hæc subsellia; quæ nec te sustinere possunt, & nobis socordiam ignaviamque objiciunt in tuo distinendo supplicio, quod mox parabitur, mox experieris. Videbimus te, qualem videre L. Pisonem Cicero exoptavit, abjectum, contemptum, despectum a cæteris, a te ipso desperatum & relictum, pertimescentem, tuis diffidentem rebus, sine voce, sine libertate, sine auctoritate, sine ulla specie honoris, borrentem, trementem, adulantem omnibus. Hoc erit premium tuæ perfidiæ: hæc corona tuorum scelerum: hoc plausu pensabitur ambitio tua: comitabitur tuam pertinaciam hæc incomparabilis felicitas. Spero, P. C. id, quod pro communi bono, ac securitate publica, pro nostra gloria, facinoroso homini comminatus sum; per vos ad exitum non tarde, non timide, non ignaviter perductum iri; ut minæ non irritæ, non infirmæ, nec gratia aut inutili patientia debilitatæ, unius exemplo, cæteros contineant; & terror pœnæ, cuiusvis semper Reipublicæ salutaris, omnium reverentiam ac obsequium nobis conciliet: quod virtus nostra ac meritum postulat: aliena invidia ac improbitas nefarie abstulit, & crudeliter extinxit.

Recitata hac oratione, veteres Jurisconsulti, quorum intererat, honori suo, tam pessime habito, consulere, una seque, irato vultu, uti fit, obmurmurabant; exosamque Triboniani audaciam, quæ nihil visa est commoveri, me-

V

dita.

ditabantur ulcisci : & nescio quis eorum , sententiam suam palam tulit , ut procul a Republica Tribonianus , nedum Senatu motus , sed infamia notatus , ejiceretur : Et qui hoc sentitis , clamabat , huc transite : qui alia omnia , in illam partem . Itaque , Sulpitii oratione moti , jam pene omnes mutabant locum ; & eo concedebant , ubi dicta fuit isthæc sententia , quam unusquisque seu nutu , seu verbis comprobaverat ; parumque absuit , quin conscriberetur Senatusconsultum . Sed , quæ conficiendis Senatusconsultis impedimento semper fuit , intercessio Tribuni plebis , pro potestate sibi per sacratam Legem tributa , quamvis ex minoribus Magistratibus esset ; ea præter spem favit Triboniano : nam Cynus Pistoriensis , Tribunus plebis , obistere huic sententiæ coeperat , & edita voce dixit , VETO : indecorum videri , exclamans , virum tam cito , tam præcipitanter damnare , quem omnis posteritas venerata est , tantamque eximio Jurisconsulto injuriam irrogare ; maturiore consilio opus esse , re gravi oblata ; nec tantæ invidiæ negotium , dignum esse , quod una die explicetur : semper fieri poenitentiae locum , cum aliquid periculi plenum , a quo tota pendeat aliorum fortuna , impetu quodam , nulloque dato ad cogitandum spatium , pertractatur atque decernitur ; Tribonianum non adeo debere contemni , ut quorundam libido ambitiose magis , quam legitime contendebat ; infortunium hoc adhæsisse semper illustribus Scriptoribus , ut commune haberent cum laude summa summum vituperium ; nec ipsis defuisse propugnatores , qui in calumniarum artifices pro virili parte bellum moverint . His dictis , res ad Populum rejecta est ; cuius erat , vel Tribuni intercessionem , vel Senatus auctoritatem comprobare . Dimisso itaque Senatu , non solito more , illis formulis . NIHIL VOS TENET P. C. NIHIL VOS MOROR ; sed confuse , & uti , nata discordia , & pluribus mussantibus , usu solet evenire . Nulli fuit majus ac acerbius vulnus inflictum , quam Hotomanno , qui , rebus bene sub initium dispositis , ex concepto gaudio statim in mæstitiam , ipsi insperatam , prolapsus est ; & inter discedendum , quidam , Triboniani recentiorumque Jurisconsultorum , quibus ille in concinnandis Pandectis usus est , favitores , minime se continere potuerunt , quin aperte , & petulanter in ipsum os Hotomanni dicerent : desiderari ab ipsis majorem in eo æquitatem in dijudicandis alienis laboribus ; omnia , quæ

quæ ipse evibrabat in Tribonianum, non tam argumenta esse, quam convicia, incerta ac inania, longeque accersita, atque omni rubore destituta; nimis inconsiderate objici recentioribus Jurisconsultis peregrinitatem, incommumque, ac parum latinum dicendi genus; peculiaria quorundam vitia non debere ad universos trahi; & si qua pauca sint minus probata, optime pensari ab innumeris rebus aliis, doctrina & elegantia præstantibus: improbe taxari Tribonianum, si ne cujus opera ne vestigia quidem Romani Juris ad posteros pervenissent: cum facilius semper fuerit, servare opus lepide compactum, & molis non adeo immensæ, quam situ squalida, & numero infinita, tot veterum Scriptorum rei civilis monumenta.

In hunc ferme modum Triboniani fortuna, veluti robusta navis in furente ac procelloso mari, hinc, illinc concussa, ac jactata est. Verum, quid actum subinde, quis potior victorque a pugna, & conflictu evaserit, Tribonianusne, an ingens manus hostium, cognoscere minime curavimus; immo ne potuimus quidem de adornando enim reditu, cogitare coepimus. Biennium procul a Patria, procul a Consanguineis, ab Amicis procul errabamus. Subiit animum tenera, lacrimasque blandule eliciens, cariorum nostrorum recordatio: doctæ, atque utili curiositati sat datum esse, credebamus. Longior mora, quamvis & varietate, & magnitudine rerum, grata semper, semper amabilis; desiderio tamen nativæ iterum recolendæ telluris, tamquam assidua leniter per pectus serpente mæstitia, quotidie premebatur. Si quando de patria, de nostris fortuito emergebat sermo, erat inter nos, qui secreto flebat, qui clam suspirabat, qui tacebat importune, qui prudenter aliquando querebatur. Sed, uti totum peregrinationis nostræ curriculum & feliciter coeptum, & continuatum feliciter est, collata in unum omnium voluntate; ita discessus communis voto ac assensu statutus. Ut vero iis, quibus unusquisque nostrum in hac Republica erat obnoxius, seu receptis beneficiis, seu suavis amicitiae ac consuetudinis vinculo, grati animi partes expleremus; adimus illorum ædes: nostrum de discessione consilium aperimus: rogamus, ut, siquid velint, iubeant: amorem erga ipsos nostrum & molli fletu, & immæstitiam composito vultu, & tenero sermone testamur. Ad hæc, alii facile nostrum laudare ingenium: reddere alii gra-

tes humanissime: quidam nimiam abeundi celeritatem ægre ferre: honestissimam discedendi causam nonnulli, utpote æquiores rerum æstimatores, agnoscere ac probare. Hos benevolentiae sensus tenerrime excipimus; & mutuo, interclusis jam in ore verbis, in amplexus in oscula irruimus; & gemebundi ac taciti, & ne ipso quidem integro spiritu ac vote, invicem salute data ac accepta, discedimus. Inde post paucos dies, Jurisconsultorum Rempublicam, votis prius tamdiu expetitam, tot deinde laboribus ac periculis aditam, ac denique non paucos menses cultam ac lustratam, relinquimus.

Pelago ac ventis iterum nos committimus. Italiam versus dirigimus cursum. Superi secundant navigationis vota. Cælo utimur nunc sereno, nunc subauro, rarissime turbido ac minaci. Placuit, nec periculo iter festinare, nec tardio cohibere. Varios videmus populos, urbes, regiones; novos cognoscimus mores, artes, instituta; alibi literas eximie cultas, alibi languide pertractatas, alibi ignaviter spre-tas ac derelictas. Tandem post menses XIV. paulo ante meridiem,

Venimus ad Capreas: ridentibus excipit undis

Nos Crater: patrii nos beat aura sinus.

Aspectu dulci, aspectu recreamur amico:

Latamur, salvos jam rediisse domum.

Cernimus hinc veteres Stabias, & aprica Vesuvi

Rura, ac Herculeis recta locata plagis;

Pausilypumque illinc, & Olympica litora, ab umbris

Defensa, & vario fonte perennis aqua.

Dum sese objectis pascunt his lumina rebus,

Quæque diu non sunt visa, videre flagrant;

Flevimus occulta, quæ pectore nata repente est,

Letitia, & lacrima sponte per ora cadunt.

Has fudit lacrimas mæror, dum excessimus olim:

Has lacrimas fundit, dum remigramus, amor.

Nemo quippe valet non flendo linquere, nemo

Non flendo patrium rursus adire solum.

O quam cara dies hæc est, clamavimus, in qua

Nasci iterum, atque iterum vivere posse datum est;

Coniunctos posse amplecti, posse oscula amicis

Dividere, antiquos posse habitare lares.

Gratia

*Gratia sit vobis, Superi: nam, munere vestro,
Exhilarant nostrum gaudia tanta sinum.
Nunc igitur liceat, vitam traducere inertiem;
Tranquilla liceat nunc quoque sorte frui.
Suavis erit post susceptos pax nostra labores:
Suavis erit post tot dura pericla quies.
Sic est: qui passi sunt ante incommoda, multo
Hi melius, quam sine acia grata, vident.*

*Nunc, quod postremum est condimentum Fabulae,
Si placuit, plausum postulat Comœdia.*

Plautus in Poenulo.

I N D E X

A U C T O R U M,

Quorum dicta ac sententiæ in hoc Opere
recensentur, aut scriptionis vitia, seu
virtutes enucleantur.

A

- A** Bbas Urspergensis . pag. 17.
Accursius . pag. 19. 20. 71. in not. 79. 84. 97. 99. 101. 135.
 152. 156. 205. 206. 226.
Acosta Jan. pag. 1. 99.
Ælianus . pag. 126. in not.
Africanus . pag. 156.
Agathias . pag. 83.
Agellius . pag. 37. 52. 128. in not. 167.
Albericus . pag. 17. 164. in not.
Alciatus . pag. 65. 67. 69. 90. 133. 134. 141. 152. 168. 182. 206.
 217. 221. 282.
Alexander . pag. 207.
Alexander Papa III. pag. 108.
Alexander ab Alexandro . pag. 14. in not. 111. & 112.
Alphredus . pag. 16. in not.
Alphenus . pag. 227.
Ammianus Marcellinus . pag. 84.
Amphion . pag. 223.
Anacreon . pag. 158. in not.
Anania Joannes . pag. 205.
Angelus . pag. 207.
Aspianus . pag. 12. in not. 82. 189. in not.
Asulejus Lucius pag. 169.
Bratus . pag. 227.
Arcturus Angelus . pag. 65. 84.
Arcturus Petrus . pag. 176.

Aⁿ

- Arnaldus. pag. 176.*
Arrianus. pag. 82.
Arengherius Gaspar. pag. 205.
Aristoteles. pag. 3. 91. 114. 124. 133. 157. 166. in not. 200.
203. in not.
Arthurus Duck. pag. 108.
Asconius. pag. 167.
Aspasia. pag. 11.
Asnius. pag. 166.
Athenaeus. pag. 13. in not. 173. in not.
Actius. pag. 98.
Augustinus Antonius. pag. 35. 97. 103. & 104. in not. 185. 303.
Augustinus Aurelius. pag. 15. in not.
Aufonius. pag. 60.
Azo. pag. 91. 101. 152.

B

- B** *Acovius. pag. 134.*
Balduinus Franciscus. pag. 53. 77. 78. 80. 85. 116. in not.
136. 154. 196. in not. 216.
Baldus. pag. 62. 110. 152. 190. 207.
Barbatus. pag. 190. in not.
Barrolus. pag. 63. 79. 103. in not. 110. 136. 152. 164. 190. 201.
206. 207.
Baronius. pag. 82. in not.
Baro Eguinar. pag. 185.
Benius Paullus. pag. 176.
Behambus Ferdinandus. pag. 188. in not.
Bernardus. pag. 108.
Bertrandus Joannes. pag. 37. in not.
Blanascus Joannes. pag. 201.
Bodinus. pag. 82. in not. 116. 154. 182. in not. 288. in not.
Bondius Joannes. pag. 13. in not.
Boclerus. pag. 82. in not. 228. in not.
Boissardus. pag. 110. in not.
Boreus. pag. 188. in not.
Brandes Joannes. pag. 49. in not.
Brenemannus. pag. 17. in not. 36. in not. 79. in not.
Brissonus-Barnabas. pag. 183. 207.
Brixiensis Bartholomæus. pag. 188.

V 4

Ba.

- Budeus* Gulielmus. pag. 19. 90. in not. 96. 97. 115. 168. 208.
Bulgarus. pag. 69. 91. 93.
Butrius Antonius. pag. 190. in not.

C

- C** *Ælius*. pag. 63.
Cæsar. pag. 300.
Calvinus Joannes. pag. 64. in not.
Callistenes. pag. 82.
Capola. pag. 191.
Capilupus Lælius. pag. 15.
Capitolinus. pag. 84.
Cappellus Jacobus. pag. 171.
Carrarius Vincentius. pag. 49.
Cartesius. pag. 146. 150.
Casaubonus. pag. 81. in not. pag. 175. in not.
Castrensis Paullus. pag. 137. 202. in not.
Cato Marcus Porcius. pag. 63. 98. 162. 165. 220.
Catullus. pag. 58.
Cave Gulielmus. pag. 13. in not. 83. in not.
Christina Pisana. pag. 12.
Chrysippus. pag. 129.
Chrysostomus. pag. 81. in not.
Cicero. pag. 2. in not. 3. 7. 12. in not. 28. 32. 34. 35. 36. 37. 54.
in not. 85. 97. 114. in not. 119. 130. 133. 138. in not. 140.
152. in not. 156. in not. 179. in not. 184. 189. 226. 227. 284.
Cioffus Andreas. pag. 35.
Claudianus. pag. 54.
Cleantes. pag. 129.
Cognatus Gilbertus. pag. 208.
Connanus. pag. 180. in not. 186. 216.
Contius Antonius. pag. 69. 131.
Corasius. pag. 153.
Cornelia. pag. 12.
Corinna. pag. 155.
Corvinus Arnoldus. pag. 215.
Cotta Catellianus. pag. 65. 103. in not. 289. in not.
Cravetta Simon. pag. 186.
Cujacius. pag. 38. 65. 94. 117. 99. in not. 129. 130. in not.
154. 155. 160. in not. 183. in not. 186. 187. 197. 211. 212.
283.
Cy.

Cynus. pag. 103. in not.

D

D *Apbine*. pag. 11.

Docius. pag. 190.

Defensor veterum Jurisconsultorum.

Demosthenes. pag. 14. in not. 81. in not. 156. 189.

Denboffer Christian. pag. 158. in not.

Dio Cassius. pag. 82.

Diodorus Siculus. pag. 11. in not. pag. 81.

Dioscorides. pag. 198.

Dietima. pag. 11.

Donatus. pag. 167.

Donellus. pag. 154. 185.

Doujatius. pag. 70. 72. 73. 209.

Duaremus. pag. 116. 133. 154. 181. 196. 197. 200. 216.

Dukerus. pag. 171. 285. in not.

Durantis Gulielmus. pag. 201.

E

E *Gnatus Baptista*. pag. 208. in not.

Ennius. pag. 98.

Everardus Nicolaus. pag. 135. 136.

Euripides. pag. 5. 14. 214.

Eutropius. pag. 84.

F

F *Aber Antonius*. pag. 39. 63. 65.

Faber Joannes. pag. 211. 212.

Faber Petrus. pag. 183. 207.

Farnabius Thomas. pag. 228.

Fasolus Joannes. pag. 201.

Fatus Franciscus. pag. 66.

Fermatus Petrus. pag. 223.

Fervettus Æmilius. pag. 186. 211.

Festus Pompejus. pag. 2. in not.

Ficardus. pag. 135. in not. 202. in not.

Filistus. pag. 82.

Fl-

Floridus Franciscus . pag. 168.
Florus . pag. 84.
Forcatulus . pag. 20. & in not. 155. 188. in not.
Forsterus Valent . pag. 123. in not.
Freherus . pag. 109.
Fulgosius . pag. 12. in not.

G

G *Addius Jacobus* . pag. 35. in not.
Galba . pag. 217.
Gallicanus . pag. 84.
Galvanus . pag. 153.
Gattus Antonius . pag. 108. in not.
Gentilis Albericus . pag. 16. 84. 85. in not. 97. 203. 133. 134. 151.
155. 199. 207. 210. 217. 223. 283.
Gentilis Scipio . pag. 36.
Giphanius . pag. 188. in not. 181.
Gordonius . pag. 131.
Gosia Martinus . pag. 189.
Gothofredus Jacobus . pag. 35. 71. 109. in not. 131. in not. 209.
Goveanus Antonius . pag. 123. 125. in not. 183. 185. 211.
Gravina Vincentius . pag. 11. in not. 66. 133. in not. 209. 212.
213. in not. 223.
Gronovius . pag. 176.
Grotius Hugo . pag. 36. 65. 227.
Grotius Gulielmus . pag. 181. in not.
Gruterus . pag. 153. in not.
Guzmannus . pag. 136.
Gyraldus Lylius . pag. 156. in not.

H

H *Aberkonius Petrus* . pag. 188. in not.
Halicarnassæus . pag. 12. 82.
Haloander . pag. 69.
Harmenopulus . pag. 69.
Harpocraton . pag. 14.
Helena . pag. 11.
Heinsius-Nicolaus . pag. 183. in not.
Heraclitus . pag. 38.

He

- Heraldus Desiderius* . pag. 34.
Herodianus . pag. 82. 84.
Herodotus . pag. 81.
Hermogenianus . pag. 181.
Hesiodus . pag. 223.
Hieronymus . pag. 12. in not.
Hiligerus . pag. 137.
Hoffmannus . pag. 159. in not.
Homerus . pag. 5. 69. 133. 223.
Homodeus . pag. 190.
Horatius Flaccus . pag. 3. 9. 13. 26. in not. 32. 39. 51. 100. 117.
Horomannus Franciscus . pag. 53. 115. 154. 163. in not. 164. 167.
 216. 285.
Huetius . pag. 149. in not. 174. in not.

I

- Iason* . pag. 65. 156. 190.
Imola . pag. 163. in not. 165. in not.
Joannes Glossator . pag. 91.
Joannes Andrea . pag. 187.
Jovius Paullus . pag. 174.
Irnerius . pag. 91. 163.
Iterus Jo: Christ. . pag. 36.
Julianus Salvius . pag. 288.
Justinianus . pag. 38. 93.
Juvenalis . pag. 13. 61.

K

- Koningius* . pag. 284. in not.

L

- Labeo* . pag. 130.
Laertius . pag. 126. in not.
Lampridius . pag. 14. in not. 84.
Lascaris Andreas . pag. 208.
Lascaris Janus . pag. 208.
Leclius . pag. 153.
Leickherus . pag. 131. in not. 198. in not. 208. in not. 285. in not.
Lescurius . pag. 137.
Licinius Rufinus . pag. 109.
Lipsius . pag. 81. in not. 157. in not. 183. in not.
Livius . pag. 82. in not. 83. 157. 161. in not. 166. in not.
Longinus . pag. 81. in not.

Lu

Lucanus . pag. 12. 227.

Lucianus . pag. 119.

M

M *Acrobis* . pag. 5. in not. 167.

Mangilius . pag. 136.

Mantua Marcus . pag. 36. in not. 66. in not. 192. 202. in not.

Manutius Paullus . pag. 28. in not. 157. in not. 166. in not. 174. in not.

Maranus Gulielmus . pag. 132.

Marcianus . pag. 93.

Martia Proba . pag. 17.

Martinus Fani Fortuna . pag. 164. 187. 197.

Martialis . pag. 226. in not.

Martucius . pag. 137.

Massola Philippus . pag. 188. in not.

Matildis . pag. 17.

Menkenius . pag. 84. 206. in not.

Mercerius . pag. 49. 115. in not.

Merillus . pag. 99. in not. 128. 129. 132. in not. 139.

Minos Claudius . pag. 168. in not.

Modestinus . pag. 19. in not. 288. 302.

Mollembecius Henricus . pag. 189. in not.

Molinaus Carolus . pag. 136.

Montanus . pag. 84.

Morneus . pag. 157. in not.

Moses . pag. 222.

Muretus . pag. 162.

Mysfingerus . pag. 210. in not.

N

N *Asben Stephanus* . pag. 189. in not.

Nerva . pag. 179.

Neveletus Petrus . pag. 53.

Nevizanus . pag. 187. in not. 190. in not.

Nigellus . pag. 130.

Nonius . pag. 167.

Noodt Gerardus . pag. 124.

O

O *Dofredus* . pag. 79. 91. 89. 111. in not. 152. 189. in not.

Offilius . pag. 178. in not.

Olivradus de Pente . pag. 202.

Orai

Orosius Paullus. pag. 84.
Orpheus. pag. 222.
Ofius Aurelius. pag. 129. in not.
Otto Everardus. pag. 52-79. in not. 180. in not.
Ovidius. pag. 7-9. 10. 15. 18. in not. 21. 22. 61. 220. in not. 226.

P

P *Acius Julius.* pag. 212.
Pacuvius. pag. 163.
Palemon. pag. 156.
Paleartus Antonius. pag. 52.
Palliarenfis Jacobus. pag. 201.
Panormitanus. pag. 204.
Panzivulus Guidus. pag. 48. in not. 62. in not. 96. in not. 110.
in not. 111. in not. 135. in not. 154. in not. 180. in not. 191.
in not. 201. in not. 205. in not. 211. in not.
Papinianus. pag. 19. in not. 130. 152. 153. 302.
Papyrius Massonus. pag. 8. in not. 20.
Papyrius. pag. 151.
Papyrius Fronto. pag. 93.
Parisius Paullus. pag. 191.
Pasquier Stephanus. pag. 161. in not.
Patricius. pag. 84.
Paullus. pag. 37. 180. in not. 207.
Pausanias. pag. 11. in not.
Pepo. pag. 163. in not.
Perexius Antonius. pag. 214.
Pericles. pag. 11. in not. 142.
Petris Franciscus. pag. 225. in not.
Petronius Arbitr. pag. 31. 117.
Phedrus. pag. 2. 9. 36.
Philostratus. pag. 82.
Phorius. pag. 82. in not.
Pindarus. pag. 155. 158. in not.
Pirekheimius. pag. 198. in not.
Pithæus Andreas. pag. 68. 115. 208.
Pithæus Petrus. pag. 68. in not.
Placentinus. pag. 91.
Plato. pag. 91. 133. 157. 200. 224.
Plautus. pag. 2-7. 15. 27. in not. 63. in not. 175. 184. in not. 215.
Plinius. pag. 8. in not. 27. in not. 81. in not. 98. 116. 116. 128. in not.
Plu.

Plutarchus. pag. 12. & 16. in not. 37. 54. in not. 161. in not.
Poggius. pag. 173.
Politianus. pag. 35. 90. 176.
Polla Argentaria. pag. 12.
Pollio. pag. 84.
Polybius. pag. 81.
Pomponius. pag. 288. in not.
Pontanus. pag. 166.
Pope-Blount. pag. 174. in not.
Porcius-Leonardus. pag. 208.
Possevinus. pag. 157. in not.
Prævidellus Hieronymus. pag. 48.
Prideauxius. pag. 78. in not.
Priscianus. pag. 167.
Procopius. pag. 83. 282.
Pyleus. pag. 91.

Q *Uintilianus*. pag. 12. in not. 83. in not. 98. in not. 116. in not. 163. in not. 175. 179. in not. 215. in not.

R

R *Amus Petrus*. pag. 123. in not. 157.
Rapinus. pag. 81. in not.
Regius Ludovicus. pag. 186. in not.
Rhodiginus. pag. 284. in not.
Ricardus Maumbrae. pag. 135.
Ripa Franciscus. pag. 48.
Robertus Joannes. pag. 131. 154.
Robertellus. pag. 206.
Roffredus. pag. 187. in not.
Romanus Ludovicus. pag. 203.

S

S *Alluſtius*. pag. 63.
Salmaſius Claudius. pag. 34. 52. 53. 183.
Sariſberienſis Joannes. pag. 227. in not.
Saturninus. pag. 189.
Scauola. pag. 93.
Scala Bartolomæus. pag. 35.
Scaliger Cæſar. pag. 162. in not. 176. 221. in not. 224. 227.
Scaliger Joſephus. pag. 82. in not. 98. 163. in not. 183. 184.
Schegkuius. pag. 134. Schil-

- Schiltæus* Joannes. pag. 228. in not.
Schultingius Antonius. pag. 109. in not. 287. in not.
Scholiasies vetus Juvenalis
Scioppius. pag. 157.
Scottus Andreas. pag. 185. in not.
Seldenus. pag. 78. in not.
Seneca. pag. 196.
Servius. pag. 167. 226. in not.
Sigonius Carolus. pag. 83. in not. 206. in not.
Silius Italicus. pag. 226.
Socinus. pag. 153. in not. 161.
Socrates. pag. 3.
Solon. pag. 223.
Spartianus. pag. 63. in not. 84.
Stanlejus. pag. 54. in not. 126. in not.
Statius. pag. 12. in not.
Stekius. pag. 232. in not.
Stephanus Henricus. pag. 81. in not.
Strobeaus. pag. 126. in not.
Strabo. pag. 7. in not. 28.
Strada Farnianus. pag. 157. in not.
Strauchius. pag. 153. in not.
Struvius. pag. 180.
Suetonius. pag. 84. 208. in not.
Suidas. pag. 282.
Sulpitius. pag. 133.
Syphrianus Antonius. pag. 68.

T

- T** *Acitus*. pag. 16. 83.
Tartagnus Alexander. pag. 203.
Teiffierius. pag. 112. in not.
Teopompus. pag. 81.
Terentius. pag. 4. 6. 26. in not. 200. 204.
Theocritus. pag. 97.
Theodorus Cynulcus. pag. 173. in not.
Thomasius. pag. 200. in not. 208. in not.
Thuanus. pag. 157. in not.
Thucidides. pag. 81.
Tigrinus Franciscus. pag. 202.
Tilius Joannes. pag. 109.

Ti-

Timeus. pag. 82.
Tiraquellus. pag. 12. in not. 14. in not. 112.
Trapezuntius. pag. 157.
Trebatius Testa. pag. 227.
Treutlerus. pag. 137.
Tribonianus. pag. 283.
Tubero. pag. 178. in not.
Tuningius Gerardus. pag. 213.
Tyrtius. pag. 223.

V

V *Alerius Valensinus*. pag. 2. in not.
Valerius Maximus. pag. 12. in not. 220. in not.
Valla Laurentius. pag. 104. in not. 166. 168. 174. in not.
Vallemontius. pag. 82. in not. 83. in not.
Varro. pag. 15. 57.
Vellejus Paterculus. pag. 83.
Victor Petrus. pag. 14. in not.
Vigilius. pag. 134.
Viglius. pag. 211.
Ulpianus. pag. 14. in not. 18. 19. in not. 64. 130. 152. 180. 302.
Vinnius Arnoldus. pag. 212.
Virgilius. pag. 61. 225. 226.
Vives Ludovicus. pag. 82. in not. 157. in not. 166. in not.
Unversarthius Martius. pag. 189. in not.
Vopiscus. pag. 84.
Vossius. pag. 82. in not. 83. in not. 113. in not. 157. in not.
Waechlerus. pag. 136.
Wesembecius. pag. 155.
Wolfin. pag. 214.

X

X *Enophon*. pag. 81.

Z

Z *Acchias Paullus*. pag. 49.
Zafius. pag. 65. 98. 135. 168.
Zeno. pag. 127.
Zonaras. pag. 84.
Zosimus. pag. 82. 84.

